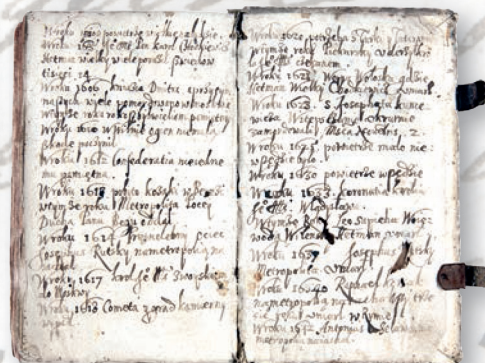

Sondra Rankelienė
Indrė Saudargienė

Bibliotheca VILNENSIS

VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKA

Sondra Rankelienė
Indrė Saudargienė

Bibliotheca
CURIOSA

*Sondra Rankelienė
Indrė Saudargienė*

Bibliotheca CURIOSA

*Vilniaus universitetas
Vilniaus universiteto biblioteka
Mokslinių tyrimų ir paveldo rinkinių centras*

Vilniaus
universiteto
leidykla

Vilnius, 2016

UDK 094(474.5)(091)
Ra-195

Dailininkas Giedrius Kuzmickas
Fotografas Raimondas Malaiška

Projektą pagal
„Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos
2016–2024 metų programą“ finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
Projekto finansavimo sutartis
Nr. LIP-033/2016

Recenzentai
prof. habil. dr. Eugenija Ulčinaitė
prof. dr. Rimvydas Laužikas

Konsultantė dr. Viktorija Vaitkevičiūtė

Tekstinė ir vaizdinė medžiaga iš
VU bibliotekos Retų spaudinių skyriaus rinkinių

Leidinį asmeniškai auka parėmė Rolandas Valiūnas

ISBN 978-609-459-769-5

© Sondra Rankelienė, Indrė Saudargienė, autoriai, 2016
© Sondra Rankelienė, rodyklė, 2016
© Sondra Rankelienė, straipsnis, 2016
© Vilniaus universitetas, 2016

TURINYS

Kerinti senųjų knygų magija	06
---------------------------------------	----

MOKSLAS

Mokslininkai polimatai	16
Apie žmogų	30
Antropologija	52
Pirotechnika	54
Ekonomika, prekyba	60
Matematika	62
Kriptologija	64
Gamtos mokslai	68
Istoriniai tyrinėjimai	70
Mistika	74

GYVENIMAS

Etiketas	88
Profesijos, amatas	94
Įdomūs pomėgiai	102
Anų laikų realijos	111

KNYGOS

Viršelių ypatumai	118
Ranka spalvintos knygos	125
Netikėtumai knygų viduje	134
Radiniai knygose	141
Knygų <i>graffiti</i>	146
Rankraštiniai įrašai knygose – marginalijos	153
Nuosavybės įrašai ir užkeikimai	159
Nuorodos	162

RODYKLĖS

Šaltinių	166
Antraščių	169
Dalykinė	170

*Kerinti senųjų knygų magija, arba
Apie mokslo, gyvenimo ir knygų sąsajas,
kiekvieno jų įdomybes, išskirtinybes
ir bendrumą nuo amžių
ankstyvųjų iki
mūsų dienų*

Sondra Rankelienė

Nuo Antikos laikų garbingiausi mokslo vyrai ir jų mokiniai savo tyrinėjimų, apmąstymų bei diskusijų metu sukaupė žinias užrašydavo, vėliau kitos protingos galvos tuos užrašus perrašydavo, papildydavo naujausiomis žiniomis, dažnai patikrintomis realaus gyvenimo ir pritaikytomis vėlesnių laikų poreikiams. Todėl nuo seniausių laikų mokslas, gyvenimas ir knygos visuomet buvo ištikimi vienas kito palydovai, bendražygiai, cenzoriai bei patikimi sargai, užtikrinantys mokslo žinių diegimą kasdienybėje ir jų tęstinumą. Natūralu, kad per tokį ilgą knygų gyvavimo laikotarpį galima aptikti visokiausių įdomybių, kurios buvo atrastos, išrastos, sukurtos ir kuriomis buvo pasitikima moksle, gyvenime ir knygose.

Bibliotekos kaupia knygas ir daro tai nuo tų laikų, kai tik buvo išmokta užrašyti žinias. Todėl būtent bibliotekose dažniausiai ir randame sukaupė visus kadaise žinotus, naudotus, knygose aprašytus įdomybes. Jos mūsų laikais paprastai jau būna pamirštos, niekam nereikalingos ir neįdomios vien todėl, kad šiuolaikinio mokslo fone tampa bevertėmis, dažnai pseudo-mokslo pavadinimą įgavusiomis žiniomis. Bet kartais vertėtų pabandyti iš naujo atrasti tą stulbinantį savo veiklomis senovės žmogaus pasaulį, kuris, pasirodo, nebuvo vien niūrių inkvizicijos persekiojamų, prietarų įbaugintų, maro epidemijų, smurto ir karų sužalotų žmonių pasaulis. Atidžiau pasižiūrėjus į kiekvieną seną, atrodytą, sausa mokslo kalba parašytą, kaip įsivaizduojame, jau visiems seniai žinomų tiesų kupiną knygą, joje įmanoma atrasti ką nors įdomaus, savito,

pribloškiančio, o kartais verčiančio sustingti iš nuostabos, ypač suvokus, kad tai buvo padaryta, sukurta, tyrinėta prieš keletą ar net keliolika šimtmečių.

Visas knygas būtų galima suskirstyti į tris dideles grupes, pagal kurias jos atitiktų šiame leidinyje aptariamą įdomumo, keistumo, kitaip tariant, „curiosa“¹ sąvoką.

1. Turinys:

- a) mokslinis (neįprasti moksliniai tyrinėjimai);
- b) gyvenimiškas (neįtikėtini kasdienio gyvenimo faktai);
- c) literatūrinis (ypatinga forma, kalba parašyti literatūros kūriniai).

2. Gamybos būdas:

- a) spausdinimo medžiaga (spausdinta ant šilko, pergamento, spalvoto popieriaus ir kt.);
- b) šriftas (spalvotas ar neįprasti spaudmenys);
- c) iliustracijų technika (sukurtos netradiciniu būdu, pvz., atliktos šviesšėlių² technika, leidėjų užsakymu ranka pieštos bei spalvintos ir pan.);
- d) forma (miniatiūrinės, ypač didelio formato, neįprastos išvaizdos knygos).

3. Skaitytojo savininko įtaka:

- a) įrišimo būdai ir medžiagos (puošnūs, audinio, prirašyto pergamento, inkrustuoti ir pan. viršeliai);
- b) radiniai (daiktai, rašteliai ir kitkas tarp knygų lapų);
- c) graffiti (rankraštiniai įrašai, piešiniai knygose);
- d) žala (cenzūra, iliustracijų, knygų dalies trūkumai ir pan.).

1 Iš lotynų kalbos „curiosus“ – įdomus, keistas, juokingas.

Pirmajai grupei priskirtume knygas, kuriose aprašyti įvairūs netradiciniai moksliniai tyrinėjimai ir neįtikėtini kasdienybės įvykiai. Čia tiktų ir keisti ar neįprastos formos literatūros kūrinių su intriguojančiomis iliustracijomis – viskas, kas sukelia skaitytojo susidomėjimą dėl netikėto turinio. Kartais senosiose knygose nagrinėjamas temas labai sunku priskirti vien mokslinei, gyvenimiškai ar literatūrinei potėmėms. Juk, tarkime, XV–XVIII amžiuje kilusi visiškai rimta mokslinė diskusija apie moters priskyrimą žmonių giminei galėtų būti laikoma tiek moksline, tiek gyvenimiška tema, tiek tam tikrais atvejais ir literatūrine. Tokių „universalų“, savo neįtikėtinais svarstymais visų laikų mokslininkų ir paprastų žmonių dėmesį prikaustančių knygų, kurių realios prasmės ir tikslo neišsiaiškina net ir šiuolaikiniai tyrėjai, senaisiais amžiais buvo išleista gana daug. Galima pateikti keletą turinio „curiosa“ sąvoką atitinkančių veikalų pavyzdžių, išlikusių įvairiose Europos bibliotekose.

POLIFILIJAS SAPNAS. „Hypnerotomachia Poliphili“ (Polifilijaus erotinis sapnas. Venecija: Aldus Manutius, 1499³) – vienas pačių ankstyviausių italų literatūros kūrinių, sulaukęs tiek daug visokiausių apkalbų ir apipintas įvairiomis „sąmosko teorijomis“. Parašytas, manoma, apie 1467 metus, anoniminis, su 172 medžio graviūrų iliustracijomis, kartais simbolinėmis mistinėmis, kartais primenančiomis filmo kadrus. Tyrėjai mano, kad šios knygos autorius – italų dominikonų vienuolis Frančeskas Kolona (Francesco Colonna, 1433–1527), net keturiose knygos vietose užšifravęs savo vardą⁴. Iš pirmo žvilgsnio knygos tema pati paprasčiausia – Polifilijaus meilė Polijai ir kova už ją. Įdomybės prasideda bandant tekstą perskaityti ir suprasti. Jau pats pavadinimas „Hypnerotomachia“⁵ yra sunkiai ištariamas ir išverčiamas, o XV amžiuje greičiausiai tik maža visuomenės dalis sugebėjo jį dar ir perskaityti. Knyga parašyta sudėtinga kalba, venecijiečių dialektu, su šimtais naujai sugalvotų ir šiam dialektui pritaikytų lotyniškų žodžių⁶, derinant juos su lotyniškais frazė-

mis iš romėnų poeto Ovidijaus (Publius Ovidius Naso, 43 pr. Kr.–18) kūrinių. Tekste puikuoja posakiai dar ir graikų, hebrajų bei arabų kalbomis. Hebrajiški žodžiai ir sakiniai taisyklingi, rišliūs, arabiški – greičiausiai nurašyti iš žodynų. Kūrinio stilius toks sunkus ir sudėtingas, perkrautas ir nesuprantamas, kad kai kurie tyrėjai šį „meilės romaną“ laiko pačiu nuobodžiausiu visų laikų italų literatūros kūriniu⁷. Pagrindinei temai – Polifilijaus⁸ meilei Polijai – iš 370 puslapių skirta tik 30. Likę užpildyti šalutinėmis siužeto linijomis su keistais netikėtais vingiais, čia veikia mitologinės būtybės, pateikiami ezoterinio pobūdžio traktatai su neaiškiais matematiniais skaičiavimais, rebusais, stulbinamo tikslo architektūriniais ir sodų planais bei kitokiomis nesuprantamomis keistenybėmis. Dažniausiai apie šį kūrinių kalbama kaip apie slaptų organizacijų⁹ „bibliją“, kurioje užkoduoti jų veikimo principai, reglamentas, susirinkimų vietos ir veiklos bei naudojamų medžiagų receptūrų aprašymai. Be to, kai kurie autoriai šią knygą laiko viso labo tik Renesanso epochos meno sampratos vadovėliu, pateiktu tokia forma tam, kad išvengtų tuo metu itin aktyviai veikusios inkvizicijos persekiojimų. Yra aiškinimų, kad tai – užmaskuotas erotinis traktatas arba tiesiog užrašyti narkotikų sukeltų haliucinacijų vaizdiniai. Vis dėlto ši knyga su visomis savo įmantrybėmis tebeaudrina tiek šiuolaikinių rašytojų¹⁰, tiek tyrėjų, vis dar bandančių išsiaiškinti šios knygos paslaptis, tiek kolekcininkų, mokančių už egzempliorių daugiau nei 320 000 dolerių, vaizduotę.

DIDYSIS GRAŽBYLYSČIŲ ŽODYNAS. Madam de Rambujė (Catherine de Vivonne, marquise de Rambouillet, 1588–1665) – žymiausio XVII amžiaus Prancūzijoje literatūrinio salono šeimininkė, kurios iniciatyva ir pastangomis garsųjį „žydrajį saloną“¹¹ lanke svečiai sukūrė preciozinės¹² literatūros kryptį. Šiame salone besilankančios „brangiosios damos“ drovėjosi ištarti tokius „vulgarius“ žodžius kaip, pavyzdžiui, „veidrodis“ – joms tai buvo „gracijos patarėjas“, o ant „pokalbių palaikytojo“ (kėdės) jos sėsdavosi tikrai jau ne ta vie-

2 Kitaip vadinama chiaroscuro (kiasroskuro; it. „chiaro“ – šviesus; „scuro“ – tamsus) technika, kai apšviestos vaizdo vietos, pusšėšėliai ir šėšėliai atspaudžiami nuo skirtingų klišių, taip sudarant reljefinio vaizdo iliuziją.

3 Skaitmeninis Kongreso bibliotekos (Library of Congress, JAV) egzemplioriaus vaizdas: <http://www.rarebookroom.org/Control/colhyp/> [žiūrėta 2016 05 09].

4 Akrostiche – pagal pirmąsias eilučių raides; Frančesko Kolonos vardą sudaro ir skyrių pavadinimų pirmosios raidės; taip pat šis asmenvardis du kartus minimas rišliame tekste.

5 Iš graikų k. „hypnos“ – miegas; „eros, erotos“ – geismas, geismo; „mache“ – kova. „Hypnerotomachia Poliphili“ – „Polifilijaus geismo kovos sapne“.

6 Davies, Martin. Aldus Manutius: Printer and Publisher of Renaissance Venice. London: The British Library, 1995, 64 p., p. 37–39.

7 Coppens, Philip. The Song of Poliphili. Šaltinis internete: <http://philipcoppens.com/hypnerotomachia.html> [žiūrėta 2016 05 09].

8 Poliphilius – iš graikų k. „polys“ + „philia“ – „Polijos mylimasis“ kartu ir „mylintis daug ką“.

9 XV amžiuje Venecijoje, kurioje dirbo ir numanomas „Hypnerotomachijos“ autorius, veikė ypač slapta alchemikų organizacija „Voarchadumia“.

10 Romanas, parentas „Hypnerotomachijos“ legendomis: Caldwell, Jan; Thomason, Dustin. The Rule of Four. London: Century, 2004.

11 Didžiojoje madam de Rambujė rūmų interjero dalyje, kur vykdavo literatūriniai pašnekesiai, vyravo žydra spalva.

ta, kaip mūsų laikais, bet „vylingą žemutinę“. Žinoma, buvo sunkoka prisiminti visus tokiuose salonuose leistinus vartoti pavadinimus, todėl prancūzų literatas Antuanas Bodo de Somezas (Antoine Baudeau de Sommaize, 1630–1680) 1660 metais paskelbė žodyną „Le Grand Dictionnaire des Précieuses“ (Didysis manierų žodynas), kuriame surinko pagrindinius XVII amžiuje Prancūzijos salonuose vartotus įmantrius paprastų žodžių pakaitalus, pateikdamas ir reikalingiausių salonių pokalbių frazių pavyzdžių¹³. Štai keletas jų: „Panelės veido sniegas pradeda tirpti“ (Panelė ima senti); „Rodos, kad kalbėdamas jūs tikrai veltui mėtote minčių lašelius“ (Jūs kalbate per ilgai); „Šios panelės malonūs geradariai“ (Ši panelė lengvabūdė).

BEPROTIŠKO ILGUMO ANTRAŠTĖS. Ne menkliau stebina ir kita manieringais Baroko laikais išpopuliarėjusi mada knygoms suteikti ypač ištaigingas ir ilgas antraštes, kurias, net ir perskaičius iki pabaigos, vis tiek būdavo sunku suvokti, koks gi tikrasis knygos turinys. Vienas iš žinomiausių ilgųjų antraščių lyderių yra anglų teisininko, polemisto puritono Viljamo Pryno (William Prynne, 1600–1669) gremėzdiškas per 1000 lapų turintis veikalas, išleistas 1633 metais Londone. Jame autorius negailestingai kritikuoja Anglijos teatrą, aktorius ir kitų įvairių, autoriaus nuomone, begėdiškų pomėgių vaikymąsi. Sutrumpintai šis veikalas žinomas pavadinimu „Histrio-Mastix...“, o visą jo antraštę sudaro net 43 eilutės, kuriose „trumpai“ pristatomas knygos pavadinimas. Tam, kad sutalpintų visą pavadinimą antraštiniame lape, spaustuvininkas jį surinko vis labiau smulkindamas šriftą sulig kiekviena eilute, kol šis tapo vos įskaitomu vadinamuoju „deimanto“¹⁴ šriftu. Už griežtą kritiką, nukreiptą ir prieš moteris aktorės, pavadinant jas „pagarsėjusiomis kekšėmis“, autorius buvo nubaustas 5000 svarų bauda ir vieša ausų nupjovimo bausmė prie gėdos stulpo. Mat V. Prynui su knyga visiškai nepasisekė dar ir dėl to, kad tuometinė Anglijos karalienė Henrieta Marija (Henrietta Maria of France, 1609–1669), karaliaus Karolio I (Charles I of England,

1600–1649) žmona, buvo aistringa teatro gerbėja¹⁵, be to, mėgusi ir pati vaidinti maskos¹⁶ teatre.

Šis veikalas gali puikuotis ir dar viena įdomybe – dalykine rodykle, kuri neapsiriboja vien tik reikšminių žodžių iškelimu. Joje taip pat įkyriai peršama išskirtinai neigiama autoriaus nuomonė apie kai kuriuos dalykus, o tai tikrai prieštarauja tokių rodyklių sudarymo principams. Šią V. Pryno sudarytą dalykinę rodyklę šiandien visai smagu skaityti: „Rojus – vieta, kurioje nėra teatro“, „Velnius – teatro ir šokių išradėjas. Kasmet Dievo kūno šventės metu pragare rengiami teatro vaidinimai“, „Karaliai – gėda jiems, jeigu jie lankosi teatre ir globoja aktorius“, „Aktoriai – tie, kurie paprastai yra popiežininkai ir velnio patarnautojai“¹⁷; „Tėvai – privalo neleisti ir neskaityti vaikų vaidinti, šokti ar stebėti vaidinamų pjesių“¹⁸. LAKŠTINGALOS GIESMĖ. Jau Antikos laikų autoriai ir poetai bandė įvairių gyvūnų bei paukščių balsus užrašyti žodine išraiška. Šis žaidimas nebuvo pamirštas, ir kai kurie rašytojai bandydavo tai daryti ir vėliau, kurdami vis naujas paukščių giesmių žodžių tiradas arba nusirašydami ankstesnių autorių sugalvotas. Taip italų astronomas ir matematikas Marijas Betinis (Mario Bettini, 1582–1657) knygoje „Rubenus Hilarotragoedia satyropastoralis“ (Rubenas, linksma satyriškai pastoralinė tragedija, 1614) užrašė lakštingalos giesmę, kurią nusirašęs 1654 metais papildė kitas italų autorius, retorikas, poetas Emanuelis Tezauras (Emanuele Tesauro, 1592–1675) knygoje „Il canocchiale Aristotelico“ (Aristotelio žiūronas). Šių rašytojų dėka galime perskaityti, kad ir kaip keistai tai skambėtų, pavasario vakarų lakštingalos giesmelę: Tiuu, tiuu, tiuu, tiuu, tiuu;
Zpe tiu zqua;
Quorror pipi
Tio, tio, tio, tio, tix,
Qutio, qutio, qutio, qutio;
Zquo, zquo, zquo, zquo.
Zi zi zi zi zi zi zi,
Quorror tiu zqua pipiqui¹⁹.

12 Baroko literatūros kryptis, pasižymėjusi stiliaus elegantiškumu, žodyno manieringumu, metaforomis, vengianti visko, kas vulgaru, grubu ar baisu. Plačiau žr.: Visuotinės literatūros istorija XVII–XVIII a. Vilnius, 1992, p. 30–32; <http://mediapro.lt/barokas-3/> [žiūrėta 2016 05 04].

13 Рат-Бер, Иштван. Комедия книги. Москва : Книга, 1987, 542 p., p. 266–268.

14 Smulkus spaustuvinis šriftas, kurio kegelis 4 punktai (apie 1,5 mm). <http://www.spaudosdepartamentas.lt/lt/ofsetas-silkografija-fleksografija/leidejo-ir-spaudejo-terminu-zodynelis/d.html> [žiūrėta 2016 05 04]; taip pat: Рат-Бер, Иштван. Комедия книги, p. 31.

15 Lundeen, Andrew. Histriomastix: The Player's Scourge (1633). Šaltinis internete: <http://spartanideas.msu.edu/2015/07/23/histriomastix-the-players-scurge-1633/> [žiūrėta 2016 05 04].

16 Maska (iš pranc. k. „masque“ – kaukė) – XVI–XVII amžiaus anglų teatro rūšis, kur sceninis vaizdas grindžiamas šokiais, muzika, deklamacija; vaidinimų siužetai dažniausiai buvo mitologinio ar alegorinio pobūdžio. <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Maska&wid=12209> [žiūrėta 2016 05 04].

17 Рат-Бер, Иштван. Комедия книги, p. 62.

18 <http://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A10187.0001/1:145?rgn=div1;view=fulltext> [žiūrėta 2016 05 05].

19 Lakštingalos giesmės vertimas į lietuvių kalbą: Tiju tiju tiju tiju tiju / Cpe tiu ckva / Kvorrer pipi / Tijo tijo tijo tijo tiks / Kutijo kutijo kutijo kutijo / Ckvo ckvo ckvo ckvo / Ci ci ci ci ci ci ci / Kvorrer tiu ckva pipikvi.

Skaitant šią trelę reikia nepamiršti, kad ji užrašyta italų kalba. Taigi, norint ją išstarti „tikrais lakštingalos žodžiais“, taip pat ir skaityti šias eiles patartina pagal italų kalbos taisykles²⁰. Lakštingalos giesmių tyrinėjimai tuo nesibaigė. Vokiečių ornitologas, vadinamas vokiečių paukštytūros tėvu, Johanas Mateusas Bechšteinas (Johann Matthäus Bechstein, 1757–1822), pasinaudojęs italų pirmtakų užrašytais eilutėmis, 1789 metais ištyrė ir žmonių kalba užrašė iš viso 24 skirtingas lakštingalos giesmes²¹, be kita ko, nustatęs dar ir trelių ilgio, garso stiprumo bei dažnio dėsningumus. „ILIADA“ RIEŠUTO KEVALE. Dar vienas pavyzdys apie tai, kad išmintis, protas ir atkaklumas gali padėti įrodyti faktą, kuris iš pirmo žvilgsnio atrodytų visiškai neįmanomas. Štai Plinijaus Vyresniojo (Gaius Plinius Secundus, 23–79) veikale „Naturalis historia“ (Gamtos istorija) randame Cicerono (Marcus Tullius Cicero, 106–43 pr. Kr.) paminėtą faktą apie riešuto kevalę telpantį pergamento ritinėlį, kuriame užrašytos Homero „Iliados“ visos 24 giesmės²². Atrodytų, kad tai visiškai išgalvotas faktas, kurio netgi neverta pradėti tikrinti. Bet taip nepasirodė prancūzų mokslininkui, vyskupui Pjerui Danieliui Hjuė (Pierre Daniel Huet, 1630–1721). Būdamas smalsus ir išradingas, karalienės ir sosto įpėdinio akivaizdoje jis surengė eksperimentą, kurio pradžioje siekė išsiaiškinti, kokio maksimalaus dydžio pergamento lakštas tilptų riešuto kevale. Rezultatas – paties ploniausio pergamento lakštas, kurį pavyko įsprausti į riešuto kevalą, – 27x21 cm. Ypatingai smulkiu braižu jame galima įrašyti 7 812 eilučių, abiejose pergamento pusėse – iš viso 15 624 eilutės²³. „Iliadoje“ yra 15 686 eilutės. Taigi, tapo aišku, kad, raštininkui pasistengus, netgi neturint galvoje to, jog Cicerono laikais galbūt riešutai buvo didesni, „Iliada“ gali sutilpti riešuto kevale²⁴. Tokių minimalistinių žaidimų pasekmė – iki pat mūsų dienų spausdinamos miniatiūrinės knygutės, kurių leidėjai, konkuruodami vieni su kitais, vis iš naujo stengiasi sumušti mažiausių knygelių rekordus²⁵.

Antrąją įdomiųjų knygų grupę sudaro knygos, kurių pats gamybos būdas yra kuo nors neįprastas, pavyzdžiui, leidiniai, spausdinti ant šilko, kelių spalvų popieriaus, pergamento²⁶, jiems parenkamas netradicinis šriftas arba ypatinga technika sukurtos iliustracijos. Išskirtinio dėmesio visuomet sulaukia knygos su tyčia ar netyčia atsiradusiomis spausdinimo klaidomis. Paminėsime keletą ir tokių – dėl paties gamybos proceso, medžiagų ar klaidų – „įdomiųjų knygų“.

KELIŲ SPALVŲ ŠRIFTAS. Senosiose knygose, jeigu jos nebūdavo spalvinamos ranka, labai trūko spalvų. Geriausiu atveju puošnumo knygoms suteikdavo dvispalvis – raudona ir juoda spalvomis išspausdintas – tekstas. Tai lėmė sudėtingas spalvoto spausdinimo procesas, nes kiekvienos spalvos teksto dalis reikėjo rinkti ir spausdinti atskirai. Todėl prancūzų rašytojo Luji Antuano Karačiolio (Louis-Antoine Caraccioli, 1719–1803) knyga „Le livre de quatre couleurs“ (Keturių spalvų knyga, 1760) savo originaliu spalvoto šrifto tekstu sukėlė Paryžiuje audringą susidomėjimą. Anksčiau šios knygos laidas išspausdinęs žalia (1757) ir raudona (1759) spalvomis, autorius pastebėjo netikėtą tokių leidinių populiarumą. Nusprendęs išleisti knygą iš karto keliomis spalvomis, L. A. Karačiolis neprašė – spalvingasis jo kūrinys kaipmat tapo bibliografinė retenybė. Alegoriškai atspindėdamos keturių metų laikų kaitą, knygos dalys buvo išspausdintos keturiomis spalvomis: įžanga – geltonai oranžinės, pirmos dalies tekstas – melsvo turkio spalvos, antros dalies – rudos, trečios – skaisčiai raudonos ir paskutinis skyrius vėl geltonai oranžinės spalvos. Antraštiniame lape knygos pavadinimas išspausdintas keturiomis spalvomis, o tai XVIII amžiuje buvo neregėta spausdinimo meno viršūnė²⁷. „Keturių spalvų knyga“ iš tikro buvo unikalus atvejis visoje XVIII amžiaus knygų spausdinimo istorijoje.

BRANGI MADA. XVII amžiuje Europa užsikrėtė nauja knygų mada – atsirado meistrų, kurie knygas „gaminavo“ kruopščiai išpjaustydami jų tekstus pergamen-

20 Рат-Бег, Иштван. Комедия книги, p. 237–239.

21 Bechstein, Johann Matthäus. Gemeinnützige Naturgeschichte Deutschlands nach allen drey Reichen. Leipzig, 1789.

22 Trumpis, Gintautas. Miniatiūrinė knyga // Knygotyra, 2002, 38, p. 288–316, p. 292.

23 Huet, Pierre Daniel. Commentarius de rebus et eum pertinentibus. Amsterdam, 1718, p. 297, VUB IV 7470.

24 Рат-Бег, Иштван. Комедия книги, p. 96–97.

25 Šiuo metu mažiausia knyga siekiama pripažinti 2013 metais Japonijos spaustuvių „Toppan Printings“ išspausdintą 22 puslapių Japonijos augalų almanachą, kurio dydis 0,75x0,75 mm! Tai yra ši knyga beveik pralįstų pro adatos skylutę. <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/booknews/9927200/Is-this-the-worlds-smallest-book.html> [žiūrėta 2016 05 04].

26 Spausdinti knygas ant pergamento, atsiradus popieriui, buvo prabangos dalykas, todėl šios knygos ypač vertingos. Yra sudarinėjami ant pergamento spausdintų knygų katalogai. Vienas jų – 151 poziciją turintis Kembridžo (Cambridge, D. Britanija) bibliotekos pergamentinių knygų katalogas: Sanders, Samuel. An Annotated List of Books Printed on Vellum, to be found in the University and College Libraries at Cambridge. Cambridge: University Library, 1878, 452 p. Skaitmeninė kopija internete: <https://archive.org/details/annotatedlistof0sand> [žiūrėta 2016 05 09].

27 <http://dominique-varry.enssib.fr/Impressions%20en%20couleurs> [žiūrėta 2016 05 10].

te. Tokių begalinės kantrybės ir nežmoniško stropumo reikalaujančių ažūrinių knygų iki mūsų laikų yra išlikusių vos dvidešimt penkios²⁸ – ir tai jos žinomos daugiausiai tik iš rašytinių šaltinių, kaip kad žinios apie Austrijos kunigaikščio Šarlio Žozefo de Linjo (Charles-Joseph de Ligne, 1735–1814) bibliotekoje Belilio (Beloeil, Belgija) pilyje buvusią unikalią nei rankraštinę, nei spausdintinę knygutę „Liber Passionis domini nostri Jesu Christi, cum figuris et characteribus ex nulla materia compositis“ (Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus kančių knyga su paveikslais ir raidėmis be jokios medžiagos sukurtas)²⁹. Už ją, esą, įvairių retenybių kolekcininkas Šventosios Romos imperijos imperatorius Rudolfas II (Rudolf II, 1552–1612) buvo pasirengęs sumokėti 11 000³⁰ dukatų³¹. Šios 12 formato 24 lapų knygos „iš nieko sukurtas“ tekstas išpjaustytas puikaus ploniausio pergamento lakštuose, kurie užklijuoti ant mėlynos popieriaus. Mėlynos spalvos tekstas aiškiai įskaitomas. Manoma, kad knygutė buvo pagaminta Anglijoje apie 1475–1500 metus³². Nežinoma, kur šiuo metu yra minėta įdomybė. Kai kurie tyrėjai mano, kad tai iš viso neegzistuojanti pseudo-retenybė³³.

KURIOZIŠKOS KLAIDOS. Tikriausiai ne vienam yra tekę matyti antraščių bei įvairių tekstų, kuriuose įsivėlusios keisčiausios spausdinimo klaidos. Atrodytų, kad kokia piktoji dvasia vadovauja teksto rinkimui ir „užspaudžia“ akis rinkėjui pačiose netinkamiausiose vietose. Taip atsiranda kurioziškų klaidų, kurios sudarko knygų pavadinimus, iškraipo metus, suklastoja aprašomų objektų dydžius ar neatpažįstamai pakeičia žinomus posakius, niekais paversdamos netgi pačius moksliškiausius disputus. Prancūzų filologui, hebrajų kalbos profesoriui Valerieniui de Flavinji (Valérien de

Flavigny, ?–1674) jo poleminiame tekste³⁴, nukreiptame prieš Abrahamo Echelio (Abraham Echellensis, 1605–1664) teologinius darbus, netikėtai atsiradusi klaidi spausdinimo klaida ne tik neliko nepastebėta, bet to paties A. Echelio buvo plačiai išgarsinta nuslepiant faktą, kad klaidą padarė spaustuvininkas, o ne autorius. Žinomas posakis iš Mato evangelijos „Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides“³⁵ buvo išspausdintas be abiejų pirmųjų „o“ raidžių prieš žodžius „oculo“³⁶: „Quid autem vides festucam in culo fratris tui, et trabem in culo tuo non vides“. Lotyniškas žodis „culus“, švelniai tariant, reiškia „sėdynė“. Dėl to V. de Flavinji buvo visai rimtai apkaltintas šventvagišku Biblijos perfrazavimu, ir ši gėdinga dėmė persekiojo nelaimėlį profesorių daugiau nei 30 metų – iki pat mirties.

Trečiajai grupei priklausytų knygos, kurių turinys, kad ir koks svarbus jis būtų mokslo ar literatūros istorijai, pačios knygos „įdomumui“ jokios įtakos neturi. Čia veikiau svarbios knygoje randamos skaitytojo ar savininko asmenybės raiškos ir santykio su konkrečia knyga žymės. Tai gali būti knygos viršelio ypatumai³⁷, išlikę komentarai, įrašai, piešiniai, palikti daiktai – atliekantys skirtuko paskirtį ar įdėti į knygą saugoti, taip pat įvairūs knygų sužalojimai, juodi cenzūros pėdsakai, pasakojantys mums apie knygos išgyventą, tik jai vienai būdingą, savitą jos „gyvenimo“ istoriją.

PAMIŠĘ KOLEKCIININKAI. Apie nenumaldomos bibliofilinės aistros pagautus senųjų ir rečiausių knygų kolekcininkus, jų kančias, o kartais net ir nusikaltimus³⁸ siekiant gauti itin retą ir labai trokštamą knygą savo rinkiniui papildyti būtų galima pasakoti be galo. Apsiribosime tik prabėgomis užsimindami apie šiek tiek kitokią

28 Пат-Вег, Иштван. Комедия книги, p. 95.

29 Voisin, Auguste. Souvenirs de la bibliothèque des princes de Ligne, à Beloeil. Gand : de C. Annot-Braeckman, 1839, 24 p., p. 11–13.

30 Palyginimui – Lenkijos karalaitės ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, vėliau Švedijos karalienės Kotrynos Jogailaitės (1526–1583) kraitis buvo 32 000 dukatų, o 1639 metais toks Povilas Domarackis už 11 000 dukatų nusipirko Tauragę su dvaru ir kaimais.

31 Littell, Eliakim. Littell's Living Age. Boston : Carter and Co, 1845, vol. 5, 630 p., p. 314.

32 Biblioteka Warszawska. Warszawa : druk. I. Kozanowskiego, 1841, t. 2, 860 p., p. 852.

33 Cronenwett, Philip N. Cum characteribus ex nulla materia compositus : A unique (?) manuscript (?) format. Šaltinis internete: https://www.dartmouth.edu/~library/Library_Bulletin/Nov1995/LB-N95-Cronenwett.html [žiūrėta 2016 05 03].

34 Knygoje: Flavigny, Valérien de. Epistola adversus Abr. Echellensis de libello Ruth, simulque sacrosancta veritas hebraica strenue defenditur atque propugnatur. Paris, 1648.

35 „Kodėl matai krislą savo brolio akyje, o nepastebi rąsto savojoje?“ (Mt 7, 3).

36 Loop, Jan. Johann Heinrich Hottinger : Arabic and Islamic Studies in the Seventeenth Century. Oxford : University Press, 2013, 274 p., p. 109–110.

37 Senosios knygos dažniausiai būdavo parduodamos neįrištos, todėl kiekvienos tokios knygos viršelis atskleidžia kokį nors santykį su asmeniu, kuris pats įrišo knygą arba užsakė ar liepė įrišti.

38 Vienas žinomiausių žudikų, nusikaltimus vykdęs dėl nenumaldomos aistros knygoms – vokiečių teologas Johanas Georgas Tinijus (Johann Georg Tinius, 1764–1846). Pradėjęs nuo parapijos kasos išseikvojimo ir pašto karietų plėšimo, iš prigimties talentingas mokslininkas ir nuolat žinių trokštantis J. G. Tinijus, stokodamas lėšų reikiams knygoms įsigyti ir paskatintas iki tol lydėjusios sėkmės, 1812 metais įvykdė pirmąją žmogžudystę – plaktuko smūgiais į galvą nužudė Leipcigo pirklių Šmitą (Schmidt) ir pavogė 3000 talerių. Po antrojo nusikaltimo, našlės Kunhardt nužudymo, „magistras Tinijus“ buvo suimtas. Kratos metu jo namuose buvo rasta apie 60 000 vienetų kruopščiai sukomplektuota mokslinė biblioteka. Šaltinis internete: <http://www.deutsche-biographie.de/sfz82733.html> [žiūrėta 2016 05 10].

kolekcionavimo aistros išraišką – knygų dalių kolekcionavimą. Pavyzdžiui, istorijoje yra žinomas polinkis kaupti knygų frontispisus³⁹ – su senosiomis knygomis dirbantys bibliotekininkai tikrai žino, kiek daug jose išplėštų frontispisų. Taip pat daugybė gražiomis graviūromis ir ypač meniškais senaisiais žemėlapiais besipukavusių leidinių mūsų laikais stovi lentynose visiškai be iliustracijų, be žemėlapių ir kartais netgi su išpjautomis tuščiomis buvusių inicialų vietomis. Yra žinių, kad XVIII amžiuje Paryžiuje buvo paplitusi mada spalvotomis knygų iliustracijomis puošti židinių koklius, širmas ar kitus paviršius⁴⁰. Antraštiniai knygų lapai taip pat turėjo savo gerbėjų. Anglų knygų prekybininkas, antikvaras ir kolekcininkas Džonas Begfordas (John Bagford, 1650–1716) kaip tik ir išgarsėjo barbariška senųjų knygų kolekcionavimo maniera – jis rinko ir į atskirus albumus klijavo tik... antraštinius lapus, išluptus net ir iš seniausių leidinių. Jo „kolekcijoje“ puikavosi pagal temas, leidėjus kruopščiai surikiuoti ir į atskirus tomus įrišti 1528–1715 metais išspausdintų knygų antraštiniai lapai. Kai kurie mokslininkai tvirtina, kad taip elgtis Dž. Begfordą skatino noras tokiu būdu vaizdžiai pristatyti Anglijos knygų spaudos istoriją. Ši jo veikla išties nemažai prisidėjo renkant duomenis apie išspausdintas knygas: Dž. Begfordo antraštinių lapų kolekciijoje yra 3600 vien tik anglų kalba išspausdintų leidinių antraštinių lapų. Iš jų apie 800 (daugiau kaip 500 spausdinti iki 1701 metų) nėra užfiksuoti kituose Britų bibliotekos (British Library, D. Britanija) trumpųjų aprašų kataloguose⁴¹. Šiuo metu Dž. Begfordo surinkti originalūs ir unikalūs spaudos bei knygos istorijos albumai yra saugomi Britų bibliotekoje⁴². Vis dėlto būtų sunku teigiamai įvertinti tokį drastišką istorinių faktų „kaupimo“ ir „saugojimo“ būdą, kad ir kokių kilnių tikslų buvo vejamas šios keistos ir kurioziškos kolekcijos kūrėjas bei savininkas.

ANTROPODERMINIS⁴³ VIRŠELIS. Tikriausiai retas kuris yra girdėjęs apie antropoderminę knygrišystę, t. y. apie knygas, įrištas į žmogaus odos viršelį. Taip įrišti anatomijos vadovėlius ir kitą medicinos literatūrą buvo įprasta XVII–XIX amžiuje. Dažniausiai žmogaus oda knygrišiui atitekdavo po viešo skrodimo anatominuose teatruose⁴⁴. XIX amžiuje tapo itin populiari kriminalinės bylas įrišti į mirties bausmę nuteisto žudiko odos viršelius. Viena iš naujausiai atrastų, 2014 metais tyrimais patvirtintų⁴⁵ knygų su žmogaus odos apdaru – Harvardo universiteto bibliotekoje (Harvard University Library, D. Britanija) esanti prancūzų rašytojo ir poeto Arseno Huse (Arsène Houssaye, 1814–1896) knyga „Des destinées de l'âme“ (Sielos likimai, Paris, 1887⁴⁶), kurioje – kaip makabriška – surinktos esė apie žmogaus sielos likimą po mirties. Viršelio „donorė“ – Prancūzijos psichiatrijos ligoninėje nuo apopleksijos staiga mirusi moteris⁴⁷. Dažnai tokiose į žmogaus odą įrištose knygose būna įrašai, informuojantys apie tai, kokia oda buvo naudojama knygos viršeliui. Ne visada tai pasitvirtina. Pavyzdžiui, remiantis įrašu knygoje ilgą laiką manyta, kad to paties Harvardo universiteto teisės bibliotekoje esanti knyga⁴⁸ įrišta į Džono Raito (John Wright, ?–1632) odą, nudirtą jam gyvam verslo reikalais lankantis Vavumoje (Wavuma, Zimbabvė). 2006 metais atlikus odos mikrodalelių tyrimą nustatyta, kad tai – avies oda⁴⁹. Tokių, taip pat ir tikrų liudijimų apie į žmogaus odą įrištas knygas turi daugelio Europos universitetų, kuriuose nuo seno buvo vykdomi anatominiai ir medicininiai tyrimai, bibliotekos. Pasirodo, kad mūsų laikais šurpinantis būdas įrišti knygas seniau buvo visiškai priimtinas mokslo visuomenei. Iš pradžių jis buvo skirtas medikų švietimui (medicinos literatūrai, anatomijos atlasams įrišti), o vėliau tapo savotiška žiauriausių nusikaltėlių visiško sunaikinimo ir pažeminimo parodomąja priemone.

39 Frontispisas (lot. „frons, frontis“ – kakta, kaktos; „aspicio“ – žiūriu) – iliustruotas lapas, įdėtas prieš antraštinį lapą. Iš: Knygotyra: enciklopedinis žodynas. Vilnius: Alma littera, 1997, 414 p., p. 108. Dažnai frontispisai būdavo ypač meniški, kupini simbolių, alegorinių bei mitologinių būtybių vaizdų, kartais sukurti garsių to meto Europos dailininkų.

40 Рат-Вег, Иштван. Комедия книги, p. 133–134.

41 Gatch, Milton McCormick. John Bagford, Bookseller and Antiquary, p. 159–164. Šaltinis internete: <http://www.bl.uk/ebli/1986articles/pdf/article12.pdf> [žiūrėta 2016 05 05].

42 Nuoroda į Dž. Begfordo antraštinių lapų rinkinio albumus Britų bibliotekoje: <http://www.bl.uk/reshelp/findhelprestype/prbooks/namedcolnprintedmat/namedcolnprintedmatb/namedcolnprintedmatb.html> [žiūrėta 2016 05 10].

43 Antropoderminis viršelis – viršelis iš žmogaus odos.

44 Anatominiai teatrai – gyvūnų ir žmonių skrodimui skirta patalpa su aplink esančiomis vietomis stebėtojams. Europoje jie paplito XVII amžiuje, buvo naudojami praktinėms medicinos ir anatomijos studijoms. Vieni pirmųjų anatominių teatrų buvo įkurti Paduvos (1594, Italija) ir Leideno (1596, Olandija) universitetuose.

45 Žr. plačiau: <http://blogs.harvard.edu/houghton/2014/06/04/caveat-lecter/> [žiūrėta 2016 05 10].

46 Nuoroda į Harvardo bibliotekos katalogą: http://hollis.harvard.edu/primis_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=HVD&search_scope=default_scope&docId=HVD_ALEPH005786452&fn=permalink [žiūrėta 2016 05 10].

47 Duomenys iš: http://hollis.harvard.edu/primis_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=HVD&search_scope=default_scope&docId=HVD_ALEPH005786452&fn=permalink [žiūrėta 2016 05 10].

48 Gutierrez, Juan. Practicarum quaestionum circa leges regias Hispaniae. Madrid, 1598.

49 Flood, Alison. Flesh-crawling Page-turners: the Books Bound in Human Skin // The Guardian, 2014, 7 April.

AULINIS BATAS IR NAUJASIS TESTAMENTAS. Bibliotekininkų jau seniai nebestebina įvairūs knygoje rasti daiktai. Dažniausiai, jei pačiai knygai nebedaro jokios žalos, jie ten ir lieka. Vienas įdomiausių kartu su knyga į biblioteką atkeliavusių daiktų saugomas Kembridžo universiteto bibliotekoje (Cambridge University Library, D. Britanija). 1707 metų bibliotekos audito knygoje aptinkamas įrašas apie bibliotekai padovanotą lietuvišką knygą „Naujas Testamentas Wieszpacies musu Jezaus Kristaus“ (Karaliaučius, 1701)⁵⁰. Kartu su knyga buvo perduotas ir... XVII amžiaus pabaigos Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje avėtas vaikiškas aulinukas⁵¹. Knygos priešlapyje įrašyta: „Presented to the University Library this new Testament translated into the Lithuanian language by Mr. Ramsey & others, whose widow Mrs Ramsey made a present hereof together with a Lithuanian Boot & Shoe. 1707⁵²“ (Universiteto bibliotekai dovanojamas šis Naujas Testamentas, išverstas į lietuvių kalbą pono Ramzio ir kitų, ir jo našlė ponija Ramzi padovanojo jį kartu su lietuvišku aulinuku. 1707). Šis batas, tiesa, ne kartu su knyga, tebesaugomas Kembridžo universiteto bibliotekoje Andersono salėje (Anderson Room), kur jį galima pamatyti kartu su kitokiais neįprastais bibliotekoje saugomais daiktais⁵³. Taip pat įdomus ir minėtoje knygoje rastas įrašas – ištis labai smalsu sužinoti, kas gi toks tas naujasis Biblijos „vertėjas“ į lietuvių kalbą, įrašytas knygos priešlapyje⁵⁴?

„CURIOSA“ VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKOJE. Tokių įdomybių – knygų, kuriose yra mokslo žinių, autentiško žmonių gyvenimo ir pačios knygos kuriozų, tikrai turi kiekviena senesnė biblioteka. Gaila, bet nė vienos pirmiau paminėtų knygų Vilniaus universiteto bibliotekoje nėra. Šiuo metu bibliotekoje yra saugoma daugiau nei 160 000 senų, rankiniais presais išspausdintų, gražiausiomis iliustracijomis išpuoštų ir ypač didelę istorinę vertę ne tik Lietuvai, bet ir Europos mokslo bei kultūros tyrimams turinčių knygų. Tai viena didžiausių šių senųjų žmogaus proto, atkaklumo, smalsumo ir meistriškumo liudytojų kolekcijų Rytų Europoje. Turtingame Vilniaus universiteto bibliotekos senųjų dokumentų rinkinyje taip pat nestokojama „įdomybių“, „keistenybių“ ar „curiosa“ sąvoką atitinkančių

knygų, galinčių sudominti net ir tuos, kurie iki šiol senienomis galbūt visiškai nesidomėjo.

Šiame leidinyje sieksime moksliškai populiariai supažindinti su Vilniaus universiteto bibliotekos turimomis „knyginėmis“ įdomybėmis, atskleisti ir išryškinti jų „curiosa“ veiksnį, kartu aptarti tam tikro fakto ar reiškinio įtaką mokslo istorijai, kasdieniam gyvenimui, pačios knygos raidai, knygos, kaip muziejinės vertybės, išskirtinumui, taip pat įvertinti, kaip šios įdomybės atsiliepia šiuolaikiniam mokslui bei mokslo populiarinimui.

Leidinyje suskirstytas į tris dideles dalis: „Mokslas“, „Gyvenimas“ ir „Knygos“. Sunkiausia buvo atrinkti konkrečias knygas⁵⁵, apie kurių tam tikras ypatingas savybes, įdomybes trumpai papasakojama nedideliuose kiekvienos temos tekstuose, taip pat pateikiamos svarbiausios jų iliustracijos. Galiausiai nuspręsta į leidinį sudėti tokius veikalus, kurie savo tekstais, iliustracijomis ir kitomis keistenybėmis „sugebėjo“ nustebinti net ir mus, dirbančius vien tik su senosiomis knygomis ir, atrodytų, jau pripratusius prie įvairiausių knygos istorijos klotuose nuolatos aptinkamų įdomybių. Aptariama 120 mokslinio turinio, gyvenimiškų ir knygos istorijos temų, pateiktų nedideliais informatyviais enciklopedinio pobūdžio straipsneliais. Siekiant dar labiau sudominti skaitytoją, priversti jį žavėtis bei stebėtis senovės žmonių mintimis ir darbais, kai kurie straipsneliai papildyti citatomis ar vertimais iš aptariamų veikalų tekstų. Pirmojoje – „moksliškiausioje“ ir didžiausioje – dalyje „Mokslas“ surinkome pačius įdomiausius mokslo faktus pristatančius XVI–XIX amžiaus leidinius. Aprašėme 42 įvairių sričių mokslinius veikalus. Informaciniuose tekstuose stengiamasi aptarti kai kuriuos Europos mokslo istorijos įvykius, orientuojantis ne tik į mums visiems įprastą mokslo sampratą, bet ir į kiek rečiau tyrinėjamą: pavyzdžiui, apibūdinant egiptologijos, medicinos, pirotechnikos, gamtamokslio ir kitų mokslo sričių veikalus, kiek toliau pateikiami ir mistikos – chiro-mantijos, astrologijos, pranašysčių, alchemijos – srities darbai. Nesistengėme žūtbūt pateikti visų mokslo sričių leidinių. Išrinkome aktualiausius, labiausiai jaudinančius ir keisčiausius.

Pirmasis „Mokslo“ dalies skyrius skirtas dar mažai tyrinėtai sričiai – universalaus žmogaus, arba mokslininko

50 Nuoroda į Kembridžo bibliotekos egzempliorių: <http://search.lib.cam.ac.uk/?itemid=cambrdgedb|2204523> [žiūrėta 2016 05 12].

51 Oates, John Claude Trewinard. An Old Boot at Cambridge // The Pleasures of Bibliophily : Fifty Years of the Book Collector : An Anthology. London : The British Library : OAK Knoll Press, 2003, 58–65 p., p. 58–59.

52 Ten pat, p. 58.

53 Ten pat.

54 Lietuvos TSR bibliografijoje (T. 1: 1547–1861. Vilnius : Mintis, 1969, 52 p.) rašoma, kad ši „knyga išleista bendromis Rytų Prūsijos ir Lietuvos evangelikų reformatų pastangomis. Ją <...> išvertė S. Bitneris, padedamas Jono Božimovskio jaunesniojo ir B. Zandeno.“

55 Leidinyje „Bibliotheca curiosa“ aprašytos 123 Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje saugomos XV–XIX amžiaus knygos.

universalio, klausimui. Čia apžvelgėme vokiečių polimato Atanazijaus Kircherio mokslinę veiklą. Didžiausias skyrius – apie žmogų plačiąja prasme: fiziologinė, dvasinė, kultūrinė ir gyvenimiška. Apie dar tolimesnę žmogaus praeitį pasakoja „Antropologija“, žmogaus proto pasiekimų demonstravimą pradeda skyrius „Pirotechnika“, toliau – „Ekonomika, prekyba“, „Matematika“, „Kriptologija“, „Gamtos mokslai“, „Istoriniai tyrinėjimai“ ir užbaigiama skyriumi „Mistika“ – visų mokslų pramote ir pagrindiniu įvairių mokslo šakų atradimų generatoriumi. Nors poskyrių pavadinimai tokie sausi ir moksliškai paprasti – jų turinys ir ypač iliustracijos tikrai nustebins kiekvieną, išdrįsusį juos atidžiau pastudijuoti.

Pati trumpiausia, bet ne mažiau intriguojanti yra antroji – „Gyvenimo“ dalis, kurioje aptariami 23 šios dalies leidiniai. Joje pateikiame XVI–XVIII amžiaus knygose aprašytas retesnes profesijas, žmonių pomėgius, kartais atrodančius neįprastai, turint galvoje tai, kad aptariami ir rodomi dalykai vyko ir buvo populiarūs prieš kelis šimtmečius. Daug įdomybių bus galima sužinoti pastudijavus „Gyvenimo“ dalies skyrių „Etiketas“. Knygrišio, vaistininko, alchemiko, dailininko ir sodininko amatai pristatomi skyriuje „Profesijos, amatas“. Poskyryje „Įdomūs pomėgiai“ supažindinama su tokiais įprastais dalykais anuomet, kaip ir mūsų laikais: iliuzijos, virimo menu, kolekcionavimo aistra, slaptomis masonų organizacijomis. Dėmesį turėtų patraukti ir skyrius „Anų laikų realijos“, iš kurio aiškėja, kad žinių apie naujausius nelaimingus atsitikimus bei katastrofas troškimas, keisčiausių neįtikėtinų istorijų skaitymas bei karo tema buvo aktualūs visų laikų žmonėms.

Paskutinėje ir tikriausiai daugiausia staigmenų skaitytojams pažeriančioje dalyje „Knygos“, be trumpų knygos istorijos ypatumų atskleidžiančių informacinių tekstų, pateikiame dar ir tai, kas tiesiogiai siejasi su istoriniais liudijimais, parodome tikrų senovinių daiktų, laiškų, raštelų, augalų ir kitų keistenybių, rastų net 58 Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomose

XVI–XX amžiaus leidiniuose. Šie daiktai, kaip ir archajiški knygų skaitytojų bei savininkų įrašai, užrašyti senovine kalba, pranešantys apie tuomet vykusius svarbius įvykius, yra mažai tyrinėti ir todėl kupini dar neįmintų paslapčių. Savarankiško, nuo nieko nepriklausomo stebėtojo užrašai, jo komentarai yra neįkainojamas duomenų šaltinis apie anų laikų žmonių nuotaikas, polinkius, išsilavinimą, savarankiškumą, aplinką ir santykį su šeima, valstybe ar religija. Visos šios, niekada taip plačiai neeksploatuotos, bet knygos istorijai svarbios temos analizuojamos skyriuose „Viršelių ypatumai“, „Ranka spalvintos knygos“, „Netikėtumai knygų viduje“, „Radiniai knygoje“, „Knygų graffiti“, „Rankraštiniai įrašai knygoje – marginalijos“ bei „Nuosavybės įrašai ir užkeikimai“. Tikimės, kad būtent „Bibliotheca curiosa“ dalis „Knygos“ ras savo gerbėjų ne tik tarp mokslininkų istorikų, literatūrologų bei filologų, bet ir tarp visų žmonių, nors kiek besidominčių senosiomis knygomis.

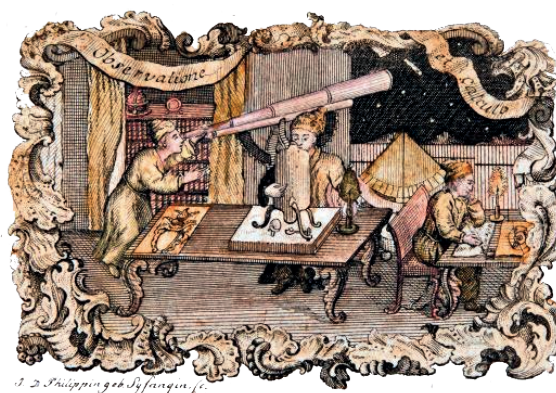
Kadangi šiame leidinyje galima rasti labai plataus spektro žinių apie įvairias mokslo, privataus ir visuomeninio gyvenimo sritis, skaitytojo patogumui sudarėme leidinyje minimų spaudinių sąrašą, dalykinę rodyklę bei knygoje minimų dokumentų antraščių rodyklę.

Knyga „Bibliotheca curiosa“ nesiekia pateikti absoliučiai visko, kas ta tema tam tikru laikotarpiu buvo rašoma, kaip ir nurodyti visų konkrečios temos knygų, kurias turi Vilniaus universiteto biblioteka. „Bibliotheca curiosa“ tikslas – populiariai ir vaizdžiai atskleisti įdomiausius senovės mokslininkų atradimus ir paklydimus, neįtikėtiną praeities žmonių kasdienio gyvenimo veiklą, pomėgius bei profesijas, palyginti, kuo jie skiriasi ar yra panašūs į mūsų laikų. Be to, mums – bibliotekininkams ir senųjų knygų tyrėjams – labai svarbu atskleisti visuomenei patraukliausią senosios knygos pusę, sukelti susižavėjimą senosiomis retenybėmis, padėti atrasti savyje nenumaldomą norą tyrinėti, saugoti ir puoselėti žmonijos, mokslo istorijos, atskiros asmens viešo bei privataus gyvenimo ir jo, kaip asmenybės, išskirtinumo liudytoją – KNYGĄ.

C. SUETONII
TRANQUILLI
OPERA.
C. DE W. A. COMMERCIALIS
SAMUELIS TITZSCH.

MOKSLAS

*Rerum omnium naturalium magneticus
in hoc universo nexus disquiritur*

Viskas tarpusavyje yra susieta slėpiningomis gijomis

●
Athanasius Kircher (1602–1680)

MOKSLININKAI POLIMATAI

In uno omnia

Viskas viename

Athanasius Kircher (1602–1680)

Polimatai (gr. „polymathēs” – daug žinantis), arba polistorai, taip pat universalai (lot. „homo universalis”) – tai neįprastai plačias ir galias įvairių mokslo sričių žinias demonstruojantys mokslininkai, kurie šiais laikais apibūdinami kaip genijai. Terminą „polimatas” vienas pirmųjų pradėjo vartoti italų architektas, humanistas, polimatas Leonas Batista Albertis (Leon Battista Alberti, 1404–1472), apibūdindamas „žmones, kurie gali padaryti viską, jeigu to nori”. Šių mokslininkų polimatų

tyrinėjimai buvo plačiai žinomi amžininkams ir turėjo įtakos vėlesnei įvairių mokslų raidai. Vieni žinomiausių tokių mokslininkų universalų buvo Aristotelis (Aristotelēs, 384–322 pr. Kr.), Leonardas da Vinčis (Leonardo da Vinci, 1452–1519), Mikelandželas (Michelangelo Buonarroti, 1475–1564), Galileo Galilėjus (Galileo Galilei, 1546–1642), Izaokas Niutonas (Isaac Newton, 1643–1727), Gotfrydas Vilhelmas Leibnicas (Gottfried Wilhelm Leibniz, 1646–1716) ir kiti¹.

A

atanazijus Kircheris

(Athanasius Kircher, 1602–1680) – vienas garsiausių XVII amžiaus polimatų, vokiečių jėzuitas, didžiąją savo gyvenimo dalį praleidęs ir dirbęs Romos kolegijoje. Jo domėjimosi sritys stebina įvairiapusiškumu: fundamentalių darbų parašė iš egiptologijos, sinologijos, geologijos, medicinos, matematikos, chemijos, muzikos teorijos, bakteriologijos, akustikos, astronomijos, mechanikos, spalvų teorijos, optikos. Romos kolegijoje² įkūrė vieną seniausių Europoje muziejų – „Museum Kircherianum“, kuris tapo didžiausia XVII amžiaus Romos įžymybe. Iš viso A. Kircheris parašė 39 mokslines knygas – jas leido kas treji ketveri metai, kaskart susitelkdamas ties koku nors vienu vis kitu mokslu.

Išradimai:

Magnetinis laikrodis; vandens vargonai; švininis vamzdis; vėjo arfa; kalbanti statula; šviesos ženklų sistema (slaptas šviesos raštas); bandė sukurti amžinąjį variklį.

Athanazijus Kircheris

11*. Uraniborgo observatorija

*skaičius nurodo „Šaltinių rodyklės“ pozicijos numerį

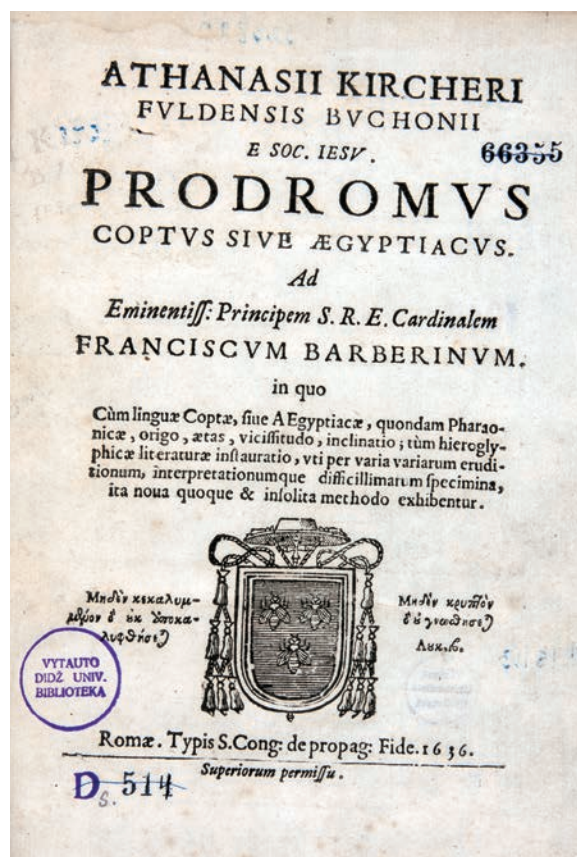
Svarbiausi veikalai (iš viso parašė 39 knygas):

Metai	Pavadinimas	Šifras VU bibliotekoje
1631	<i>Ars magnesia</i> – magnetizmas.	
1635	<i>Primitiae gnomonicae catoptricae</i> – Saulės laikrodžių konstravimas.	
1636	<i>Prodromus coptus sive Aegyptiacus</i> – koptų kalbos gramatika.	III 18113 III 10378
1637	<i>Specula Melitensis encyclica, hoc est Syntagma novum instrumentorum physico-mathematicorum</i> – sukonstruotas astronominius, kalendorinius, laiko, horoskopų, medicininius, botaninius ir kt. skaičiavimus apimantis instrumentas, žinomas kaip „kabalistinis veidrodis“.	
1641 1643 1654	<i>Magnes sive De arte magnetica</i> – magnetizmas.	III 5350 III 15405 BAV 71.7.15
1643	<i>Lingua aegyptiaca restituta</i> – koptų kalba, hieroglifai.	III 10378a
1645–1646 1671	<i>Ars magna lucis et umbrae</i> – šviesos reiškiniai, optika.	III 962 III 18944 BAV 47.1.30
1650	<i>Obeliscus Pamphilius hoc est, Interpretatio nova... obelisci hieroglyphici</i> – egiptologija.	III 6295 BAV 55.1.2
1650	<i>Musurgia universalis, sive Ars magna consoni et dissoni</i> – muzikos teorija, garso reiškiniai.	III 15369 III 15368 BAV 55.1.4
1652–1655	<i>Oedipus Aegyptiacus</i> – egiptologija.	
1656	<i>Itinerarium extaticum sive Opificium coeleste</i> – astronomija.	III 3831
1657 1660	<i>Iter extaticum secundum, mundi subterranei prodromus</i> – geologija, vulkanologija.	III 2658
1658 1659	<i>Scrutinium physico-medicum contagiosae luis, quae dicitur pestis</i> . Jau 1646 m. A. Kircheris turėjo mikroskopą, kuriuo naudojosi tirdamas ligonių kraują užklupus maro epidemijai. Jis nustatė, kad užsikrėtusiųjų kraujyje yra „mažų kirmėlyčių“, ir jas laikė ligos priežastimi. Nors galutinė išvada yra teisinga, greičiausiai mokslininko pastebėtos „mažos kirmėlytės“ tebuvo viso labo raudonieji ir baltieji kraujo kūneliai. Jis pasiūlė imtis tam tikrų priemonių, kad maro epidemija neišplistų: tai ligozės izoliacija, jo drabužių deginimas, su ligonių sąlytį turėjusių žmonių karantinas, veido kaukių dėvėjimas viešose vietose epidemijos laikotarpiu.	III 2600 III 14424
1660	<i>Pantometrum Kircherianum...</i> – geometrinių skaičiavimų knyga.	III 440
1661	<i>Diatriba de prodigiosis crucibus</i> – aiškina, kad kryžiaus formos išdegimai ant lininių žmonių drabužių atsirado dėl vulkaninių pelenų išsiveržus Vezuvijui ir tai nėra joks stebuklas.	III 10386a
1663	<i>Polygraphia nova et universalis ex combinatoria arte directa</i> – kriptologija.	
1664–1678	<i>Mundus subterraneus, quo universae denique naturae divitiae</i> – geologija, vulkanologija.	III 6636 III 16132 III 6807 III 16420 ₂

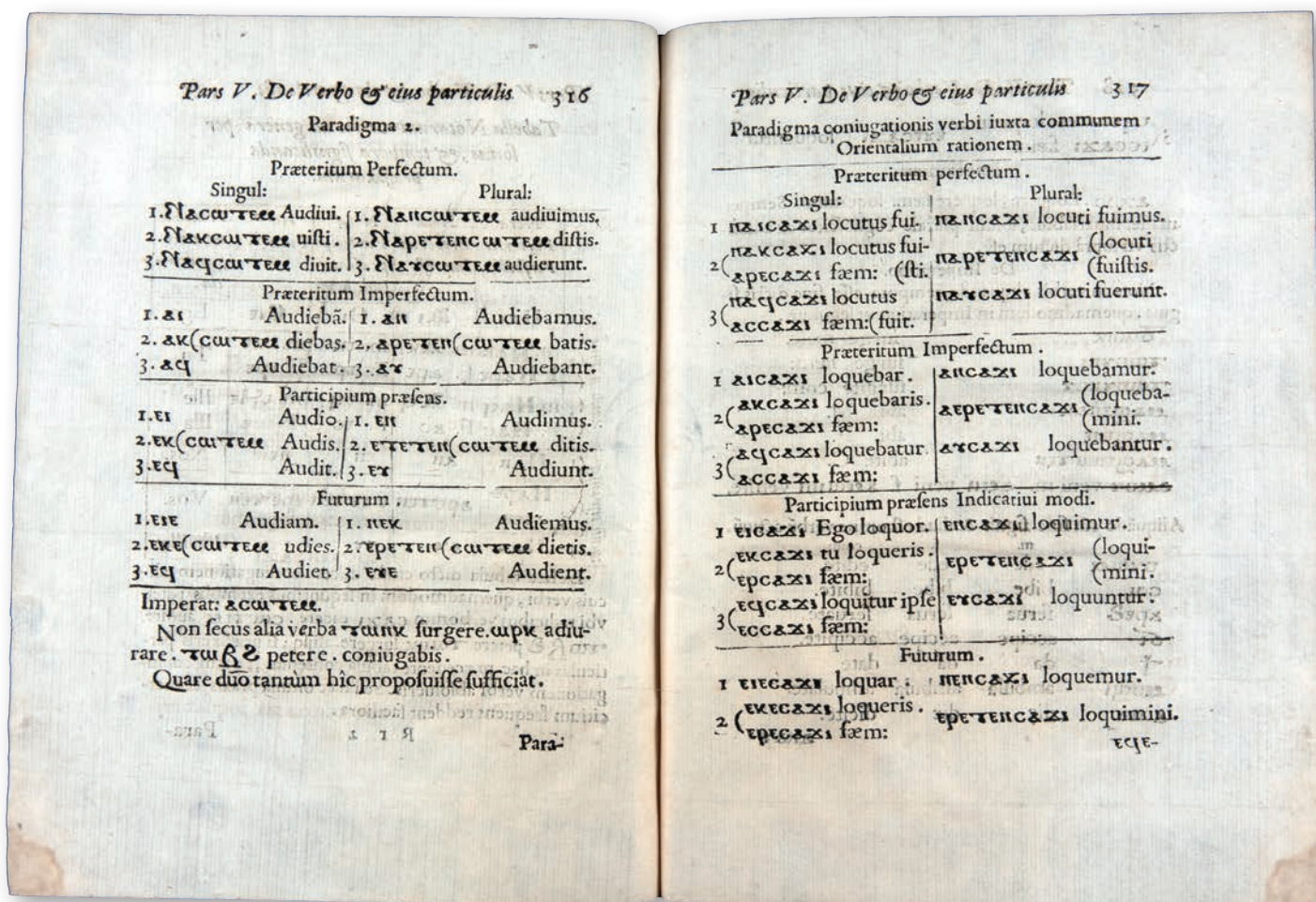
1665	<i>Historia Eustachio-Mariana</i> – istorija.	
1665	<i>Arithmologia sive De abditis numerorum mysteriis</i> – numerologija.	
1666 1676	<i>Obelisci Aegyptiaci... interpretatio hieroglyphica</i> – egiptologija.	
1667	<i>China monumentis variis naturae et artis... illustrata</i> . Labai anksti pradėjęs domėtis sinologija, A. Kircheris 1628 m. siekė tapti jėzuitų misionieriumi Kinijoje. Mokslininko susidomėjimo Kinija rezultatas – monumentali Kinijos karalystės enciklopedija su išsamiais kartografiniais brėžiniais, Kinijos istorijos, kinų tautos kilmės aprašymais, rašto, religijos bei kultūros tyrinėjimais. A. Kircherio teiginiai, kad krikščionybės šakos atstovai nestorijonai, žinomi Kinijoje jau apie 600 m., buvo teisingi.	III 6310 III 6579 III 15890 III 6480
1667	<i>Magneticum naturae regnum sive Disceptatio physiologica</i> – magnetizmas.	III 14965 III 15143
1668	<i>Organum mathematicum</i> – skaičiavimo mašinėlės prototipas.	
1669 1672	<i>Principis Christiani archetypon politicum</i> – istorinis veikalas, kuriame atsiskleidžia A. Kircherio – lingvisto – virtuoziškumas. Pagiriamosios poemos parašytos lotynų, graikų, hebrajų, ispanų, italų, prancūzų, vokiečių, arabų, aramėjų, samariečių ir koptų kalbomis.	BAV 43.9.14
1669 1671	<i>Latium</i> – Romos ir jos apylinkių istorijos ir topografijos veikalas.	III 14433
1669	<i>Ars magna sciendi sive Combinatoria</i> – matematinių lentelių knyga, kombinatorikos veikalas, kuriame teigiama, kad visus objektus ir reiškinius galima aprašyti pasitelkiant skaičius ir įvairias jų lenteles.	III 9687
1673	<i>Phonurgia nova, sive Conjugium mechanico-physicum artis & naturae...</i> – garso teorija.	
1675	<i>Arca Noe</i> – Biblijos istorija paremta, pažangių evoliucijos proceso idėjų kupina knyga, kurią sudaro matematiniai arkos dydžio, formos, projektiniai skaičiavimai, pagrįsti žinomų gyvūnų dydžiu, skaičiumi ir svoriu. A. Kircheris aptarė ir Nojaus arkos kelionės logistiką – kiek ir kokių maisto produktų reikėjo visiems laivo keleiviams ir gyvūnams išmaitinti.	III 16026 III 6719 BAV 55.1.7 _{/1}
1676	<i>Sphinx mystagoga sive Diatribe hieroglyphica...</i> – egiptologija.	BAV 55.1.7 _{/3}
1678	<i>Musaeum Collegii Romani Societatis Jesu</i> – A. Kircheris atsiskleidžia kaip muziejininkas, išradėjas, mokslininkas ir kolekcininkas. Romos jėzuitų kolegijai priklausančios A. Kircherio surinktos kolekcijos katalogas – nuo išradimų iki istorijos ir gamtos objektų.	BAV 55.1.8
1679	<i>Turris Babel sive Archontologia...</i> – Septynių pasaulio stebuklų aprašymas ir jų rekonstrukcijos bandymai, pagrįsti matematiniais skaičiavimais.	BAV 55.1.7 _{/2}
1679	<i>Tariffa Kircheriana sive Mensa Pythagorica expansa</i> – matematinės lentelės.	BAV 47.10.1b
1680	<i>Physiologia Kircheriana experimentalis</i> – šviesos, hidraulikos ir kitų svarbiausių A. Kircherio mokslinių eksperimentų rinkinys.	

EGIPTOLOGIJA

Egiptologija A. Kircheris susidomėjo 1628 metais, kai Špėjerio (Speyer, Vokietija) bibliotekoje atrado hieroglifų rinkinį. Po penkerių metų mokslininkas jau mokėjo koptų kalbą bei raštą, 1636 metais publikavo koptų kalbos gramatiką „Prodromus coptus sive Aegyptiacus“ (Koptų, arba egiptiečių, pasiuntinys). Mokslininkas teigė, kad koptų kalba yra kilusi iš senovės egiptiečių kalbos, o egiptiečių hieroglifai siejasi su hieratiniu raštu. Įrodinėjo, kad senąja egiptiečių kalba bendravo Adomas ir Ieva, o Hermis Trimegistas ir Mozė buvo tas pats asmuo. Nors A. Kircherio teiginiai apie egiptiečių hieroglifų dešifravimą buvo klaidingi, visgi jis pirmasis suprato, kad hieroglifai – tai abėcėlinė rašto sistema, kurią bandė susieti su graikų abėcėle. Šia idėja XIX amžiuje, dešifruodamas egiptiečių hieroglifus, pasinaudojo Žanas Fransua Šampoljonas (Jean-François Champollion, 1790–1832).

52. Koptų kalbos gramatika

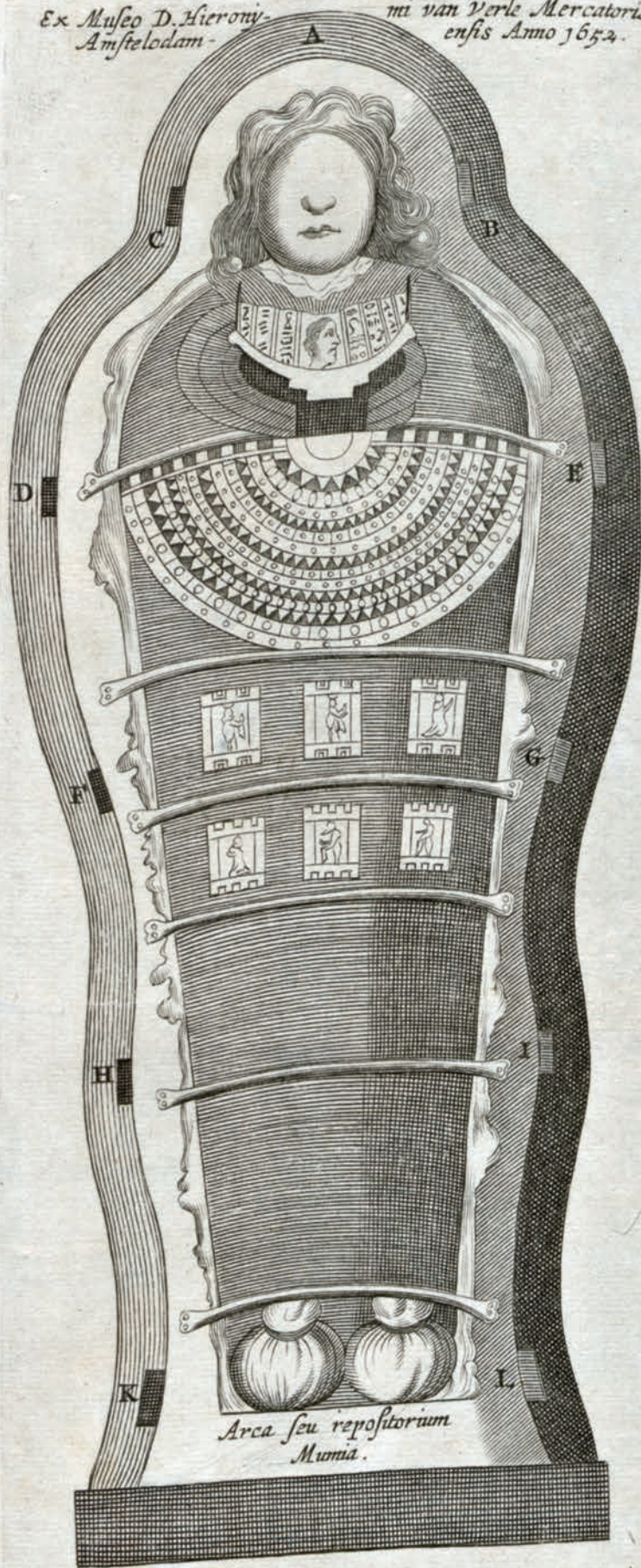

52. Koptų kalbos veiksmažodžių asmenavimas

53. Egiptietiški hieroglifai (dešinėje)

Ex Museo D. Hieronymi
Amstelodami

mi van Verle Mercatoris
ensis Anno 1672.

Arca seu repositorium
Mumia.

Hæc sig. ponitur

in pectore figure D.

Ex Museo Magni Ducis Hetrurice.

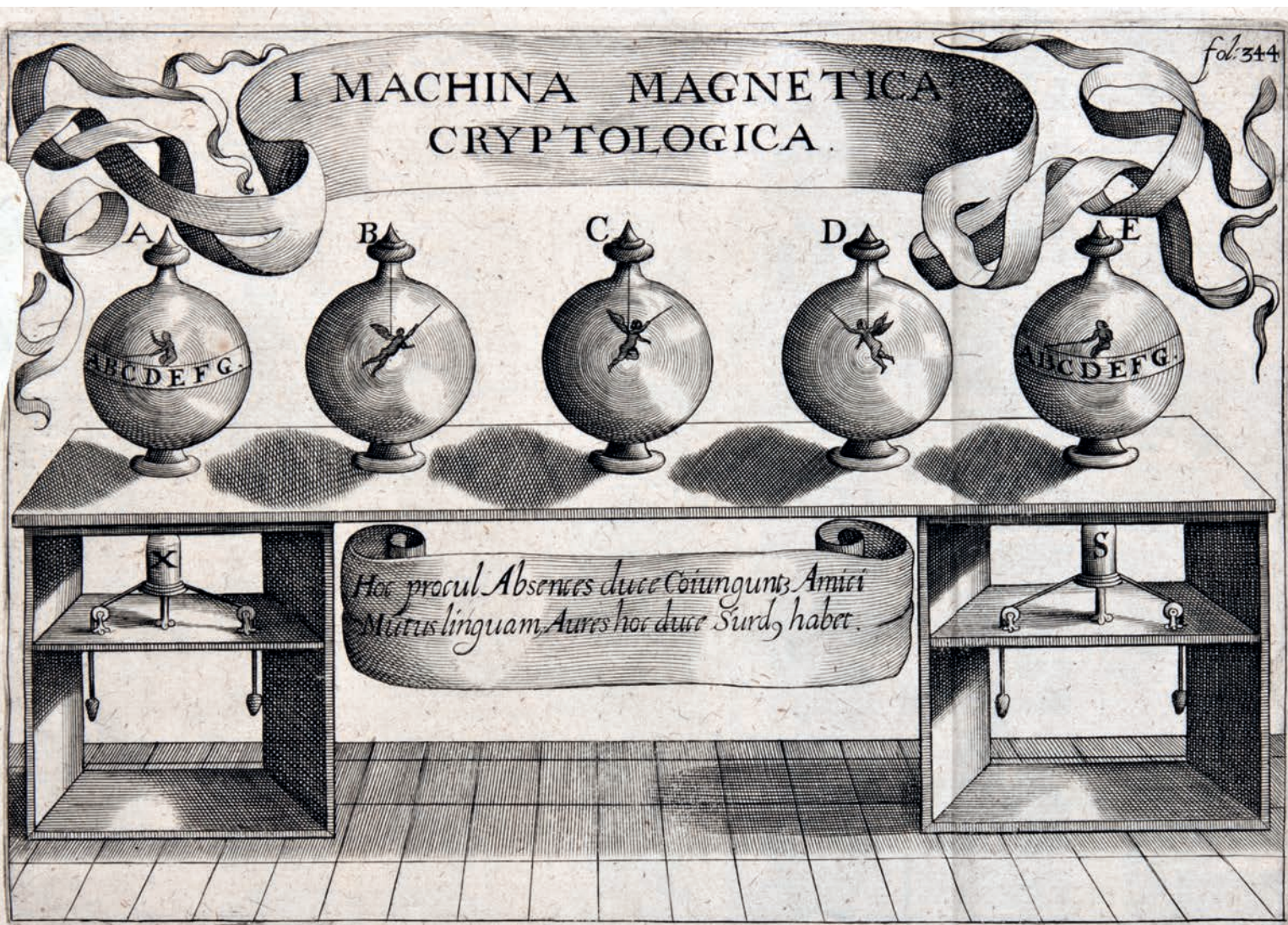

MAGNETIZMAS

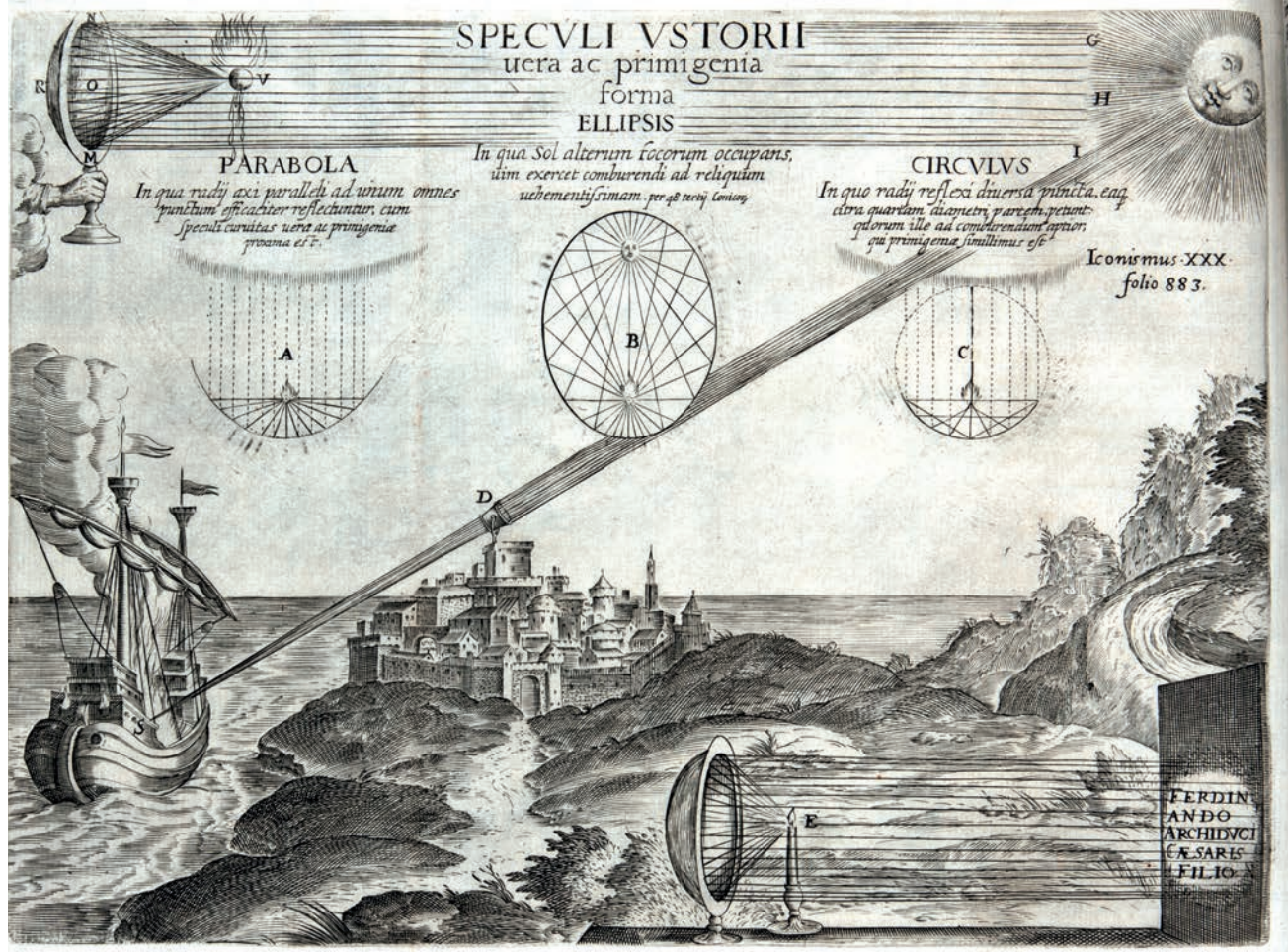
A. Kircheris manė, kad magnetizmo reiškiny yra didysis „gamtos hieroglifas“ – raktas, kuriuo tinkamai naudojantis galima viską suprasti ir viską paaiškinti. Dieviškąją galią laikė centriniu Visatos magnetu. Nagrinėdamas žemės, žmonių, muzikos, augalų bei gyvūnų tarpusavio trauką, t. y. magnetizmą, kartu siūlė magnetinius reiškinius taikyti medicinoje, hidraulikoje, konstruojant mokslinius instrumentus, laikrodžius ir žaislus. Jo sukurtas magnetinis laikrodis buvo vienas iš realiai veikiančių prietaisų.

49. Magnetinis vėjarodis

49. Dešifravimo mašina

46. Lazerio prototipas

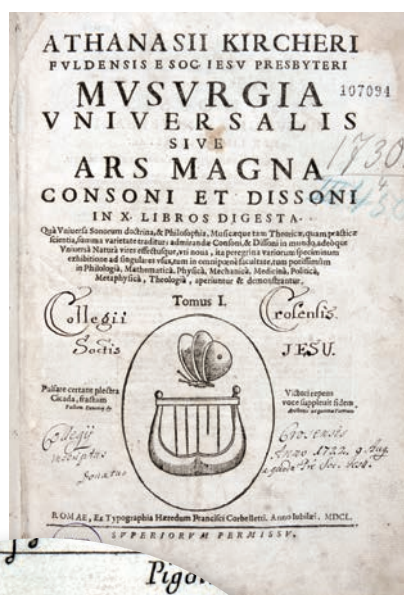
ŠVIESOS IR OPTINIAI REIŠKINIAI

Domėjimasis fizika, šviesos savybėmis bei optika vertė A. Kircherį daryti įvairius bandymus, kuriais šviesos ir optinių reiškinių dėsningumus siekė pritaikyti ir demonstruoti realybėje. Mokslininkas, pasitelkęs veidrodžius ir lęšius, mokėjo išgauti judančias figūras (šiuolaikinio kino projektoriaus prototipas, 1671 m.), projektuoti sumažintus ir padidintus vaizdus įvairiose plokštumose („camera obscura“ – turėjo įtakos fotografijai atsirasti), darė bandymus su dideliais sferiniais vandens pripildytais stiklo indais, panaudodamas juos Saulės šviesos spinduliams sukonzentruoti (šiuolaikinio lazerinio ginklo užuomazgos), siekdamas atskleisti, ar iš tikrųjų Archimedas, gindamas Sirakūzus, galėjo tokiu būdu uždegti romėnų laivus³. Mūsų dienomis visiems savaime suprantamas elementarių šviesos ir optinių reiškinių bei jų dėsningumų išmanymas ir demonstravimas anuomet A. Kircheriui pelnė mago reputaciją.

46. Atspindžio dėsnis

51. „Visuotinės
muzikos“
anraštinis lapas

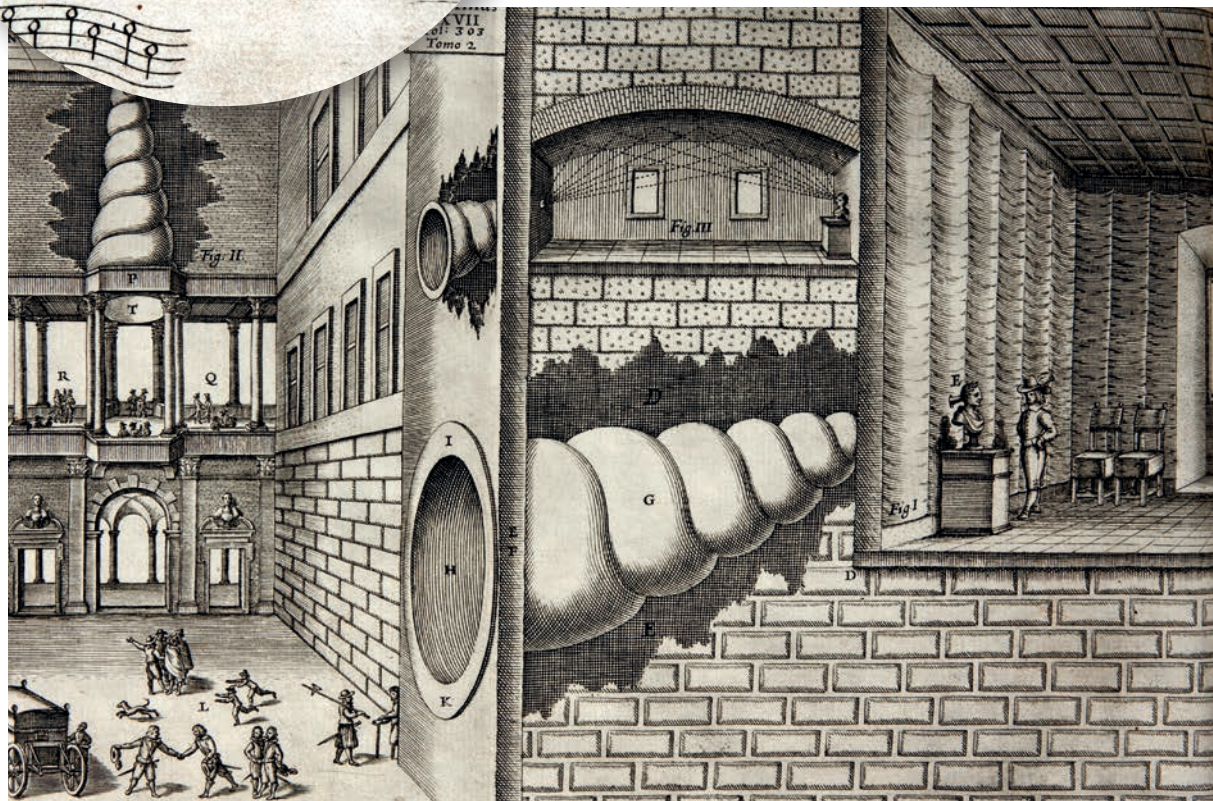

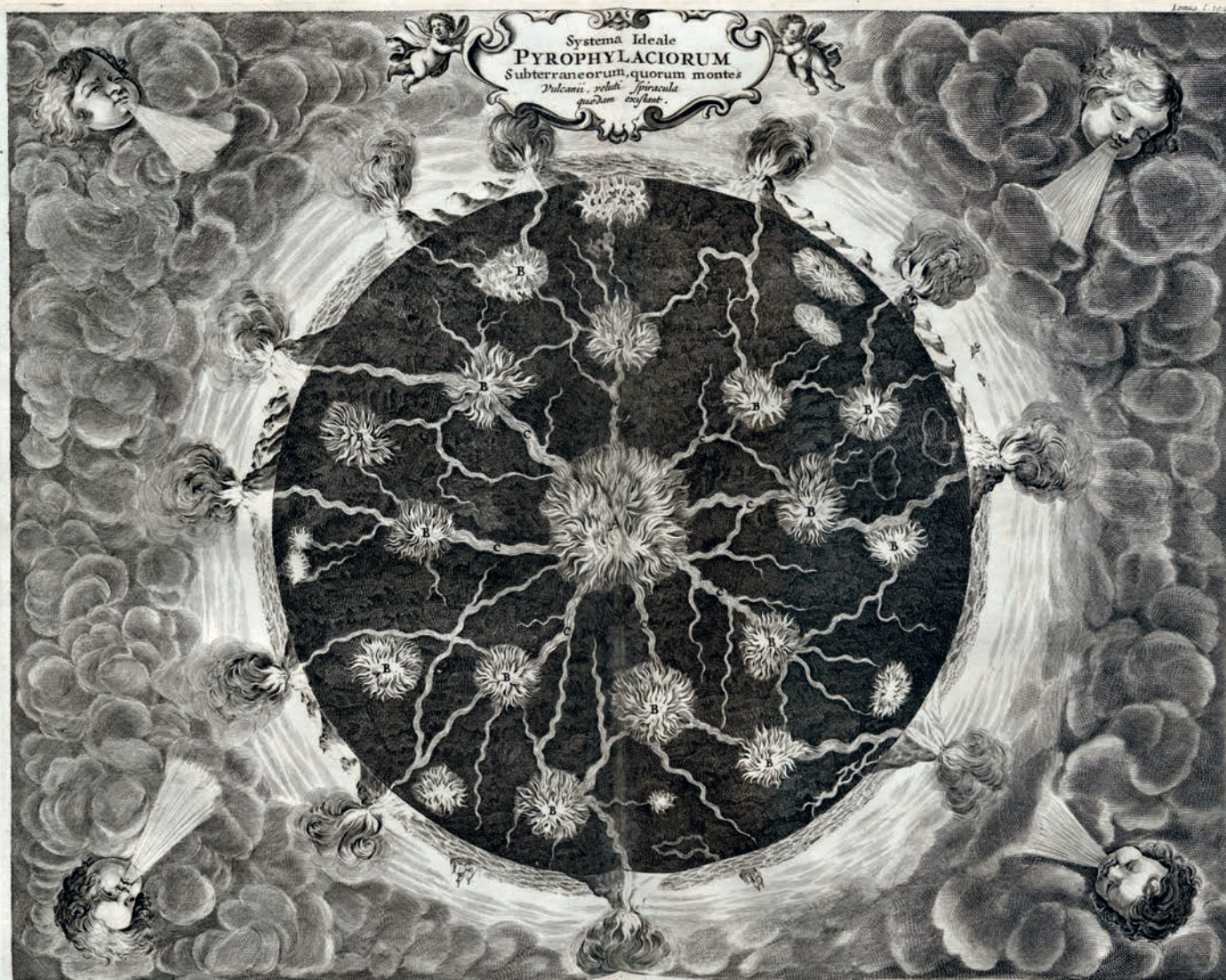
MUZIKOS TEORIJA IR GARSO SAVYBĖS

A. Kircheris gausiais tuometinės muzikos pavyzdžiais pagrindė teoriją, kuria muziką prilygino tuo metu populiariai „afektų teorijai“: muzika išreiškia žmogaus dvasinę būseną – džiaugsmą, praradimą, kančią ir pan., kuriuos sukelia įvairūs teigiami ir neigiami pojūčiai. Manė, kad muzikos harmonija atspindi Visatos proporcijas – kuo muzika harmoningesnė, tuo ir Visatoje daugiau tvarkos. Veikale „Musurgia universalis“ (Visuotinė muzika) ištyrė ir aprašė įvairių muzikos instrumentų sandarą, klausos organų sudėtį (lygindamas su gyvūnų klausos organais), paukščių giesmių charakteristikas (pvz., užrašė paukščių giesmių natas)⁴, sukūrė automatinį vandens jėgą naudojančių vargonų brėžinius, parašė muzikos kūrimo algoritmą. Išpūdingai atrodo ir A. Kircherio sukurtas pasiklausymo bei mistišką išpūdį sukeliančios „kalbančios statulos“ įrenginio brėžinys: pro vamzdį buvo galima klausyti, kas vyksta kitoje erdvėje – tai lyg ir savotiškas šnipinėjimo aparatas; toks įrenginys buvo naudojamas ir atvirkštiniais tikslais – norint suteikti paslaptį bei mistikos „kalbančiai statulai“.

51. Gaidžio giesmė

51. Pasiklausymo įrenginys

Hoc Schema exprimit Caloris sive ignis nidus, vel quod idem est, pyrophylacia per universa Gossacini, pueri, admiranda D.E.S. quicquid, varie Distributa ne alicubi decisset, quod conformationi Gossacini tantopere foret necessarium. Nemo autem sibi perscrutetur, quomodo reuera hoc pacto quod Schema refert, constitutum esse, eoque profusum ordine disposita astuaria, nequaquam. Quis enim hac observabit? quoniam illuc penetravit unquam ex hominibus? Hoc itaque Schemate solummodo ostendimus, Telluris pueri, plena esse astuaria et pyrophylacia, sive ea jam hoc modo, sive alio, disposita sint. Ex centro igitur ignem per omnes Subterrestre mundi semitas, usque ad ipsas exteriores Superficies montes Vulcani deduximus; ignis Centralis signatur A littera. Reliqua sunt astuaria Naturae, signata B. Canales pyrophylaci C. minimi, vero rivi sunt, fissurae Terrae, per quas ignis spiritus percurrunt.

50. Ugnikalnių išsiveržimai

GEOLOGIJA

Nenumaldomas A. Kircherio potraukis žinoti daugiau privertė mokslininką nusileisti į Vezuvijaus kraterį ir ištirti jį prieš pat 1638 metų išsiveržimą. Veikale „Mundus subterraneus“ (Požeminis pasaulis) taip pat aprašė ir Mesinos sąsiauryje girdėtus požeminius dundesius. A. Kircheris teigė, kad potvyniai ir atoslūgiai priklauso nuo vandens kiekio ir jo judėjimo požeminiame vandenyne, kuris, esą, požeminių koridorių sistema siejasi su pasauliniu vandenynu. Be to, šios požeminės tuščios ertmės kartkartėmis prisipildo ne tik vandens, bet ir ugnies [magmos], kurios didžiausias telkinys yra Žemės centre, o baimę keliantys ugnikalniai esantys ne kas kita, kaip Žemės kvėpavimo vamzdžiai⁶.

50. „Požeminio pasaulio“ antraštinis lapas

ASTRONOMIJA

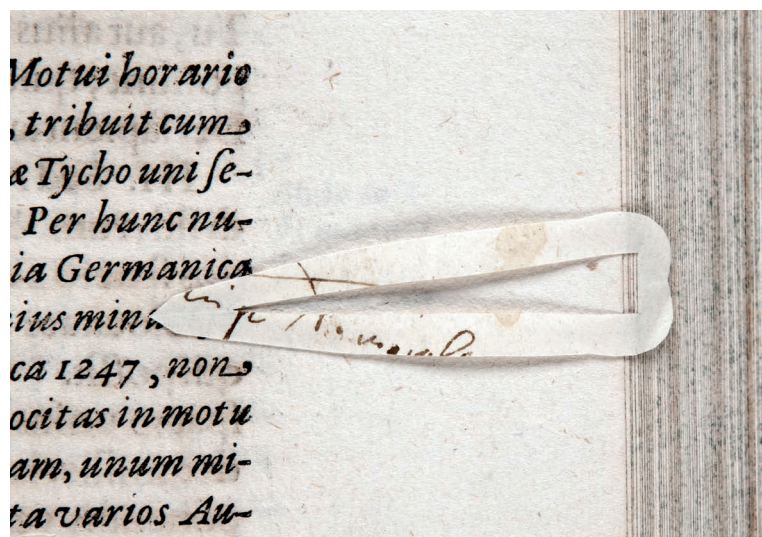
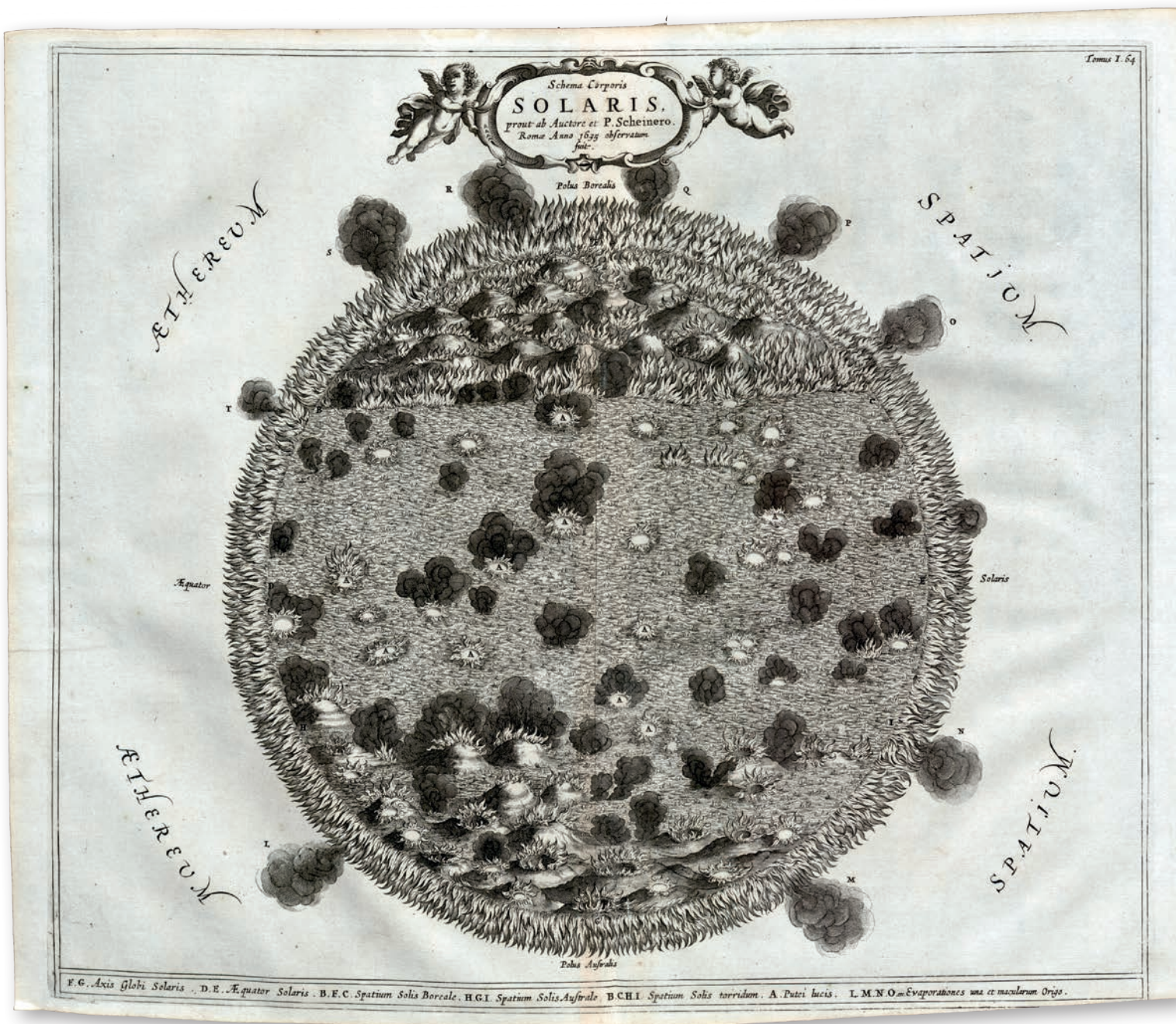
Stebėdamas dangaus kūnus A. Kircheris priėjo išvadą, kad planetos nėra savaime šviečiančios, jos nėra ir tobulos rutulio formos. Mokslininkas aprašė ir pastebėtas Saulės dėmes, kurias pavadino debesėliais. Aiškina mas Saulės sistemos sandarą, laikėsi danų astronomo Ticho Brahės (Tycho Ottesen Brahe, 1546–1601) teiginio, kad aplink nejudančią Žemę sukasi Saulė ir Mėnulis, o kitos planetos savo ruožtu skrieja aplink Saulę. Knygoje „Iter exstaticum coeleste“ (Regimas dangaus kelias) perpasakojamas autoriaus sapnas, kuriame jis keliauja po Visatą, lydimas angelo Kosmielio. Pakeliui angelas nuodugnai išaiškina viso pasaulio, taip pat ir Visatos sukūrimo dėsnius.

48. Saulės sistema

48. Mėnulis

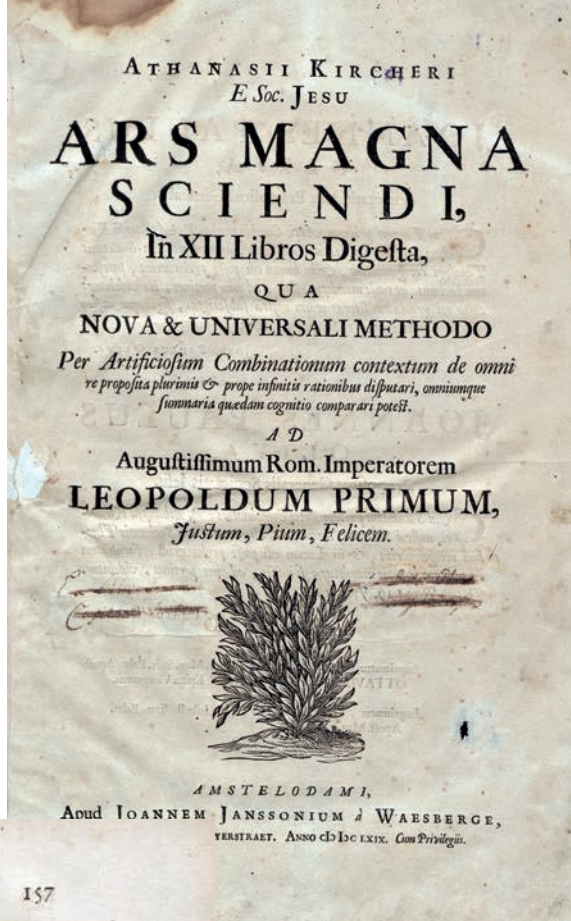

50. Saulės plūpsniai

48. Skaitytojo idėtas popierinis
savadarbis skirtukas

MATEMATIKA, KOMBINATORIKA

A. Kircherio manymu, matematika (aritmetika ir geometrija) yra pasaulio pagrindas jau vien dėl to, kad Dievas viską sukūrė matematiškai tiksliai. Mokslininkas įvairiomis lentelėmis ir diagramomis siekė matematiką padaryti artimesnę ir suprantamesnę kuo didesniai skaičiui žmonių. Tuo tikslu buvo sukurta ir tam tikra matematikos mokymąsi lengvinanti sistema. Tyrinėdamas skaičių kombinacijų galimybes, kūrė ženklų ir skaičių derinių lenteles bei schemas ir tapo vienu iš tekstų dešifravimo mechanizmų kūrimo pradininkų⁵.

five COMBINATORIÆ, LIB. IV. 157

TABULA GENERALIS.

Ex qua omnes rerum ſimpliciter commutandarum conjugationes poſſibiles eruantur.

1	I. A.
2	2. B.
3	6. C.
4	24. D.
5	120. E.
6	720. F.
7	5040. G.
8	40320. H.
9	362880. I.
10	3628800. K.
11	39916800. L.
12	479001600. M.
13	6227020800. N.
14	87782912000. O.
15	1307674368000. P.
16	20922789888000. Q.
17	375687428096000. R.
18	6402373705728000. S.
19	121645100408832000. T.
20	2432902008176640000. V.
21	51090942171709440000. X.
22	112400072777607680000. Y.
23	25852016738884976640000. Z.
24	620448401733239439360000.
25	15511210043330985984000000.
26	403291461126605635584000000.
27	10888869450418352160768000000.
28	304888344611713860501504000000.
29	8841761993739701954543616000000.
30	26525285981219105863630818000000.
31	82223865417792281772556288000000.
32	26313083693369353016721801216000000.
33	868331761881188649551819440128000000.
34	29523279903960414084761860964352000000.
35	10333147966386144292966665133752320000000.
36	37199332678990121746799944815083520000000.
37	1376375309122634504631597958158090240000000.
38	52302261746660111176000722410007429120000000.
39	2039788208119744335874028173990289734680000000.
40	81591528324789773434961126959611589387200000000.
41	3345252661316380710833402205344075164735200000000.
42	140500611775287989855002892624451156918878400000000.
43	60415263063373563765124328513997475117712000000000.
44	2658271574788448768056654728454615588890517932800000000.
45	10765999877893217410629451651241194350065976278400000000.
46	495235994383088000888954775957094940103034908806400000000.
47	232760917360051360417808744699834621848426407139008000000000.
48	11172524033282465300054819745592061848724467542672384000000000.
49	5474536776308407997026861675340110305874989095909468160000000000.
50	12737268388154203998513430837670055152937494547954734080000000000.

V 3 Usus

47. Knygos „Didysis žinojimo menas“ antraštinis lapas

47. Skaičių ir raidžių galimų kombinacijų lentelė

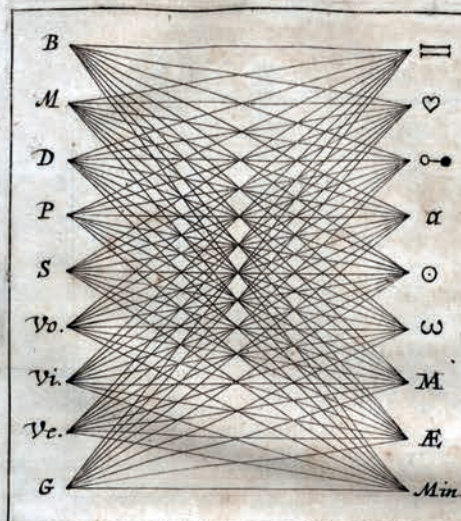
47. Kombinacijų galimybės (puslapyje priešais)

jectis universalibus, quæ quartum in Alphabeto locum possident.

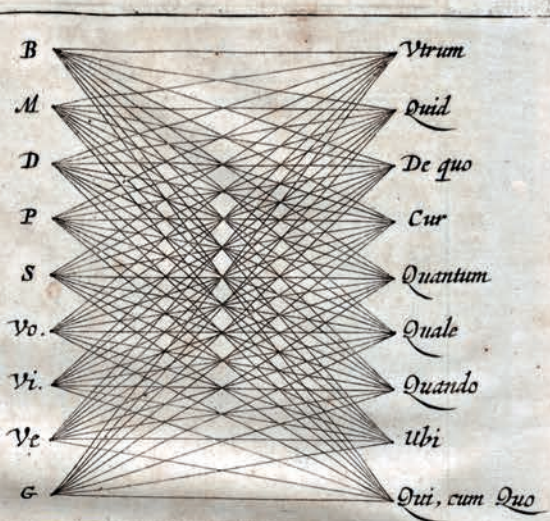
Quinta Combinatio est principiorum cum virtutibus moralibus, quæ quintum in Alphabeto locum obtinent.

Sexta Combinatio est principiorum cum vitiis, quæ sextum in Alphabeto locum habent. Schematismi Combinatorii sequuntur.

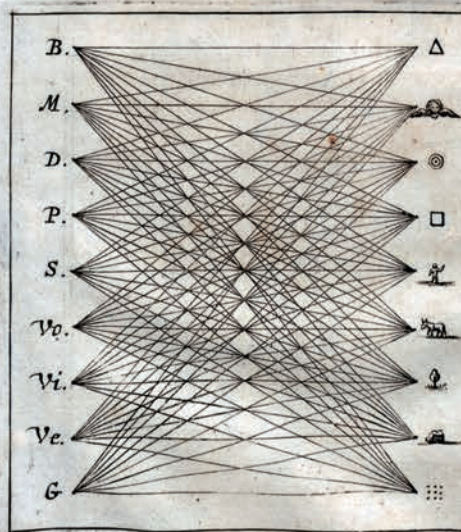
Combinatio II. principiorum respectivorum cum absolutis.

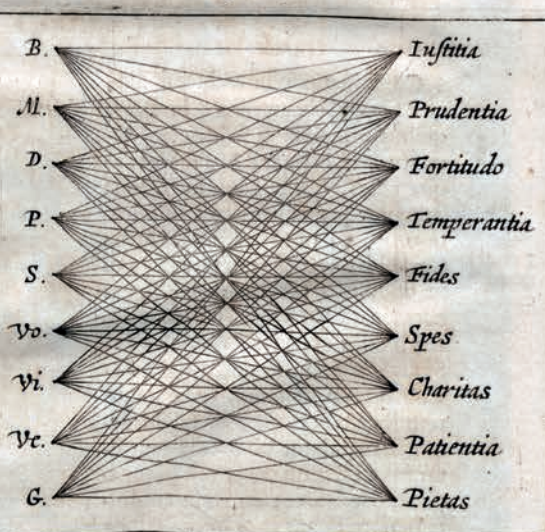
Combinatio III. principiorum absolutorum & respectivorum cum Quæstionibus.

Combinatio IV. Subsectorum Universalium cum principiis absolutis.

Combinatio V. Virtutum cum principiis absolutis.

Vitia deducuntur per opposita Virtutibus,

Ex his sex Schematims nascuntur propositiones omnino 486, quorum unusquisque Schematismos continet 81, quæ in 6. ducta, dant dictum numerum 486, & hoc tantum quoad simplices Alphabeti termi-

nos; quos si per terminos implicitos & ad principia reducibiles multiplicaveris, propositionum non erit numerus nec finis. Unde patet, quanta hinc in proposito quolibet argumento propositionum multitudo & varietas enascatur. Sed jam usum factarum Combinationum ostendamus.

CAPUT

MOKSLAS

APIE ŽMOGŲ

Cogito ergo sum

Mąstau, vadinas, egzistuoju

René Descartes (1596–1650)

Žmogus ir jo aplinka, tarpusavio santykiai, sveikata, gyvenimo būdas, dvasia, protas visais laikais buvo viena iš labiausiai nagrinėjamų ir aprašinėjamų temų. Nuo Antikos laikų įvairiais aspektais buvo aptarinėjama žmogaus siela ir kūnas, iš pradžių kaip lygiavertės žmogaus esybės dalys, vėliau – Viduramžiais, iki begalinio menkumo suniekinus žmogaus kūną su visais jo natūraliais poreikiais, į aukštybes buvo iškelta nemirtinga siela. Prancūzui Renė Dekartui (René Descartes, 1596–1650) prilyginus žmogaus kūną mechanizmui, veikiančiam nepriklausomai nuo sielos, kuri, anot mokslininko, yra jau kitos sistemos dalis, mes iki šiol vis dar suvokiame save kaip dviejų sistemų – kūniškos ir dvasinės – visumą. Nepaprastai įdomu ste-

bėti, kaip amžiams bėgant keitėsi požiūris į žmogų, jo gyvenseną, sveikatą, žmonių tarpusavio bendravimą ar mirtį. Šį kartą ir vėl bus paliesta žmogaus tema, t. y. supažindinama su žmogaus gyvenimu nuo gimimo iki mirties, tik kiek kitokiu rakursu: pavyzdžiui, ką senovės žmonės žinojo apie gimdymą, ar žmonių ir gyvūnų apsigimimai – tik mūsų laikų ryškstė, ar jie suprato, kas yra žmogaus viduje, ar mąstė apie sveiko gyvenimo būdus, ką išmintingos galvos manė apie moteris, kaip įsivaizdavo raganas ir būdus joms atpažinti, kaip pastebėjo, kad žmonės turi bendrų bruožų su gyvūnais, ar nusimanė apie alternatyviąją mediciną, ar bandė mankštintis, kaip įsivaizdavo mirtį ir laidotuvių iškilmes.

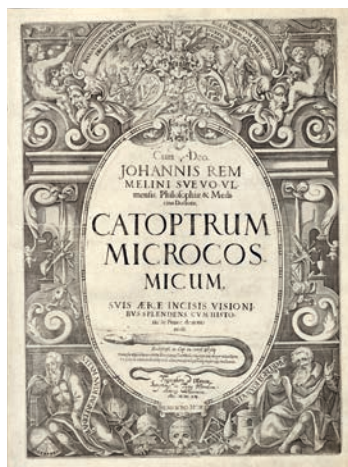

86. Anatomijos atlasas

ŽMOGAUS ANATOMIJA (XVII AMŽIUS)

XVI amžiuje Europoje atsirado pirmieji „interaktyvūs“ leidiniai su vadinamosiomis plasnojančiomis – atsilenkiančiomis, daugiasluoksnėmis iliustracijomis. Jomis dažniausiai papuošti medicinos veikalai, skirti medicams supažindinti su žmogaus kūno sandara neatliekant tikro skrodimo⁷. Vienas tokių – bene garsiausias visų laikų anatomijos veikalas – vokiečių gydytojo Johano Remelino (Johann Remmelin, 1583–1632) „Catoptrum microcosmicum“ (Mažojo pasaulio veidrodis). Veikale esančioms daugiasluoksnėms žmogaus kūno vidaus sandaros iliustracijoms pagaminti buvo panaudotos aštuonios graviūros, kurias sukarpius ir suklijavus gauti trys dideli, kai kuriose vietose net iš 15 sluoksnių susidedantys lakštai. Veikalas buvo toks

populiarus, kad po pirmosios lotyniškos laidos (1619) buvo išverstas į vokiečių, prancūzų, anglų ir olandų kalbas, o paskutinė laida išėjo 1754 metais. Nors knyga buvo labai populiari, ji beveik nenaudota mokymo tikslais, nes buvo per brangi ir per didelio formato. Įdomu tai, kad vyro anatomijai pavaizduoti buvo pasirinktas moderniosios anatomijos pradininko flamandų mediko Andrėjo Vezalijaus (Andreas Vesalius, 1514–1564) portretas⁸. Būtent šio mokslininko portretas ilgą laiką buvo naudojamas įvairiose medicinos knygose, siekiant pademonstruoti tų veikalų moksliskumą.

86. Moters anatomija (viršuje)

86. Vyro skeleto, raumenyno, kraujotakos ir nervų sistemų modelis (kairėje)

86. „Mažojo pasaulio veidrodžio“ antraštinis lapas

APIE KŪDIKIUS

(XVI AMŽIUS)

Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto gydytojo Hieronimo Spičynskio (Hieronim Spiczynski, prieš 1500–1550) gydomųjų žolių medicinos knygos „O ziołach tutecznych y zamorskich“ (Apie vietines ir užjūrio žoles) pabaigoje yra skyrius „O rodzeniu dziatek“ (Apie vaikelių gimimą). Greičiausiai tai į lenkų kalbą Stefano Falimižo (Stefan Falimirz, XVI a. I p.) išverstas vokiečių mediko Eucharijaus Rioslino (Eucharius Rösslin, apie 1470–1526) traktatas „Der schwangern Frauen und Hebammen Rosengarten“ (Neščių moterų ir pribuvėjų rožių darželis). Šiame traktate iliustracijomis ir aprašymais pa-

teikiamos visos pagrindinės netaisyklingos kūdikių padėties gimimo metu. Tekste išsamiai paaiškinta, kaip turi elgtis pribuvėja (lenk. „baba“), kad kūdikis ir mama bet kurioje situacijoje liktų gyvi ir sveiki. Be to, gimdyvėms buvo siūloma gerti įvairias skausmą malšinančias mikstūras, kurių gamyba ir sudėtis knygoje taip pat buvo aprašyta. Dažniausiai į jų sudėtį įeidavo skalsių, melisų, laurų lapai, kiekiai, įvairios lelijų rūšys ir... tabakas.

103. Kūdikių padėtys gimdoje

KUR GLŪDI ŽMOGAUS SIELA?

(XVI AMŽIUS)

Vokiečių humanisto Gregoro Raišo (Gregor Reisch, apie 1470–1525) enciklopedinio veikalo „Margarita philosophica“ (Filosofijos perlas), apimančio visus septynis laisvuosius menus⁹, dalyje „De anima“ (Apie sielą) yra žmogaus galvos iliustracija, kurioje, laikantis Aristotelio teorijos, parodoma žmogaus smegenyse slypinčios sielos, susidedančios iš įvairių žmogiškų pojūčių, vieta. Ši schema dažnai apibūdinama kaip „narelio doktrina“. Iliustracijoje vaizduojama, kad kiekvienas pojūtis žmogaus galvoje turi savo „narelį“ – tam tikrą vietą: „olfactum“ (uoslė) – virš nosies; „gustus“ (skonis) – lūpose; „sensus communis“ (sveikas protas) – kaktos srityje; „phantasia“ (vaizduotė) – viršugalvyje; „imaginativa“ (suvokimas) – tiesiai virš akių; „vermis“ (kirminas) – suprantamas kaip ryšys tarp pojūčių narelių; „cogitatio“ (mąstymas) – centre aukščiau; „aestimatio“ (įvertinimas) – centre žemiau; „memorativa“ (atmintis) – pakaušyje¹⁰. T. y., visi pojūčiai iš jutimo organų sujungiami ir apdorojami pasitelkiant vaizduotę pirmame narelyje, paskui perduodami protui įvertinti į antrąjį narelį ir galiausiai visa informacija ilgiau saugoti perkeliama į atminties dalį.

85. Žmogaus sielos buveinė

GINČAI DĖL MOTERŲ ŽMOGIŠKUMO

(XVII AMŽIUS)

Nuo XIV amžiaus iki pat Didžiosios Prancūzijos revoliucijos (1789–1794) tarp garbingų mokslininkų, parašiusių nemažai traktatų bei apgynusių disertacijas, virė debatai tema: Ar moteris yra žmogus? Šiam įdomiam reiškiniui apibūdinti buvo sugalvotas specialus terminas: „Querelle des femmes“ (Moterų klausimas). 1595 metais vokiečių kritiko ir poeto Valenso Akcidalijaus (Valens Accidalius, tikr. Valtin Havekenthal, 1567–1595) išleista įvairius Biblijos iškraipymus parodijuoanti knygelė „Disputatio nova contra mulieres, qua probatur eas homines non esse“ (Naujas svarstymas prieš moteris, kuris įrodo, kad moterys nėra žmonės) netikėtai tapo postūmiu visiškai rimtoms diskusijoms, sprendžiančioms moterų žmogiškumo klausimą ir užtrukusioms net ilgiau nei du šimtme-

1. Knyga, pradėjusi vadinamąjį moterų klausimą

čius¹¹. Veikalai: „Tvirtas ir įtikinamas aprašymas... atsakantis į klausimą: Ar moterys yra žmonės, ar ne?“ (anoniminis autorius, 1618), „Moteris nėra žmogus“ (F. H. Höltich; J. C. Waltz, 1672), „Ar moterys yra žmonės?“ (Max Funke, 1910!) – tai tik keletas pavadinimų, leidžiančių teigti, kad diskusija, bandanti įrodyti arba paneigti moters priklausomybę žmonių giminei, buvo ilga, intensyvi bei arši.

Hominem quaero

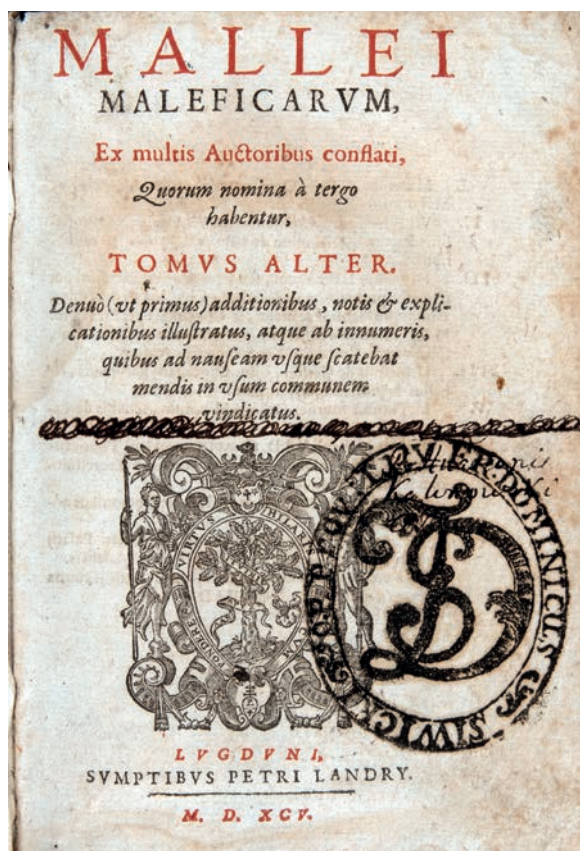
Ieškau žmogaus

Diogenes (II a. pr. Kr.)

„RAGANŲ KŪJIS“ (XV–XVII AMŽIUS)

*Hairesis maxima est opera
maleficarum non credere*

Didžiausia erezija yra netikėti raganų darbais
Heinrich Kramer (apie 1430–1505)

54. „Raganų kūjo“ antrojo tomo antraštinis lapas

Šis „raganų medžioklės“ vadovėlis buvo parašytas 1486 metais vokiečių dominikono inkvizitoriaus Heinricho Kramerio (Heinrich Kramer; lot. Henricus Institoris, apie 1430–1505), kuris dėl didesnės svarbos autoriumi įrašė ir Kelno universiteto teologijos profesoriaus Jakobo Šprengerio (Jacob Sprenger, 1436–1495) pavardę. Knyga buvo įtraukta į draudžiamųjų knygų sąrašą, ir nors ja niekada oficialiai nesinaudojo inkvizicija, ji buvo perspausdinama daugybę kartų keliomis kalbomis iki pat XVII amžiaus. Raganomis autorius laiko daugiausia moteris. Pirmoje „Raganų kūjo“ (vok. „Hexenhammer“, lot. „Malleus maleficarum“) dalyje, remiantis gausiais pavyzdžiais, nuodugniai įrodinėjamas raganų egzistavimo faktas ir jų keliama grėsmė pasauliui ir žmonėms; antroje dalyje išdėstomi raganų nusikaltimai ir priemonės, kaip nuo jų apsisaugoti, skatinama įskusti net ir menkiausius „raganavimo įtarimą“ sukeliančius kaimynus; trečioje – tiksliai ir nuosekliai išvardijamos raganų nustatymo, prisipažinimo išgavimo arba įrodymų surinkimo, teismo proceso ir bausmės procedūros¹². Pagrindinė autoriaus mintis – nereikia įrodyti raganavimo fakto, svarbiausia – apkaltinti. Knygos populiarumą, apeinant netgi pačios inkvizicijos valdžios draudimus, būtų galima paaiškinti tuo, kad, remiantis „Raganų kūjo“ rekomendacijomis, raganavimu buvo galima apkaltinti bet kurį kam nors neįtikinantį žmogų, be to, itin nuoseklus tardymo, teismo ir bausmės tvarkos išdėstymas labai palengvindavo „raganų medžiotojų“ darbą. Per 400 metų už sunkiu kriminaliniu nusikaltimu laikomą raganavimą mirties bausme buvo nubausta iki 50 tūkst. žmonių.

Apkrėtimas raupais arba nuo ko susergama epilepsija

„...Toje pačioje vyskupijoje (Švarcvalde) ragana, pasmerkta sudeginti už padegimą, velkančiam ją į laužą budeliui pasakė: „Aš tave apdovanosiu.“ Tuo pat metu papūtė jam į veidą. Tučtuojau ji apniko raupai visame kūne ir jis mirė po keleto dienų. <...> Mes taip pat nustatėme, kad krin-tamoji liga, arba epilepsija, persiduoda žmonėms per kiaušinius, kurie prieš tai buvo įdėti kartu su numirėliais į karstą, ir geriausia, jei tai būtų kerėtojų lavonai. Tokie kiaušiniai, po kurio laiko išimti iš karsto, būdavo duodami valgyti arba išgerti, laikantis tam tikro ritualo. Paragavusysis tapdavo epileptiku.“

Ryja įkapes

„...Vienas iš mūsų, inkvizitorių, surado kaimelį, kurio gyventojai buvo beveik išmirę. Ten sklido kalbos, kad viena palaidota moteris karste po truputį ryja savo įkapes ir kad maras nesiliaus tol, kol šita moteris nesuris visų įkapių. Po vietinės valdžios pasitarimo moters kapas buvo iškastas. Susirinkusieji pamatė, jog lavonas buvo surijęs jau beveik pusę įkapių. Kai tai pamatė seniūnas, susijaudinęs išsitraukė kardą, nukirto lavonui galvą ir išmetė iš kapo, ir maras tuoj pat liovėsi...“

Raganos ėda vaikus

„...Skrido kalbos, pasakoja Pėteris, teisėjas iš Boltingeno, kad Berno krašte raganos surijo trylika vaikų; už tokią piktadarystę visuomeninė teisėtvara baudžia gana žiauriai. Kai Pėteris paklausė vienos sulaikytos raganos, kaip jos ryja vaikus, ši atsakė: „Taip: dažniausiai mes patykojame nekrikštytų vaikų, taip pat ir krikštytų, ypač jeigu jie neapsaugoti kryžiaus ženklu ir maldomis <...>. Mes nužudome juos pagal mūsų apeigas, gulinčius lopšyje pas tėvus; po jų mirties, kai galvojama, kad jie buvo prispausti miegantys ar numirę dėl kitos priežasties, mes slapta pavagiam juos iš kapo ir verdame puode tol, kol suminkštėja kaulai ir visas kūnas pasidaro skystas bei tinkamas gerti; iš tirštesnės masės mes darome tepalą, naudojame jį mūsų norams pildyti, kerams ir skrydžiams; skystesnę masę mes supilame į storašonius butelius; tas, kuris pagal atitinkamus ritualus išgers iš jų, taps mūsų sektos dalyviu ir mokytoju...“

Apie krušą

„Konstancos vyskupijoje, už dvidešimt aštuonių vokiškų mylių Zalcburgo kryptimi nuo Ravensburgo, iškrito didžiulė kruša. Kruša išmušė visus javus, pasėlius, taip pat ir vynuogynus. Vynuogynai nukentėjo taip smarkiai, jog visi manė, kad derliaus bus galima sulaukti ne anksčiau kaip po trejų metų. Kai apie krušą sužinojo inkvizicijos notaras, <...> keturiolika dienų inkvizicija užsiėmė tardymais ir liudininkų parodymų rinkimu. Dviem moterims buvo paskelbtas nuosprendis. Negeros kalbos apie kerėjimus sklido ir apie daugelį kitų moterų. Vienos nuteistosios vardas buvo Agnes, kitos – Ana. Jos buvo kilusios iš Mindelheimo. Kai jas sučiupo, iškart pasodino į kalėjimo vienuotes. Kitą rytą Agnes buvo kankinama, tačiau nesmarkiai, kankinimuose dalyvavo miesto galva, didžiai tikintis vyras Gelre su kita miesto valdžia. Negali kilti jokios abejonės, kad ji turėjo raganiškų galių atlaikyti kankinimus. Juk kankinimų pradžioje visai ne su moterišku, o grynai vyrišku atkaklumu tvirtino, jog niekuo nekalta. Galų gale prisipažino. Kai buvo atrišta, tačiau nepaleista iš kankinimo kameros, Agnes savanoriškai patvirtino visus jai keliamus kaltinimus. Dangaus malonė buvo su mumis ir jos nusikaltimai neliko nenubausti. <...>

Dėl kilusios krušos ji save nurodė kaip kaltininkę. Be to, kalbėjo: „Aš buvau namuose. Apie vidurdienį pasirodė demonas ir liepė man leisti į Kupelio slėnį, pasiėmus su savimi truputį vandens. Pasiteiravau, ką jis norįs padaryti. Jis pasakė ketinantis sukelti lietų. Išėdama už miesto vartų, pamačiau demoną, stovintį po medžiu.“ <...> Paklausta, ką jie veikė po medžiu, atsakė: „Demonas įsakė man iškasti nedidelę duobutę ir pripilti į ją vandens.“ <...> „Aš maišiau vandenį pirštu ir tariau to velnio, kuris buvo su manimi, vardą, taip pat ištariau ir vardus visų kitų demonų.“ Teisėjas: „Kas nutiko vandeniui?“ Ji atsakė: „Vanduo išėjo, ir velnias pakėlė jį į viršų.“ <...> Į klausimą apie laiką, kuris praėjo tarp vandens pakilimo į orą ir krušos pradžios, Agnes tvirtino: „Kruša prasidėjo, kai mes sugrįžome namo.“

Dėl perkūnijos, sukeliamos raganų burtų, mes galime pasakyti, kad šis kenkimo būdas labai paplitęs ir pasireiškia tuo, kad žaibas trenkia į žmones, gyvulius, namus ir sandėlius. <...> Savanoriški raganų prisipažinimai įrodo, kad jos iš tikrųjų labai dažnai sukelia šią bėdą. <...> Juk jeigu jos sugeba sukelti krušą, kodėl negalėtų sukelti ir perkūnijos?“

54. Seniausiose „Raganų kūjo“ laidose iliustracijų nebuvo.
Retos išimtys – mažos miniatiūros antraštiniame lape

Susargdinimas

„<...> Bazelio vyskupijos Obeveilerio kaime prie Reino krantų gyveno garbus parapijos šventikas, kuris buvo isitikines, kad pasaulyje nėra jokių raganų, kad jos egzistuoja tik žmonių vaizduotėje, kuri panašaus pobūdžio burtininkavimus priskiria silpnoms moteriškėms. Dievas panoro išgydyti šventiką nuo paklydimo, kad šiam taptų aišku, jog demonai, tarpininkaujami raganų, gali daryti poveikį gyvenimo trukmei. Kartą, kai jis skubėjo savo reikalais, nelaimėi, sutiko senę, kurios, eidamas link tilto, nenorėjo praleisti priekin. Atsitiko taip, kad jis netyčia ją istūmė į purvą; pasipiktinusi ši pradėjo plūstis ir burnoti: „Saugokis, kunige, už tai sulauksi bausmės.“ <...> Naktį, kai prireikė atsistoti, pajuto, kad nevaldo kūno žemiau juosmens <...>. Taip trejus metus jis buvo išlaikomas savo senos motinos. Tuo metu senė, kurią dėl keiksmų įtarinėjo jį užbūrus, susirgo ir kreipėsi į kunigą išpažinties. <...> Baigdama išpažintį visgi pasakė: „Ar žinai, kunige, kas tave užbūrė?“ Ir kai jis ramiai pasakė nežinąs, ji tęsė: „Tu įtarinėji mane, ir teisingai. Žinok, kad tai aš užbūriau <...>. Štai atėjo laikas man mirti, ir aš taip padarysiu, kad po kelių dienų po mano mirties tu būsi sveikas.“ Taip ir nutiko. <...> Šventikas, praėjus 30 dienų nuo senės mirties, vėl pasijuto visiškai sveikas. To šventiko vardas buvo kunigas Geslinas.“

Pavertimas asilu

„Salamiso mieste, Kipro karalystėje, viena moteriškė pardavė nemažai kiaušinių užsieniečiui jaunuoliui, kuris pirko sau maisto atsargų tolesnei kelionei laivu. Ant kranto prie laivo jis suvalgė kelis iš tų kiaušinių. Po kiek laiko suprato, kad prarado kalbos dovaną. Kai norėjo patekti į savo laivą, jūreiviai lazdomis jį nuvijo šaukdami: „Žiūrėkite, kas nutiko asilui? Būk prakeiktas, gyvuly! Gal tu nori keliauti laivu?“ Tada jaunuolis suprato, kad jį užbūrė kiaušinių pardavėja. Jis patraukė ieškoti tos moters tikėdamasis, kad ši panaikins burtus. Tačiau buvo priverstas jai dirbti sunkius darbus <...> kaip nešulinis gyvulys. Visi aplinkiniai laikė jį asilu, bet raganos, ateinančios į namus, pripažindavo jį žmogumi ir kalbėdavosi su juo kaip su tokiu. Jis viską suprasedavo, bet atsakyti joms negalėdavo. <...> Taip gyventi jis buvo priverstas trejus metus. <...> Ketvirtais tokio gyvenimo metais nurodytasis jaunuolis asilo kailyje ėjo paskui raganą į miestą. Pakeliui stovėjo bažnyčia, kurioje tuo metu vyko Kristaus Prisikėlimo pamaldos. Jis atsitūpė ant užpakalinių kanopų, sudėjo priekines lyg melsdamasis <...> Genujos pirkliai, tai pamatę, nutempė į teismą ir asilą, ir raganą, ši prisipažino užbūrusi jaunuolį ir sugrąžino jam jo tikrąjį pavidalą, paskui buvo pelnytai nubausta.“

Karvių burtai

„<...> Yra leidžiami priešpriešiniai burtai. Jie vykdomi be demono iškviatimo ir be jokios sutarties su velniu. <...> Jiems priskiriamas raganų, kurios atėmė kieno nors karvei pieną, atpažinimo paprotys, kuris vykdomas taip: karvei ant galvos arba ant nugaros pritvirtinamos vyriškos kelnės arba dar kas nors kita pikto. <...> Išleidžiant karvę į lauką, ją muša, kalbėdami <...> burtažodžius <...> Tada karvė šuoliuoja tiesiai prie raganos namų, ir garsiai mūkdama bado ragais to namo duris.“¹³

GIMĖS BE RANKŲ

(XVI-XVII AMŽIUS)

Įvairių, tiek žmonių, tiek gyvūnų, apsigimimų būta ir senais laikais – šiai temai yra skirta nemažai iliustruotų knygų. Jose įvairūs apsigimimų atvejai aprašyti pateikiant žmonių vardus bei gyvenamąsias vietas, aprašant jų gyvenimą. Štai iš tikrųjų gyvenusio žinomo vokiečių kaligrafo, gimusio be rankų, dešine koja rašiusio Tomo Šveikerio (Thomas Schweicker, 1541–1602) gyvenimo istorija. Tomas gimė kepėjo, miesto tarybos nario šeimoje be abiejų rankų. Septynerių metų pats, be kitų pagalbos viską mokantis susitvarkyti, gabus berniukas pradėjo lankyti mokyklą. Dvylikos metų jis buvo užrašytas į lotynišką mokyklą. Vaikas mokėjo ir rašyti – jis tai darė, laikydamas

Thomas Schveickerus miranda fortis homullus,
Quem ditem pietas ingeniumq; facit:
Has sine brachiolis vitales luminis auras
Adspexit Suevi sub vada lenta Nicri.
Ne natura tamen litem pateretur acerbam,
Robur ei tribuit fortibus in pedibus.
Quod dextris alii trahant, peraguntq; sinistris,
Ille ministerio perficit omne pedum.
Nam bibit & scribit pedibus, comeditq; facitq;

95. Kaligrafas, rašantis kojomis

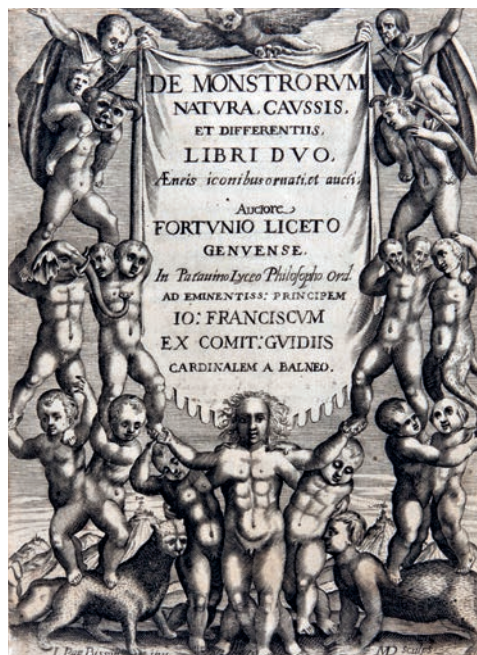
SCHWEIC

95. Tomas Šveikeris

plunksną ypač ilgais išaugusiais dešinės kojos pirštais¹⁴. Turėdamas kaligrafo (dailaus rašymo) talentą, Tomas galėjo pats save išlaikyti, išgarsėjo toli už savo miesto ribų. Daugybė žmonių plūdo ne tik pasižiūrėti, kaip dirba berankis kaligrafas, bet ir užsisakyti pas jį įvairių darbų. Šventosios Romos imperijos valdovas Maksimilianas II (Maximilian II., 1527–1576) buvo vienas iš garsiojo kaligrafo meno gerbėjų, pasikvietęs jį į savo dvarą dirbti dailininku ir raštininku. Vėliau už nuopelnus jam buvo suteiktas bajoriškas herbas, kuriame puikavosi koja su plunksną laikančia pėda, cukruotas riestainis ir raidės „TS“¹⁵.

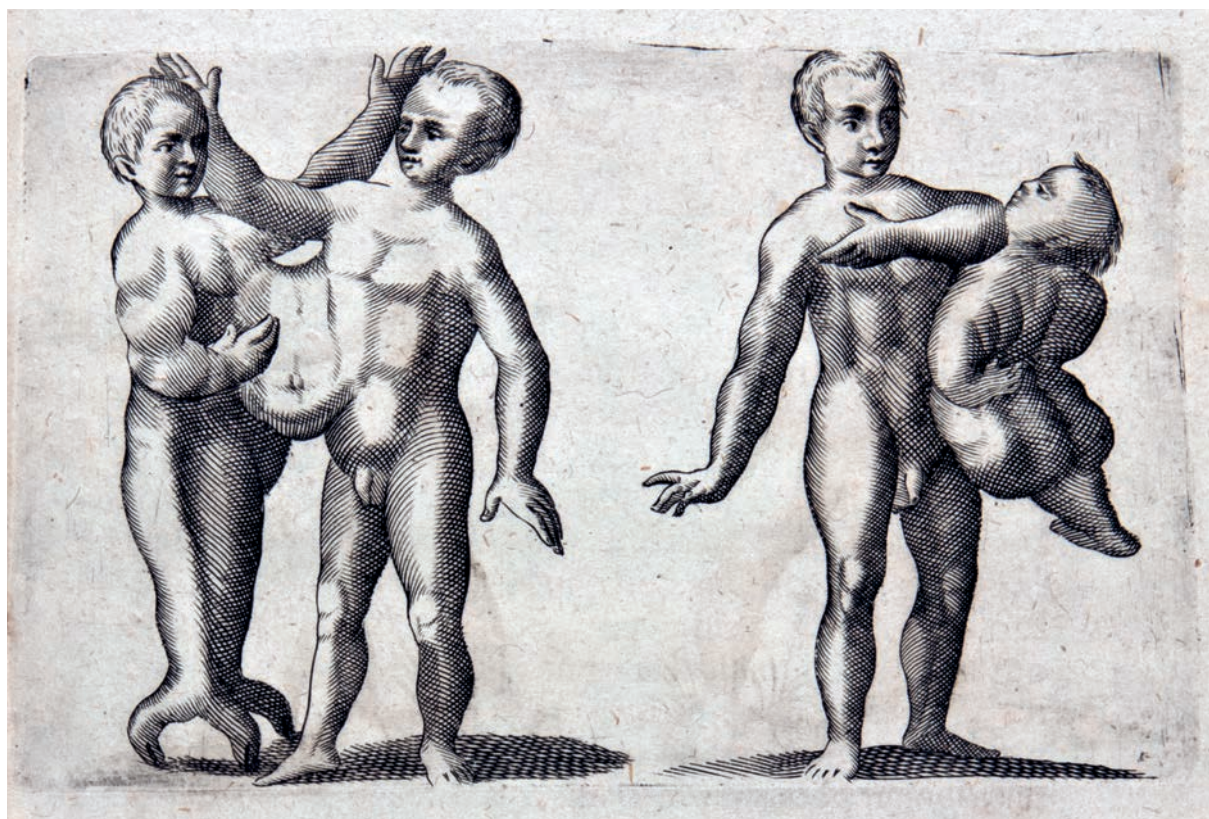
ŽMONĖS IR GYVŪNAI-MONSTRAI (XVI-XVII AMŽIUS)

Italų mediko ir filosofo Fortunio Ličėčio (Fortunio Liceti, 1577–1657) apsigimimų katalogas „De monstrorum natura causis“ (Apie apsigimėlių prigimties priežastis) kartais vadinamas „lengvatikių šedevru“ – veikalas sukurta labai įtaigiai, prie gausybės išpūdingų iliustracijų pridedant „autentiškus“ pasakojimus apie tai, kada ir kur gimė nesveiki kūdikiai ar gyvūnai, taip pat ir tai, kiek laiko jie išgyveno. Dažnai apsigimusių „monstrų“ iliustracijos buvo piešiamos remiantis girdėtais ar skaitytais pasakojimais. Nepaisant trūkumų, šiame kataloge F. Ličėtis pateikė ne tik savotiškai sugrupuotus žmonių ir gyvūnų apsigimimus, bet ir pabandė paaiškinti šių sutrikimų priežastis. Jis pirmasis pripažino, kad vaisiaus liga gali sukelti tam tikrą apsigimimą, bei tyrinėjo ir aprašė Siamo dvynius – krūtinėmis suaugusių brolius genujėčius Lazarą ir jo parazitinių dvynių Džovanį Batistą Kolorėdus¹⁶ (Lazaro Colloredo; Giovanni Battista Colloredo, 1617–po 1646). Džovanis Battista, mažesnis brolis, buvo išaugęs iš brolio krūtinės, turėjo galvą, abi rankas ir vieną kairę koją, kyšančią iš

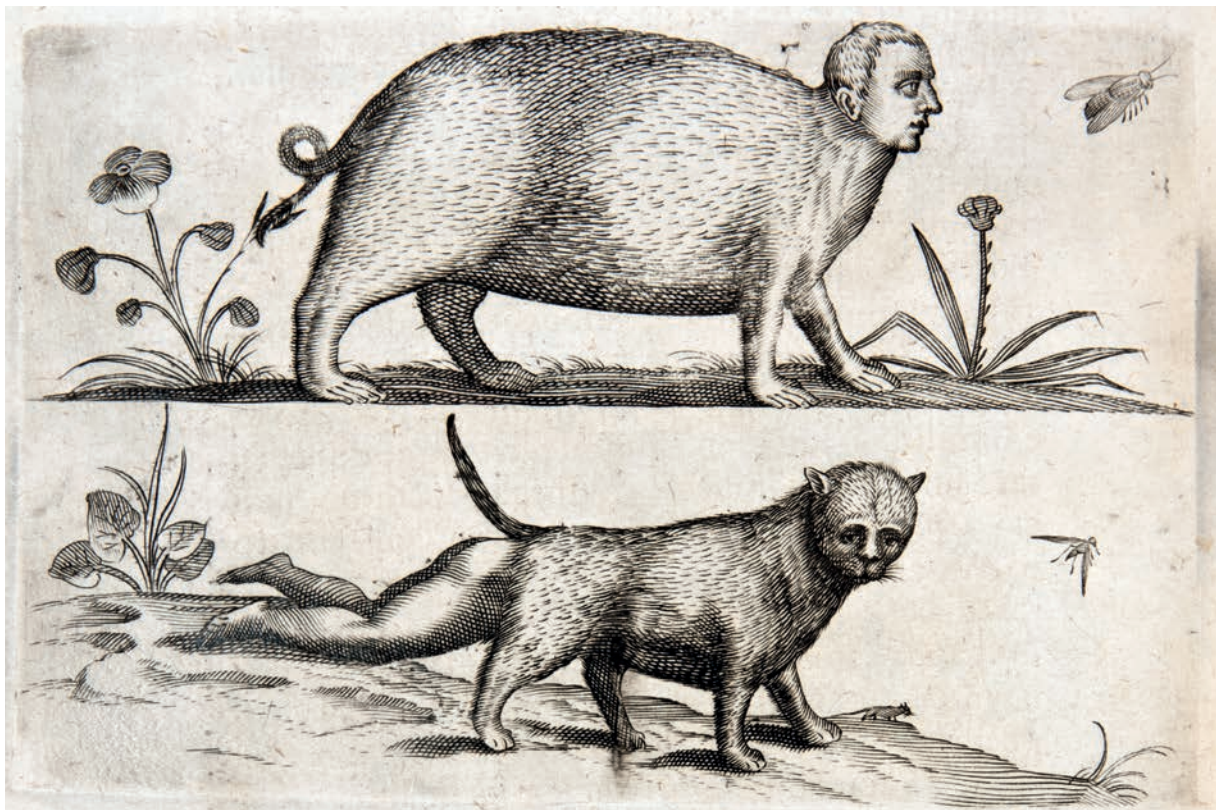

57. Monstrai knygos antraštiniame lape

brolio krūtinės, negalėjo atmerkti akių, kalbėti ir maitintis. Lazaras keliavo po Europą, rodydamas save ir savo dvynį, tapo turtingas, gavo grafo titulą, vedė ir susilaukė sveikų vaikų. Savo „mažuoju“ broliu itin rūpinosi ir globojo, nes žinojo, kad po šio mirties dėl smarvės ir puvimo proceso sukulto audinių uždegimo mirs ir jis pats.

57. Siamo dvyniai

57. Apsigimę gyvūnai

„<...> Konrado Likosteno liudijimu, 1553 [metais] vasario mėnesį Liudviko Deitėjo namuose naminė katė tarp kitų gausios vados [palikuonių] atsivedė dvikūnį kačiuką su viena galva, dviem priešprieša esančiais abiejų lyčių kūnais, aštuoniomis kojomis, viena galva sujungtais taip, kad sudaro lyg besibučiuojančiųjų rūšį <...> O po dvejų [metų, t. y. 1555] vienu kartu atsivedė tris kačiukus, susijungusius pilvou, ne virkšte, iš tikrųjų suaugusius motinos iščiose, tačiau juos radome nusibaigusius po skausmingo atėjimo į šį pasaulį <...> Pasak to paties Likosteno, 1552 [metais] žemutinėje Vokietijoje garsiaame Bonos mieste prie Reino, išsidėsčiusiame keturios mylios nuo Kelno miesto, birželio 17 dieną gimė dvigalvis veršelis, t. y. su dviem kūnais, dviem galvomis, dviem uodegom, bet tik su trimis akimis <...>“

KĄ MUMS PASAKO ŽMOGAUS VEIDAS?

(XVII AMŽIUS)

Daug įvairių kultūrų bandė „skaityti“ žmogaus veido bruožus, mimiką ir taip išgauti informacijos apie patį žmogų – kinai tokiu būdu išsiaiškino žmogaus sveikatos būklę, europiečiai norėjo iš veido sužinoti žmogaus charakterį. Italų polimatas Džambatista dela Porta (Giambattista della Porta, 1535–1616) knygoje „De humana physiognomonia“ (Apie žmogaus fizionomiką) bandė moksliskai susisteminti žinias, kurias išoriškai pateikia žmogaus kūnas, ir susieti jas su žmogaus vidiniais dvasiniais bruožais, atspėti asmenybės charakterį, nuostatas ir netgi ateitį. Kai kurie italų mokslininko teiginiai laikomi ginčytiniais. Pavyzdžiui, autorius teigė, jog žmogaus charakterį galima apibūdinti gyvūno, į kurį jis panašus, elgsenos bruožais,

t. y. – jei veidas primena avies fizionomiją, tai ir žmogus bus kvailokas, lėtapėdis, genamas bandos jausmo, ir pan. Nemažai empirinės medžiagos savo knygai autorius surinko kalėdamas Neapolio kalėjime, kur galėjo stebėti daugybę kartų kalinčius įvairaus plauko nusikaltėlius¹⁷. Dž. dela Portos pastebėjais žmonių veido bruožų tipais, ypatumais ir su tuo besisiejanciais charakterio bruožais vėliau labai susidomėjo ir savo darbuose rėmėsi kriminalistikos mokslo pradininku laikomas italas Čezarė Lombrozas (Cesare Lombroso, 1835–1909), kuris tiesiogiai susiejo žmogaus veido bruožų ypatumus su jo polinkiu į nusikaltimus.

77. Žmonių ir gyvūnų panašumai

114 IOAN. BAPTISTÆ PORTÆ
tia constat, & durities in calidiori sanguine sita est, & calox materiem excrescere re inutilem minus patitur, & os ex vacante materia consistit, & cartilago non nisi os est, vt hinc non sine causa diminutio nasi consequatur. Indicium atas exhibet puerilis, sunt enim pueri omnes refimato naso. Nos, si ad animalia referre licet, ad simias referemus. Natura enim similis

naves à fronte remissas

Contundit, &c.

vt Oppianus scribit, & ob id multi putant ab huiusmodi similitate simias dictas esse. Constat eas libidinosas esse, vt quasdam feminas appetant. Et apud Indos simiarum quoddam genus est rufum, quod in vrbes non adducitur, quippe quod veneris libidine adeo inflammatur, vt in muliebrem sexum insaniat. Est & delphinus refimo rostro, & ob id simonem vocant, nomenque simonis miro modo agnoscunt; piscatorumque relatu, luxuriosi sunt.

Etiam simum cerui nasum depinximus cum Socra:e comparandum, cuius effigiem ex musco fratris & marmorea statua decerpimus.

DE HVM. PHYSIOG. LIB. II. 115

Simonaso Socratem fuisse narrat Plato in Theateto, & ab eo Ammonius. Polemon Socratem luxuriosum fuisse dicit, quod illius loci superficiem concavam haberet, quæ naso ac mento interiacet. Plautus in Rudente suum Lambracem depingens luxuriosum ac nefarium, ait, recalum, filonem, & ventricosum. Ruellius Gallus refimato naso fuit, & luxuriosus. Fuerunt nannulli opinantes Horatio Coclit, non quod oculum vnum in bello amisisset, sed ex nasi similitate cognomentum, *Cocles*, inditum fuisse: nasus enim sub fronte ita depressus demissusque erat, vt nullum fere inter oculos discrimen extaret, ipsaque supercilia commixta inuicem confusaque fuerint: iccirco cum vellent illum appellare Cyclopem, factum est vt corrupta loquendi consuetudine, *Cocles* diceretur.

Tauri & hominis biantes naves ad vnum depictas presenti figura videri est.

Parule naves.

Qui habet foramina nasi grauis compactionis vel duræ, est irascibilis ait Aristot. ad Alexandrũ. Sed antiqua translatio ex Arabico textu falsa & mendax est, nec quid sibi velit

Panašiai žmogaus charakterį Dž. dela Porta bandė spėti ir pagal jo nosies formą. Savo spėjimus autorius pagrindė jau žinomų istorinių veikėjų – Romos politiko, siekusio nuversti senato valdžią, Liucijaus Sergijaus Katilinos (Lucius Sergius Catilina, 108–62 m. pr. Kr.) ir Romos imperatoriaus, valdžiusio tik septynis mėnesius, Servijaus Sulpicijaus Galbos (Servius Sulpicius Galba, 24–69) pavyzdžiais.

78. Knygos
„Apie žmogaus
fizionomiką“
antraštinis lapas

„Varno nosis <...> Katilina turėjo tokią varno nosį ir pasižymėjo garbėtroška, šykštumu ir grobuoniškumu – bruožais, kaip sakyta, būdingais ypač akiplėšiškam gyvūnui.

Šiame paveikslėlyje matyti erelio galva su lenktu snapu, panašiu į tiksliai nupieštą Servijaus Galbos nosį <...>“

78. Katilinos (viršuje) ir Galbos (apačioje) nosių panašumas į paukščių snapus

SVEIKA GYVENSENA

(XVI AMŽIUS)

Garsaus arabų gydytojo krikščionio Ibn Butlano (Abū al-Hasan al-Mukhtār ibn Abdūn Ibn Butlān, ?–1064/66) darbo „Taqwīn al-ṣiḥḥah“ (Sveikatos almanachas) vertimas iš arabų kalbos (išversta apie 1266 metus Sicilijoje) – traktatas apie asmeninę žmogaus higieną, mankštas ir įvairias dietas – buvo pirmasis tokio pobūdžio arabiško veikalo leidimas Vakarų Europoje, kur išliko itin populiarus net keletą amžių. Knygos populiarumą lėmė ir originali jos forma – visi sveikos gyvensenos patarimai buvo pateikti lentelėmis ir iliustracijomis¹⁸. Paties autoriaus žodžiais tariant, tai yra knyga apie šešis dalykus, kurie būtini žmogui kiekvieną dieną sveikatai palaikyti. Pirmasis yra oras, reikalingas širdžiai. Antrasis – taisyklinga mityba ir gėrimas. Trečiasis – tinkamas judėjimas ir poilsis. Ketvirtasis –

besaikio miego ir būdravimo draudimas. Penktasis – tinkamas skysčių reguliavimas. Šeštasis – džiaugsmo, pykčio, baimės ir kančios saikingumas. Autorius ragina kiekvieną žmogų itin atsakingai stebėti kasdienę savo fizinę ir psichinę savijautą. Leidinyje yra apie keturiasdešimt XVI amžiaus vokiečių raižytojo Hanso Veidico (Hans Weiditz, 1475–1516) medžio raižinių, vaizduojančių įvairius naudingus maisto produktus, gydomąsias žoleles, vaisius, vynus, sveikos gyvensenos scenas.

Mens sana in corpore sano

Sveika siela sveikame kūne

Juvenalis (60–140)

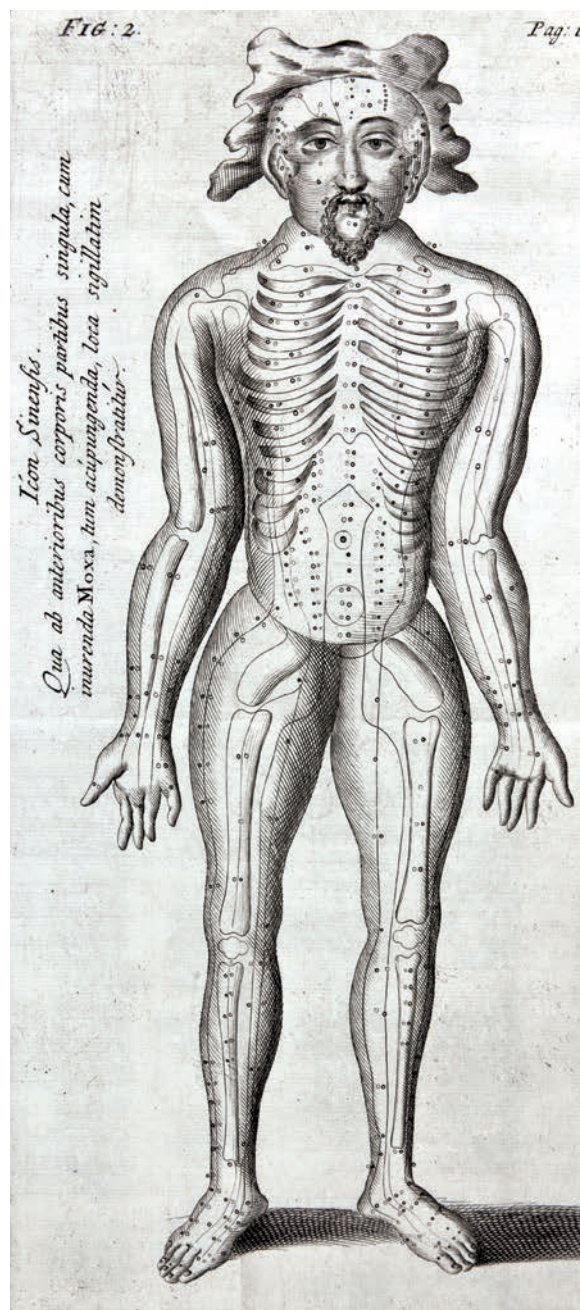
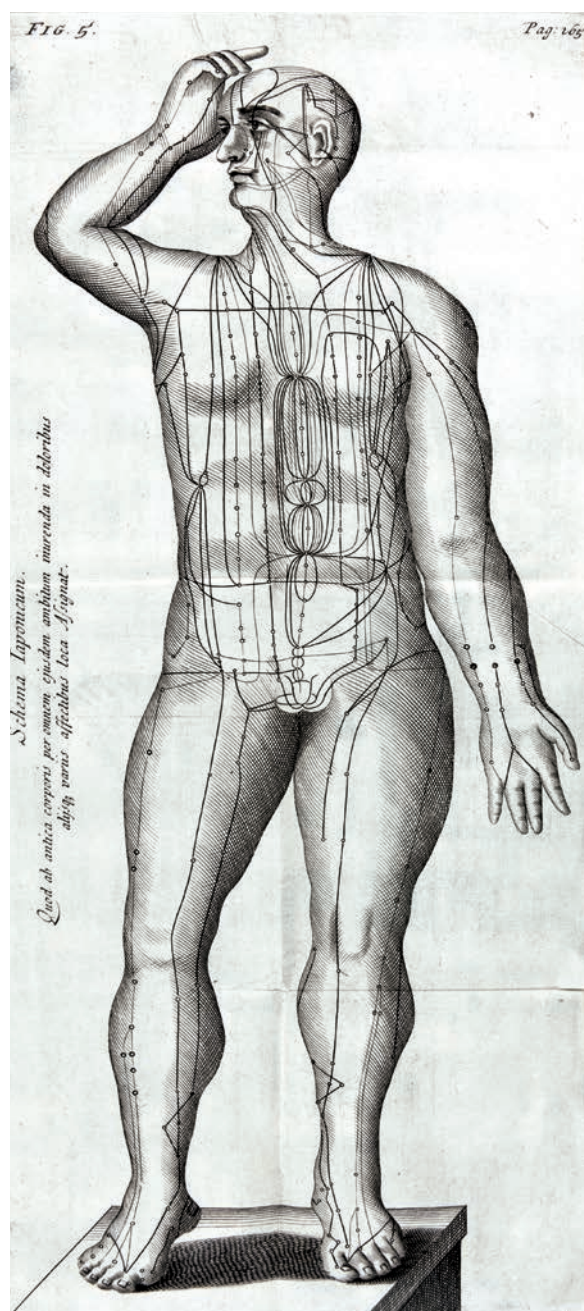

25. Sveikos gyvensenos patarimai

ALTERNATYVIOJI MEDICINA

(XVII AMŽIUS)

Pirmąjį Europoje veikalą apie Kinijos ir Japonijos mediciną išleido olandų gydytojas ir botanikas Vilemas ten Reinas (Willem ten Rhijne, 1647–1700). Jame pirmą kartą europietiškoje medicinos literatūroje buvo itin tiksliai aprašytas gydymas „dūriais adata“, pavadintas akupunktūra, ir moksibustija (arba „moxa“) – tradicinės kinų medicinos terapija, kurios metu smilkstančių paprastųjų kiečių karščiu stimuliuojami

87. Kinų medicinos akupunktūrinių taškų žemėlapis

akupunktūriniai kūno taškai. Akupunktūra ir moksibustija dažniausiai yra atliekamos kartu. Knygoje yra kelios detalios iliustracijos, kuriose nurodyti žmogaus organizmo akupunktūriniai taškai, smulkiai išaiškinta dūrių technikos, adatų pasirinkimas, pasakojama apie papildomą taškinio gydymo stimuliacijos būdą¹⁹ – moksibustiją. Kinų ir japonų medikų naudoti akupunktūrinių taškų žemėlapiai, pateikti knygoje, medicinos istorikams yra svarbūs tuo, kad V. ten Reinas juos kruopščiai nukopijavo nuo originalių senų japoniškų rankraščių²⁰.

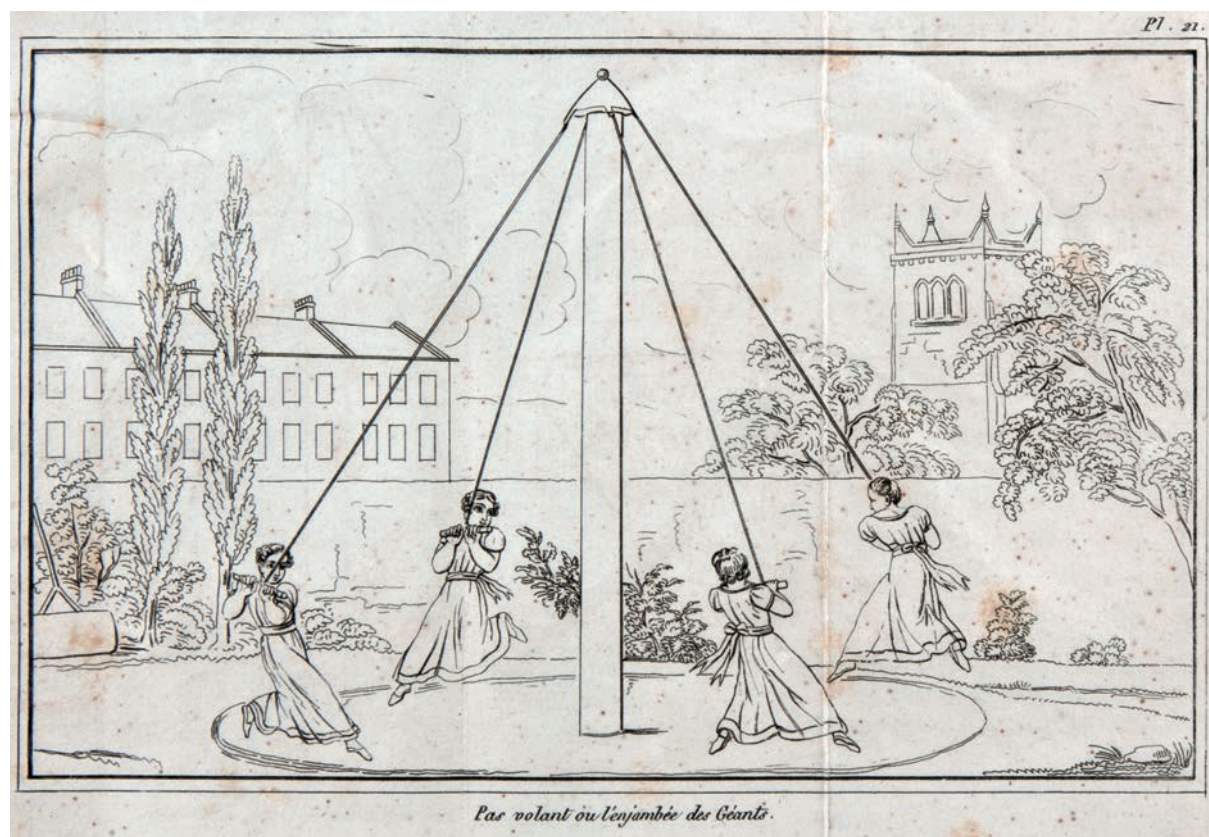
87. Japonų medicinos akupunktūrinių taškų žemėlapis

GINNASTIKOS PRATIMAI MERGINOMS

(XIX AMŽIUS)

Kalistenika (gr. „kalos“ – gražus; „sthenos“ – jėga) – šiais laikais ypač greitai populiarėjanti jėgos gimnastikos rūšis, paremta tam tikra pratimų sistema, tinkamu svorio, pusiausvyros ir raumenų jėgos paskirstymu, siekianti sustiprinti ir pagerinti kūną. Šiai sporto rūšiai beveik nereikia papildomos įrangos, todėl ją galima užsiimti bet kur ir bet kuriuo metu. Šią gimnastikos šaką propagavo dar senovės graikai ir romėnai, ji ypač išpopuliarėjo XIX amžiuje, kai buvo rekomenduota ir moterims bei vaikams. Vienas ankstyviausių specialiai jaunoms merginoms skirtų kasdinių gimnastikos pratimų vadovėlių – „Calisthénie ou Gymnastique des jeunes filles“ (Kalistenika, arba jaunų merginų gimnastika), kuriame pateikiamas kompleksas įvairių judesių, daromų tam tikra tvarka ir skirtų visoms raumenų grupėms. Tokios mankštos XIX amžiuje buvo rekomenduojamos kaip vienas iš pagrindinių sveiko gyvenimo ir gražaus kūno veiksmų.

17. Rekomenduojami pratimai jaunoms panelėms

Premier Exercice du Triangle.

MIRIMO MENAS (XVI AMŽIUS)

Vėlyvųjų viduramžių visuomenėje, pasibaigus baisioms maro epidemijoms, kurios pasiglemždavo daugybę mirčiai nepasirengusių krikščiųnių gyvybių, viena populiariausių buvo mirties tema. Ją aprašyti bei išdėstyti visas deramas atlikti apeigas apsiėmė, manoma, Vokietijos dominikonų ordino vienuoliai XV amžiaus pradžioje. Traktatas „Ars moriendi“ (Mirimo menas), aiškinantis, kaip žmogus turėtų „teisingai“ numirti, gausiai iliustruotas puikiais informatyviais medžio raižiniais. Juose labai įtaigiai parodoma pati tinkamiausia „krikščioniškos mirties“ eiga, kai už žmogaus sielą iš visų jėgų grumiasi angelai ir demonai²¹. Tai buvo viena populiariausių visų laikų knygų (vien tik XV amžiuje ji buvo perleista 132 kartus!²²), išversta į pagrindines Vakarų Europos kalbas. Paprastai paskutinėje šios knygos iliustracijoje vaizduojamas pagal visas krikščionims deramas apeigas mirštantis žmogus, kurio dvasia, apsupta angelų, per burną pakyla į dangų, o demonai, nors ir pralaimėję kovą, vis dar tebetiesia rankas į nuskrendančią sielą.

Jesus regrens per et non regnabit
Iraia propeta Deceite a me quia un
re flebo Justus vent et nemo regnabit
Ies interfectionis dies amara et coluati
nis 22
Hodie vita parentur salus nostra pinguet
Sentit hoc omni creatura celum sol ho
aer terra petre latro Centurio velum
templi mortui in sepulchris patres in ho
la Demones in inferna Solus domi
ninus me vult servare pro quo passus est
pro homine O christi fideles ecce perit
noster tunc et nobis qui hoc recogitat cor
porenti O Maledicta anima que sic
fuit afflictu
Hicil populi ex consuetudine Moysen et
duces suos in deserto mor
ta et nos sere oportet quia etur et p
s Jaco

4. Paskutinė „Mirimo meno“ iliustracija. Šalia – nežinomo skaitytojo ranka užrašytas tekstas lotynų kalba apie tinkamą pasirengimą mirčiai (viršuje)

4. Demonų ir angelų kova dėl mirštančiojo sielos

4. „Mirimo meno“ antraštinis lapas (puslapyje priešais)

Cogi qui potest nescit mori

Kuris pasiduoda prievartai, tas nemoka mirti

Seneca (4 pr. Kr.–65)

Ars moriendi et

Varijs sententijs collecta cum figuris ad resistendum in mortis agone dyabolice suggestioni valens cuilibet Christi fidei utilis ac multum necessaria.

24. Miręs Heseno grafas Liudvikas V

24. Heseno grafo Liudviko V laidotuvių aprašymo antraštinis lapas

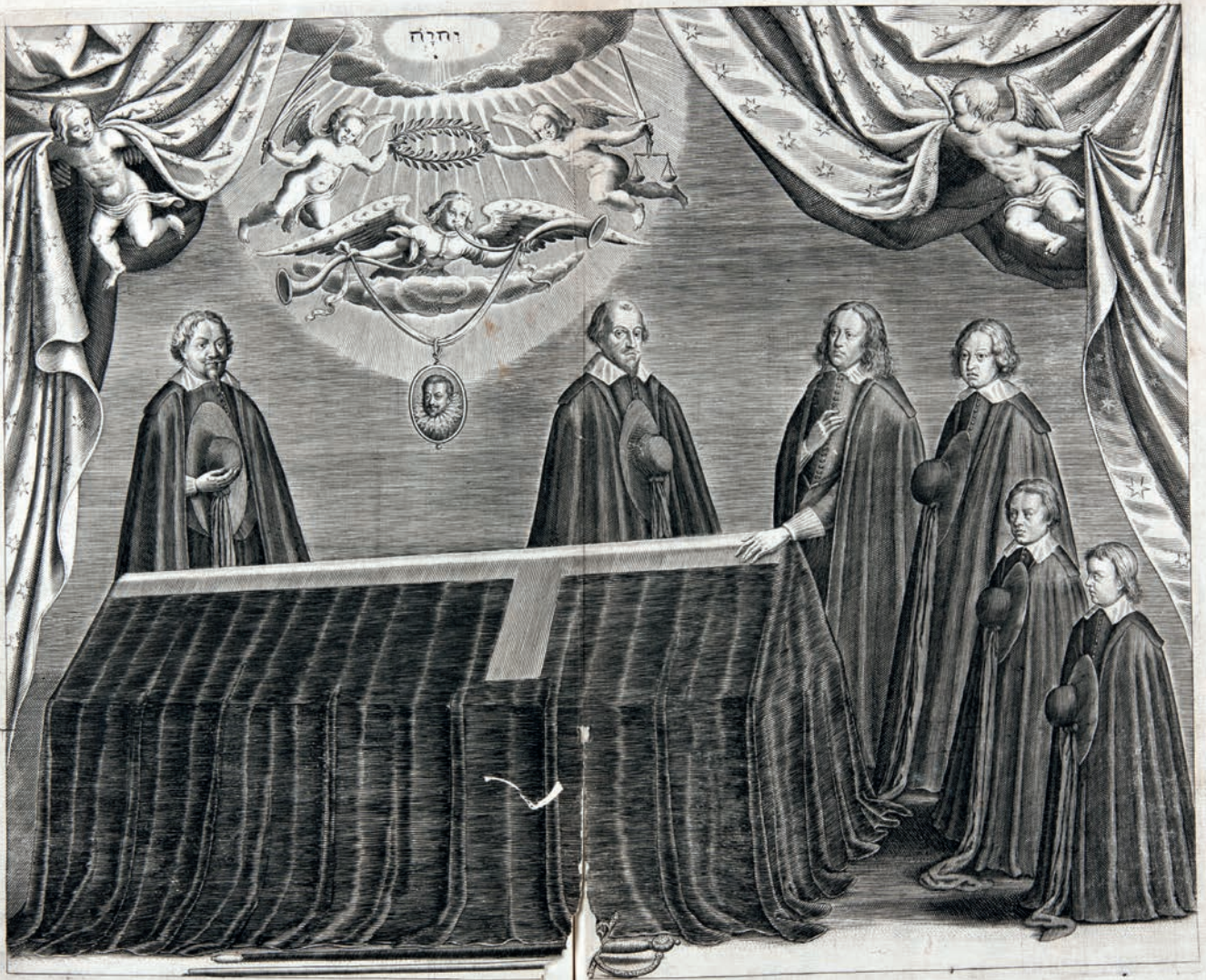

LAIDOJIMO IŠKILMĖS (XVII AMŽIUS)

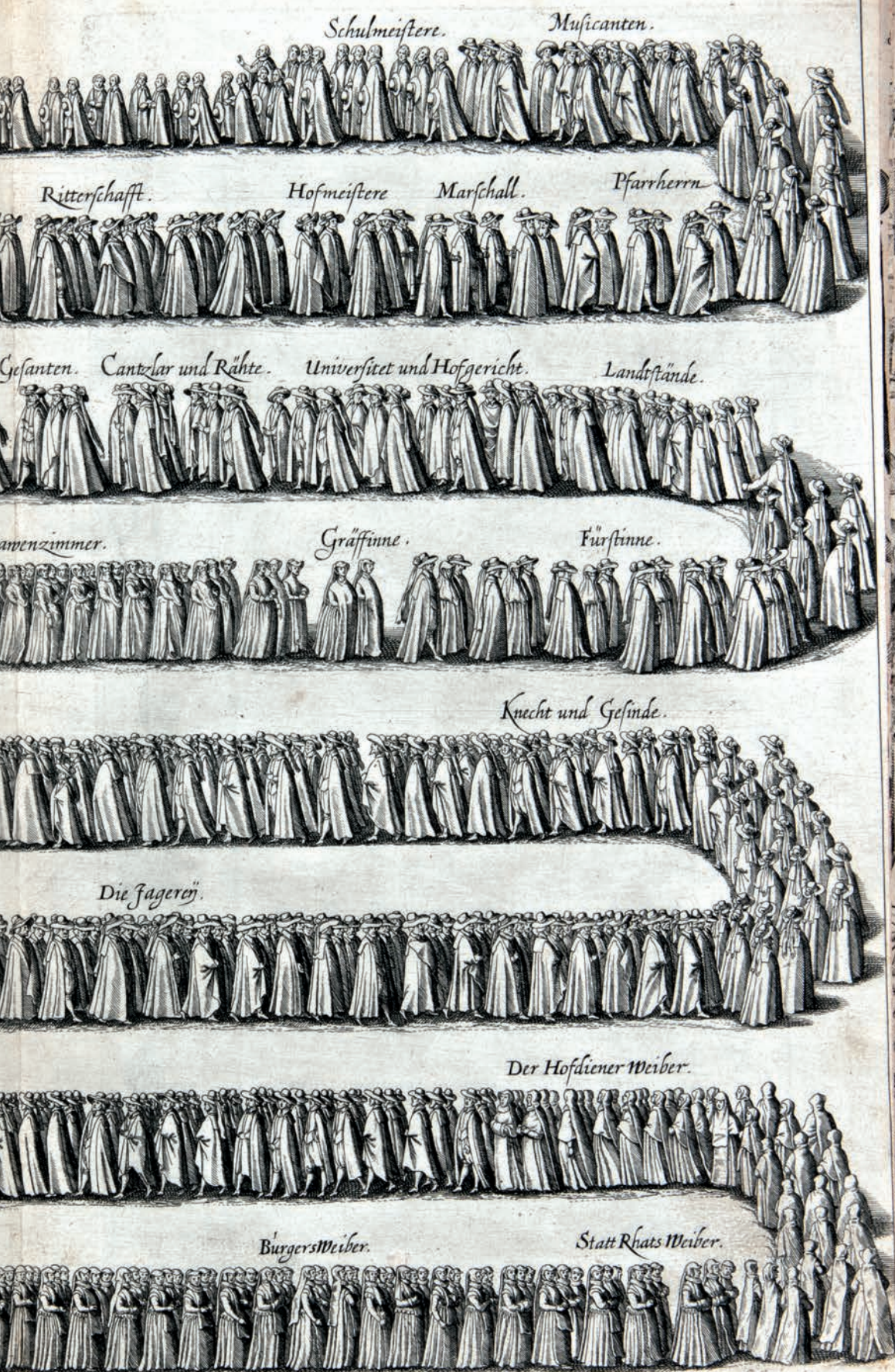
Garsių žmonių, karalių, kunigaikščių laidotuvės XVII–XVIII amžiuje sulaukdavo didelio visuomenės susidomėjimo. Jos tapdavo grandiozinėmis „pompa funebris“ – laidotuvių iškilmėmis, savo prašmatnumu nė kiek nenusileidžiančiomis vestuvėms ar kitoms didžiosioms valstybinėms šventėms. Tokių, kartais netgi teatralizuotų, laidotuvių aprašymai su detaliausiomis iliustracijomis būdavo privalomas šio „renginio“ atributas. Vienas jų – Heseno ir Darmštato mirusiam grafui Liudvikui V Ištikimajam (Ludwig V. von Hessen-Darmstadt, 1577–1626) pagerbti skirtas leidinys, kuriame išsamiai aprašyta ir gausiai iliustruota visa grafo laidotuvių ceremonija: prašmatnus mirusiojo pašarvojimas, atsisveikinimas, puošnus katafalkas. Vienoje iš iliustracijų pavaizduota laidotuvių procesija, kurioje dalyvavo visi svarbiausi valstybės asmenys, išsirikiavę griežta tvarka pagal kilmę ir turimas pareigas. Visų kilmingųjų ir pareigūnų žmonos, daly-

vavusios procesijoje, taip pat surikiuotos pagal kilnę ir vyrų pareigas, eina paskui savo vyrų pulką. Visa tai palydi velionio dorybes, nuopelnus bei žygius šlovinantis eiliuotas apdainavimas. Lygiuodamiesi į didikus, tokias pat iškilmingas laidotuves vėliau pradėjo rengti ir turtingi bajorai bei miestiečiai. Įdomu tai, kad ši tradicija Baroko laikais pasiekė tokias „aukštumas“, kad pasitaikydavo atvejų, kai, siekdami surengti kuo iškilmingesnes laidotuves, artimieji mirusįjį kartais palaidodavo net po kelių mėnesių ar kelerių metų arba surengdavo dvi laidotuves – kuklias mirusiajam, o vėliau – prabangias, į kurias pakviesdavo giminę bei daugybę garbingiausių svečių²³.

24. Gedintys artimieji prie karsto

24. Laidotuvių procesija

ANTROPOLOGIJA

Nosce te ipsum!

Pažink save patį!

Užrašas ant Apolono šventyklos sienos Delfuose

33. Egipto kunigaikštystės mumija

EGIPTO MUMIJOS TYRINĖJIMAI VROCLAVE (XVII AMŽIUS)

Sunku patikėti, kad vienas ankstyviausių Egipto mumijų tyrinėjimų buvo atliktas 1658 metais Vroclave (Wrocław, Lenkija). Egiptietiškos mumijos Europoje tuo metu jau buvo puikiai žinomos, mat mumijų milteliai XVI–XVII amžiuje buvo vieni madingiausių

vaistų nuo daugelio ligų, kai kur jie netgi buvo tapę pinigų pakaitalu²⁴. Dėl tokio mumijų populiarumo bei brangumo jas buvo mėginama „pasidaryti“ – tuo tikslu buvo naudojami nusikaltėlių ar valkatų kūnai, mumifikuoti tuo metu žinomais vietiniais būdais.

Mumijas į tėvynę parsivežti bandė ir žymiausias LDK didikas, keliautojas Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis (1549–1616). Štai jo prisiminimai iš Egipto (1582–1584 m.): „<...> Manau, neverta čia praleisti ir to, ką jūrininkai tvirtino patys plaukiodami patyrę: jei į laivą būna įnešta mumija, tą laivą būtinai arba didelė audra ištiks, arba jis suduš. Todėl tie, kurie krauna laivus, labai atkalbinėja imti su savimi mumijas. To dalyko tokią pateikia priežastį: mumijos yra stabmeldžių lavonai, juose būna, kaip anksčiau sakytą, įdėta stabų. Taigi neabejotina, kad tie lavonai, kaip ir jų sielos, yra demonų žinioje ir galioje. Tie demonai niekada nuo jų nepasitraukia, net iš vietos į vietą mumijas perkeliančios. <...> Taigi pirmajai audrai mus užklupus, tas kunigas, kalbėdamas trumpasias maldas (horas canonicas), skundėsi, kad jam trukdą du vaiduokliai: kad ir kokio laivo vietoj atsistotų, visur jie einą kartu. Tatai išgirdę iš pradžių stebėjomės, o paskui <...> audrai nutilus, juokais nuleidome, manydami, kad iš baimės pasivaideno <...> Bet, ištikus antrajai audrai, jis vėl ėmė labai nekantriai skystis tais vaiduokliais: matęs vyrą ir juodą moterį apsirengusių tokiais rūbais, kokių nė mano tarnai nebuvo matę, išskyrus tiksliai du mačiusius anų mumijų aprangą <...> Tada jau ėmėme rimčiau stebėtis. <...> Bet nė tada mumijos mums neatėjo į galvą. Pagaliau kunigas atbėgo pas mane visai sumišęs, išbales, drebėdamas ir pasisakė, kad, jam melžiantis, tie vaiduokliai baisiai jį kamuoją, tiesiog draską. Tada jau man atėjo į galvą, kad jis kenčia tikriausiai dėl tų mumijų. Taigi pasiunčiau pas laivo kapitoną, kad lieptų mums atidaryti apatinę laivo dalį, tačiau priežastį nutylėjau. Norėjau tas dėžes su mumijomis slapta išmesti į jūrą. Bet kapitonas atsakė negalįs to padaryti dėl didelių bangų <...> Antra vertus, kunigas aimanavo, kad jį vaiduokliai kankina, tiesiog nežinojome, ką daryti. Kada pradėjo rodytis šv. Germano žiburys ir priešingas vėjas ėmė silpti, švintant liečiau atidaryti laivą. <...> vaiduokliams vis tiek varginant kunigą, liečiau tas septynias dėžes išmesti į jūrą. Tą padarius tuojau prie manęs pribėgo laivo kapitonas, klausdamas, ką mes išmetėme, ar ne mumijas? Prisipažinau. Jisai labai išbalo, bet paskui susivaldydamas atsigavo ir garantavo, kad daugiau audra mūsų nebeištiksianti. Teisingai įspėjo <...>.“

Iš: M. K. Radvila Našlaitėlis. Kelionė į Jeruzalę. Vilnius, 1990.

Tris tikras egiptietiškas mumijas dar XVI amžiuje į Vroclavą parsivežė vokiečių botanikas ir gydytojas Lorencas Šolcas fon Rozenau (Lorenz Scholz von Rosenau, 1552–1599). Aistringas botanikas, ypač besidomintis retais rytietiškais augalais, jas laikė kameroje didžiulio privataus sodo viduryje. Žinomas vokiečių poetas ir dramaturgas Andrėjus Gryfijus (lot. Andreas Gryphius, tikr. Andreas Greif, 1616–1664), įgijęs mediko išsilavinimą, susidomėjo Vroclavo mumijomis ir kartu su keliais mokslininkais 1658 metais atliko mumijų tyrimą, kurio rezultatai ir aprašyti knygoje „Mumiae Wratislavienses“ (Vroclavo mumijos). Vienos iš šių mumijų – „vyro pačiame jėgų žydėjime“ – dalis buvo suvartota vaistams. Antroji mumija ilgą laiką stovėjo vaistinės vitrinoje kaip „reklama“ ir prekinis Jakobo Krauzės (Jakob Krause,

XVII a.) vaistinės ženklas. Trečioji mumija – jaunos merginos (apie 20 metų) – buvo nuodugniausiai ištirta ir metodiškai aprašyta: sukryžiuotomis ant krūtinės rankomis mumija turėjo visus 32 dantis, burnoje rasta aukso plokštelė, po dešine koja – gėlės – lotoso arba lelijos – žiedas, iš abiejų šonų – po palmės lapą. Vėliau pagal šį detalų aprašymą mokslininkai galėjo nustatyti, kad mumija priklausė Vėlyvosios karalystės laikotarpiui (600–300 pr. Kr.). 2002 metais kompiuterinės tomografijos metodu nustatyta merginos mirties priežastis: trauma – šėvikaulio lūžis, dviejų pėdos pirštų netektis ir nukraujavimas arba kraujo užkrėtimas²⁵. Dabar ši merginos mumija laikoma Antropologijos instituto saugyklose Vroclave ir vadinama Egipto kunigaikštyste. Yra atkurtas ir Egipto kunigaikštystės portretas.

PIROTECHNIKA

*Fejerverkas trunka ne ilgiau nei mylimosios bučinys,
bet kainuoja brangiau negu meilužės išlaikymas*

Vannoccio Biringuccio (1480–1539)

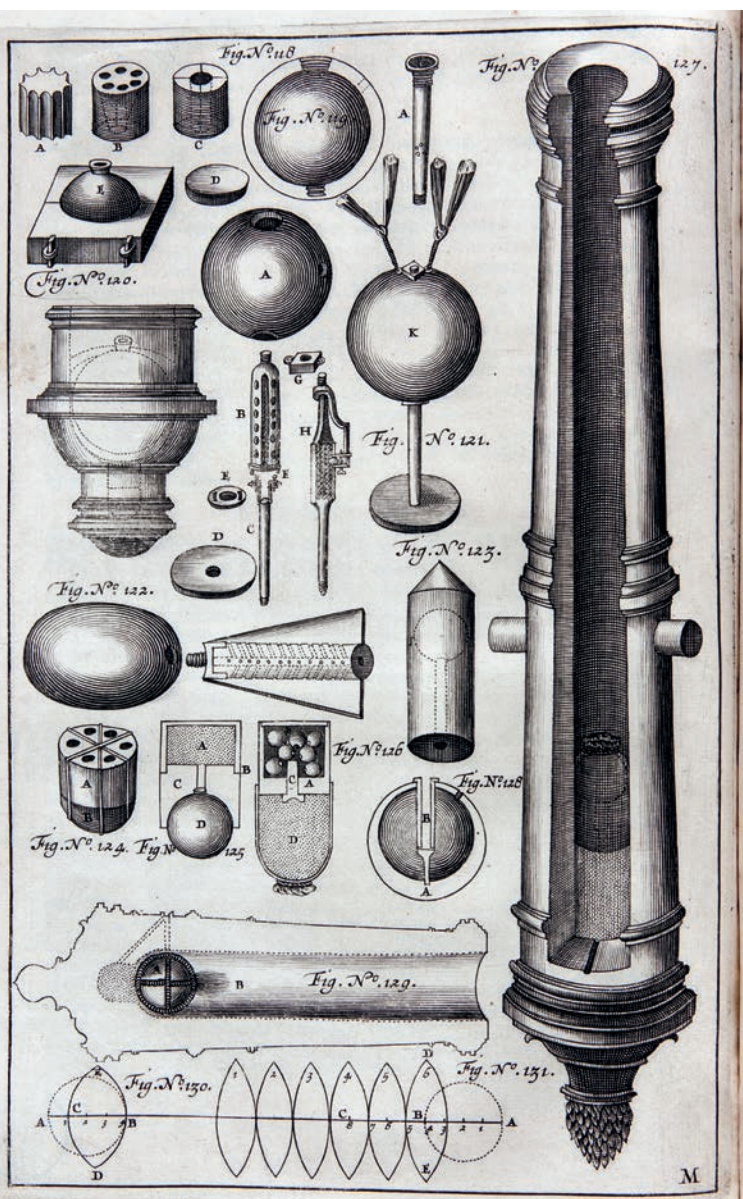
Fejerverkų istorija prasidėjo gerokai anksčiau, nei buvo išrastas parakas. Prieš daugiau nei 2000 metų atsitiktinai į laužą įmesta žalia bambuko lazdelė tapo pirmąją petarda, ilgą laiką naudota piktosioms dvasioms nubaidyti ir įvairioms šventėms paminėti. Bambukai auga taip greitai, kad oras kartu su augalo sultimis lieka įkalintas augalo viduje. Kaitinamas oras ima plėstis, kol bambuko lazdelę galiausiai susprogdina su trenksmu. Tokia sproginėjančių bambukų-fejerverkų tradicija tęsėsi tūkstantį metų, kol IX amžiuje kinų alchemikai, ieškodami nemirtingumo eliksyro, sierą sumaišė su kalio salietra, medžio anglimis, gydomosiomis žolėmis ir gavo sprogstamąjį mišinį – dūminį, arba juodąjį, paraką. Kinai greitai suprato parako teikiamą galią ir jau X amžiuje pradėjo naudoti šią degią, uždaroje erdvėje – ir sprogstamąją medžiagą karo tikslams. Buvo sukurta daugybė rūšių parako ginklų, tarp jų ir „ugnies strėlė“ – bambukinė parako prikimšta lazdelė, kuri prišiama prie paprastos strėlės ir iššaunama į priešą. Apie 1200 metus kinai sugalvojo naują pramoginę petardą. Vietoj bambuko jie panaudojo kietą kartono cilindą, kurio viename gale palikta skylutė. Uždegta petarda imdavo skraidyti pažeme ir barstyti žiežirbas. Ši petarda buvo pavadinta „žemės žiurke“. Pridėjus „žiurkei“ sparnelius, ji galėjo pakilti į orą ir tapo karo pramonės objektu.

PIROTECHNIKA EUROPOJE

Nors Kinijos imperatoriai ir bandė parako formulę išlaikyti paslapyje, tam tikros žinios apie paraką atkeliavo ir į Europą. Gali būti, kad parako gamybos paslaptį bandė įspėti ir garsusis keliautojas Markas Polas (Marco Polo, 1254–1324), užsiminęs savo užrašuose apie Kinijos „dangaus gėles“. Bet greičiausiai Europos chemikai parako mišinį išrado nepriklausomai nuo žinių iš Kinijos. Seniausius įrašus apie „juoduosius miltelius“ Europoje paliko alchemikas Markas Graikas (Marcus Graecus, XIII a.) veikale „Liber ignium“ (Ugnies knyga, apie 1250) ir anglų mokslininkas universalas Rodžeris Beikonas (Roger Bacon, apie 1220–1292) savo knygoje „Opus maius“ (Didysis veikalas, 1268)²⁶. R. Beikonas išmoko išgryninti žemėje randamą salietrą ir padidino sprogstamąją parako galią. Suvokęs parako žudomąjį poveikį, jis viską užrašė tam tikru kodu. Tačiau kiti mokslininkai taip pat rado būdų gryninti salietrą ir pradėjo tikrą karinę revoliuciją. Iš tikrųjų parakas nebuvo naudojamas vien kariniams tikslams. Atskleidus parako ir fejerverkų paslaptį, kai kurios Europos šalys tapo tikromis pirotechnikos ir fejerverkų gamybos lyderėmis. XIV–XV amžiuje geriausiais fejerverkų meistras tapo italai. Jie kūrė kaskart vis išradingesnius fejerverkus, panaudodami papildomas sudedamąsias medžiagas, pasitelkdami iliuminacijas, keisdami paties fejerverko formas. Italai, panašiai kaip ir kinai, tobulindavo fejerverkus dėl pramogos. Kiti Europos pirotechnikos lyderiai buvo vokiečiai. Jie siekė kaip įmanoma geriau išnaudoti pagrindinės fejerverkų sudedamosios dalies – parako – sprogstamąsias savybes. Vokiečius labiau domino parako naudojimas ne pramogų, o karo tikslams, todėl jie ištobulino cheminę parako sudėtį ir sugebėjo smarkiai padidinti sprogstamąją galią.

98. Kazimiero Semenavičiaus „Didžiojo artilerijos meno“ antraštinis lapas

LIETUVOS BAJORO RAKETOS (XVII AMŽIUS)

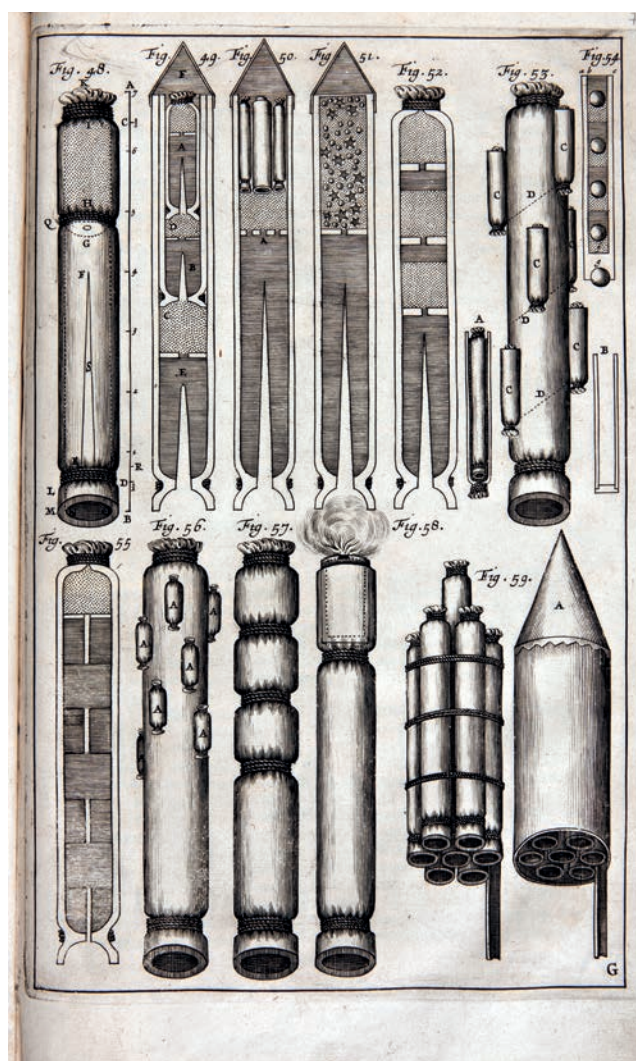
Apie pirotechniką ir raketų gamybą 1650 metais rašė ir Lietuvos bajoras, Vilniaus jėzuitų akademijos auklėtinis Kazimieras Semenavičius (apie 1600–apie 1651). Jo artilerijos vadovėlis „*Artis magnae artilleriae pars prima*“ (Didžiojo artilerijos meno pirmoji dalis) buvo išleistas ir naudojamas daugelyje Vakarų Europos universitetų. Net du šio vadovėlio skyriai buvo skirti pirotechnikai. Šiame veikale K. Semenavičius pirmą kartą išskėlė daugiapakopės raketos ir raketinės artilerijos idėją, pateikė daugiapakopės raketos brėžinių. Rašydamas apie artileriją ir kitus ginklus nepropaga-

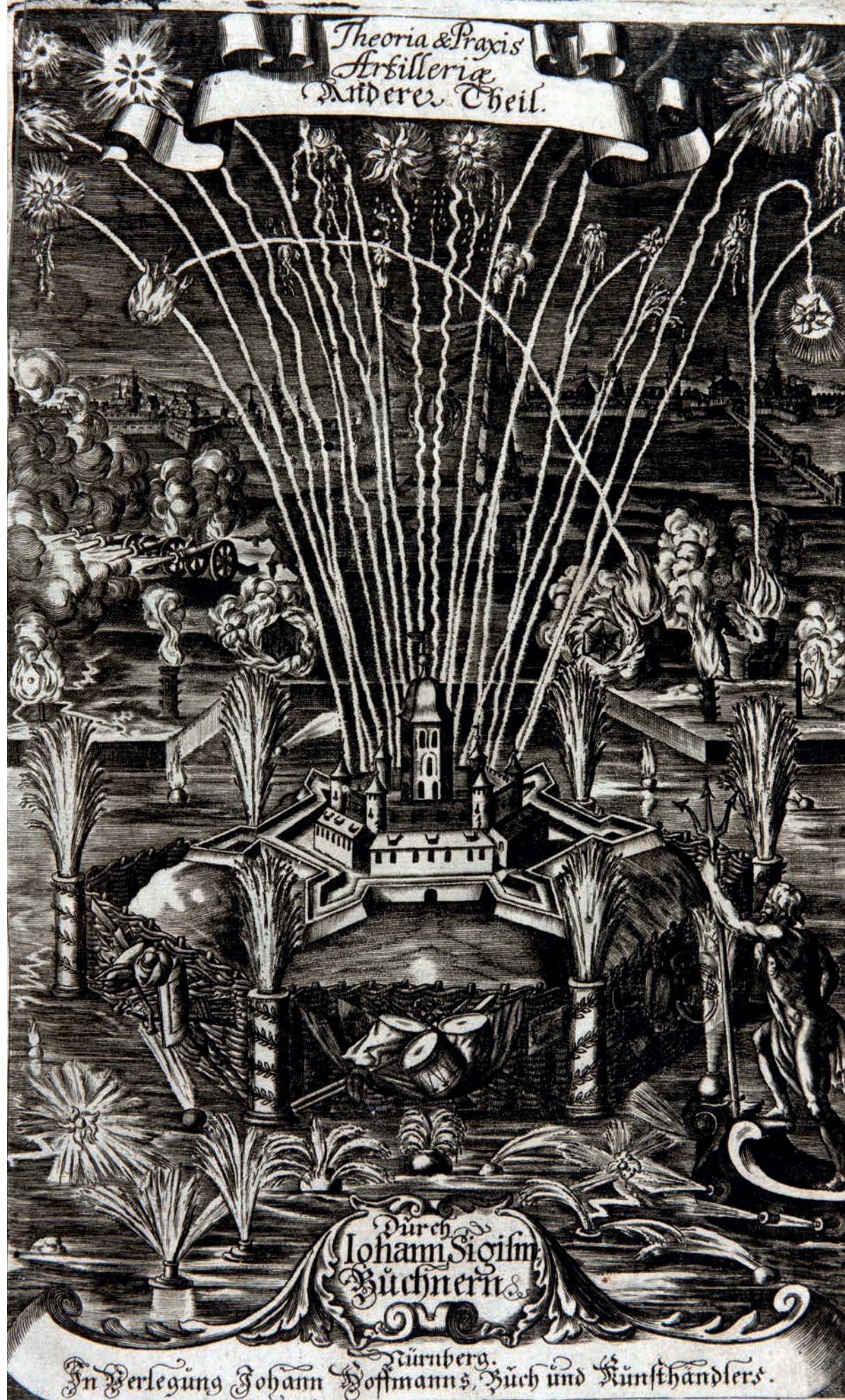
vo karo, o laikė jį didžiausia žmonijos nelaime. Knyga greitai sulaukė pripažinimo, buvo išversta į prancūzų, vokiečių, anglų, olandų, danų, lenkų kalbas. Veikalą sudarė penki skyriai (iš viso 305 puslapiai teksto ir 206 iliustracijos, brėžiniai).

Pirmame skyriuje aprašomi patrankų kalibrai, jų konstrukcija ir pritaikymas kare. Antrame skyriuje aiškinama parako gamybos technologija. Trečiame skyriuje „Apie raketas“ aprašomi svarbiausi atradimai: raketos aukščio ir jos reaktyvinės tūtos pločio santykio reikšmė, daugiapakopės raketos veikimo principai, raketų stabilizavimo sparneliais būdas, raketų baterija (nuosekliojo jungimo daugiapakopė raketa). Pateikiama daugiau kaip 20 paraku užtaisomų raketų pavyzdžių, aprašoma jų gamyba, savybės, pagrindžiant matematiniais skaičiavimais ir laikantis fizikos dėsnių. Ketvirtame ir penktame skyriuose aprašyti karo ir pramoginės pirotechnikos laimėjimai²⁷.

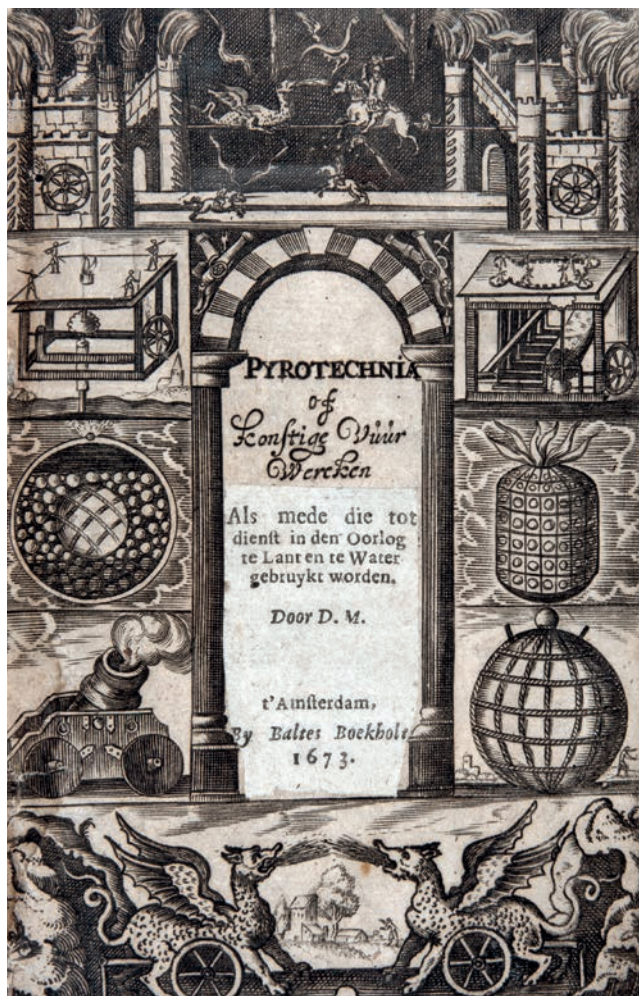
98. Patrankų schemas (kairėje)

98. Raketų brėžiniai (apačioje)

15. Fejerverkų rūšys J. S. Biuchnerio knygoje „Artilerijos teorija ir praktika“

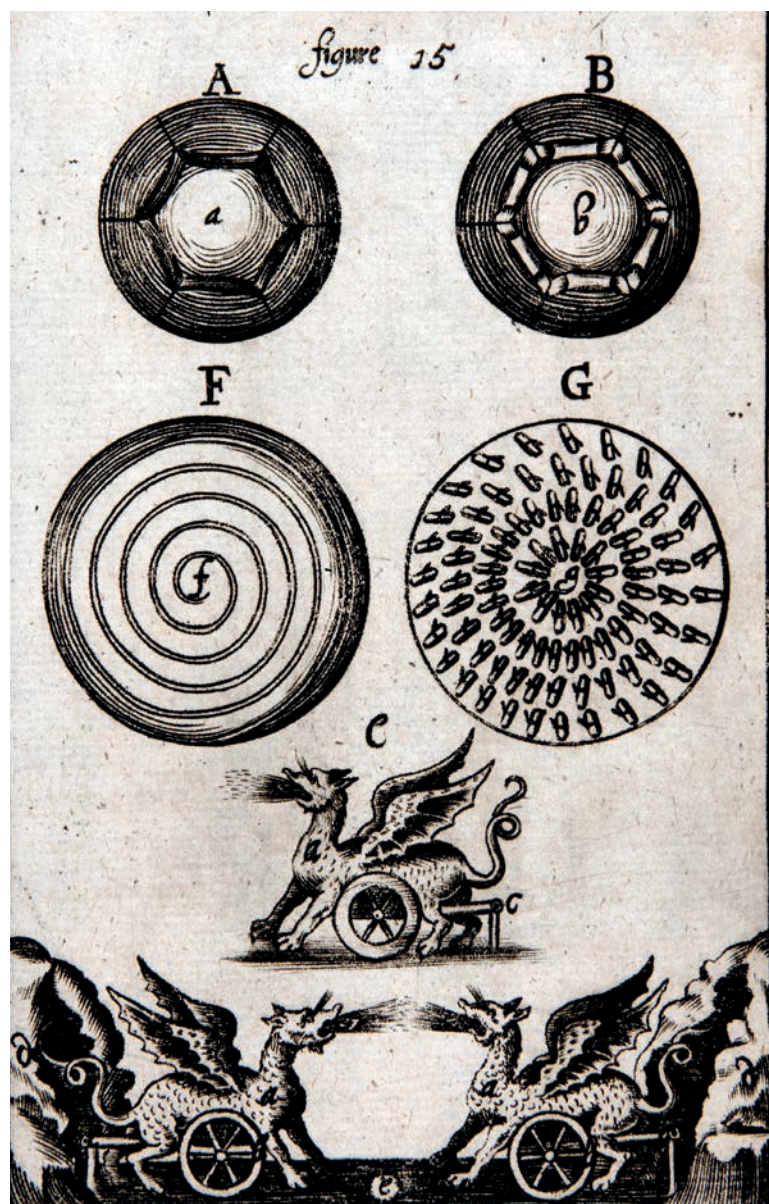

„FONTANAI“ IR „DRAKONAI“ (XVII AMŽIUS)

Viena populiariausių knygų apie fejerverkų gamybą buvo olandų pirotechniko Danieliaus Manlyno (Daniel Manlijn, XVII a.) veikalas „Pyrotechnia of Konstige Vuur Werken“ (Pirotechnika, arba Meniški fejerverkai). Knygoje aprašomi išpūdingi antžeminiai fejerverkai: „fontanai“, „šviesos apskritimai“, „drakonai“ ir kt. „Fontanai“ buvo gaminami suberiant žiežirbas sukeliančių metalų mišinį ir lėčiau degantį paraką į tvirtą ugniai atsparų cilindrą su atviru galu, kurį uždegus pasipila žiežirbos, primenančios fontaną. Jais puošdavo paminklus, pastatus ir pilis per ypatingas iškilmes. Išpūdingai atrodantys „šviesos apskritimai“ būdavo gaunami raketinius fejerverkus pritvirtinus prie ant ašies užmauto rato ir greitai įsukus – ore matydavosi šviesos apskritimas. Populiarus fejerverkas buvo „drakonas“. Didžiulė drakoną primenanti konstrukcija būdavo kimšte prikemšama „fontanų“ raketų bei

62. „Pirotechnikos, arba Meniškų fejerverkų“ antraštinis lapas

62. „Šviesos apskritimų“ ir „drakonų“ fejerverkų iliustracijos

petardų, kurios sudarydavo išpūdį, kad drakonas alsuoja ugnimi. Dažnai du tokie drakonai būdavo pastatomi vienas prieš kitą ir imituodavo kovą. Vaizdiniam efektui sustiprinti, taip pat ir saugantis nuo gaisro, labai dažnai sudėtingi, keletą savaičių projektuoti fejerverkai būdavo demonstruojami priešais kokį nors vandens telkinį arba tiesiog ant vandens²⁸. Vaizdas danguje, žemėje ir atspindys vandenyje žiūrovams paprastai sukeldavo neapsakomo džiugesio kupiną susižavėjimą.

FEJERVERKŲ SPALVOS (XVIII AMŽIUS)

Fejerverkų spalvos – mėlyna, violetinė, žalia – atsirado tik XIX amžiuje, kai chemijos mokslas padėjo sužinoti, kaip degant fejerverkui galima keisti jo spalvas. Spalvos buvo išgaunamos maišant skirtingų metalų miltelius kartu su sprogstamosiomis medžiagomis: varis suteikia žalsvai mėlyną spalvą, kalcis liepsnas nudažo oranžine spalva, baris – žalia ir pan. O iki tol fejerverkai būdavo geltoni, balti ir rausvo atspalvio. Vokiečių chemiko ir

mediko, vieno iš pirochemijos tyrinėjimų pradininko Johano Heinricho Poto (Johann Heinrich Pott, 1692–1777) knygoje „Continuation de la lithogéognosie pyrotechnique“ (Žemės pirotechnikos pažinimo tęsinys) pateikiamos cheminių elementų mišinių junginių lentelės ir iš tų mišinių gaunamos fejerverkų spalvos: kvarcinis špatas su šarmu suteikia pieno baltumo spalvą, klintys su grynu šarmu – balkšvą spalvą ir pan.

XXXII				XXXIII			
CHAPITRE TROISIÈME DES TERRES ARGILLEUSES.				CHAPITRE TROISIÈME DES TERRES ARGILLEUSES.			
Ces Terres ne se fondent point sans addition, deviennent dures dans le feu, & ne se dissolvent point dans les Acides.				Ces Terres ne se fondent point sans addition, deviennent dures dans le feu, & ne se dissolvent point dans les Acides.			
<i>Avec les Sels.</i>				<i>Avec les Sels.</i>			
ME'LANGES.	PROPORTIONS.	RE'SULTAT.	TRANSPARENCE.	LIEN ET DURETÉ.	PAGE.	LIGNE.	
Argille. Sel Alcali. Caustique.	1. Part. $\frac{1}{10}$ Part.	Une masse compacte.	Opaque.	Feu avec l'acier.	126.	8.	
Argille. Sel Alcali.	2. Part. 1. Part.	N'a point fondu.	Opaque.	Très-peu lié.	126.	23.	
Argille. Sel Alcali.	1. Part. 1. Part.	Un corps.	Opaque.	Mieux lié.	126.	28.	
Argille. Sel Alcali.	1. Part. 2. Part.	Une masse vitrifiée.	Transparente.	Bien liée.	127.	2.	
<i>Avec le Salpêtre.</i>				<i>Avec le Salpêtre.</i>			
Argille. Salpêtre.	1. Part. 2. Part.	S'est fondu.	Opaque.		127.	8.	
Argille. Salpêtre.	1. Part. 4. Part.	Des scories salines.	Opaques.		127.	13.	

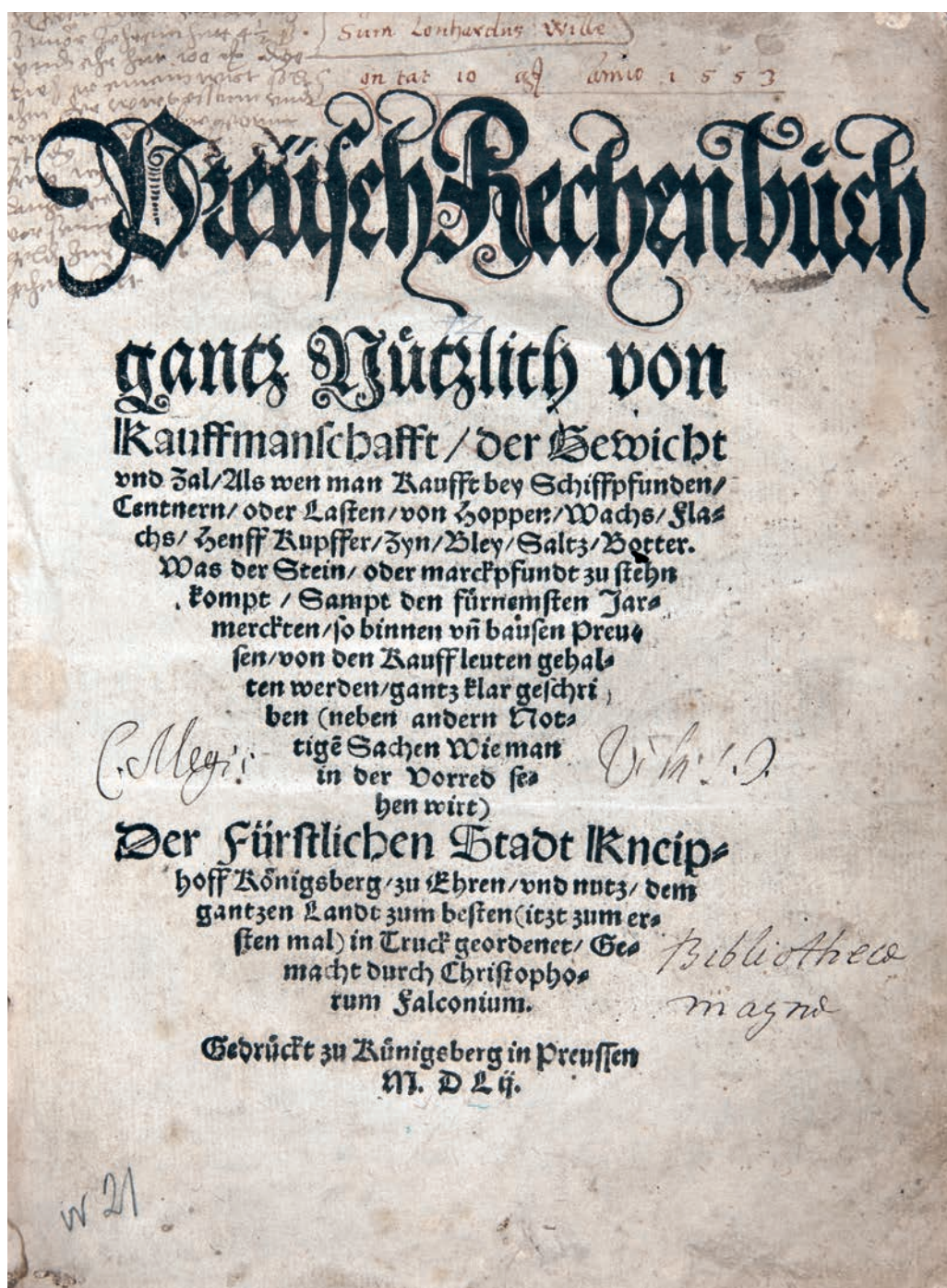
79. Įvairių medžiagų proporcijos fejerverkų spalvoms gauti

EKONOMIKA, PREKYBA

Pecuniae imperare oportet, non servire

Pinigams reikia įsakyti, o ne tarnauti

Lucius Annaeus Seneca (apie 4 pr. Kr.–65)

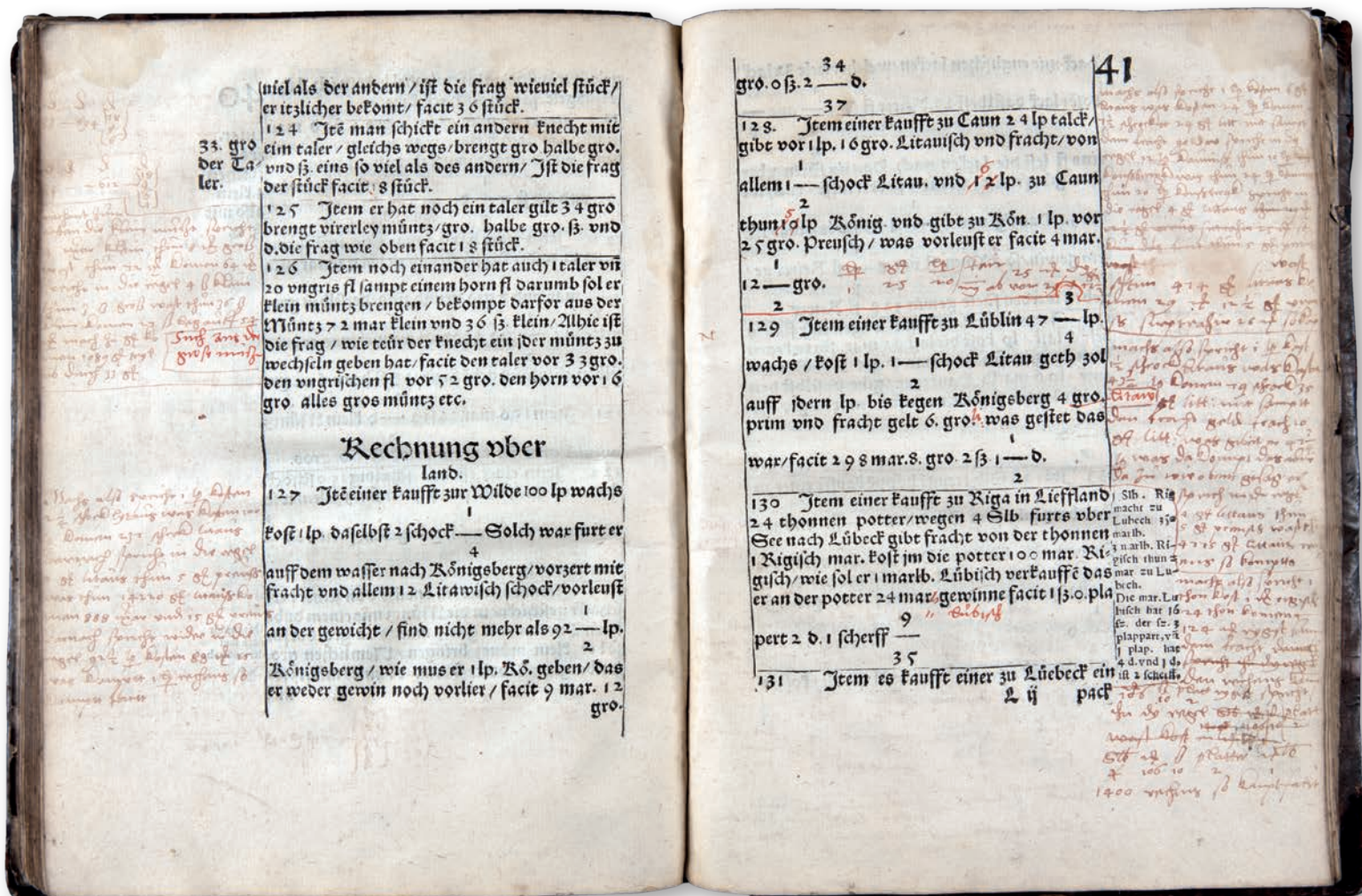
27. „Prūsijos skaičiavimų knygos“ antraštinis lapas

TARPTAUTINĖ MATŲ KNYGA (XVI AMŽIUS)

Visoje Europoje esant skirtingoms piniginių vienetų, svorio, ilgio ir kitų dydžių matavimo sistemoms, atsirado poreikis, ypač pirkliams, lengviau apskaičiuoti tam tikrų perkamų bei parduodamų prekių vertę. Todėl pradėjo rasti ir įvairių tokius skaičiavimus pateikiančių knygų. Viena jų – vokiečių istoriko, kronikininko Kristofo Falko (Christoph Falk, ?–1572) parengta „Preusch Rechenbuch“ (Prūsiška skaičiavimų knyga). Tai parankinė knyga pirkliams, kurioje pateikiami įvairūs svorio ir dydžio matai, skaičiavimo

sistemos, naudojamoms skirtingų prekių ir produktų – apynių, vaško, linų, kanapių, vario, alavo, švino, druskos, sviesto – vertei apskaičiuoti, taip pat duomenys apie Elbingo, Krokuvos, Vroclavo, Leipcigo, Rygos ir kt. Europos miestų svorio, ilgio, piniginių vienetų ir prekių kainų dydžius²⁹. Taigi, autorius bandė pateikti pirkliams visus jam žinomas aplinkiniuose miestuose ir valstybėse naudojamus matavimo bei piniginius vienetus, perskaičiuodamas juos pagal Prūsijoje tuo metu priimtus matus ir dydžius³⁰.

27. Knygoje pateikti ir lietuviškų prekių bei kainų atitikmenys

MATEMATIKA

Prodesse et delectare

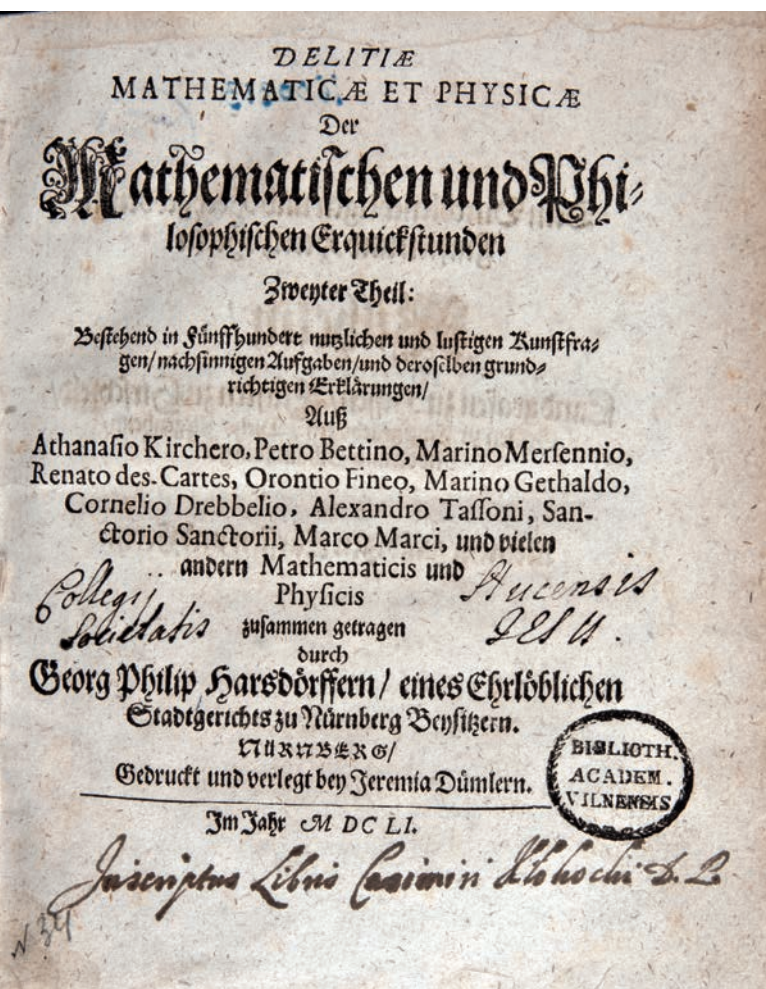
Padėti ir džiuginti

Quintus Horatius Flaccus (65–8 pr. Kr.)

PRAMOGINĖ MATEMATIKA

(XVII AMŽIUS)

Vienas iš įdomiosios, populiariosios matematikos kūrėjų buvo vokiečių baroko poetas, vertėjas Georgas Filipas Harsdiorferis (Georg Philipp Harsdörffer, 1607–1658). Savo matematinėje įvairių autorių teorijų kompiliacijoje „*Delitiae mathematicae et physicae*“ (Matematikos ir fizikos grožybės) autorius taip patraukliai ir įtaigiai sugebėjo pristatyti visiems jau žinomas matematines tiesas, kad XVII amžiuje veikalas tapo naujos, vadinamosios pramoginės-mokslinės literatūros pažiba. Ši knyga kai kurių rimtų matematikų dar visą šimtmetį po jos pasirodymo buvo rekomenduojama jaunuoliams kaip puikus matematikos kurso pradžiamokslis. Poetas, vertėjas ir kompiliatorius savo veikalu sugebėjo įgyti netgi vieno garsiausių Vokietijos matematikų reputaciją, kurią jam suteikė žinomas vokiečių mokslininkas universalas Kristianas Volfas (Christian Wolff, 1679–1754) savo knygoje apie žymiausius matematikos veikalus „*Kurtzer Unterricht von den vornehmsten Mathematischen Schriften*“ (Trumpas mokymas apie svarbiausius matematinius raštus, 1750)³¹. Vadinamosios pramoginės matematikos žanrą puikiai iliustruoja pavyzdys, kuriame autorius įtikinamai paaiškina romėniškų skaičių atsiradimo teoriją, pateikdamas tai patvirtinančią iliustraciją. Joje pavaizduota, iš kokių žmogaus rankų pirštų derinių, kadaise naudotų įvairiakalbėse didelėse prekyvietėse siekiant išsiaiškinti prekių kainas, atsirado mums žinomi romėniški skaičiai.

37. „Matematikos ir fizikos grožybių“ antraštinis lapas

Die II. Aufgabe.

Boher die Römischen Zahlen entsprungen
s zählen so nothwendig / und die Ordnung
und so gemäß/hat die Natur die 10. Finger gle
welcher gestaltung die Römischen Zahlung

3

KRIPTOLOGIJA

Qui nescit dissimulare nescit regnare!

Kas nesugeba apsimetinėti, tas nesugebės ir valdyti!

Louis XI (1423–1483)

	O	P	Q	R	S	T	V	X	A	B	C	D	E	F	G	H	I	L	M	N
	E	F	G	H	I	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	V	X	A	B	C	D
E	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x
F	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a
G	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b
H	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c
I	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d
L	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e
M	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f
N	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g
O	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h
P	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i
Q	m	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l
R	n	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m
S	o	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n
T	p	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o
V	q	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p
X	r	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q
A	s	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r
B	t	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s
C	v	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t
D	x	a	b	c	d	e	f	g	h	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	v

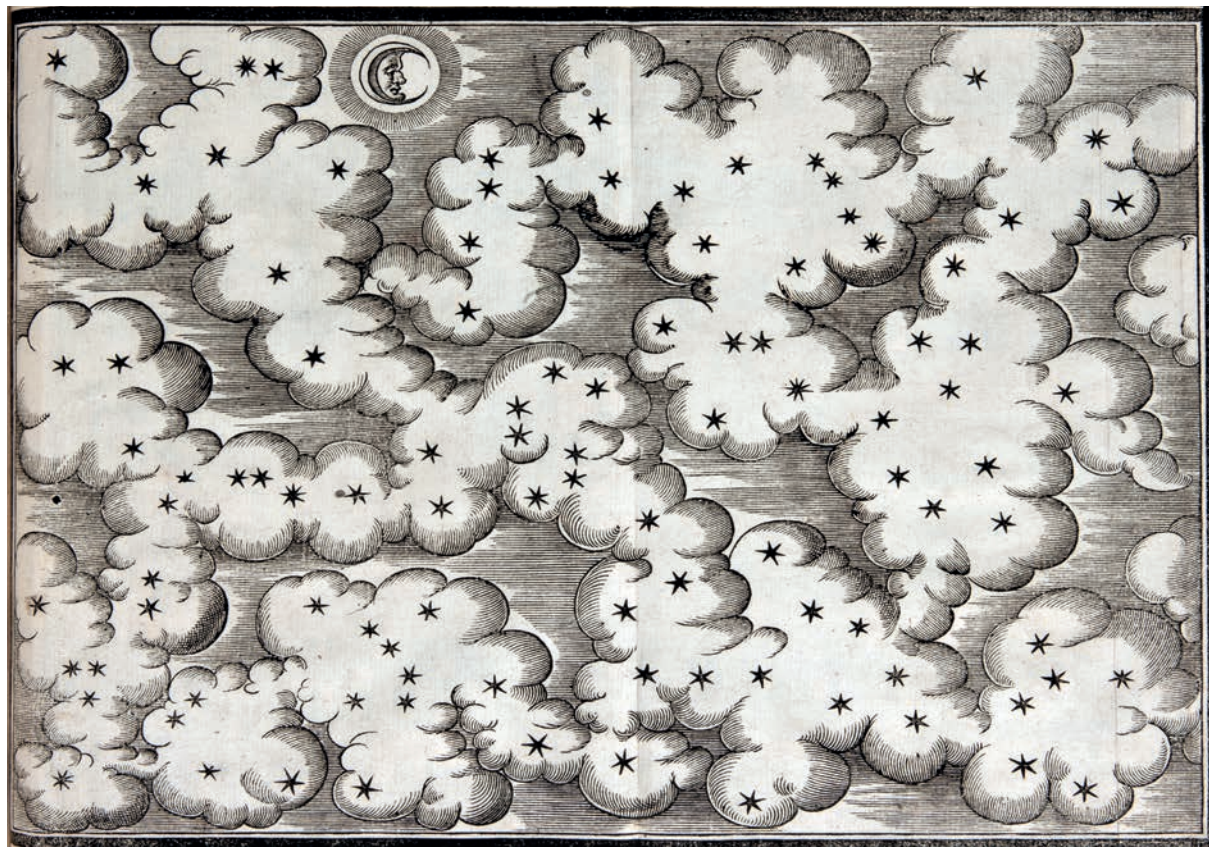
114. B. Viženerio šifravimo lentelė

KRIPTOLOGIJA, ARBA SLAPTRAŠČIO MENAS

(XVI AMŽIUS)

Žinomiausias ir paslaptingiausias iki šiol neiššifruotas tekstas – iš Lietuvos kilusio rankraščio atradėjo antikvaro Michalo Voiničiaus (pseud. „Wilfryd“, Michał Wojnicz, vėliau Wilfried Michael Voynich, 1865–1930) vardu pavadintas Voiničiaus rankraštis. Radioaktyviosios anglies datavimo metodu ir pagal būdingą rašymo manierą 2009 metais buvo nustatyta, kad jis parašytas 1404–1428 metais šiaurės Italijoje. 240 puslapių pergamento rankraštį, parašytą nežinoma kalba, jau XVII amžiuje bandė iššifruoti Atanazijus Kircheris. Lieka neaišku, ar jam pavyko, tik žinoma, kad žymusis jėzuitas tikrai bandė rankraštį įsigyti. Užduotį įveikti bandė daugybė profesionalių šifruotojų, taip pat ir žymiausi karinių slaptų kodų kūrėjai. Pirmasis jų – Viljamas Niuboldas (William Romaine Newbold, 1865–1926), priskyręs rankraščio autorystę XIII amžiaus anglų mokslininkui universalui Rodžeriui Beikonui (Roger Bacon, apie 1220–1292), nors vėliau kiti tyrinėtojai šią mintį atmetė.

Kai kurie mokslininkai mano, kad tai gudri klastotė su bereikšmiais įvairių ženklų deriniais ir išgalvotais piešiniais³². Dabar Voiničiaus rankraštis saugomas Jeilio (Yale, JAV) universiteto bibliotekoje³³. Užšifruoti tekstus buvo mėgstama dar Antikos laikais – iš čia mus pasiekė vadinamasis Cezario šifras. Vėlesniais laikais galybė įvairiais būdais užšifruotų tekstų klajojo Europoje kaip diplomatų paštas ar susirašinėjimai tarp įvairių slaptų draugijų bei sąmokslininkų. Buvo išrasta daugybė šifravimo sistemų, o XVI amžiuje tekstų kodavimo menas pasiekė tokias aukštumas, kad viena iš šių sistemų, vadinamasis Viženerio šifras, pavadintas jo populiarintojo prancūzų diplomato Blezo Viženerio (Blaise de Vigenère, 1523–1596) vardu, buvo laikomas neįveikiamu ištisus tris šimtmečius. Ši paprasta polialfabetinė šifravimo sistema pagrįsta abėcėlės raidžių perslanka per tam tikrą pozicijų skaičių, naudojant 20 eilučių lentelę ir žinant raktinį žodį. Po tikroju tekstu nenutrūkstamai parašomas raktinis žodis, tikrojo teksto ir raktinio žodžio raidžių susikirtimo vieta randama lentelėje – ši raidė ir tampa jau užšifruoto teksto raide, pavyzdžiui, UNIVERSITAS VILNENSIS raktiniu žodžiu BIBLIOTHECA pagal B. Viženerio pateiktą lentelę užšifruojamas DDPNSNTXFGA DAQESHTXE. Nežinantiems raktinio žodžio, šis ilgą laiką neiššifruojamu laikytas šifras buvo „nulaužtas“ tik XIX amžiaus viduryje, sukūrus algoritmą, leidžiantį apskaičiuoti raktinio žodžio periodiškumą.

114. Žvaigždėmis užšifruotos Biblijos 19 psalmės eilutės: Dangūs apskatinėja Dievo garbę, dangaus skliautas skelbia jo rankų darbą

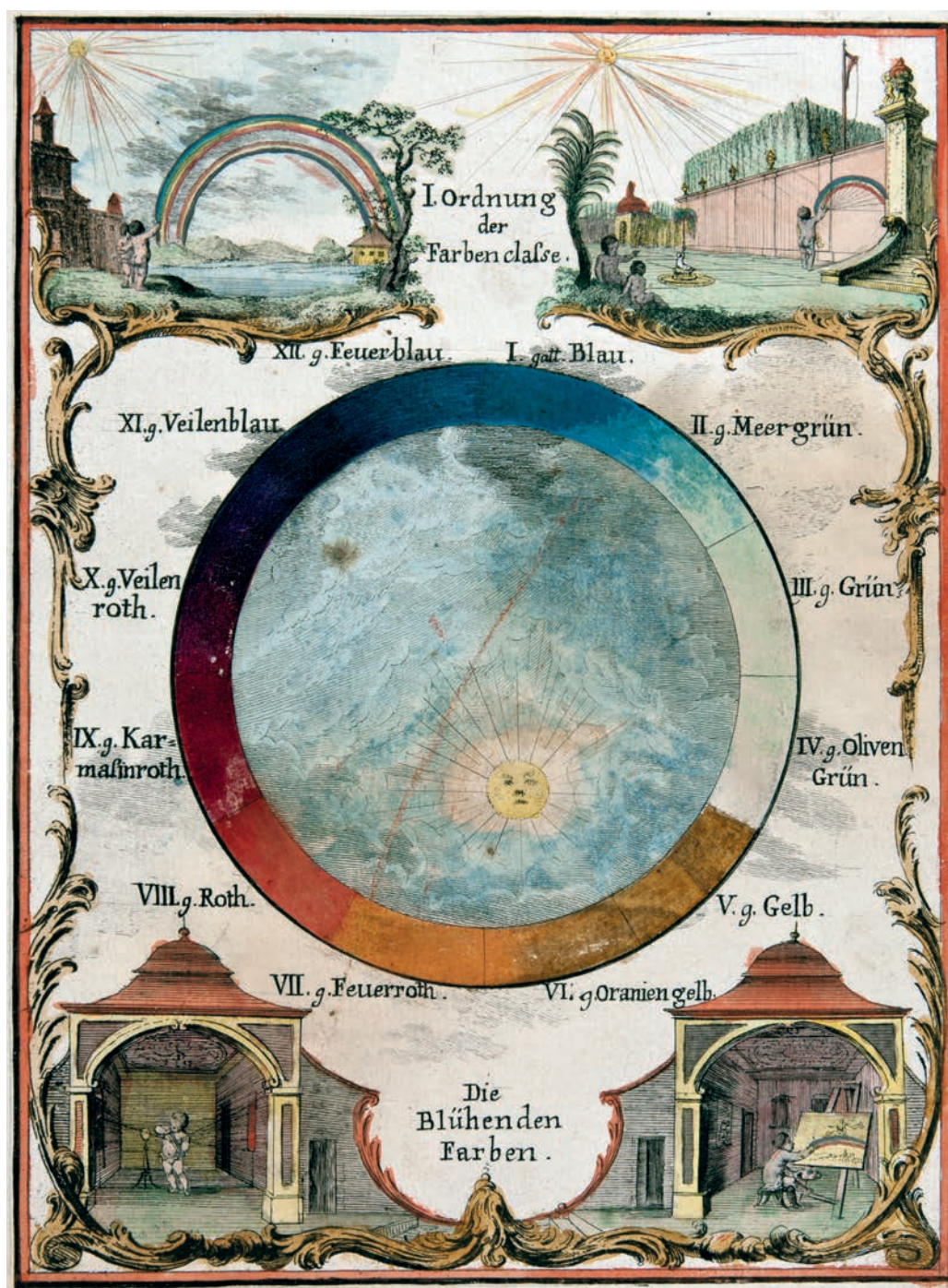
76. Kodavimo disko išlikusi dalis

GAMTOS MOKSLAI

Ex nihilo nihil fit

Niekas iš nieko neatsiranda

Titus Lucretius Carus (apie 97–55 pr. Kr.)

96. Spalvų ratas

SPALVŲ RATAS (XVIII AMŽIUS)

Nuo Antikos laikų buvo kuriamos įvairiausios spalvos atsiradimo ir jos suvokimo teorijos. Antikos mokslininkų nuomone, spalva ir šviesa yra tam tikra materija, kuri sklinda iš daiktų ir akyse sukelia matomo pasaulio pojūtį. Klasifikuodami spalvas antikiniai filosofai pagrindines priskyrė gamtos jėgoms: žemei, orui, vandeniui ir ugniai. Jie nesuprato ir teisingai neišsiaiškino spalvų prigimtys. Manoma, kad spalvos priklauso nuo kūno atomų formos arba šviesos ir tamsos atitinkamų proporcijų susimaišymo. Vienas iš vėlesnių laikų spalvų teorijos kūrėjų – austrų profesorius, teologas, lepidopterologas (drugelių tyrinėtojas) Johanas Ignacas Šifermiuleris (Johann Ignaz Schiffermüller, 1727–1806). Jam ankstesnių tyrėjų spalvų sistemos tyrimai neatrodė įtikinami ir baigti, todėl savo veikale „Versuch eines Farbensystems“ (Spalvų sistemos bandymas) pateikė ir aprašė spalvų ratą, siekdamas jį pritaikyti sistemiskai sugrupuotoms vabzdžių spalvoms įvardyti³⁶. Šis dvylikos spalvų ratas (pradedama nuo mėlynos kaip pagrindinės, toliau – jūros žalia, žalia, alyvuogių žalia, geltona, oranžiškai geltona, ugnies raudona, raudona, tamsiai raudona, purpurinė raudona, purpurinė mėlyna ir ugnies mėlyna³⁷) atskleidė pagrindinius spalvų derinimo principus. Jame J. Šifermiuleris išdėstė

A	a	b	c
B	a	b	c
C	a	b	c
D	a	b	c
E	a	b	c
F	a	b	c
G	a	b	c
H	a	b	c
I	a	b	c
K	a	b	c
L	a	b	c
M	a	b	c

96. Mėlyni atspalviai

96. „Spalvų sistemos bandymo“ antraštinis lapas

spalvų kaitą tam tikra sisteminga tvarka, todėl tai tapo patogiu įrankiu kuriant išskirtinai harmoningus spalvų derinius. Spalvų rate – trys pagrindinės spalvos: raudona, geltona ir mėlyna. Viena pirminių spalvų, sumaišyta su kita, virsta antrine spalva: žalia, oranžine ar violetine. Spalvų rate kiekviena trečioji spalva yra greta esančių antrinių spalvų derinys. Trečiosios spalvos yra šešios: geltonai oranžinė, raudonai oranžinė, raudonai violetinė, mėlynai violetinė, mėlynai žalia, geltonai žalia. Spalvų seka šiame J. Šifermiulerio spalvų rate yra tokia pati, kaip ir vaivorykštėje. Naudojantis autoriaus pateikta spalvų seka ir derinimo rekomendacijomis, buvo galima surasti visus įmanomus harmoningus spalvų derinius. Knygoje pateikti ir J. Šifermiulerio sugalvoti ne pagrindinių spalvų pavadinimai trimis kalbomis: vokiečių, lotynų ir prancūzų, pavyzdžiui: jūros žalia, alyvuogių žalia, sniego balta, pelenų mėlyna ir kt.³⁸

ISTORINIAI TYRINĖJIMAI

Fiat lux

Tebūnie šviesa

ST Pradžios knyga 1,3

56. Sėdinčio Heraklio su Nemėjos liūto kailiu formos aliejinė lempa

Apie lempas ir žvakides. Tamsiu paros metu ugnis senovės žmogui ilgai buvo vienintelis šviesos šaltinis. Iš pradžių šviesą skleidavo laužas, vėliau žmonės išmoko pasidaryti ilgai degančių fakelų, sugalvojo balanas. Maždaug prieš 17 tūkstančių metų atsirado pirmieji „šviestuvai“ – natūrali ar rankomis padaryta akmens įduba, pripildyta skystos degios medžiagos (paprastai tai būdavo gyvulių lajus ar žuvų taukai) su įmerkta dagtimi iš augalų skaidulų. Vėliau buvo pradėti ga-

minti indai iš akmens, molio ar kaulų – dubenėliai, puodeliai, į kuriuos supilta alyva ar riebalai būdavo padegami. Pradžioje ugnis šviesdavo atvirame inde, vėliau būdavo uždegamas tik įmerkto dagties galas. Graikai ir romėnai naudojo daug dagčių, siekdami išgauti kuo ryškesnę šviesą. Viduramžiais Europos gyventojų namuose šviesą skleidė įvairių formų žvakidės, aliejinės ir lajinės lempelės, iš įvairių medžiagų pagaminti meniški žibintai.

FIGŪRINIAI ŽIBINTAI

(XVII AMŽIUS)

Figūriniai aliejiniai žibintai buvo naudojami ne vien tik-tai kaip dekoratyvus apšvietimo elementas. Šviesa tam-soje buvo mažytis stebuklas, lyg ir gyvenimo metafora, todėl tiek įvairiose religinėse apeigose bei ceremonijo-se, tiek miestų šventėse ar tam tikrose miestų vietose, tiek ir namuose žibintai turėjo simbolinę reikšmę³⁹. Ši simbolika buvo išreiškiama pasirenkant kiekvienam atvejui unikalią žibinto formą. Pavyzdžiui, kareiviško bato formos lempa neatsitiktinai puošta taikos simbolio balandžio figūra. Lempa „Sirena“ buvo laikoma prie uosto vartų; lempa, puošta vyriško prado simbolika, naudota apeigose vyriškumui skatinti ir pan. Žmogaus sukurtų senovinių lempų naudojimu, jų rūšimis ir pa-pllitimu domisi archeologijos mokslo šaka lichnologija⁴⁰ (gr. „lychnos“ – lempa, šviesa). Šios srities pionieriumi tapo Fortunijas Ličėtis (Fortunio Liceti, 1577–1657), pa-rašęs gausiai iliustruotą, senovines lempas bei jų simbo-liką tyrinėjantį veikalą „De lucernis antiquorum recon-ditis“ (Apie senovines aliejinės lempas).

56. Egiptiečio galvos formos lempa

56. Pėdos su apavu formos lempa ir lempa su amazonėmis

APIE SENOVINIUS VEŽIMUS

(XVII AMŽIUS)

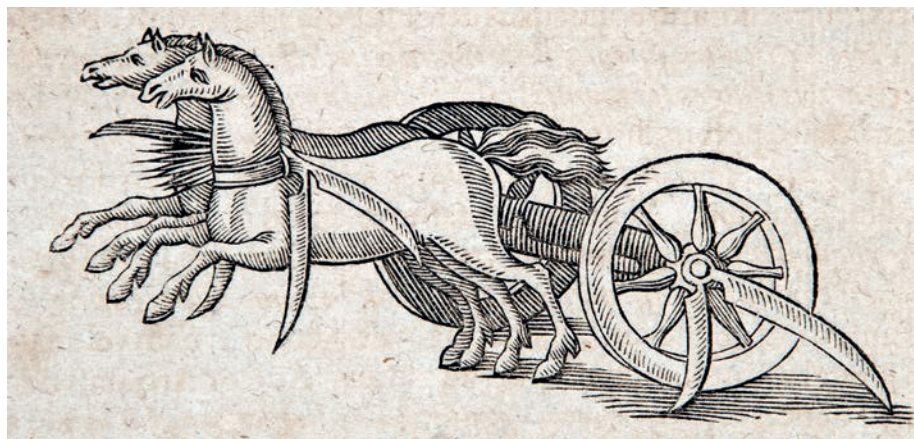
Rato išradimas (apie 3500 m. pr. Kr.) paskatino senovės žmones kurti transporto priemones. Anksčiau tai buvo gyvulių, dažniausiai arklių, jaučių, asilų, rečiau egzotinių gyvūnų: liūtų, dramblių, traukiama priemonė, turinti du ar keturis ratus – vežimas. Vežimų būta vienkinkių, porinių ir kinkomų keliais gyvuliais, išveiginių ir darbinių, skirtų žmonėms ir kroviniams gabenti, vienašių, dviašių, kovos vežimų. Pas-

tarųjų svarbiausia konstrukcija buvo besisukančios geležtės, naikinančios visa, kas pasitaiko jų kelyje. Švedijoje dirbusio vokiečių mokslininko, karalienės Kristinos bibliotekininko, archeologo Johaneso Šeferio (Johannes Scheffer, 1621–1679) veikalas „De re vehiculari veterum“ (Apie senovės žmonių kelionių priemones) aprašo tuometinio transporto istoriją nuo Antikos laikų.

Comes facundus in via vehiculo est

Šnekus bendrakeleivis kelionėje atstoja karietą

Publilius Syrus (I a. pr. Kr.)

94. Valdovo vežimas

94. Kovos vežimas su peiliais

97. Knygos apie neštuvus antraštinis lapas

NEŠTUVAI, ARBA PALANKINAI

Anksčiau kaip transporto priemonė buvo paplitę įvairiausi neštuvai, arba palankinai. Tai labai populiarūs susisiekimo priemonės, ypač Tolimuosiuose Rytuose. Jų būta įvairiausių rūšių: gulto formos neštuvai, tam tikros rūšies nešiojamos kėdės, namuko formos neštuvai. Greta paprastų neštuvų ilgainiui atsirado labai prašmatnūs, brangakmeniais inkrustuoti dengti palankinai, kuriuos nešdavo vergai, o Rytų šalyse – ir kupranugariai, drambliai. Neštuvais naudotis galėjo ne visi, dažnai tik saujelė išrinktųjų, o kai kada ir kilmingųjų žmonos arba jau solidaus amžiaus moterys, garbūs svečiai ir pan. Vėliau paprasti ir prabangūs neštuvai tapo labai madingi, XVII amžiuje paplito ir Europoje, čia gavę ir naują pavadinimą – portšežai (pranc. „porter“ – nešioti + „chaise“ – kėdė⁴¹). Tinkamai gyvenamuose miestuose didelis taksi funkciją atliekančių ir privačių portšežų skaičius lėmė pirmųjų miestų spūščių radimąsi. Viena ankstyviausių knygų apie palankinų įvairovę ir naudojimo ypatumus buvo išleista Drezdeno dailininko, graverio Karlo Kristia-

97. Japonų dvasininko dairi neštuvai

no Šramo (Carl Christian Schramm, 1703–po 1737)⁴². Knygoje „Abhandlung der Porte-Chaises, oder Trage-Sänften durch Menschen oder Thiere, in allen vier Theilen der Welt“ (Traktatas apie portšežus, arba neštuvus, nešamus žmonių arba žvėrių visose keturiose pasaulio dalyse) buvo ne tik pateikti įvairiausių senajam ir naujam pasauliui būdingų neštuvų piešiniai, bet ir užrašyta nemažai istorinių kultūrinių žinių apie jų naudojimo bei išvaizdos ypatumus. Pavyzdžiui, aprašytas vyriausiojo Japonijos dvasininko dairi⁴³ palankinas, kurį paprastai neša dvylika vergų. Liaudis tikėjo, kad dairi nusileidęs iš Saulės. Norėdamas nuvykti iš vienos vietos į kitą, jis visada buvo nešamas neštuvais – norimon, nes manyta, kad dvasininkui nevalia kojomis liesti žemės.

„...keturi juodi vergai įnešė raudonu aksomu apmuštą palankiną, visą papuoštą rubiniais. Jo didenybė šviesiausiasis Badachšano karalius pakilo nuo savo sosto ir sėdo į palankiną. Vergai nunešė jį, o dvariškiai su apstulbusiu Matėju priešakyje sekė iš paskos...“⁴⁴

MISTIKA

Omne ignotum pro magnifico

Viskas, kas nežinoma, atrodo didingai

Publius Cornelius Tacitus (apie 55–120)

Visais laikais žmoniją domino įvairūs paslaptingi ir amžinai siektini dalykai – kaip būti jaunam ir niekada nemirti, kaip tapti turtingam, kaip pasigaminti visa gydančių vaistų, kodėl pasaulyje vyksta vienokie ar kitokie reiškiniai, kokiais būdais galima apgauti likimą, sužinoti ateities įvykius ir jų išvengti ir pan. Mūsų laikais šie senoviniai paslapčių tyrinėjimai įgauna kitokią prasmę – mes siekiame sužinoti, kaip anais laikais vyko tokie ne visada legalūs tyrinėjimai, kaip ir kokios veikė slaptos organizacijos, kas buvo kadaise sukurta ir ko šiais laikais mes jau nebemokame pasidaryti. Visiems puikiausiai žinomi daugybės senovės mokslininkų trokštami atrasti mistiniai dalykai: filosofinis akmuo, galintis metalus paversti auksu ir jo kūrė-

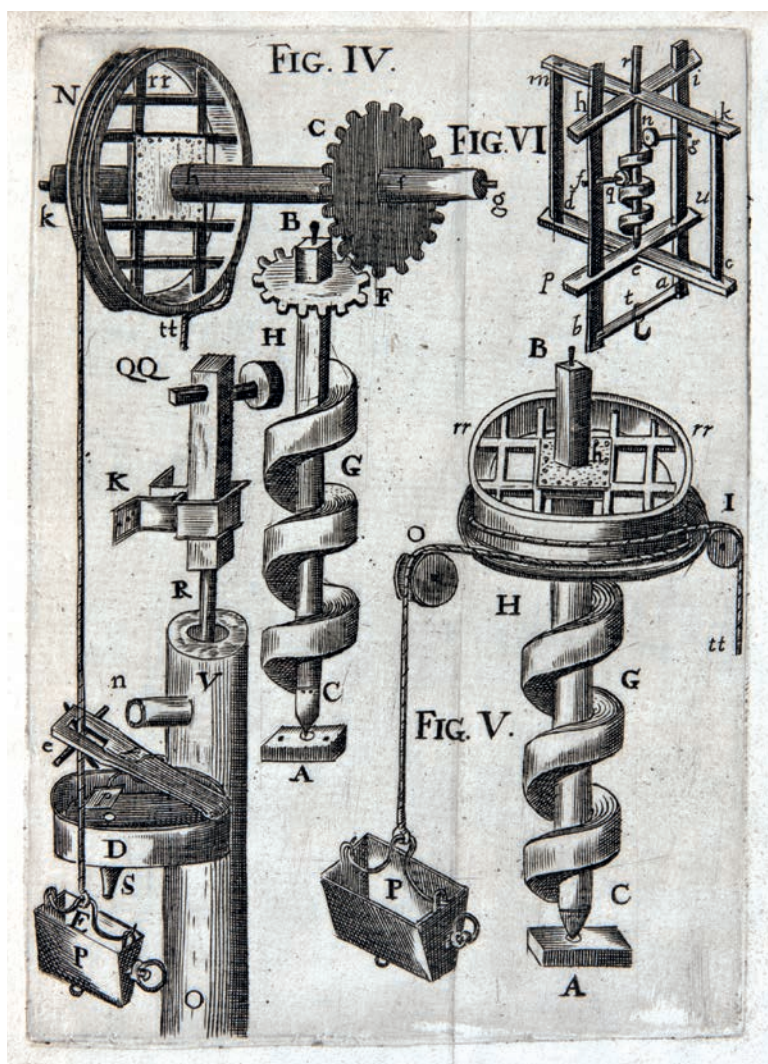
jui suteikti viso pasaulio žinias bei amžiną gyvenimą, ir amžinasis variklis, galintis nuolat veikti be jokio papildomo energijos šaltinio. Nors nei vienas, nei kitas taip niekada ir nebuvo sukurtas, vien šių legendinių dalykų paieškos įvairiems mokslams suteikė galybę naujų žinių, pakėlusių mokslo pasaulį į naują lygmenį. Net ir šiais laikais pasaulį nepaprastai domina įvairūs kriptografiniai kodai ir jais užšifruoti pranešimai, chironantijos paslaptys bei kiti sunkiai paaiškinami dalykai, ypač ateities pranašystės, kurias vis dar nuolat tebebandoma pritaikyti mūsų dienų įvykiams prognozuoti. Senųjų laikų mistika ir paslaptys vis dar svarbios mūsų protui, gyvenimo būdai ar bent jau išlieka domėjimosi objektu.

89. Ateities pranašysčių knyga

AMŽINOS „AMŽINOJO VARIKLIO“ PAIEŠKOS (XVII AMŽIUS)

Amžinojo variklio (lot. „perpetuum mobile“) prototipu galėtų būti laikomas magiškasis ratas – tai ratas, kuris galėjo sukis labai ilgą laiką be pašalinės jėgos poveikio. Tokių ratų brėžinius bandyta sukurti dar XII amžiuje (Indijos matematikas Bhaskara II, 1114–1185), žymiausi mokslininkai – „perpetuum mobile“ kūrėjai – Vijardas de Onekūras (Villard de Honnecourt, XIII a.), Leonardas da Vinčis (Leonardo da Vinci, 1452–1519), Georgas Andrėjas Bekleris (Georg Andreas Böckler, apie 1617–1687) ir kiti. Nuo seniausių laikų visų mokslininkų taip trokštamo amžinojo variklio brėžinius savo knygoje „Machina exhibendi motui perpetuo artificiali idonea“ (Naudinga amžino judėjimo mašina) pateikė ir lenkų jėzuitas matematikas Stanislas Solskis (Stanisław Soliski, 1622–1701), kuris karaliui Jonui Kazimierui Vazai (1609–1672) jau 1661 metais pademonstravo amžinojo hidraulinio variklio modelį⁴⁵. Iš tikrųjų, amžinasis variklis niekada taip ir nebuvo sukurtas. 1775 metais Paryžiaus mokslų akademija atsisakė svarstyti amžinojo variklio projektus⁴⁶, o šiuolaikinis mokslas įrodė, kad jo ir neįmanoma sukurti. Vis dėlto bandymai sukonstruoti „perpetuum mobile“ tebevyksta iki mūsų dienų⁴⁷.

102. Sukonstruotas „amžinasis variklis“ (viršuje ir apačioje dešinėje)

102. „Amžinojo variklio“ brėžiniai (kairėje)

ALCHEMIJA IR FILOSOFINIS AKMUO

(XVII AMŽIUS)

Filosofinis akmuo (lot. „lapis philosophorum“) – mitinė substancija, galinti metalus paversti auksu, o žmogų – nemirtingu ir žinančiu visas pasaulio paslaptis. Nors daugelio senųjų alchemikų pagrindinis tikslas buvo sukurti filosofinį akmenį, jis niekada taip ir nebuvo sukurtas, nors yra žinoma daugybė istorijų ir pasakojimų apie pavykusius bandymus alavą bei šviną paversti auksu, taip pat pasigaminti paslaptį akmenį. Senovės alchemikai be galo troško iš sieros, druskos, gyvsidabrio ir kitų elementų alcheminės

transmutacijos būdu gauti „išminčių azotą“. Substancijos pavadinimas „azoth“ sudarytas iš trijų pagrindinių tuo metu Europoje egzistavusių abėcėlių pirmų ir paskutinių raidžių: lotynų A ir Z, graikų A ir Ω, hebrajų A ir Th. Gavusiems „išminčių azotą“ atsiverdavo tiesus kelias į filosofinio akmens paslapties atskleidimą⁴⁸. Vienas iš „sėkmingų“ filosofinio akmens kūrėjų – XVI amžiaus vokiečių alchemikas Bazilijus Valentinus (tikr. spėjama Johann Thölde, apie 1565–1624), parašęs „Occulta philosophia: von den verborgen

7. „Slaptosios filosofijos“ antrosios dalies pradžia

Ungewitters in welchem ich mich vbermüdet hatte / muste mich
 derhalben in ein altes Loch oder Speluncken vbernacht lagern /
 wie solche denn gemein zu Rom sind / Ich thate mein Gebet / be-
 fahle mich GOET / schlieff also hungerich vnd nüchtern in süßen
 Schlass ein. Als ich aber hartes Legers halben zu Mitternachte
 erwachte / vñ mich besunne meiner Herberg / doch etwas mit Forche
 des vn bekandten Orts / vnd gedachte an allerley Wunderwerck
 Gottes / vñnd der Menschen elenden wandel / Mühe vnd Arbeit /
 seuffzet auch zu Gott vñnd imaginirt mir mein fürhabendes
 Philosophische Werck sehr hart im Sinn / wie ich denn gewoh-
 net wahr / in dem ich also still lag / höret ich in dem Loch ein ge-
 reusch / vnd wardt wider Still / darüber ich hefftig erschrack / vnd
 embsig GOET bate vmb Schutz vnd Beystandt / dann ich wuste
 nicht wo hinauf vnd auch nicht ob es Gespens / Ungeziffer / oder
 Mörderen würde / in dem ich also verharret / sihe ich ein wenig hel-
 ligkeit von weitem vnd immer heller / vnd rauschet alzeit neher bey
 mir / vnd ich wardt krafftlos / aber als ich immer daß sahe / sahe
 ich für mir ein hell durchscheinende Person / wie die Luft / hat ein
 Kron auff dem Haupt voller Stern / ich sahe Wunderding / denn
 es wardt alles / was es innerlich war / zu sehen / das Hirn wie ein
 Erystallinwasser / welches immer sich mouiret wie ein Gewölck /
 vñnd in der Brust das Herz wie ein Rubinstei / nichts weiters
 mehr künde ich sehen / in ihm aber diese zwey als noch die ander 4.
 Glider / als Lunge / Leber / den Magen / vnd die Blasen / ward aber
 alles rein als ein Glas / ich sah weder Gall / noch Nils noch Ge-
 darms / seine reinigkeit kan ich nicht sagen / als ich es gesehen / also
 wuste ich nicht ob ich im Traum lage / sondern ermündert mich so
 viel ich künde / rief zu lezt / Herr hilff mir von allem Vbel / in dem
 neigte sich diese Person zu mir vñnd sprach / Adolphe folge mir
 ohngefahr / dir will ich zeigen / daß dir ist vorbehalten / vñnd auß
 der Finsternus soltu zum Licht kommen / ich aber sprach / ich weiß
 nicht was du bist / der Geist des Herren Himmels vnd der Erden
 regire mich / er aber sprach / folge mir / dann du liebest mich vnd mein

Parabolica Lapidis Philosophici materiae descriptio.

abe
 ein
 denn
 ie ein
 öck/
 ers

Parabolica Lapidis Philosophici materiae descriptio.

philosophischen Geheimnissen der heimlichen Gold-
 blumen und lapidis philosophorum“ (Slaptoji filoso-
 fija: apie niekam nežinomas filosofines mįslingosios
 auksinės gėlės pāslaptis ir filosofinį akmenį). Šiame
 veikale, be kitų alchemijos žinių apie mineralus, meta-

lus, žemės, dangaus ir oro elementus, pateikti eiliuoti
 nurodymai, kaip pasigaminti filosofinį akmenį. Knyga
 buvo atidžiai skaitoma – ji išmarginta raudonu rašalu
 rašytomis marginalijomis, pabrauktos skaitytoją ypač
 sudominusios vietos.

„Parabolica lapidis philosophici materiae descriptio“
 (Alegorinis filosofinio akmens medžiagos aprašymas):

„...tolumoje pasidarė truputėlį šviesiau, ir kuo toliau, tuo šviesyn, ir [šviesa] vis artėjo prie manęs,
 ir aš tapau bejėgis, tačiau visa tai mačiau – mačiau šviesą, persišviečiančią figūrą, kaip orą, [ji] tu-
 rėjo karūną ant galvos, pilną žvaigždžių, aš pamačiau stebuklingą dalyką, nes buvo matyti viskas,
 kas yra viduje, smegenys kaip kristolinis vanduo, kuris visą laiką mainėsi kaip debesys, o krūtinėje –
 širdis kaip rubinas <...> viskas buvo skaidru kaip stiklas, <...> jos skaidrumo negaliu aš apsaityti, kai
 tai pamačiau, nebežinojau, ar kartais nesapnuoju, visgi mane nustebino, kiek daug aš žinau <...>.“

107. Šešių dalių astroliabijos antrasis diskas „Gyvenimo medis“

UŽŠIFRUOTA ASTROLOGIJA IR ATEITIES PRANAŠYSTĖS (XVI AMŽIUS)

Viena paslaptingiausių XVI amžiaus Europos knygų – „Archidoxa, dorin der recht war Motus, Lauff und Gang“ (Archidoksa, kurioje visa tiesa apie judėjimą, gyvenimą ir eigą). Tai astrologijos, alchemijos, medicinos, o kartu ir ateities pranašavimo įrankis – pateiktas eilėmis ir kupinas kartais keistų, atrodytų, netgi absurdiškų teiginių, tam tikrų „šifrų“ ar „kodu“, kurie leidžia šį veikalą priskirti ir savotiškam kriptologijos žanrui. Šiuolaikiniai mokslininkai vis dar aiškinasi, kas užšifruota šiame veikale. Yra nuomonių, kad tai beprasmiskas ir be jokios tvarkos sudarytas chemijos, astronomijos, fizikos, biologijos, mineralogijos, astrologijos, numerologijos ir kitų kartais mistinių žinių kratinys⁴⁹. Prieš pagrindinę knygos dalį esančiame eilėraštyje (jo eilutės išdėstytos pagal abėcėlę) autorius teigia, kad knygoje pateikti visi reikalingi įrankiai norintiems nuspėti žmogaus gyvenimą, sveikatą, ateitį, gamtos kataklizmus, kuriuos reguliuoja planetos ir

žvaigždės, čia aprašyti ir daugelio ligų bei karo žaizdų vaistai ir jiems naudotos medžiagos, vienų metalų virsmas kitais, penktasis elementas, filosofinis akmuo, ir tereikia teisingai suprasti šią knygą, kad sužinotumei visus kiekvienam žmogui individualiai ar visam pasauliui svarbiausius įvykius bei dalykus. Autorius – šveicarų gydytojas, alchemikas ir astrologas (kartais jis buvo laikomas juodojo magu), Paracelso (Paracelsus, 1493–1541) sekėjas Leonardas Turnaizeris (Leonhard Thurneysser zum Thurn, 1531–1595/1596) savo vardą ir pavardę užrašė akrostichu prieš pagrindinį knygos tekstą. Knygoje likimo, ateities spėjimo ir individualių horoskopų sudarymo patogumui įdėta net keletas suklių, susietų su svarbiausiais dangaus kūnais (Marsu, Jupiteriu, Venera, Merkurijumi, Mėnuliu, Saturnu, Saule). Iliustracijoje – išlikęs L. Turnaizerio sukurtos sudėtingos 6 dalių astroliabijos antrasis diskas⁵⁰ „Gyvenimo medis“.

ARCHIDOXIA.

Dorin der recht war

lauff/ auch haimlikait der Planeten/ Gestirns
vnd ganzen Firmaments/ Mutierung vnd aufziehung als
ler subtiliteten/ vnd des finsten Wesens/ auß den Metallen
Mineralia/ Kreuter/ Wurzen/ Sefften/ vnd haimlikait
des Buchs aller natürlichen/ vnd Menschlichen sachen/
Hantierungen/ Konsten/ Gewerben/ Arten/ Eygenschafft
ten vnd in summa alle vorborgne misteria der Alche-
my vnd 7. freien Konsten/ Durch L. D. J. E.
in acht Bucher Keymenweys allen
konstliebenden an tag
geben.

PROLOGVS.

Lebender Got/ Vatter/ Son/ Heylgergeist
Ewige Weysheit/ du bist vnd heyst.
Onentlich gewesen A. E. vnd O/
Noch bist/ vnd fürhin bleybst also.
Hilffst/ nerst/ erhelst was sleben hatt/
Auch als was statt/ lygt schwebt vnd gatt.
Reyerst/ hast geschaffen/ gordiniert/
Darzue gesegnet/ erlost/ vnd ziert.

G

Tode

Gen. 1. 12.
Exod. 3. 4.
Psal. 32. Esai.
6. 34. Mas.
3. 10. 17. Lu. 4.
Ioh. 3. 14. 16.
Ge. 21. Ex. 15.
Iob. 36. Esai.
4. 34. 43.
Dan. 7. Rom.
16. Hebr. 1.
Psal. 47.
Deut. 4. 7. 1.
Reg. 11. Ezech.
20. Isai. 48.
Ezech. 36.
Psal. 115.
Gen. 1. Exo.
20. Iohan. 1.
1st. 37. 1. Co.
8. Erhe 3.
Gen. 1. 9. 12.

CHIROMANTIJA IR CHIROLOGIJA, ARBA SPĖJIMAS IŠ DELNO

(XVII AMŽIUS)

Domėjimasis delnų linijomis ir jų reikšmėmis siekia laikus, kai žmonės savo aplinkoje pradėjo pastebėti magiškus keistus ženklus, juos sieti ir jais tikėti. Vieni iš pseudomokslų laikoma chiromantija – ateities, sveikatos būklės nustatymas stebint delno linijas ir jų išsidėstymą bei kitus ženklus, neva esančius delne; panašus pseudomokslas – chirologija – žmogaus būdo, charakterio savybių nustatymas pagal delno formą, linijas ir ženklus jame. Šioje vokiečių chiromanto Andrejo Oto (Andreas Otto, veikė apie 1650–1670) knygoje „Anthroposopia seu Judicium hominis de homine“ (Antroposkopija, arba Žmogaus požiūris į žmogų) įrištuose tuščiuose lapuose juodu rašalu nupiešti įvairūs delno linijų variantai su paaiškinimais lotynų kalba ir nuorodomis į konkrečią knygos teksto vietą. Pavyzdžiui, trečiajame piešinyje yra nuoroda į §28, kur paaiškinama: „Trys šakos, Jupiterio kalne kylančios, ir trys [šakos], kampu besileidžiančios, žymi žmogų malonų, pasauliu besidomintį, muzikos gerbėją, kilnų ir kuklų.“

71. „Antroposkopijos“ antraštinis lapas

71. Ranka piešti delnų linijų pavyzdžiai

ATEITIES PRANAŠAVIMO PAVOJAI

(XVI AMŽIUS)

XVI amžiuje ypač buvo žinoma italų gydytojo Bartolomėjaus dela Rokos Kokleso (Bartolomeo della Rocca Cocles, 1469–1504) chiromantijos ir fizionomikos knyga „Physiognomiae et chiromantiae compendium“ (Fizionomikos ir chiromantijos santrauka). Joje aprašyti garsiams to meto žmonėms atėityje gresiantys pavojai atnešė autoriui didžiulį populiarumą tuometinės Italijos

aukštuomenėje. Deja, toks greitas iškilimas bei aiškiaregio reputacija tapo ir jo mirties priežastimi. Kai garsusis chiromantas išpranašavo Bolonijos didikui Ermesui Bentifoljui (Ernes Bentivoglio, 1475–1513) gana greitą žūtį mūšio lauke, jis buvo tuoju pat nužudytas paties didiko rankomis⁵¹. Iš tikrųjų Ermesas Bentifoljas žuvo 1513 metais mūšyje prie Olmo (Italija) miestelio.

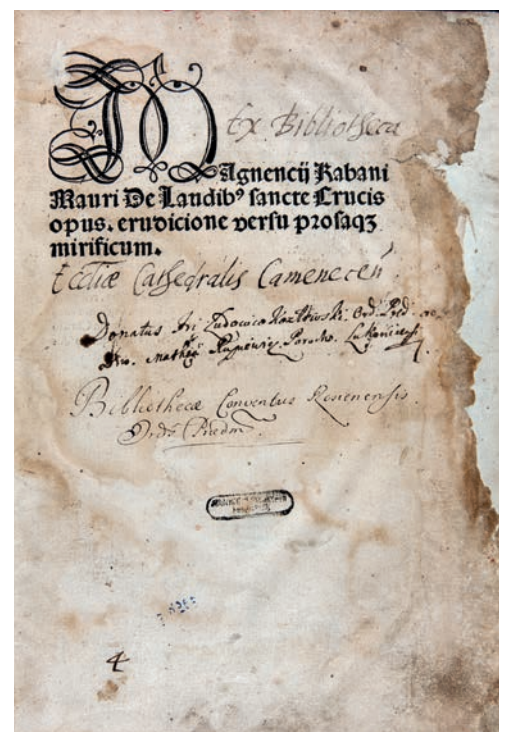
89. *Ateities pranašysčių knyga su žinomų žmonių rankų linijų išaiškinimais*

FIGŪRINIAI EILĖRAŠČIAI, ARBA KALIGRAMOS

(XVI AMŽIUS)

Vėlyvosios Antikos tradiciją kurti į tam tikrą figūrą įspraustus eilėraščius randame 810–814 metais Rabano Mauro (Rabanus Maurus, apie 780–856) parašytoje knygoje „De laudibus Sanctae Crucis“ (Apie Šventojo Kryžiaus šlovinimą). Joje yra 28 figūriniai eilėraščiai-kaligramos, kur keturkampėse rišlaus teksto eilėraščio raidžių lentelėse išryškinami atskiri piešiniai su raidėmis, priklausančiomis kartu tiek pagrindiniam tekstui, tiek įterptos figūros savarankiškam eilėraščiui. Visus eilėraščius ir figūras vienaip ar kitaip vienija kryžiaus forma ir eilės. Paskutiniame 28-ame eilėraštyje-figūroje autorius Rabanas Mauras pavaizdavo save patį, klūpantį prieš Kryžių. Jo figūros viduje įkomponuotas tekstas raudonomis

raidėmis „RABANUM MEMET CLEMENS ROGO CRISTE TUERE O PIE IUDICIO“ (O gailėstingasis Kristau, maldauju mane, Rabaną, gink savo sprendimais). Kryžiuje išryškėja žodžiai „ORO TE RAMUS ARAM ARA SUMAR ET ORO“ (Meldžiu tavęs, Kryžiau ir Altoriau, kad būčiau išgelbėtas). Pastarasis sakinytis turi dar vieną savybę, kuri visą šį Rabano Mauro kūrinį dar labiau pastūmėja žodžių, tekstų, raidžių ir minties derinimo šedevro link – jis skaitomas nuo pabaigos (iš dešinės į kairę) ir įprastai (iš kairės į dešinę), kaip ir statmenoje kryžiaus dalyje – iš viršaus į apačią ir iš apačios į viršų – visiškai vienodai⁵², tai yra šis sakinytis – dvigubas palindromas (gr. „palindromos“ – bėgantis atgal, grįžtantis⁵³).

83. Rabano Mauro poemos antraštinis lapas

83. Eilėrašties-kaligrama

XXVIII. figura. De adoratione Crucis ab opifice:

Omni potens virtus maiestas altissima o h
 Excelsus dominus virtutum summus creator
 Formator mundi hominum tu verere redemptor
 Tu mea laus virtutis gloria acuncta salusque
 Tu rex tutor tu es rector carum magister
 Tu pastor pauperum tu es pater pauperum
 Portus tuus quies mea fons salutis auctor
 Dux via lux vita merces bona ianuaregnies
 Vox sensus verbum vita laeta propagatio
 Ad te direxerunt cum laus nunc diriget verba
 Mens mea te loquitur mentis intentio tota
 Quicquid lingua manum cor humile et vita iu
 Omnia te laudant et te adorant christe ferene
 Namque ego te dominum patrem et laetum adoro
 Atque cruci demisisti tuam hinc
 Spem **oro te ramus aram amara fumare toro** hinc
 Hoc me usest ardor clarius hoc ignis amoris
 Hoc me amens poscitur primum hoc famenetora
 Hoc fit is est animus mandendum magnacupido
 Vix me tu pie suscipias bone christe peraram
 Oblatum famulum quod uictima sum tua iesus
 Hostia quod tua sum me met cruci fixi o totum
 Iam tua consumat et per assumit tigea est tum
 Carnalem vitia confringat deprimet iram
 Refrenet linguam pietatis verba reponat
 Mentem pacificet vitam deducathonestam
 Namque tuus quando toro fulges cetolympo
 Igneus aduentus tororebit et ardor iniquos
 Tempestas stridet tororenu iam mugit et torbe
 Ante apparebit quando crucis aere signum
 Tum rogo me eripias flammis vltimicib: ipsa
 Atque poetas magni pro prium defendat ab ira
 Cuicano iure canamus versibus ore
 Cordem anu semper domum memorabilis cantu
 Quod dederat vitam mentem erinara
 Quando ipsa iesus cleme ne te rogo abe ruit imo
 Inferni requiem nunc occurrere arcepolorum
 Damihic po scio spero tu eras omnia credo
 Quae promissisti hoc tene opificat efide que
 Quod verax facis ordine iudicium omnia vero
 In nunc ad superos in caelis iterum triumphas
 O laus alma crucis semper sine fine valet o

„ŽMONIŲ VEISLĖS“ (XX AMŽIAUS PRADŽIA)

Taip žmonijos skirstymą į rases savo „Geografijos vadovelyje“, išleistame 1910 metais, pavadino lietuvių teisininkas, žurnalistas Juozas Gabrys-Paršaitis (1880–1951). Autorius aprašo „žmonių veislėms“ būdingus požymius, jų paplitimą, panašiai kaip aprašintų gyvūnų rūšis. Pavyzdžiui: „Baltoji žmonių veislė turi baltą odą, apvalų pakaušį, placią kaktą, tiesią, pailgą nosį, minkštus plaukus. Jie gyvena vidutinėse žemės juostose“ arba „Prie raudonosios žmonių veislės priguli Indijonų (Amerikiečiai); jų oda yra rausva“.

28. J. Gabrio
vadovėlio
antraštinis lapas

28. Indijonas
(amerikietis)

Fig. 44. Kaukazietis (baltoji žmonių veislė).

Fig. 48. Negras (Murinas).

Fig. 47. Malajas.

Fig. 49. Okeanijos (salyno) gyventojas.

3*

GYVENIMAS

Otium sine litteris mors est et hominis vivi sepultura

Laisvalaikis be knygų yra mirtis ir gyvo žmogaus kapas

●
Seneca (4 pr. Kr.–65)

GYVENIMAS

ETIKETAS

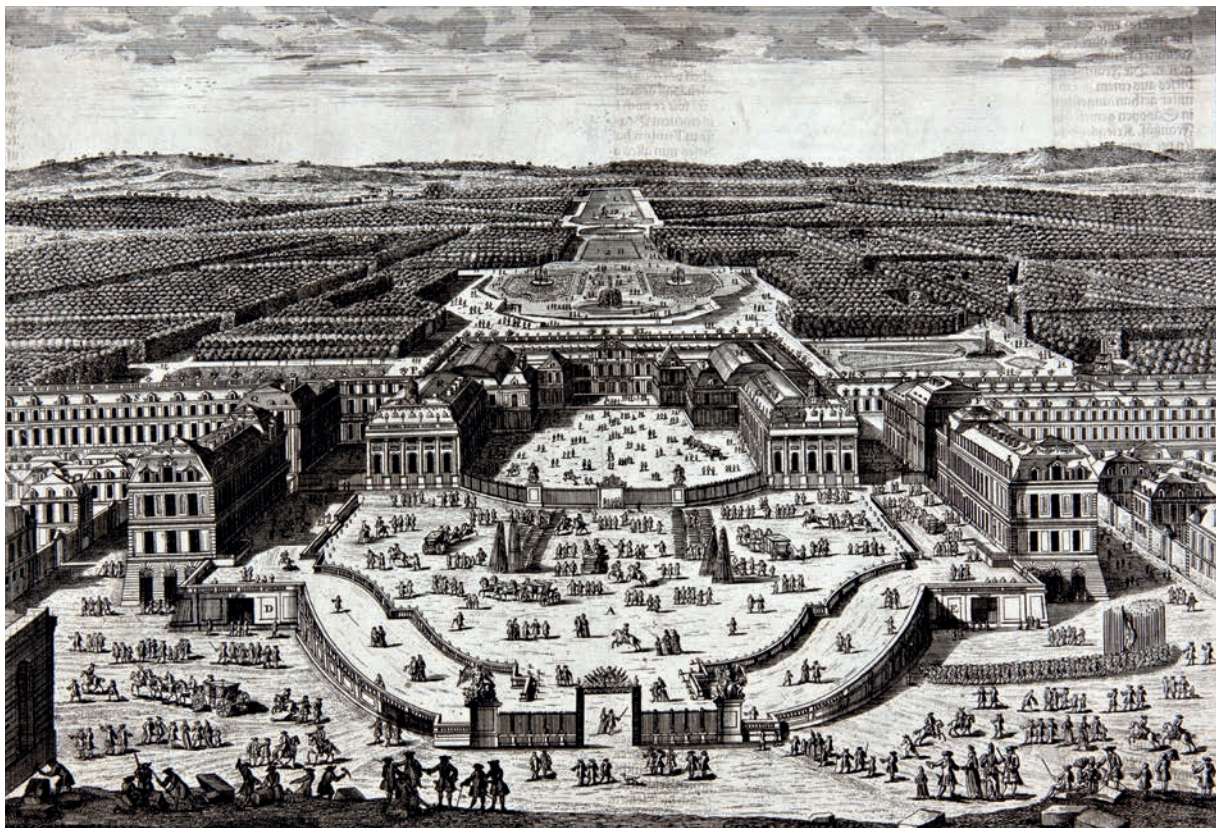
A rose by any other name would smell as sweet

Jei rožę pavadintume kitu vardu, ar ji kvėpės labiau?

William Shakespeare (1564–1616)

Prancūzijoje XVII amžiuje imtas vartoti terminas, apibrėžiantis aplinkinių elgesį, – „etiketas“. Šis terminas kilo iš paprasčiausio draudimo mindžioti žolę. Karaliaus Saulės Liudviko XIV (Louis XIV, 1638–1715) sodininkas nuolat piktindavosi, kad „Versalio gyven-tojai ir svečiai vaikšto po kruopščiai prižiūrimas vejas, kur pakliūva <...>“. Todėl jis, karaliaus sutikimu, Versalio parkų žolėje prikaišiojo lentelių su užrašu „Ne marchez pas sur l’herbes“ (Nemindžiokite žolės). Taip lentelė (pranc. „étiquette“) tapo pagrindine etiketo istorijos dalimi. Etiketas buvo mėgstama Liudviko XIV pramoga, jis sugaišo nemažai laiko, kurdamas vis įman-tresnes rūmų elgesio taisykles. Surašytos ant lapelių, jos buvo iškabinamos visur, kur tik užsukdavo rūmų sve-

čiai⁵⁴. Mirus Liudvikui XIV, etiketo reikalavimai visose dvaro gyvenimo srityse taip išstobulėjo bei užvaldė net ir nereikšmingiausius veiksmus, kad, pavyzdžiui, kara-lius vien tik rengdamasis užtrukdavo mažiausiai šešias valandas per parą⁵⁵. Vyrai dėvėjo madingus, dažniau-siai baltus, išmintį simbolizuojančius perukus. Prancū-zės moterys pasaulį stebino įmantriomis šukuoseno-mis, kurios dažnai atspindėdavo užjūriuose vykstančių karų pergales, pavyzdžiui, prancūzų laivynui laimėjus kokį mūšį, moterys darėsi laivo formos šukuosenas ir pan. Prašmatnus ir manieringas Prancūzijos etiketas ir mada kaip magnetas traukė įvairių kraštų diduomenę prilygti prancūzams, todėl galų gale būtent šie užvaldė elgesio ir aprangos normų sklaidą visame pasaulyje.

117. Versalis

Gražaus elgesio sampratos ir poreikio atsiradimas

Viduramžiais pridygo pilių feodalų, kurie buvo priversti sutelkti kuo daugiau ginkluotos jėgos vidiniams reikalams tvarkyti ir dar daugiau karių, kad apsigintų nuo išorės priešų. Šios ginkluotos pajėgos ir tapo tuo, ką mes šiandien vadiname riteriais bei džentelmenais. Nuo jų atsiradimo iki dabartinio riterio suvokimo buvo nueitas ilgas kelias. Ankstyvaisiais Viduramžiais riteris iš esmės buvo samdomas karys. Klasikinių riterių istorija prasidėjo nuo frankų karaliaus Karolio Didžiojo (lot. Carolus Magnus, 747–814). Frankams pradėjus plėsti savo valdas, riteriai dalyvaudavo karo žygiuose, nes už tai gaudavo žemių ir galimybę tapti feodalais. Riterių vaidmuo dar labiau išaugo Kryžiaus žygių (XI–XIV a.) laikotarpiu. Atsirado juos vienijantys ordinai, jie tapo galingi, prestižiniai. Būtent Kryžiaus žygių metu buvo suvokta, jog riteris yra kilnus, o paties riterio samprata iš „tarno“ pakito į „poną“, ir tada riteris tapo idealios vyriškos klasės atstovu (Renesanso laikais – ir džentelmeno sampratos pagrindu). Naująjį riterio gyvenimą reguliavo ypatingas elgesio kodeksas, apibrėžiantis kiekvieno riterio mąstyseną bei elgesį ir kiekvieną pavertiantis išskirtiniu ir geriausiu visame pasaulyje. Riterio garbės kodeksas buvo ne rašytinis įstatymas, bet moralinių vertybių sistema, ir jos su retomis išimtimis buvo laikomasi visoje Europoje. Pats kodeksas pirmą kartą buvo paminėtas Viljamo Užkariautojo (William the Conqueror, apie 1028–1087) laikais parašytame epe „Rolando giesmė“, kuriame apdainuoti Karolio Didžiojo riterių žygiai. Aristokratiškojo kario kodeksas ypač įpareigojo ir nebuvo lengva jo laikytis – ginti ir saugoti silpnesnius reikė nuolatinį pasirėmimą stoti į kovą⁵⁶. Tačiau asmeninė garbė ir pagarbus aplinkos požiūris į riterius, kaip į galingiausius (ir bene vienintelius) gynėjus, visada įpareigodavo juos prisiimti atsakomybę. Ne veltui sakoma „Noblesse oblige“ (Kilnumas įpareigoja). Pasibaigus Kryžiaus žygiams, Europos didikai pradėjo gyventi turtingiau, todėl atsinaujino gražių manierų bei civilizuoto elgesio poreikis, ypač kai turtėjimas lėmė naujos visuomenės ir dvarų kultūros suklestėjimą, o vyresniųjų riterių gretos retėjo nuolatinuose karo žygiuose. Europoje rasdavosi vis daugiau jaunų riterių, kuriems neteko išmokti manierų ankstyvajame amžiuje, todėl jie privalėjo viską perprasti kuo skubiau.

Etiketo vadovėliai

Iškilus poreikiui buvo parašyta pirmoji Viduramžių etiketo knyga „Urbanus magnus“ (Kultūringas žmogus). Jos autorius – vienuolis Danielis iš Beklo (Daniel of

Beccles, XII a.), gyvenęs karaliaus Henriko II (Henry II of England, 1133–1189) dvare. Ši knyga, skirtingai nuo ankstesniųjų etiketo pamokymų, buvo pirmoji, parašyta kaip patarimai jaunuoliams, žengiantiems į suaugusiųjų gyvenimą ir siekiantiems pagerinti savo padėtį visuomenėje. Tai 3000 eilučių poema lotynų kalba, patarianti, kaip elgtis Viduramžių žmogui tam tikromis aplinkybėmis. Danielio iš Beklo prabėgomis paminėtos elgesio taisyklės Viduramžių pabaigoje pradėjo virsti dviem visiškai naujomis vyriško elgesio normomis – pagarbų požiūriu į moteris ir padoriu elgesiu prie stalo⁵⁷. Renesanso laikais riteris dar tebebuvo aukštuomenės simbolis, tačiau dabar jau kur kas svarbiau buvo jo išvaizda ir manieros, o ne mokėjimas mojuoti kardu.

1528 metais italų rašytojo Baldasarės Kastiljonės (Baldassarre Castiglione, 1478–1529) išleistoje „Il libro del cortegiano“ (Dvariškio knygoje) parodytas Renesanso laikų aristokrato idealas – išsilavinęs, šalto proto, sveiko, stipraus kūno, rafinuotos išvaizdos, daug dėmesio skiriantis tokiems dalykams kaip šokiai, muzika, piešimas ir tapyba, iškalbos menas ir senovės bei užsienio kalbos – visa tai jis turėjo mokėti daryti ypatingai – „sprezzatura“ – nerūpestingai⁵⁸. Natūralu, jog ir turtuoliai norėjo savo vaikams tokio aristokratiško išsilavinimo. Todėl remiantis Antikos filosofų darbais Renesanso laikotarpiu buvo intensyviai plėtojama ugdymo teorija, atsirado didaktinių elgesio knygų, jose pateikta patarimų, kaip auklėti vaikus, ugdyti geras manieras.

Nuo XIX amžiaus Europą užplūdo etiketo ir gerų manierų knygos, jos visos buvo paremtos XVIII amžiaus aristokratiškos visuomenės normomis. Etiketo knygose pateikiama daug socialinių draudimų, kurie šiandien gali atrodyti keisti, pavyzdžiui, „*damai nevalia čiulpti savo skėčio rankenos*“, „*nerūkyti tamsoje*“, „*operoje pasikišti cilindrą po užpakaliu*“, tačiau juose buvo ir iki mūsų dienų išliko amžini reikalavimai: „*nekalbėti pilna burna*“, „*nepertraukti kitų kalbančių žmonių*“, „*šeimininkams nebūti našta, neužsibūti svečiuose*“, „*prieš prabylant į moterį, pagalvoti, kad ji yra tavo sesuo*“, „*per lietu pasiūlyti damai skėtį*“ ir pan.

Idomybės

Erazmas Roterdamietis (Desiderius Erasmus Roterodamus, 1466–1536) ypač daug dėmesio skyrė vyrų aprangai, elgesiui prie stalo vyresniųjų ir moterų akivaizdoje. Erazmas mėgo lyginti žmogaus ir gyvūnų elgesį – ir tais laikais tai buvo svarus argumentas mokant kitus, nes kiekvienas suvokė, kad žmogus visiškai lengvai pavirsta gyvuliu ir tai jokia būdu nedera su padoria aplinka: „*Nekrapštyk savo tarpdančių peilio galu arba nagais, kaip*

daro šunys arba katės. Verčiau pasidaryk skiedrą arba išsikrapštyk tarpdančius plonu kauliuku“, „Nemandagu valytis nešvarių pirštus į drabužius arba juos laižyti, taip elgiasi tik gyvuliai ir neturtėliai“, „Būdamas prie stalo, nepulk iškart prie valgių, nes taip daro vilkai“, „Nečepsek valgydamas, nes taip daro tik kiaulės“, „Neskubėk valgydamas, nes tik gyvuliai neturi saiko jausmo“, „Muistytis savo krėse yra negerai, nes atrodo, kad tu nuolat gadini orą arba ruošiesi tai daryti“, „Žiovaudamas prisidėnk burną ranka, kad į ją nepriskristų musių“, „Neraugėk, nes tai rodo, kad sergi, o tai reiškia, kad tau ne vieta su sveikaisiais“, – mokė jis. Jo knyga „De civilitate morum puerilium“ (Apie gerus vaikų įpročius) dar ilgus metus buvo privalomas vadovėlis Prancūzijos mokyklose ir pirmoji gerų manierų studija.

Ką reiškia, kai dovanojamos gėlės?

XVIII amžiaus pradžioje pradėta moteriai dovantoti gėlės, nors su meile ar palankumu tai dar nebuvo siejama. Šio veiksmo priežastys kur kas proziškesnės: tuometiniai Europos miestai ir puotų salės garsėjo smarve – žmonės nesiprausė, o kūno kvapus stengdavosi paslėpti išliedami ant savęs statines kvėpalų. Būti uždaroje patalpoje ar miesto aikštėje tapo įmanoma tik laikant prie nosies maišelį su kvapniomis druskomis arba kvapnių gėlių puokštę. Taip buvo tiesiog praktiškiau, todėl vyro atneštos gėlės moteriai reiškė „tuoj eisime į viešumą“. Tik XIX amžiaus pradžioje, atsiradus švaraus kūno kultui, gėlės tapo meilės išraiškos forma.

THE MYSTERIES OF LOVE & ELOQUENCE, Or, the ARTS of Wooing and Complementing;

As they are manag'd in the *Spring Garden, Hide Park, the New Exchange*, and other eminent places.

A Work, in which is drawn to the Life, the Deportments of the most accomplish'd Persons, the mode of their Courtly Entertainments, Treatments of their Ladies at Balls, their accusom'd Sports, Drolls and Fancies, the Witchcrafts of their perswasive Language in their Approaches, or other more Secret Dispatches.

And to compleat the young Practitioners of Love and Courtship, these following conducing Helps are chiefly insifted on.

Addreses, and set Forms of Expressions for imitation, Poems, pleasant Songs, Letters, Proverbs, Riddles, Jest, Posies, Devices, A-la-mode Pastimes; A Dictionary for the making of Rimes, Four hundred and fifty delightful Questions, with their several Answers. As also Epithets, and flourishing Similitudes, Alphabetically Collected, and so properly applied to their several Subjects, that they may be rendred admirably useful on the sudden occasions of Discourte or Writing. Together, with a new invented Art of Logick, so plain and easie by way of Questions and Answers, that the meanest capacity may in a short time attain to a perfection in the ways of Arguing and Disputing.

The Third Edition, with Additions.

London, Printed by James Rawlins, for Obadiah Blagrove at the Black-Bear and Star in St. Pauls Church-yard, 1683.

Sam. F. Horane. 1755.

8 The Mysteries of Love and Eloquence, or,

The Race-nags follow'd more then ten,
Upon their backs fate Gentlemen,
They never were so walk'd as then

From head to foot.

In fures, from France, made a la mode,
Upon their Barbaries they rode;
Oh had their money been bestow'd

In pious uses:

T'would ha' built an Hospital in the Strand,
For Gentlemen that sell their Land,
Or a Poet a week in Sack maintain'd,

With all his Muses,

To copy out these Fashions then,
For Male and Female Citizen,
The Taylor came, as fine as when

He went to woe,

Next came those pillars of the Nation,
Those polishers of Education,
Hight men oth' Kit, all in the fashion

From top to toe.

Phœbus withdrew his beams to see
Such a deal of bravery,
And scorn'd thus outvied to be

By low mortality:

He put on's cap, cries *bonas noches*,
Then pift, and flung it all ith' Coaches;
Quoth he, I'll meet with these Cocaloches

For all their great quality:

The Barber, Taylor, and Gentleman eke,
They rid each one a tree to seek;
They were so sad they could not speak,

But sigh'd at each other.

They lookt on the ground with great regret,
They lookt on the sky, and cry'd not yet!
Then for being born, their stockings to wet,

Each curses his mother.

But when their hats began to drip,
Then desperation made them weep,
And so they put on with spur and whip

To London;

But, Oh the saddle of velvet blue,

And

The Arts of Wooing and Complementing. 9

And flockins of most glorious hew,
They now were not fit for the stall of a Jew:

Some men were undone,

Then came another in a sad case,
With a handful of dirt dash'd in his face,
Which he wip'd with his hand of Flanders lace,

Who could him blame,

His Feather, that so gay of late
Adorn'd his head, lay now so flat,
You'd think it were crept into his hat

For very shame.

But as they pass'd quite through the street,
The Alley-women glad to see't,
From stalls and cellars did them greet

With many a flout.

Most patiently they pass'd along,
They took no notice who did'm wrong:
But I must make an end of my Song,

The candle's out.

The Mode of Balls.

The Dancing Master.

Come stir your selves, Maidens, 'twill bring a fresh colour
into your cheeks, rub hard, and let the Ladies see their
faces in the boards, you may lose nothing by't, if you be ready
to light 'm out of doors your selves.

And by the Ma's that will I do, and make 'm such fine dops
and curfies in my best Wastecoa't, that they shall not chuse
but take notice of me; and Sarah shall dance a North coun-
trej Jigg before 'm too; I warrant it will please the Ladies
better then all your French whisks and frisks; I had rather see
one freak of jolly Milkmaids, then all the story that will be
here to night.

That's your ignorance, Bess.

Ignorance, I know not what you call ignorance, but I am
sure there's one Dance I have been longing to dance this ten
years.

74. Pamokos, kaip elgtis puotoje

SLAPTA PIRŠTINIŲ IR VĖDUOKLIŲ KALBA

Oficialus etiketas draudė moters pokalbį su bet kuriuo svetimu vyru, jei šalia damos nėra jos giminaičio ar lydinčio asmens – taip atsirado garsiosios *damų pirštinių ir vėduoklių kalbos*. Jos buvo sukurtos tam, kad palydovas nesuprastų slapto bendravimo tarp romaną mezgančių priešingos lyties atstovų. Ši slapta kalba buvo paplitusi visoje Europoje. Pavyzdžiui, dešinės moters rankos pirštinė, perimta į kairę ranką, reiškė „*Taip*“, abi pirštines, suspaustos dešinėje rankoje, – „*Ne*“, kiek numauta dešinė pirštinė – „*Nelabai domiuosi Jumis*“, abi pirštines kairėje – „*Jūs man patinkate*“, lėtai lyginti abiejų pirštinių klostes – „*Aš dar myliu Jus*“, žaisti nykščiais – „*Būkite atsargus*“. Taip pat ir su vėduoklėmis: jeigu moteris vėduodavosi lėtai, tai reiškė „*Esu ištejęsusi*“, greitai – „*Esu susižadėjusi*“, liesti vėduokle dešinį skruostą reiškė „*Taip*“, kairįjį – „*Ne*“, vėduoklės sukimas kairėje rankoje reiškė „*Mus stebi*“, dešinėje – „*Aš myliu kitą*“, vėduoklės rankena pakelta prie lūpų – „*Pabučiuokite mane*“, braukiama per skruostą – „*Myliu Jus*“, plačiai išskleista vėduoklė – „*Palaukite manęs*“⁵⁹.

16. Meilikavimo menas

„GULU TAU PRIE KOJŲ“ (XVII AMŽIUS)

Tradicija ką nors susitikus nusiimti skrybėlę atkeliavo iš Versalio. Didikai taip siekė pademonstruoti savo puošnius perukus (damoms buvo lemta kukliai slėpti šukuotojų išmones po galvos apdangalu). Versalyje ištobulėjo ir nusilenkimo menas – lenkiantis dėti ranką prie širdies reiškė „mano širdis priklauso tau“, lenkiantis nuleisti ranką, kaip kad daro dabartiniai atlikėjai scenoje, reiškė „gulu tau prie kojų“ ir buvo visiško nuolankumo ženklas.

16. Liudviko XIV ir Versalio gyventojų meilės istorijas aprašanti knyga „Mūsų laikų garsių ponų meilės“ (viršuje)

16. Liudvikas XIV nukelia skrybėlę prieš damą

16. Versalio „etiketas“

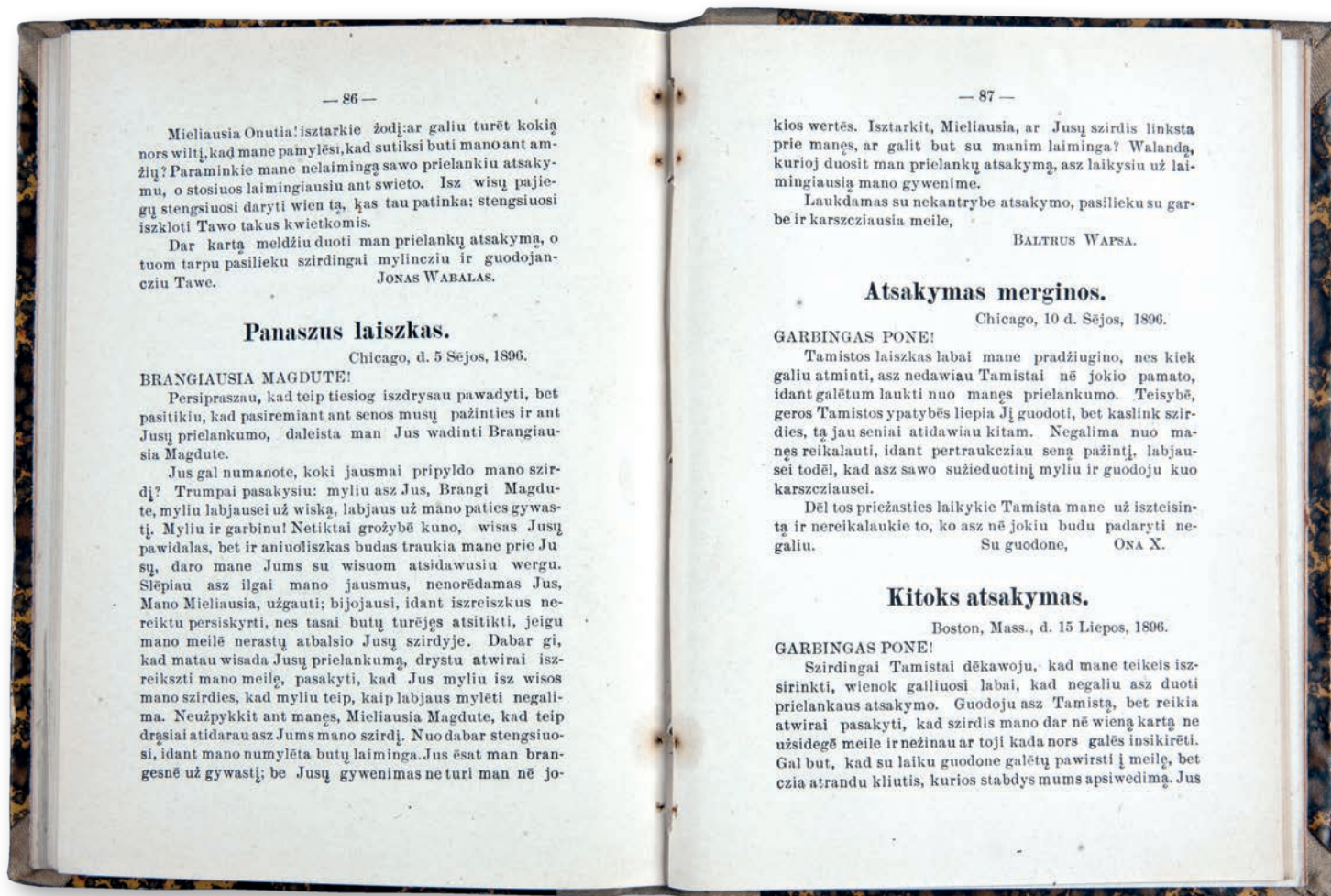
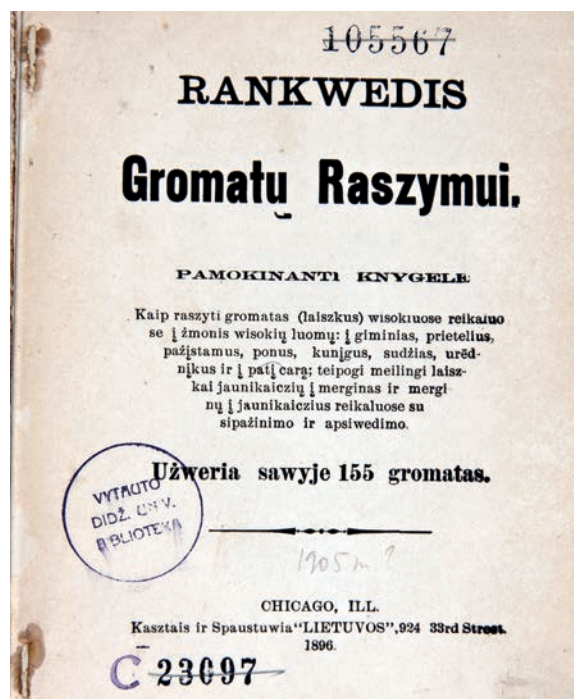
KAIP TINKAMAI RAŠYTI LAIŠKUS

(XIX AMŽIUS)

Šiais laikais nieko nestebina patarimai ir šablonai, kaip reikėtų tinkamai ir etiškai parašyti popierinius ar elektroninius laiškus, priklausomai nuo to, kokių tikslu laiškas rašomas. Senaisiais laikais taip pat buvo populiarūs laiško rašymo pagalbininkai – knygos su pateiktais visokiausio turinio laiško pavyzdžiais. Viena iš tokių knygų – tiek asmeninių, tiek tarnybinių laiško rašymo „patarėjas“ „Rankwedis gromatų raszymui“ turėjo padėti žmonėms parašyti laiškus darbdaviui, tėvams, mylimajai, sveikinimus įvairiomis progomis, laikantis visų tuometinio etiketo reikalavimų. Naudojantis šiuo laiško rašymo „sufleriu“ pačiam rašančiajam jau nieko nebereikėdavo galvoti, telikdavo pakeisti laiške minimus vardus. Iliustracijoje pateiktas galantiškas jaunuolio meilės prisipažinimo pavyzdys tikrai turėjo atverti kelią į mylimosios širdį.

70. Laiško rašymo „sufleris“ (dešinėje)

70. Jaunuolio laiško mylimajai pavyzdys (apačioje)

GYVENIMAS

PROFESIJOS, AMATAS

Ein edles Beispiel macht die schweren Taten leicht

Geras pavyzdys ir sunkų darbą daro lengvą

Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832)

80. Mitologinė
būtybė
knygrišio
dirbtuvėje

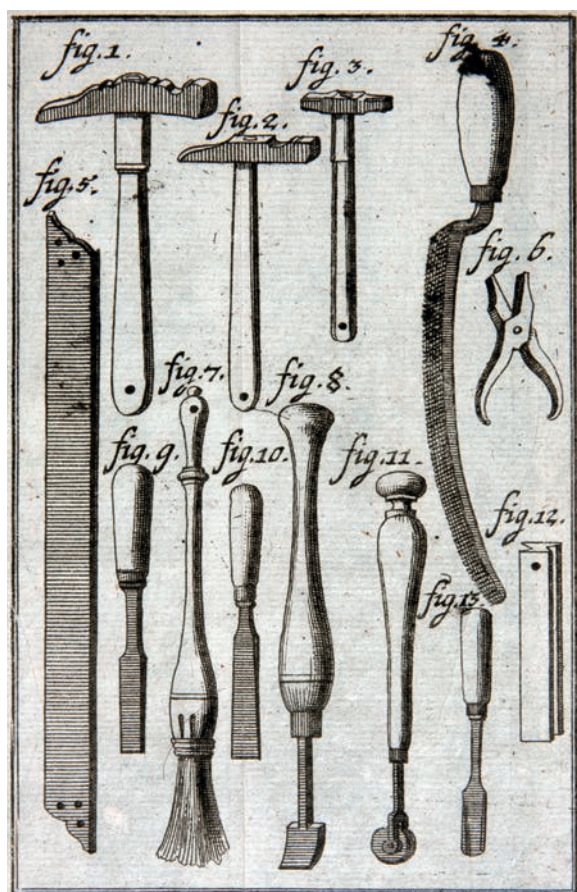
KNYGRIŠIO DARBO PRIEMONĖS

(XVIII AMŽIUS)

Visais laikais knygrišystės amatas reikalavo ne vien tik knygrišio meninių įgūdžių, bet ir darbo įrankių bei medžiagų, kuriomis jis galėtų pasiekti norimą rezultatą – įrišti iš spaustuvės gautą nesusiūtą knygą taip, kad jos savininkui ne tik būtų patogų knygą skaityti ir saugoti, bet kartais jos meniškais įmantriais viršeliais ir pasipuikuoti. Šiam reikalui buvo leidžiami mokomieji leidiniai, kurių tikslas – ugdyti praktinius knygrišybos ir puošybos įgūdžius. Viename tokių – vokiečių dinastinio knygrišio Kristofo Ernsto Predigerio (Christoph Ernst Prediger, 1701–1768) trijų dalių vadovėlyje „Accurate Buchbinder“ (Kruopštusis knygrišys) glaustai išdėstomi svarbiausi knygos įrišimui bei puošimui būtini dalykai: paaiškinama, kaip pasigaminti kljus, kaip nublizginti odos ar pergamento paviršių, kaip augsinti ir spalvinti knygos bloko kraštus, išpaustus ornamentus, pateikiamos knygrišystės įrangos, įrankių, apipavidalinimo iliustracijos⁶⁰.

80. Knygrišių cechas

80. Knygrišių darbo įrankiai

80. Viršelio puošimo pavyzdys

Vaistininkas

Ilgus amžius žmonės ieškojo sveikatos panacėjos juos supančiame pasaulyje. Stebuklingų vaistų buvo ieškoma ne tik savame krašte, bet ir atsigabenama iš svetur. Graikai tikėjo egiptietišku vaistų neprilygstamomis galiomis, arabų kalifams karavanai gabeno stebuklingus vaistus iš Indijos ar Kinijos. Europos gyventojai tikėjo visagaliais arabų gydytojų pagamintais vaistais. Vėlesniais laikais europiečiai laukė iš Naujojo pasaulio parplaukiančių laivų, kurių triumuose buvo sukrauti dar nežinomi, todėl „tikri“ vaistininkystės stebuklai. Siekiant neprarasti jokios vaistininkų ir gydytojų sukauptos informacijos, žinios apie vaistingąsias medžiagas, jų rinkimą, pritaikymą, vaistų paruošimą buvo užrašomos. Šias žinias stengtasi išlaikyti molio lentelėse, popiruse, pergamente ar popieriuje, perduodant iš lūpų į lūpas. Rašytinės žinios apie vaistus mūsų laikus pasiekia iš Babilono, Egipto ir senosios Graikijos klestėjimo laikų. Išradus spaudą, vaistingųjų augalų ir namų vaistinių aprašai savo populiarumu nenusileisdavo religinio turinio knygoms. Populiarūs tapo farmacininkų luomui skirti spaudiniai: farmakopėjos (gr. „pharmakopeia“ – gydomųjų žolelių, vaistų paruošimas), manualai, profesiniai periodiniai leidiniai. Visos šios užrašytos ir išspausdintos žinios teikia farmacijos istorikams neįkainojamų žinių apie jų profesinį paveldą⁶¹. Vienoje iš Vilniaus universiteto bibliotekoje laikomų knygų surišti XVII–XVIII amžiaus „informaciniai lapeliai“ apie 40-ies įvairių vaistų, balzamų ar tepalų vartojimą. Juose aprašyta, kada ir kaip tam tikrą medikamentą vartoti. Vienas iš šių – gintaro aliejaus „informacinis lapelis“.

110. Vaistininko nurodyta tiksli vieta, kur galima įsigyti aprašomą medikamentą

GINTARO ALIEJUS (XVIII AMŽIUS)

Jau garsusis medicinos tėvas Hipokratas (Hippokratēs, 460–377 m. pr. Kr.) savo veikaluose aprašė magiškas gydomąsias gintaro savybes ir vartojimo būdus. Iki pat XIX amžiaus pabaigos receptuose ir alchemikų užrašuose dažnai vartojami terminai „oleum succini“ (gintaro aliejus), „balsamum succini“ (gintaro balzamas), „extractum succini“ (gintaro ekstraktas), o pats akmuo ar iš jo padaryti karoliai būdavo nešiojami kaip gelta, akmenligę, spazmus, nervų ir kitas ligas gydanti priemonė. Pateikiamas vaistininko Michaelio Bokeno (Michael Bocken, XVIII a.) informacinis lapelis „Krafft und Wirkung des kostbaren Oleum Succini“ (Vertin-

go gintaro aliejaus jėga ir poveikis), kur surašyta, kada ir kaip vartoti gintaro aliejų: „Rytai vartojami 3–5 lašeliai gintaro aliejaus padeda nuo apopleksijos, silpnumo. Taip pat juo galima tepti sumušimus, nosies šnerves. Jis mažina mėšlungio, epilepsijos simptomus, malšina galvos skausmą. Maro metu tinkamas kenksmingam orui dezinfekuoti. Keli lašeliai, įlašinti į vyną, skatina gimdymą. Ypač padeda nuo arterijų, venų ir sausgyslių skausmų. Valo šlapimo pūslę ir inkstus. Stiprina širdį ir kepenis. Šalina skysčius iš kūno. Tinka nuo galvos svaigimo, nešvarios (spuoguotos) veido odos. Dozė yra nuo 3 iki 20 ir daugiau lašų.“

73
Krafft und Wirkung/
Des kostbahren
OLEUM SUCCINI
Oder:
Agtsstein = Oehlß.

Wie folget.

SOn diesem Oehl alle Morgen/ 3. 4. oder 5.
Tropffen eingenommen/ dienet wider den
Schlag und Ohnmacht/ man kan auch die
Nussen und Nasen- Löcher damit schmieren/ es
vertreibet den Krampff/ die fallende Sucht/ stillt
die Flüsse des Hauptß/ corrigiret die schädliche
Lufft/ insonderheit in der Pestilenz- Zeit/ wann
etliche wenige Tropffen in guten Wein gegeben
werden/ treibet es die Geburt/ und nach der Ge-
burt ist es insonderheit gut wider die Schmer-
ken in den Puls- Adern/ Blut- Adern und Seh-
nen/ es reiniget auch die Blasen und Nieren/ es
stärcket das Herz und Leber/ drücknet aus die
Flüsse in dem Leibe/ ist gut wider den Schwin-
del und trübes Gesichte.

Dosis ist von 3. biß 20. und mehr Tropffen.

SOLI DEO GLORIA.

Wird præparirt und zu gerichtet von Michael Bocken / Lab. ac Dist.
zu Döschitz/ in den Fürstenthum Schwarßburg.

12. Gintaro
aliejaus
informacinis
lapelis

Mūsų laikais vartojamo gintaro aliejaus aprašymas:

„natūralus antiseptikas, pasižymintis imunitetą stimuliuojančiu ir žaizdas gydančiu poveikiu, antivirusinėmis savybėmis, stiprią energiją žadinančiu efektu. Tepant ant odos, greitai prasiškovčia gilyn. Plačiai naudojamas dermatologijoje, gydant furunkuliozę, inkštirinius bėrimus, pūslelinę, dedervinę, psoriazę, žaizdas, trofines opas, pragulas ir nudegimus. Kaip aromaterapijos priemonė padeda viršutinių kvėpavimo takų ligų gydymui, palengvina bronchinės astmos ir tuberkuliozės būklę. <...> Kosmetologijoje gintaro aliejus pasižymi odos atjauninimo, drėkinimo, stangrinimo savybėmis. Būdamas stiprus antiseptikas, giliai prasiskverbia į odą, gydydamas pūlingus spuogelius, votis, inkštirus, odos įtrūkimus. Drėkina šiurkščią, paraudusią, vėjo nu-garintą odą. Gintaro aliejus atkuria odos elastingumą, stangrumą, todėl tinkamas vystančiai, į raukšleles linkusiai odai.“⁶²

Alchemikas

Alchemija – daugybe legendų apipinta bei garsiausių mokslininkų išbandyta, tikra net kelių šiuolaikinių mokslų – astronomijos, chemijos, filosofijos, fizikos, medicinos – pramotė ir įkvėpėja. Iš senovės Egipto, Graikijos ir Romos laikų per arabų mokslo darbus XI amžiuje pasklidusi po krikščioniškąją Europą pradėjo čia keletą šimtmečių trukusį alchemijos bumą. Alchemikai atkakliai ieškojo atsakymų į klausimus: kaip be vargo tapti turtingam ir amžinai likti jaunam. Paprasčiausiam bandymui atlikti reikėjo minimaliai išmanyti medžiagų

savybes, todėl alchemija buvo populiari tarp mokytų žmonių (valdovų, didikų, pasiturinčių bajorų, kunigų ir vienuolių, universitetų profesorių). Lietuvos bajorai nebuvo išimtis. Štai Teodoras Lackis (1554–1610) kartu su lenkų alchemiku Mykolu Sendzivojumi (Michał Sędziwój, 1566–1636) surengė keletą alcheminių bandymų, norėdami gauti sidabrą iš vario tuo pačiu būdu, kaip anksčiau Bolonijoje buvo išmokytas pranciškonų vienuolio. Tačiau, nežinodami tikslios eksperimento eigos, šiedu vietiniai „alchemikai“ nieko nepėšė⁶³.

DISTILIAVIMO APARATAS

(XVI AMŽIUS)

Šiais laikais visiems žinomo distiliavimo aparato autoriai – senovės alchemikai, išradę distiliavimo įrenginį, bandydami įvairiais būdais sodrinti metalus auksui išgauti. Patį distiliacijos reiškinį dar Antikos laikais pastebėjo jūreiviai: saulės šildomos vanduo garuoja, kondensuojasi ir virsta grynu, nuo priemaišų išsivaliusio vandens lašeliais. Alchemikų sukurtas distiliavimo aparatas aukso

gauti nepadėjo, bet buvo pritaikytas eteriniams aliejams bei „ugniam vandeniui“ išskirti. Vokiečių gamtininko ir botaniko Adamo Lonicerio (Adam Lonitzer, 1528–1586) knygoje „Naturalis historiae opus novum“ (Naujas gamtos istorijos veikalas) atskirame skyriuje aprašant distiliavimo procesą įdėta daugybė ranka spalvintų įvairių konstrukcijų distiliavimo aparatų iliustracijų.

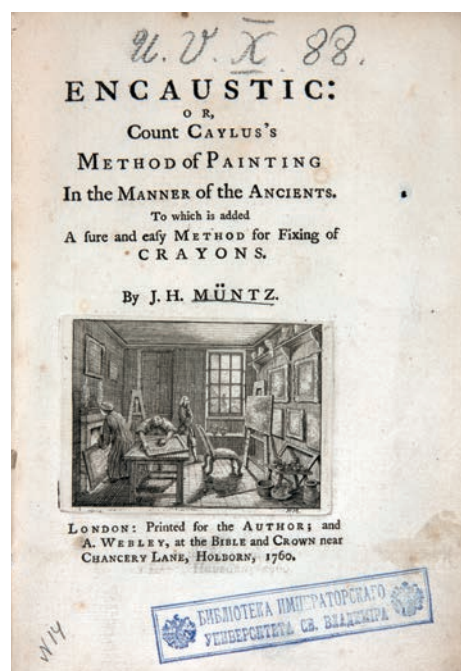
59. Distiliavimo aparatai

67. Dailininko dirbtuvė

DAILININKAS (TAPYTOJAS) (XVIII AMŽIUS)

Vienas iš mažiau žinomų dailininkų naudojamų tapybos stilių – labai sena tapybos vašku technika, vadinamoji enkaustika, aprašoma vokiečių ir šveicarų menininko Žano Anri Miunco (Jean-Henri Müntz, 1727–1798) knygoje „Encaustic“ (Enkaustika). Jos esmė tokia: pakaitinta skysta vaškinių dažų masė teptuku, o tirštesni dažai mentelės pavidalo įrankiu tepama ant paviršiaus ir paskui gludinama minkštu audiniu. Enkaustikos technika buvo paplitusi senovės Egipte, Romoje, Bizantijoje. Knygoje aiškinama, kaip reikia paruošti pagrindą, sumaišyti ir sutvirtinti spalvas, kuo skiriasi technika tapant ant sienų, medžio, akmens ar audinio. Enkaustika pasižymi tuo, jog yra ypač atspari vandeniui ir šviesai, tačiau jautri aukštai temperatūrai.

67. „Enkaustikos“ antraštinis lapas

Sodininkystė, arba parkų planavimas

Dekoratyvinių sodų įrengimu ir priežiūra domėtasi jau senovės Egipte (3000–1000 m. pr. Kr.). Senovės egiptiečių sodai buvo taisyklingos formos, apsupti aukštos 3–4 metrų akmeninės, molinių plytų ar plūktinės molio tvoros, saugančios sodą nuo pašalinių akių ir teikiančios malonų pavėsį. Savo soduose egiptiečiai augindavo didelius ūksmingus kedrus, palmes, gluosnius ir kitokius augalus, vaiskrūmius ir vaismedžius: akacijas, eglūnus, šilkmedžius, persikus, alyvmedžius, vynuoges, daržoves, prieskoninius augalus bei gėles, ypač rožes. Egiptiečių sodus puošdavo taisyklingo stačiakampio ar „T“ formos vandens baseinai, šalia kurių augdavo gėlės.

Tikslus geometrinis planas būdingas ir asirų bei babiloniečių sodams, kuriuose būdavo įrengiama sudėtinga drėkinimo sistema, ypač mėgstami vandens baseinai bei fontanai. Asirijos sostinė Ninevija su dirbtiniais vandens telkiniais, pavėsinėmis, paviljonais ir daugybe dekoratyvinių bei vaisinių medžių, krūmų ir gėlių laikoma botanikos sodų prototipu. Ypač puošnūs buvo terasiniai, dar kitaip vadinami kabantieji, babiloniečių sodai (VII–VI a. pr. Kr.).

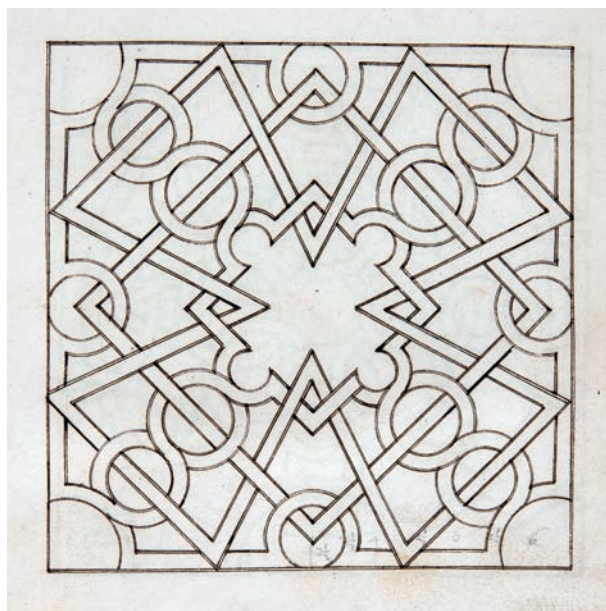
Pasakiško grožio sodais, puikiu jų suprojektavimu ir estetika senovės pasaulyje garsėjo ir Persija. Persų simetriški sodai – paradizai (sen. persų „paridaiza“ – aptvaras) tiek išgarsėjo savo pasakišku grožiu, kad pats persiškas žodis „paridaiza“, reiškiantis sodą, Antikos pasaulyje (gr. „paradeisos“, lot. „paradisus“), o vėliau ir Vakarų Europos kalbose (it. „paradiso“, angl.

„paradise“, pranc. „paradis“, isp. „paraíso“, vok. „Paradies“) virto rojaus sąvoka.

Artimųjų Rytų civilizacijų dekoratyvinės sodininkystės tradicijas perėmė ir plačiai paskleidė graikai. Kaip liudija istoriniai šaltiniai, Aleksandras Makedonietis į savo karo žygius imdavo ir sodininkus, kurie domėdavosi užkariautų tautų sodininkystės kultūra ir parsiveždavo namo naujų nežinomų augalų. Antikinės Graikijos sodai buvo taisyklingo plano, su simetriškais vandens baseiniais, fontanais, papuošti skulptūromis, vazomis bei kolonomis. Dauguma senovės Graikijos sodų buvo visuomeninės paskirties, nes to reikalavo tuometiniai demokratiniai valstybės valdymo principai ir įstatymai. Kitaip nei graikų sodai, dauguma romėnų sodų buvo privatūs. Romėnai išmoko savo sodus apželdinti vertikaliai, išrado dekoratyvinį sumedėjusių augalų karpymo būdą.

Viduramžiais dekoratyvinės sodininkystės menas blėso: iš puošnių privačių sodų liko tik utilitarinės paskirties vienuolynų ir pilių sodai-daržai, kuriuose buvo auginami įvairūs vaistiniai bei prieskoniniai augalai.

Renesanso epochoje kuriami prašmatnūs terasiniai dekoratyviniai sodai. Būdingas šių sodų elementas – laiptais sujungtos terasos, apsuptos karpomų gyvatvorių. Vėlyvojo Renesanso laikotarpiu dekoratyvinė sodininkystė labiausiai suklestėjo Romoje. Romos sodai buvo harmoningi, juos supo aukštos, įmantriai iškarpytos labirintinės gyvatvorės arba eilėmis susodinti kolonos formos medžiai⁶⁴.

26. Ranka piešti barokinių sodų planai

RANKA PIEŠTI BAROKINIŲ SODŲ PLANAI

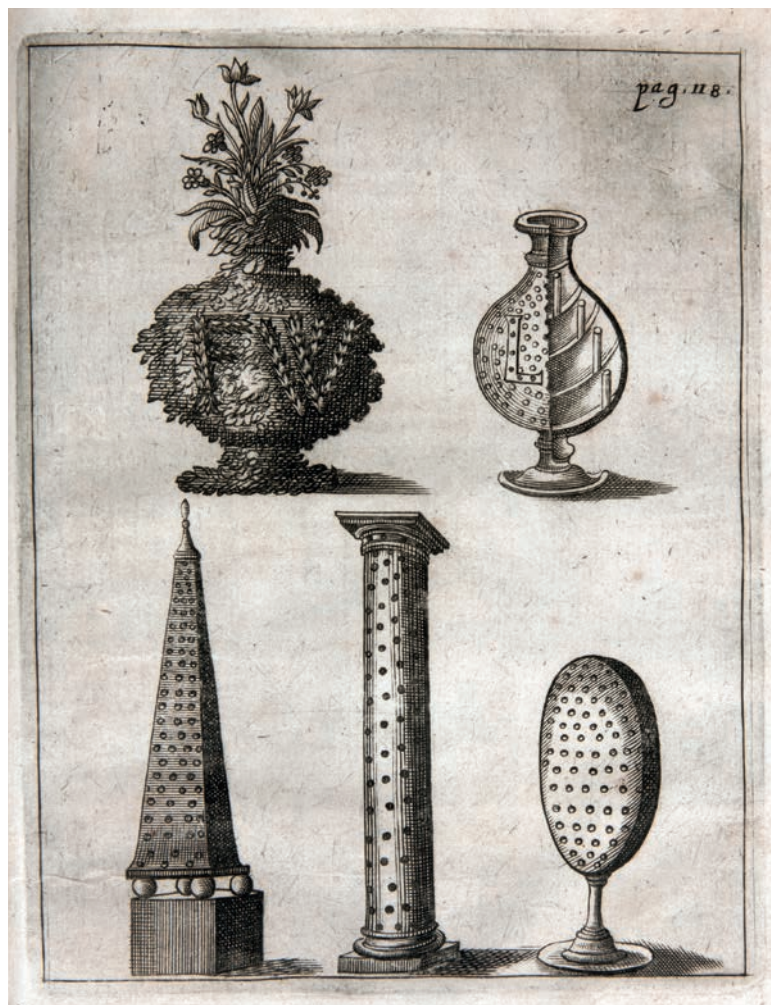
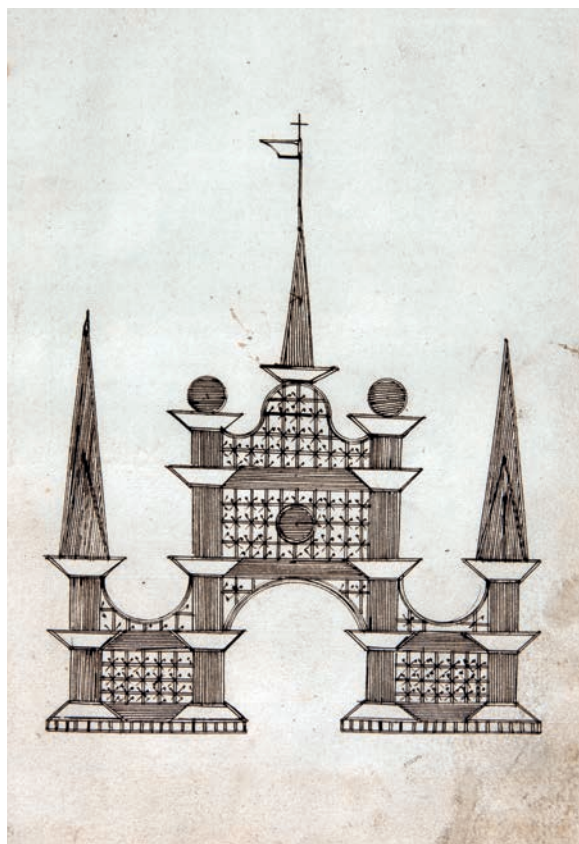
(XVII AMŽIUS)

Barokiniai sodai tapo gerokai didesni ir juos geriau tiko vadinti ne sodais, o parkais. Centrinę vietą šiuose parkuose užimdavo rūmai ar pilys. Nuo jų stiliaus ir formos priklausė viso sodo planavimas. Baroko sodus puošė „vandens teatrai“. Be įvairiausių skulptūrų, barokiniai parkai išsiskirdavo antikinių formų paviljonais, kolonadomis. Iš karpomų gyvatvorių būdavo formuojami įvairūs įmantrūs, dailių, lenktų kontūrų ornamentai ir raštai. Tarpai tarp šių raštų neretai būdavo užpildomi smulkintomis anglimis ar smulkintomis raudonomis plytomis⁶⁵. Sodininkystės tema buvo leidžiami įvairūs sodų priežiūros vadovėliai. Vienos tokios knygos gale įrištuose tuščiuose lapuose yra ranka pieštų įvairių formų barokinių sodų planų ir jų paviljonų eskizų.

26. Sodininkystės vadovėlio antraštinis lapas (viršuje)

26. Augalų sodinimo indai su kišenėlėmis (dešinėje)

26. Rankraštinis sodo paviljono brėžinys

ĮDOMŪS POMĖGIAI

Tous les genres sont bons sauf le genre ennuyeux

Visi pomėgiai yra geri, išskyrus nuobodų

Voltaire (1694–1778)

Magija, arba iliuzijos menas

Jau senovės Egipto, Babilono žyniai, išmanę fizikos, matematikos, astronomijos, mechanikos bei chemijos mokslus, demonstruodavo „stebuklus“, pritraukiančius į šventyklas minias smalsuolių. Seniausias dokumentas, kuriame aprašyta, kaip fokusininkas faraono akivaizdoje „nupjovė“, o paskui vėl „priaugino“ žąsies, anties ir veršiuko galvas, yra faraono Cheopso (Chufu, Chnumchufu, apie 2620–2580 m. pr. Kr.) laikų „Westcar Papyrus“ (Vestkaro papirusas)⁶⁶. Antikos laikais fokusininkai klajodavo kartu su akrobatais ir žonglieriais, miestų aikštėse už tam tikrą užmokestį demonstruodavo įvairius „stebuklus“. XVI amžiuje buvo suprata, kad magų „stebuklus“ galima paaiškinti fizikos, chemijos ir matematikos dėsniais ir kad jie neturi nieko bendra su antgamtinėmis jėgomis. Pavyzdžiui, sudegintas laiškas „atgydavo“ iš pelenų tik dėl to, kad iš tikrųjų sudegindavo laiško dublikatą; magas sugaudavo kulka ranka, nes pistoletas būdavo užtaisytas dažyto vaško kulka, kuri šaunant ištirpdavo, o iliuzionistas parodydavo tikrą kulka. Magija, kaip profesija, išpopuliarėjo XVIII amžiuje. Populiariausi iliuzionistai turėjo tikrą žvaigždžių reputaciją, jie savo triukus demonstruodavo dvaruose, mugėse, teatrų salėse. Iliuzionistų rekvizite atsirado balandžiai ir kanarėlės, brangūs žiedai ir tabakinės, fokusus lydėdavo švelnūs fleitos ir mandolinos garsai. Žmonės laukdavo eilės, kad pamatyti, kaip daiktai „atsiranda“ ir „dingsta“, kaip „stebuklingas žibintas“ prišaukia dvasias ir pan. Iliuzionistai siekdavo apstulbinti savo triukais taip, kad žiūrovai nesuprastų, kokių būdu buvo gautas vienas ar kitas efektas, tačiau kartu stebėtojai jokių būdu neturėjo pamanyti, jog tai, ką jie matė, išties buvo kažkas paranormalu⁶⁷.

21. Triukas su kortomis ir pistoletu

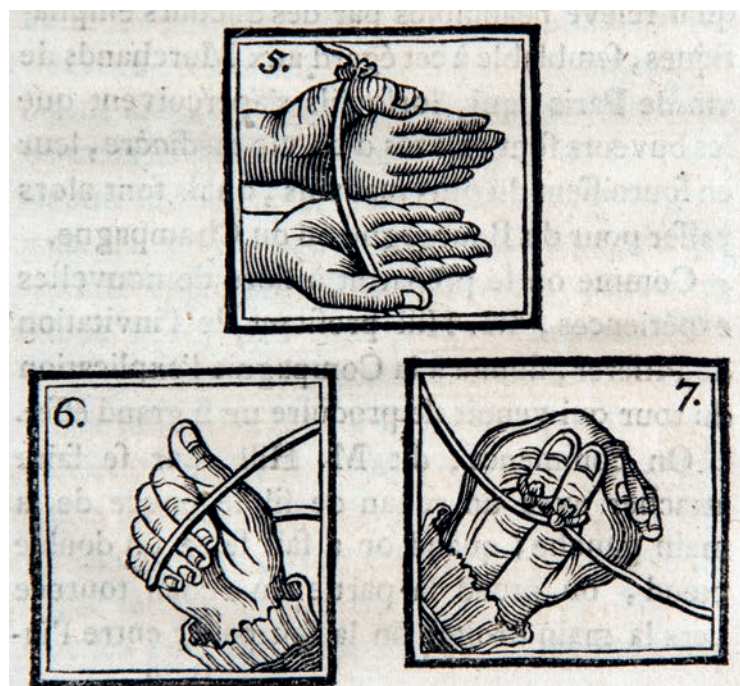

ATSKLEISTOS TRIUKŲ PASLAPTYS (XVIII AMŽIUS)

Prancūzų mago Anri Deskrampo (Henri Descamps, 1746–1826) knygoje „La magie blanche dévoilée“ (Atskleista baltoji magija) pristatomas magijos menas ir atskleidžiamos triukų paslaptys. Autorius remiasi garsaus italų iliuzionisto markizo Džovano Džuzepės Pinečio (Giovanni Giuseppe Pinetti, 1750–apie 1830) triukais.

21. Išsilaisvinimo iš grandinių triukas (viršuje)

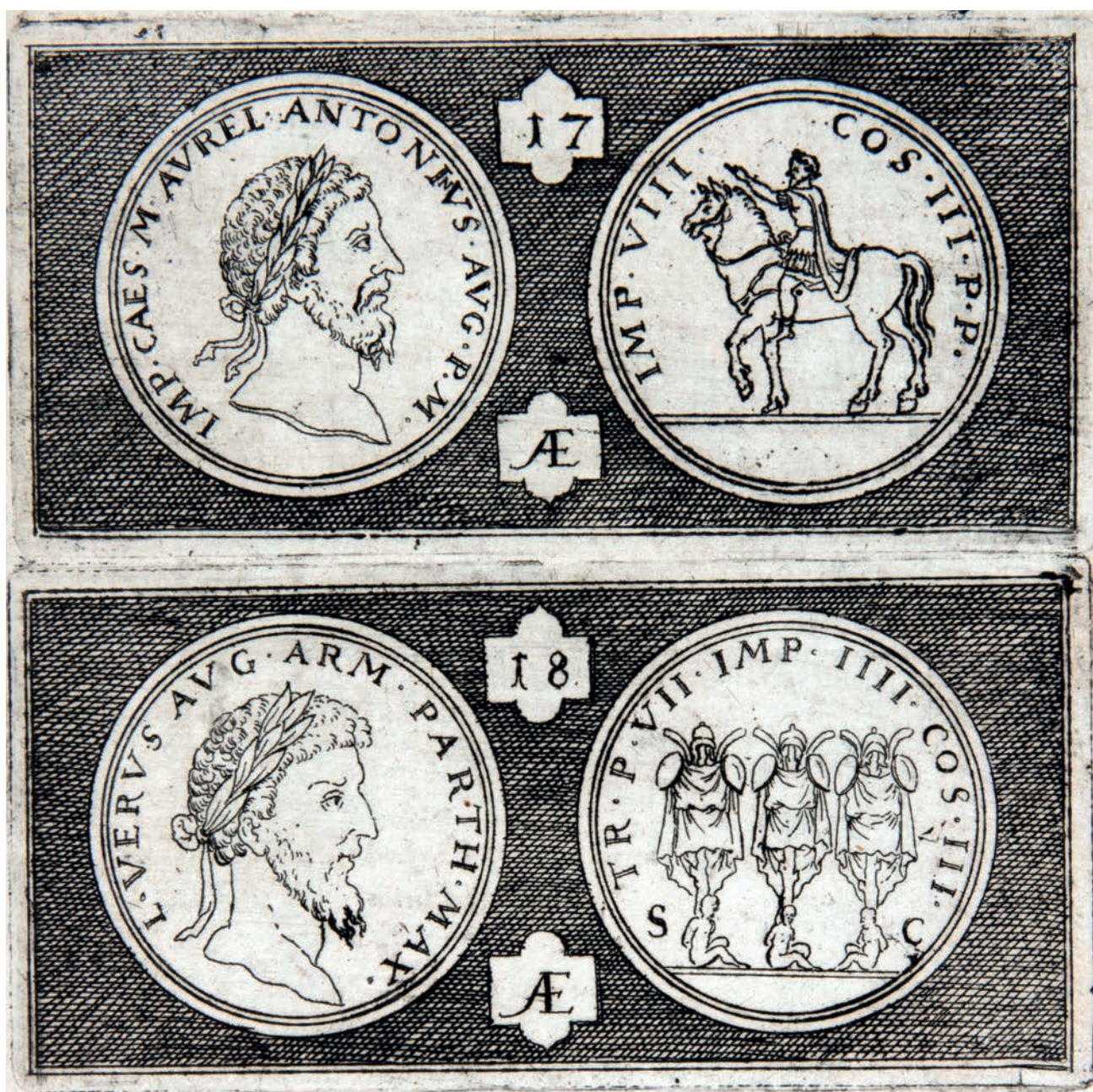
21. Rankų miklumas (dešinėje)

Kolekcionavimas – numizmatika

Viduramžiais pradėtas vartoti terminas „numizmatika“ (lot. „numisma“ – moneta) – mokslas, tiriantis monetas, jų kaldinimo istoriją, klišes ir pan. Pinigų istorija siekia bemaž tris tūkstantmečius. Jie nuolat juda tarp mūsų, keliauja tarp genčių, valstybių, regionų. Todėl visais laikais žmonės domėjosi daiktais, kurie mainant prekes atlikdavo tarpininko vaidmenį. Pradžioje tai buvo daiktai – galvijai, įrankiai, gyvūnų kailiai, tabakas, arbata, kakavos pupelės, metalo lydiniai ir pan., vėliau – popieriniai pinigai. Atsiradus tauriųjų metalų

lydiniams, kiekvieno jų vertė atsiskaitant buvo nustatoma pagal svorį. Kadangi svėrimas buvo nepatogus būdas pinigų vertei nustatyti, VII amžiuje prieš Kristų buvo pradėtos kaldinti monetos, kurios leido nustatyti jų vertę ne sveriant, o jas skaičiuojant⁶⁸. Senosiose monetose buvo vaizduojami valstybės ir jos valdovų simboliai, naminiai ir laukiniai gyvūnai, augalai, statiniai, mitologinės būtybės, istorinės asmenybės. Antikos laikais monetų vertė būdavo nustatoma pagal atvaizdą, o ne iš užrašo ar kaip dabar – skaičiaus ant jos.

40. Romos imperatorių Marko Aurelijaus (viršuje) ir jo bendravaldžio Liucijaus Aurelijaus Vero monetos

40. 1603 m. išleisto Romos imperatorių monetų katalogo antraštinis lapas

40. Gajaus Julijaus Cezario moneta

MONETOSE – ROMOS IMPERATORIŲ GALERIJA (XVII AMŽIUS)

Romos monetose sukurta puiki istorinių asmenybių – imperatorių – portretų galerija. Vieni jų idealizuoti, kiti realistiški. Užrašai (legendos) ant monetų – imperatoriaus vardo ir titulų santrumpos. Antroje pusėje (reverse) vaizduojamos Laimės, Narsos, Pergalės personifikacijos. Santrumpomis pažymėtos monetų kalyklos. Senato leidimu išleistose monetose dominavo įrašas „SC“ (lot. „ex senatus consulto“ – senato leidimu). Pirmasis valdovo portretas, pavaizduotas monetoje jam dar gyvam esant, buvo žymaus Romos karvedžio Gajaus Julijaus Cezario⁶⁹ (Gaius Julius Caesar, 100–44 m. pr. Kr.).

15. Sic gesturus sum principatum, ut sciam rem populi esse, non meam priuatam.

ET hæc auersa pars nummi Hadriani nobis ea indicat, quæ nec historici, neque fasti vnquam scripserunt: nimirum quo anno circus, ab Hadriano ædificatus fuerit. Inscriptio talis est: ANN. DCCCCLXXIII. NAT. VRBIS. CIR. CON. Hoc est: Anno 874. natiuitatis Urbis, (qui incidit in annum quartum Imperij Hadriani) Circus conditur. Figura seminuda est, sedens ad tres obeliscos, dextra rotam tenens. Circus erat locus, vbi ludicra celebrabantur certamina, de quibus lege sub nummo 25. vbi figura eius exhibetur. Forma erat oblonga, muri longi, lati que latera claudebant, ad instar arcus. In circuitu habebat gradus, spectatoribus sedem commodissimam præbentes, ita ut alter alterius prospectum non impediret. M. Agrippa cum videret homines, propter multitudinem metarum, in Circo errare, Delphinos & ornata opera posuit. Postea tantum Metæ tres hinc inde stylobatas habebant, & in medio obeliscus maximus erectus. Varij Romæ fuere Circi, vt Circus Maximus, qui 260000. homines capiebat, Circus Neronis, Flaminij, Agonij, Traiani, istius Hadriani, Caracallæ, &c.

Hadriani nummi multi extant.

16. AN

40. Imperatoriaus Traiano moneta

Masonai

Laisvieji mūrininkai, arba masonai (sen. pranc. „franc-masson“ – laisvasis mūrininkas) – viena iš prieštaringiausių pasaulio organizacijų, apipinta daugybe mitų ir tebeegzistuojanti iki mūsų dienų, buvo įkurta 1717 metais. Yra teorijų, kad ši organizacija gerokai senesnė, siekianti Tamplierių ordino panaikinimo laikus (XIV a.). Jai priklausė daug galingų ir visiems žinomų pasaulio žmonių (Volteras, Vinstonas Čerčilis, Bendžaminas Franklinas, Johanas Volfgangas Gėtė, Džordžas Vašingtonas ir kt.). Dėl savo išskirtinių apeigų ir visiš-

ko slaptumo kalbant apie organizacijos vidaus reikalus masonai ne tik dažnai sulaukia neigiamų visuomenės ir religijos atstovų vertinimų, bet ir iki pat mūsų dienų išlieka apaugę įvairiomis legendomis, mitais ir pasaulinio šamokso teorijomis, kurių pati žinomiausia – siekimas sukelti neramumus bei revoliucijas ir per juos atėjus į valdžią visiškai užvaldyti pasaulį. Neigiamas požiūris į masonus atsispindi ir lietuviškame žodyje „pamazonas“ (iškreipytas „franc-masson“), kuris reiškia „laisvamanis, bedievis, nenaudėlis“⁷⁰.

3. Masonų apeigos

ALPHABET.					NOMBRES.		MOIS.
┐	┌	└	┘	┐	99	900	1 Tiri.
a	b	c	d	e	9	90	2 Bul.
┐	┌	└	┘	┐	88	800	3 Kelen.
f	g	h	i	l	77	700	4 Tevel.
┐	┌	└	┘	┐	66	600	5 Shevel.
m	n	o	p	q	55	500	6 Adar.
┐	┌	└	┘	┐	44	400	7 Nivan.
r	s	t	u	x	33	300	8 Har.
>	<	┐	┘		22	200	9 Sivan.
y	z	k	ch		11	100	10 Ammuz.
					1	10	11 Ab.
							12 Elul.

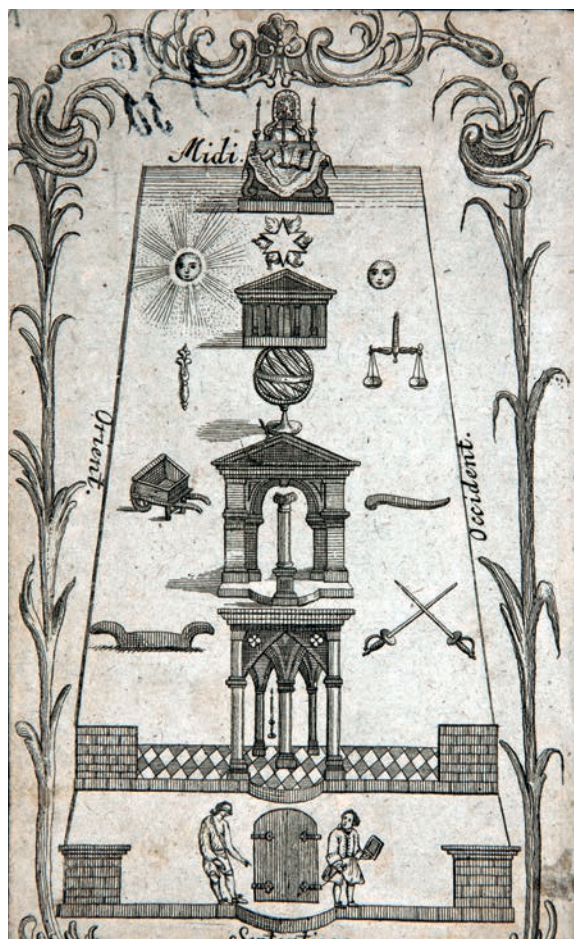
61. Slapta masonų abėcėlė ir skaičiai

MASONŲ SLAPTRAŠČIO ABĖCĖLĖ (XIX AMŽIUS)

Slaptas masonų šifras yra pagrįstas lotynų abėcėle ir į devynias lygias dalis padalintu kvadratu, kurio gali būti daugybė variantų. Raidę atitinkantį ženklą sudaro vidinės kvadrato linijos ir taškai, rodantys raidės vietą kvadrato linijose. XVIII amžiuje masonų ložės nariai privalėjo mokėti naudotis slaptąja abėcėle. Mūsų laikais užrašų šia masonų abėcėle galima rasti kapinėse, ant senų namų, vartų, grožinėje literatūroje, kine.

MASONŲ SIMBOLIKA (XVIII AMŽIUS)

Visi masonų daiktai, ritualai ir apranga buvo persmelkti simbolikos. Susirinkimų patalpos turėjo būti griežtai geografiškai tiksliai orientuotos. Pasaulio šalių pavadinimai nereiškė vien tik rytų ar vakarų. Masonų ložėje rytuose visada stovėjo Meistro krėslas, kuriame galėjo sėdėti tik jis vienas. Tiesiai priešais, vakarų pusėje, visada stovėdavo du Prižiūrėtojai. Šiaurėje ir pietuose ritualų metu galėdavo stovėti visi broliai. Iliustracijoje parodytas ložės vaizdas iš vakarų pusės. Krauju ištepta linine skepeta uždengtas išventinamasis guli ant audeklo su nubraižytais karsto kontūrais, taigi, simboliškai – karste. Visi broliai, išskyrus Meistrą, savo špagų smaigalius laiko nukreipę į uždengtą gulintįjį. Prie dešinės ložės sienos (pietuose) uždengti ant grindų guli kiti trys išventinamieji. Yra žinoma, kad masonų simbolikoje špaga turi dvejopą reikšmę: viena vertus – tai ištikimybės ženklas ir ginklas, ištraukiamas įspėjimui bei gynybai, antra vertus – tai ir šviesos nešėja, iš špagos smaigalio spinduliuojanti dvasinė šviesa persmelkia tą, į kurį ji nukreipta.

3. Simboliniai masonų daiktai ir apeigų patalpos planas

3. Naujų brolių išventinimas

Kulinarinė receptų knygos

Ant pergamento ranka užrašytų senųjų patiekalų receptų iki mūsų dienų beveik nėra išlikusių dėl dviejų priežasčių: pergamentas buvo per brangus tokiems niekniekiams kaip patiekalų receptas, o, kita vertus, virėjai nemokėjo skaityti ir tuo labiau – rašyti. Todėl originalių Viduramžių valgių receptų išlikę itin mažai. Nedidelius rankraštinius receptų rinkinius turėjo kai kurie vienuolynai ir didikų dvarai. Viena seniau-

sių virimo knygų su graikų-romėnų virtuvės receptų užuomazgomis galima laikyti Romos gurmano Marko Gavijaus Apicijaus (Marcus Gavius Apicius, I a.) knygą „De re culinaria“ (Apie kulinariją), pirmą kartą išspausdintą 1483 m. Vis dėlto XVI–XVIII amžiuje receptų knygų, kartais skirtų labai konkrečiai kulinarijos ar konditerijos sričiai (pavyzdžiui, ledams), buvo pradėta leisti gana nemažai.

116. XVIII a. virtuvė

RECEPTAI SLOVĖNŲ KALBA (XVIII AMŽIUS)

Minkšti sausainiai

„Paimk pusę svaro miltų, pusę uncijos šviežio sviesto, šešis lotus [1 lotas – 12,8 g] cukraus, penkis kiaušinių trynius, viską gerai išmaišyk, išminkyk kaip teslą, supjaustyk kaip pyragaičius, padaryk mažus skrituliukus, patepk juos baltymais, pabarstyk cukrumi ir gerai iškepk.“

VOKIŠKI RECEPTAI (XVII AMŽIUS)

Kaštainių paštetas

„Paimk kaštainius, perskelk, sukapok smulkiai kartu su svogūnais, pasūdyk, pagardink prieskoniais, įdėk ten nedidelių vynuogių, šviežio / minkšto sviesto, sudėk viską į paruoštą molinę pašteto / pyrago formą, leisk kepti dvi valandas.“

Kaip paruošti kaplūną, arba gaidį, su citrinomis ar apelsinais

„Išdorok kruopščiai bei švariai kaplūną [kastruotas nupenėtas gaidys] ir gerai jį iškepk, kad būtų traškus: tada paimk tris citrinas arba šešis apelsinus, nulupk juos ir išimk sėklas, supjaustyk plonais griežinėliais, sudėk juos į keptuvę arba puodą, įpilk ten gero vyno, įdėk daug cukraus, cinamono ir imbiero, leisk pavirti, ir kai viskas išvirs, tuomet įdėk keptą kaplūną į dubenį ir apipilk šiuo sultiniu, gerai puodą uždenk, ir kai patiekalą paduosi į stalą, iš jo pasklis cinamono aromatas.“

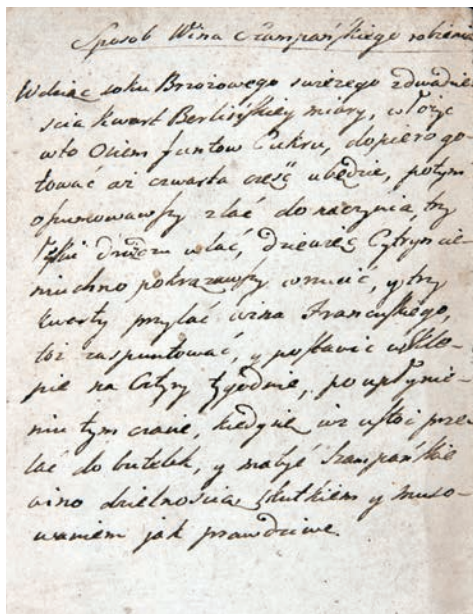

13. Paukštiesios patiekalų receptai

PRANCŪZIŠKI RECEPTAI (XVII AMŽIUS)

Minkšti, arba sviestiniai, pyragaičiai

„Imama balto sūrio, pusę svaro šviežio sviesto, keletas svarių miltų ir druskos tiek, kiek reikia. Viską gerai išminkykite su šaltu vandeniu ir patikrinkite, ar nieko netrūksta, tada padarykite pyragėlius ir padėkite ant sviestuoto popieriaus, patepkite juos kiaušinio tryniu ir kepkite krosnyje.“

66. Rankraštinis
beržų sulos vyno
receptas

Rankraštinis beržų sulos vyno receptas

„Sposob Wina Szampańskiego robienia. Wdząc soku Brzożowego świeżego z dwadzieścia kwart Berlińskiej miary, włożyć w to Osiem funtów Cukru, dopiero gotować aż czwarta część ubędzie, potym oszumowawszy zlać do naczynia, trzy łyskie drożdzu wlać, dziewięć Cytryn cieniuchno pokrążawszy wmeić, y trzy kwarty przylać wina Francuzskiego, toż zaspuntować, y postawić w Sklepie na Cztery tygodnie, po upłynieniu tym czasie, kiedy się už ustoi przelać do butelek, y ma być Szampańskie wino dzielnością, skutkiem y musowaniem jak prawdziwie.“

„Būdas, kaip pasidaryti šampaninio vyno. Paimti šviežios beržų sulos apie dvidešimt berlynietišką kvortų [1 berlynietiška kvorta = 1,145 l], įberti aštuonis svarus cukraus, virti tol, kol liks ketvirtadalis, paskui nugraibius putas perpilti į indą, įdėti tris šaukštus mielių, devynias ploneliausiais griežinėliais [supjaustytas] citrinas įmaišyti ir įpilti tris kvortas prancūziško vyno, dar užkimšti ir pastatyti rūsyje keturioms savaitėms, kai pasibaigs tas laikas, kai jau nusistovės, perpilti į butelius, ir turėtų būti šampaninis vynas judrumu, poveikiu ir putojimu kaip tikras.“

TRAKTATAS APIE KAVĄ, ARBATĄ IR ŠOKOLADĄ (XVII AMŽIUS)

Klasika laikomas prancūzų pirklio Filipo Silvestro Diufūro (Philippe Sylvestre Dufour, apie 1622–1685) parašytas „Traitez nouveaux et curieux du café, du thé et du chocolate“ (Naujas ir intriguojantis traktatas apie kavą, arbatą ir šokoladą). Čia pateikti ankstyviausi žinomi šių gėrimų ruošimo būdai, kuriuos pats autorius teigia suradęs aprašytus sename rankraštyje. Įdomu tai, kad traktate akcentuojamos gydymosios kavos, arbatos ir šokolado savybės. Dėl tonizuojamųjų šių gėrimų ypatybių jų kiekis to meto europiečių gydytojų kurį laiką buvo griežtai reglamentuojamas. Dalis apie šokoladą parašyta gydytojo ir Amerikos čiabuvio dialogo forma, kur gydytojas bando išsiaiškinti gydomąsias šokolado savybes.

23. Indas kavai virti – ibrikas ir kavamedžio šakelė su kavos pupelėmis

Įdomybės

Kavos tėvyne laikoma Etiopija, iki XVII amžiaus kavamedžiai buvo auginami vien tik arabų žemėse. Kavą Europai atnešė arabai, kurie šį gėrimą plačiai vartojo jau XV amžiuje. Į Europą kavos pupelės pateko per Venecijos uostą apie 1615 metus, ir jau 1669 metais kava tapo labai brangiu, bet madingu Paryžiaus aukštuomenės gėrimu.

Arbatos krūmai kilę iš Pietryčių Azijos, Kinijoje arbata vartota jau 1000 m. pr. Kr., europiečiai arbatą pradėjo

gerti XVII amžiuje. Iki XIX amžiaus Kinija buvo vienintelė arbatos eksportuotoja, todėl arbata visą laiką buvo labai brangi.

Kakavmedžiai, iš kurių vaisių gaminamas šokoladas, auga Lotynų Amerikoje. Olmekai kakavos gėrimu mėgavosi jau apie 1500 m. pr. Kr. XVI amžiuje kartusis indėnų čiabuvių gėrimas smaližių europiečių buvo pasaldintas ir pradėjo sparčiai populiarėti Europoje kaip kilmingųjų ir turtingų miestiečių prabangos gėrimas.

Apie arbatą – nuodus:

„Gdyby chiny wszystkie swoje trucizny przestaly, nie mogłyby nam tyle uszkodzić, ile swoją herbatą. Może to być, że w jakim przypadku jest użyteczna, ale częste użycie owej cieplej wody osłabia nerwy i naczynia do strawienia służące. Dzieciom i młodym zawsze szkodliwa.“

„Jei Kinija atsiųstų visus savo nuodus, negalėtų mums tiek pakenkti, kiek savo arbata. Gali būti, kad tam tikru atveju ji naudinga, bet, dažnai geriant šį šiltą vandenį, silpnėja nervai ir virškinimo organai. Vaikams ir jaunimui ji visada kenksminga.“

Iš: Jan Krzysztof Kluk. Dykcyonarz roślinny... Warszawa, 1786–1788.

MENIU (XIX AMŽIUS)

Dažnai garsios didikų šeimos turėdavo rankraštines knygas, kuriose užrašydavo ne tik savo, bet neretai – ir rūmuose gyvenusių tarnų kasdienį valgiaraštį. Karalių ir didikų puotų šventiniai meniu taip pat buvo spausdinami atskiruose puošniuose leidiniuose, kuriuose išsamiai aprašydavo ir pačias iškilmes.

121. Senovės virtuvės vaizdas

122. Rusijos karališkos poros Nikolajaus II ir jo žmonos Aleksandros karūnavimo iškilmų 1896 m. gegužės 25 d. vakarienės meniu (kairėje)

GYVENIMAS

ANŲ LAIKŲ REALIJOS

...neturi reikšmės, ar stebėsi žmonių gyvenimą keturiasdešimt, ar dešimt tūkstančių metų, – vis tiek nepamatysi nieko daugiau

Marcus Aurelius (121–180)

Kaip ir mūsų laikais, XVI–XVIII amžiuje visuomenei rūpėjo tų dienų įvykiai bei aktualijos, pasaulyje vyksiantys įdomūs ir nebūtinai paslaptingi ar mistiški dalykai. Patys populiariausi tais laikais buvo iliustruoti įvairių kelionių po egzotiškas šalis aprašymai, kuriuos jautė pareigą rašyti ne tik profesionalūs keliautojai, bet ir pirkliai, diplomatai, netgi tie, kurie nebuvo kojos iš

namų iškėlę – šiems užtekdavo pasiskaityti kitų autorių kelionių aprašymų, pasidomėti žemėlapiais ir turėti lakią vaizduotę. Aprašinėdavo ir įvairius mokslo atradimus, tyrinėjimus, leisdavo enciklopedinius nepaprastų atsitikimų bei įdomybių veikalus, kartais vadinamus tekstinėmis kunstkameromis, karų aprašymus ir pan.

NARDYMO VARPAS (XVII AMŽIUS)

Viename Baroko laikotarpio žinytų apie visas pasaulyje egzistuojančias įžymybes glaustai aprašyta daugybė įvairiausių tikrų ir neįtikėtinų įvykių bei daiktų, pavyzdžiui, istorijos „Mirusi ir vėl atgijusi višta“, „Be širdies gyvenantis šuva“, „Nuostabūs šilko kirminas“, „Apie vyrišką mergelę“, „Šlykštusis begemotas“, „Apie oro naudą“, „Nedeganti knyga“, „Prašmatni beždžionių šventykla“, „Laimingas penkių asmenų išgelbėjimas“, „Diogeno kambarys ir protingos kalbos“, „Keisti nykštukai, arba pigmėjai“, „Kombinatorinė aritmetika“, „Kabalos ištakos“, „Oru sklendžiantis laivas“, „Maltietiški gyvačių akys ir liežuviai“, „Halberštato pamainytas vaikas“, „Didysis Lama“, „Į širdį sužeistas ir vis dar gyvenantis žmogus“, „Dvigubas kiškis“, „Požeminiai kambariai Maltosje“, „Prakeikta pilis“, „Nugrimzdęs miestas“, „Apie mąstymo žaidimą šachmatais“ – tai tik labai menka dalis straipsnelių, esančių šiame didžiuliam penkių tomų veikale „Grösseste Denkwürdigkeiten der Welt oder Relationes curiosae“ (Didžiausios pasaulio vertybės, arba Įdomybių supriešinimas). Viename iš jų aprašytas nardymo varpas – ilgam darbui po vandeniu skirtas prietaisas, paminėtas jau Aristotelio. Ankstyviausi šaltiniuose minimi povandeniniai darbai su nardymo varpu buvo atlikti 1531 metais⁷¹.

36. Nardymo varpas po vandeniu

„Copia, einer in Dännemarck gefundenen Schrift

Es sind 32 Tage im gantzen Jahre, vor welchen man sich hüten sol, dann sie sind schädlich, und bleiben allzeit so im Lande, so lange die Welt stehet, ob man ihnen schon andere Nahmen geben wolte, und diese nach geschriebene Tage sind gewiß, hüte dich, daß du nichts anfahest auff diesen nachgeschriebenen Posten.

Januarii	hat	7 Tage	den 1. 2. 4. 6. 11. 12. 20.
Februarii		3	11. 17. 18.
Martius		4	1. 4. 14. 16.
Aprilis		3	10. 17. 18.
Mayus		2	7. 8.
Junius		1	17.
Julius		2	17. 21.
Augustus		2	20. 21.
September		2	10. 18.
October		1	6.
November		2	6. 10.
December		3	6. 11. 18.

So fern ein Mensch in dieser Tagen einem gebohren wird, lebet er nicht lange, und ob er schon lange lebet, so lebet er doch nur in Armuth, welcher Menschen an einem von diesen Tagen gebohren wird und kranck wird, der wird selten, oder nimmer wieder starck; einem Menschen, der sich an dieser Tagen einen verlobet, oder Hochzeit hält, gehets nimmer wohl, und kompt in Arnmuth und Elend, derjenige, der auß einem Hause in das ander ziehet, oder tritt auß einem Dienst in den andern, oder aus einen Lande in das ander, an dieser Tage[n] einem, der wird grosse Betrübniß haben, der Mensch, welcher an diesem einer reiset, kompt selten oder nimmer mehr ohne grosse Betrübniß zu Hauß, wer in diesen Tagen kauffet, oder verkauffet, hat kein Glück, man sol sich in dieser Tagen keinen Process einladen, denn man kan wohl rechtmässige Sache verlieren.“

„Vieno Danijoje surasto rašto kopija

Metuose yra 32 dienos, kurių reikėtų saugotis, nes jos yra blogos ir yra jau tiek laiko žemėje, kiek stovi pasaulis, ir joms norėta suteikti jau kitus vardus, ir šitos užrašytos dienos yra tikros, saugokis, kad nieko nepradėtum šitomis užrašytais dienomis.

Sausis turi	7 dienas	1. 2. 4. 6. 11. 12. 20.
Vasaris	3	11. 17. 18.
Kovas	4	1. 4. 14. 16.
Balandis	3	10. 17. 18.
Gegužė	2	7. 8.
Birželis	1	17.
Liepa	2	17. 21.
Rugpjūtis	2	20. 21.
Rugsėjis	2	10. 18.
Spalis	1	6.
Lapkritis	2	6. 10.
Gruodis	3	6. 11. 18.

Jeigu žmogus gims vieną kurią iš šitų dienų, jis gyvens neilgai, ir jeigu jis jau gyvena ilgai, tai gyvena tikrai vargingai; žmogus, kuris vieną iš šių dienų yra gimęs ir serga, retai kada, o gal ir visai niekada nebebus vėl stiprus; žmogui, kuris vieną iš šių dienų susižadės arba švęs vestuves, niekada nesiseks gerai, o įklius į vargą ir bėdą; tas, kuris iš vieno namų į kitus persikels arba pereis iš vienos tarnybos į kitą, arba iš vienos šalies į kitą persikels tomis dienomis, tas turės didelę širdgėlą; žmogus, kuris vieną iš šių [dienų] iškeliaus, retai kada arba niekada daugiau nesugrįš namo linksmas; kas tomis dienomis pirs arba parduos, neturės laimės; šiomis dienomis nereikėtų jokių teismo procesų vykdyti, nes galima visai teisėtą bylą pralaimėti.“

„BATAVIJOS“ TRAGEDIJA

(XVII AMŽIUS)

Viena iš vaiduoklių laivo „Skrajojančio olando“ legendos atsiradimo versijų galėtų būti laikoma nelaiminga didelio olandų laivo „Batavija“ kelionė, prasidėjusi 1628 metų spalio 29 dieną. Laivu plaukė daugiau kaip 300 keleivių ir įgulos narių. Be kito krovinio, laivas gabeno nemenką sumą guldenų – metinį atlyginimą kolonijose gyvenantiems kompanijos darbuotojams⁷². Šie turtai ir sugundė laivo kapitoną Adrianą Jakobsą (Adriaan Jacobsz, veikė 1616–1629) su komanda pamėginti užgrobti laivą. Suirutės metu kilus audrai, laivas užplaukė ant rifo Australijos pakrantėje. Iš karto žuvo apie 40 žmonių, kitiems pavyko iš laivo išsigelbėti ir persikraustyti į nedidelę salelę su menkomis maisto ir vandens atsargomis. Laivybos kompanijos atstovas Franciskas Pelsartas (Francisco Pelsaert, 1590–1630) su keletu jūreivių viena likusia gelbėjimosi valtimi išplaukė ieškoti pagalbos į Javos salą. Pagalba atvyko po dviejų mėnesių. Tuo metu saloje jau buvo nužudyti 125 „Batavijos“ keleiviai⁷³ – didžiąją dalį moterų, vyrų ir vaikų ypač žiauriai išžudė sužvėrėjusi, laive maištą

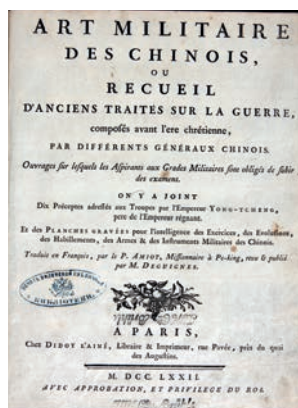

72. Nusikaltėlių išlaipinimas negyvenamoje saloje

sukėlusį jūreivių gaują. Dauguma nusikaltėlių buvo nubausti mirties bausme, patys jauniausi buvo palikti negyvenamoje saloje. Kalbama, kad dėl padarytų nusikaltimų žudikų sielos nebuvo priimtos nei dangun, nei pragaran, o nukankintų aukų prakeiksmas lėmė joms amžinas klajones vandenynais sudužusiu vaiduoklių laivu. Ši tragiška „Batavijos“ kelionė po beveik 20 metų buvo aprašyta pagal Pelsarto užrašus.

72. Masinės žudynės saloje

„...Karas – tai apgaulės kelias. Todėl: jeigu ką nors sugebi, tai vis tiek rodyk, jog nesugebi; <...> nors priešininkas yra arti, apsimesk, kad jis toli; o jeigu priešininkas toli, tai elkis taip, lyg jis būtų čia pat; prisiviliok priešus, bandydamas papirkti; sukelk sumaištį ir sutriuškink juos; jeigu jiems nieko netrūksta, būk pasirengęs; jeigu jie stiprūs, pasistenk jų saugotis; jeigu įpykę, sukelk sąmyšį; elkis pagarbiai, kad sukeltum jų puikybę; jeigu jie pailsėję, išvargink; jeigu jie vieningi, išskirk; pulk tuomet, kai jie nepasirengę; žygiuok pirmyn, kai jie nesitiki. Visa tai karvedžiui užtikrina pergalę.“

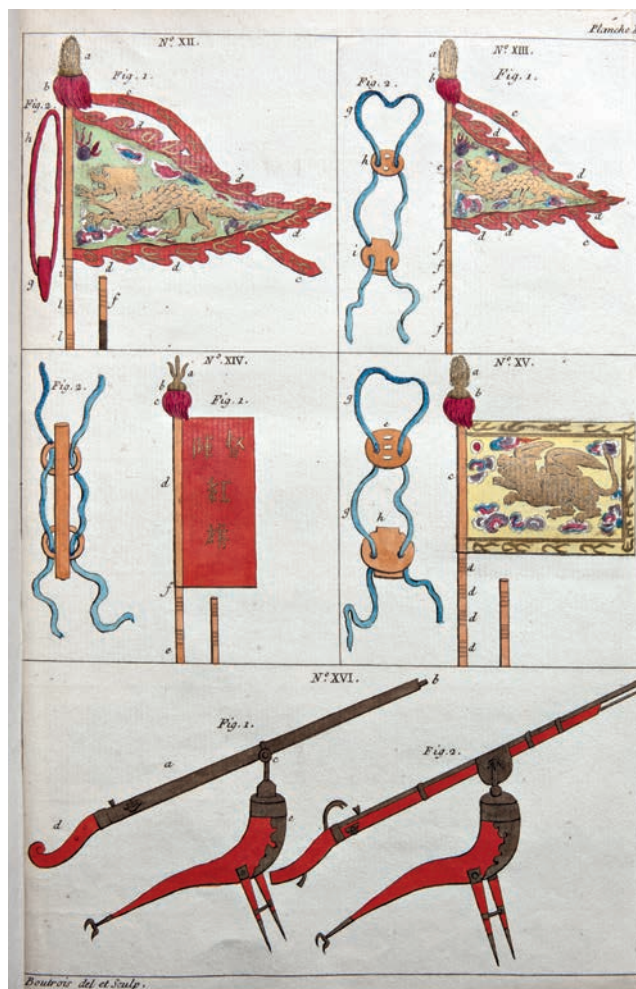
34. „Kinų karo meno“
antraštinis lapas

„KINŲ KARO MENAS“ (XVIII AMŽIUS)

Nuolat kariaujančiai Europai ypač naudingos buvo karo išmintį, įtvirtinimus, puolimo bei gynybos taktiką aiškinančios knygos. Ne veltui XVIII amžiuje į prancūzų kalbą buvo išverstas kinų karvedžio ir karo teoretiko Sun Bino (?–316 m. pr. Kr.) žinomiausias visų laikų karinės strategijos traktatas „Karo menas“ (kin. „Sun Bin bingfa“), tradiciškai priskiriamas kitam karvedžiui Sun Džė⁷⁴ (Sun Zi, 544–496 m. pr. Kr.). Šiame traktate yra įvardyta tai, kas galėtų būti vadinama idealia pergale – sugebėjimas užkariauti kitas valstybes diplomatiniais metodais, nepradedant karinių veiksmų. Kariniai veiksmai – ypač brangus užsiėmimas, atnešantis nuostolių valstybei ir nuskurdinantis žmones. Todėl karas turi būti greitas, efektyvus ir mobilus. Užtęsti karą – nehumaniška valstybės piliečių atžvilgiu⁷⁵. Sun Bino koncepcijos pagrindas – priešų kontroliavimas, leidžiantis pasiekti lengvą pergalę. Reikia įvilioti priešą į spąstus, išvengiant tiesioginio susidūrimo su gerai parengtomis priešų pajėgomis. Karvedys turi sugebėti nelygiavertiškai paskirstyti pajėgas, kartu jas strategiškai sukoncentruodamas. Būtina surinkti informaciją apie vietovę ir priešininko veiksmus, bet nusišėpti savuosius. Užmokestis šnipams atsieis pigiau, nei visos armijos išlaikymas. Todėl nereikia gailėti pinigų žvalgybai ir papirkinėjimams. Knygoje yra pristatyti ir kitų žinomiausių kinų karvedžių karo strategijos bei taktikos, rikiuotės ir ginkluotės traktatai, papuošti ranka spalvintomis ir auksintomis iliustracijomis.

34. Ranka spalvintos ir auksintos kinų kariuomenės
vėliavos ir ginkluotė (dešinėje viršuje)

34. Kinų karių apranga

34. Kinų kariuomenės rikiuotė, apsauganti centre esančią karvedžio palapinę

„...šimtą kartų kautis mūšiuose ir šimtą kartų laimėti nėra meistriskumo viršūnė. Pavergti priešą kariauną be kovos – štai tikra meistriskumo viršūnė. <...> Todėl tas, kuris sugeba kariauti, pavergia priešą kariauną be mūšio; užima svetimas tvirtoves be apgulties; sunaikina svetimą valstybę be ilgos kovos. <...> Tai yra pagrindinė strateginio puolimo taisyklė.“⁷⁶

D'UN INDOVINO. Fav. XVIII. D'un Devin.

KNYGOS

Pro captu lectoris habent sua fata libelli

Priklausomai nuo skaitytojo suvokimo, knygos turi savo likimą

●
Terentianus Maurus (II a.)

KNYGOS

VIRŠELIŲ YPATUMAI

*There are three responses to a piece of design – yes, no and WOW
Wow is the one to aim for*

Yra trys reakcijos į dizaino kūrinį – taip, ne ir OHO. Siekti reikėtų „Oho“

Milton Glaser (g. 1929)

Knygrišytės amato pradžia laikomas IV–V amžius. Dabartinės knygos pavidalas kilo iš senovės Romos kodeksų – vienodo formato lentelėse buvo išgręžiamos skylutės, ir dvi ar daugiau lentelių, vėliau – pergamento lapai surišami į vieną knygą, nevaškuotos išorinės lentelės pusės puošiamos aukso, dramblio kaulo inkrustacijomis, ant jų raizomas savininko vardas⁷⁷. Kai atsirado spausdintinės knygos, jos buvo parduodamos neįrištos, nesusiūtos ir net nesulankstytos. Tik kai kurios didesnės spaustuvės šalia turėdavo ir savo knygrišką. Knygrišiai įrišdavo knygas pagal kliento pageidavimus į medžio lenteles, aptrauktas oda, pergamentu ar audeklu, kampai buvo kaustomi metalu, įtaisomi segtuvai. Brangesnių knygų viršelius puošdavo dramblio kaulo, aukso, sidabro, emalės plokštelėmis su įvairiais vaizdais, dekoruodavo raižytais ornamentais, siužetinėmis kompozicijomis, aptraukdavo aukso ar sidabro siūlais siuvinėtu

akso, šilku, puošdavo brangakmeniais, ornamentiniais gumburais. Suintensyvėjus knygų prekybai, miestų knygrišiai ėmė jungtis į cechus. Pirmieji tikri knygrišių cechai įsikūrė XVI amžiuje Vokietijoje⁷⁸. Cechuose knygrišiai demonstruodavo savo meistriškumą ir knygrišytės amato meną, mokydavo pameistrius. Knygų viršeliams naudojama oda dažnai buvo dažoma – Prancūzijoje raudonai, Vokietijoje paplito balta alūne rauginta oda⁷⁹. Nuo XVIII amžiaus viršeliuose tapo madinga marmuro, vėžlio šarvo, debesų motyvo imitacija.

106. Metalu kaustytas inkunabulo viršelis

Knygrišio meistriškumą atskleidavo ne tik knygos įrišimas, bet ir jos puošybos elementai. Knygos odinius kietviršius puošdavo aukso, išpaustais bordiūrais, sudėtingais ornamentais su vingriais augaliniais motyvais, arabeskomis. XVII amžiaus pabaigoje–XVIII amžiaus pradžioje knygų dekore atsirado rokoko elementų (kriauklės, gėlių vainiko motyvai, herbai, monogramos). Kiek vėliau buvo kuriami mozaikiniai, siuvininių ar nėrinių ornamentais puošti viršeliai. Knygų bloko kraštai taip pat knygrišių būdavo dažomi, marginami marmuriniu raštu, auksinami, raizomi augalinių ar kitokių motyvų ornamentais, spalvinami. Toks preciziškas darbas knygrišį iš amatininko paversdavo menininku.

Laikini ir nuolatiniai leidykliniai viršeliai pradėjo rasti tik XVIII amžiaus pabaigoje.

Nelygu kokia knygos viršelio medžiaga (oda, pergamentas, šilkas, aksomas, popierius) ir puošnumas (auksinti išpaudai, apkaustai, gumburai, segtuvai ir

kt.), knygos vertė labai išaugdavo. Pavyzdžiui, yra liudijimų, kad XVI amžiuje už dvi įrištas knygas būdavo galima nupirkti jautį. Todėl kartais mediniame knygų kietviršyje būdavo įtaisomas metalinis žiedas prikabinėti grandinei, kuria „liber catenatus“ (iš lot. k. – sukaustyta knyga) būdavo pritvirtinama prie spintos, lentynos ar piupitro⁸⁰. Šiais laikais senosios knygos vertei įtakos kartais turi ir viršelio puošimo stilius, iš kurio galima nustatyti garsių knygrišių darbus, arba kietviršyje išpaustas knygos nuosavybės ženklas – superekslibrisas, nurodantis galbūt žymų knygos savininką.

RANKRAŠTINIO PERGAMENTO VIRŠELIS

(XVI AMŽIUS)

Kartais taupumo sumetimais, įrišant knygą, viršeliams dar kartą būdavo panaudojami seni kitų knygų odiniai arba pergamentiniai viršeliai, kartais – nebereikalingi pergamentiniai rankraščiai. Į tokį, kartą jau panaudotą, juodu rašalu lotynų kalba prirašytą pergamentą su auksintais ir spalvintais inicialais yra įrištas XVI amžiaus devynių knygų konvoliutas – taip vadinami keli ar keliolika bendros arba įvairių temų į vieną rinkinį įrišti leidiniai. Knygų savininkai taip siekdavo sutautyti: jiems nereikėdavo mokėti už kiekvienos knygos viršelį, todėl į konvoliutus senais laikais knygos buvo įrišamos labai dažnai. Aptariamo pergamentinio viršelio rankraščio didysis inicialas buvo ne tik meniškai nupieštas ir auksintas, bet ir pagražintas raitmenomis, nusileidžiančiomis pirmosios skilties pakraščiu. Da-

bar šių įmantrių ornamentų knygos nugarėlėje beveik nematyti. Teksto dalis, užrašyta smulkesniu braižu, – tai giesmės-sekvencijos: „De inventione Sanctae Crucis“ ir šv. Jono evangelisto „Verbum Dei“ (apatinėje viršelio dalyje). Tokie ranka rašyti pergamento lakštai, panaudoti įrišant senąsias knygas, visuomet išlieka apgaubti paslapties: juk niekas tiksliai nežino, koks tekstas jame yra įrašytas, galbūt tai iki šiol nežinomi kurio nors garsaus mąstytojo, rašytojo kūrinių fragmentai, religiniai raštai, giesmės ar išnykusios, tarkime, liaudies dainos? Pavyzdžiui, Leipcigo universiteto bibliotekoje, ruošiant knygas parodai, buvo pastebėta, kad nugarėlei sutvirtinti panaudotas pergamentas yra labai senas. Tyrimai atskleidė, kad tai – IX amžiuje rašytas šv. Augustino tekstas⁸¹.

113. Lotyniškai prirašyto pergamento viršelis

ŠIAUDAIS DEKORUOTAS VIRŠELIS

(XIX AMŽIUS)

Šis, kad ir ne toks senas (XIX amžiaus pabaiga–XX amžiaus pradžia), viršelis įdomus tuo, kad visi jo puošybos elementai – ornamentais sudėlioti ir nuspalvinti javų stiebų šiaudeliai. Tai ypač didelio kruopštumo reikalaujantis darbas, tiesa, ne toks brangus, kaip odinių ar pergamentinių viršelių puošyba.

29. Spalvotais šiaudeliais puoštas viršelis

AUDINIO VIRŠELIAI (XVIII AMŽIUS)

Prabangiu viršeliu visais laikais buvo laikomi šilko, brokato, aksomo, aukso ar sidabro siūlais siuvinėti knygų apdarai. Gerai išlikusių medžiaginių viršelių nėra tiek daug. Kiek dažniau geriau išsilaikę būna šilkiniai knygų priešlapiai.

31. Sidabru siuvinėto audinio viršelis (kairėje)

22. Aukso puoštas medžiaginis viršelis

SKIRTUKAI-BUMBULIUKAI IR SKIRTUKAI-JUOSTELĖS

(XVI-XVII AMŽIUS)

Dažnai ant knygos lapo kraštų būdavo priklijuojami įvairūs popieriniai, medžiaginiai, pergamento ar odos skirtukai, leidžiantys knygą atversti norimoje vietoje. Dažniausiai buvo naudojami platesni ir ilgesni įvai-

riaspalviai medžiaginiai, rečiau siauri odiniai ar pergamento juostelių skirtukai. Vieni iš retesnių tokių prie lapų pritvirtintų skirtukų – pergamentiniai bumbuliuko formos, nudažyti įvairiomis spalvomis.

55. Pergamentiniai skirtukai su užrašytomis graikiškomis raidėmis (dešinėje)

65. Drobiniai mišiolų skirtukai (kairėje)

20. Spalvoti pergamentiniai skirtukai-bumbuliukai

APKAUSTAI, SEGTUVAI, GUMBURAI

(XV–XVIII AMŽIUS)

Įvairių formų ornamentiniai ir paprasti, iš žalvario, vario ar brangiųjų metalų, kartais juvelyrų gaminėti knygų apkaustai, segtuvai ir gumburai atlikdavo dvejopą funkciją: apsauginę ir jau vėliau – puošimo⁸². Metaliniai apkaustai ir gumburai apsaugodavo knygų kampus ir viršelius verčiant ar dedant knygą ant kieto paviršiaus. Segtuvai, stipriai suspaudę knygos bloką, neleisdavo vidun pakliūti dulkėms, kenkėjams, drėgmei ir kitiems popierių žalojantiems dalykams. Ilgainiui, derinant apsauginę šių viršelio elementų paskirtį su grožio pojūčiu, senovines knygas puošiantys ornamentiniai, raižyti, figūriniai metaliniai apkaustai, gumburai ir segtuvai tapo tikrais juvelyrikos, kalvystės meno ir knygrišių technikos šedevrais.

10. Spiralinis segtuvo kablys (viršuje)

90. Segtuvas su Jėzumi ir Gralio taure (kairėje)

120. Širdelės formos gumburas

39. Žalvariniai inkunabulo apkaustai

ŠACHMATŲ IR NARDŲ LENTA (XVIII AMŽIUS)

Kartais knygos būdavo paverčiamos įvairių stalo žaidimų lentomis. Štai knygos „Opus de theologicis dogmatibus“ (Veikalas apie dogmatinę teologiją) kartono viršelio vienoje pusėje juodu rašalu nubraižyta 8x8 langelių dydžio šachmatų lenta, kitoje – nardų žaidimo lenta. Įdomu tai, kad šių pasaulietinių ir kai kuriose šalyse nepageidaujamų žaidimų lentos nubraižytos prancūzų teologo jėzuito Deni Peto (Denis Pétau, 1583–1652) knygoje apie dogmatinę teologiją.

73. Knygos kietviršiuose – šachmatų ir nardų žaidimų lentos

UŽRAŠAS KNYGOS VIRŠELIO PERGAMENTE (XVI AMŽIUS)

Juodu rašalu šviesiame pergamente užrašyta „*Liber Prohibitus eo quo a Luterano sit editus in quo de Pontificibus Romanis mendaciter plurima tractant*“ (Uždrausta knyga todėl, kad buvo išleista liuterono ir joje daug apie Romos popiežius melagingai svarstoma). Šio veikalo „*De quatuor summis Imperiis libri tres*“ (Trys knygos apie keturias svarbiausias imperijas) autorius yra iš Liuksemburgo kilęs reformacijos analitikas, teisininkas ir istorikas Johanas Sleidas (Joanus Sleidanus; tikt. Johannes Philipps von Schleiden, 1506–1556).

100. Uždrausta liuteroniška knyga

RANKA SPALVINTOS KNYGOS

Toutes les couleurs sont belles, il s'agit de les peindre

Visos spalvos gražios, reikia tik mokėti piešti jomis

Gustave Flaubert (1821–1880)

Knygų spalvinimas, auksinimas ir puošimas nuo seniausių laikų būdavo laikomas ypatinga prabanga, o autentiškos amžininkų nuspaltintos knygos ypač vertinamos⁸³. Dažai, dažniausiai gauti iš įvairių retų mineralų bei tolimuose kraštuose augančių augalų, būdavo labai brangūs. Be to, rankraštinėms knygoms ir inkunabulams iliuminuoti, o vėliau jau spausdintoms bespalvėms iliustracijoms ir inicialams nuspaltinti reikėjo samdyti dailininkus arba spalvinti pačiam. Dažus dailininkai gamindavo iš mineralų arba augalų pigmentų ir rišamosios medžiagos. Vieni svarbiausių neorganinių dažiklių senovėje buvo: įvairios geležies rūdos, mangano mineralai, kreida, anglys, ochra (daugiausia randama Prancūzijoje). Raudonai spalvai išgauti būdavo naudojamas cinoberis (gyvsidabrio sulfidas), raudonoji ochra, švino oksidas, karminas (ryškiai raudonas pigmentas iš džiovintų kai kurių vabzdžių patelių), drakono kraujas (skaisčiai raudoni krotonų, dracenu, koralmedžių ir kt. sakai). Labai prabangi purpurinė (violetinė) spalva buvo gaunama iš Viduržemio jūroje gyvenančių pilvakojų moliuskų – purpurinių mureksų; geltona – iš ochros, šafrano, švino oksido, arseno sulfido, razetų šeimos augalų; žalia – iš žaliosios žemės (natūralus žemės pigmentas), seladonito, malachito, vario acetato; mėlyna – iš ultramarino (gaunamas iš lazurito), azurito (kartais randamas su malachitu, vadinamas azurmalachitu), dažinės mėlžolės, dažinės indigažolės (gaunamas indigo mėlis); balta – iš švino, kaulų baltojo pigmento; juoda – iš suodžių, be to, deginant kaulus, gaunamas itin tamsus kaulų juodasis pigmentas. Atitinkamai, dažniausiai didelėje paslapyje laikomais kiekiais pigmentas buvo maišomas su rišamąja medžiaga: aliejumi, kiaušinio baltymu, žuvų kaulų klijais, gumiarabiku (iš akacijų sakų gaunama natūrali lipni medžiaga)⁸⁴. Priklausomai nuo rišamosios medžiagos kiekio ir rūšies buvo išgaunami ir skirtingi atspalviai. Šie natūralių mineralų dažais puošti paveikslėliai savo ryškias spalvas puikiai išlaikė iki mūsų dienų.

92. Upinis vėžys

39. Aukso plokštele puoštas inkunabulo inicialas „E“

106. Mėlynas ornamentais puoštas inkunabulo inicialas „G“

INICIALAI (XV AMŽIUS)

Rankraštinėse ir spausdintinėse knygosė svarbią vietą užima išsiskiriantys iš viso teksto inicialai (lot. „initium“ – pradžia). Tai paprastai teksto ar skyrių pradžioje esančios pirmosios ornamentuotos, seniausios – pieštos ranka, vėliau – spausdintos ir spalvintos, puoštos aukso plokštele ar sidabruotos didžiosios raidės, suteikiančios knygai ypatingos prabangos ir puošnumo. Seniausiose spausdintinėse knygosė šioms didžiosioms raidėms būdavo paliekamos tuščios vietos, į kurias vėliau rubrikatoriai užrašydavo reikalingas raides ir jas išpuošdavo ornamentais, figūriniais, zomorfiniiais, istoriniais ar augaliniais motyvais⁸⁵. Paprastesnės vien tik mėlynais ir raudonais ornamentais puoštos didžiosios raidės buvo vadinamos lombardais (pavadinimas kilęs iš Italijos Lombardijos regiono pavadinimo). Dėl to, kad ilgainiui nusistovėjusiais vienodais lombardais buvo puošiami įvairūs skolos dokumentai, XIII–XV amžiuje taip buvo pradėti vadinti ir pinigų skolintojai. XVI–XVIII amžiuje inicialines raides spaustuvinkai jau specialiai užsakydavo meistrams išraižyti medyje ar varyje.

5. Šv. Augustino „Pamokslų“ inicialas „S“

De clipeis.	xii
De loriceis.	xiii
De galeis.	xiiii
De foro.	xv
De spectaculis.	xvi
De ludo gymnico.	xvii
De generibus gymnicoꝝ.	xviii
De saltu.	xix
De cursu.	xx
De iactu.	xxi
De virtute.	xxii
De luctatione.	xxiii
De palestra.	xxiiii
De agone.	xxv
De ludis circensibus.	xxvi
De auguriis.	xxvii
De curru.	xxviii
De equis quibus curritur.	xxix
De septem spaciis.	xxx
De equitibus.	xxxi
De peditibus.	xxxii
De coloribus equoꝝ.	xxxiii
De theatro.	xxxiiii
De ferali certamine.	xxxv
De hoꝝ execratione.	xxxvi
De nauibus.	xxxvii
De partibus nauium & armamētis.	xxxviii
De velis.	xxxix
De funibus.	xl
De retibus.	xli
De fabroꝝ fornace.	xlii
Capitula libri viceſimiprimi incipiunt.	
De fabricis parietum.	i
De diſpoſitione.	ii
De cōſtructione.	iii
De venuſtate.	iiii
De laqueariis.	v
De cruſtis.	vi
De lichāſtroſis.	vii
De plaſtis.	viii
De pictura.	ix
De coloribus.	x
De inſtrumētis edificioꝝ.	xi
De lignariis.	xii
De laneficii inuencioe.	xiii
De veſtibus ſacerdotum.	xiiii
De diuerſitate & nominibꝫ veſtimētoꝝ.	xv
De pprio quāſidam gencium habitu.	xvi
De palliis viroꝝ.	xvii
De palliis femināꝝ.	xviii
De ſtratu & reliquis veſtium que in vſu habentur.	xix
De ſanis & lino.	xx
De coloribus veſtium.	xxi
De inſtrumētis veſtiū.	xxii
De ornāmētis.	xxiii

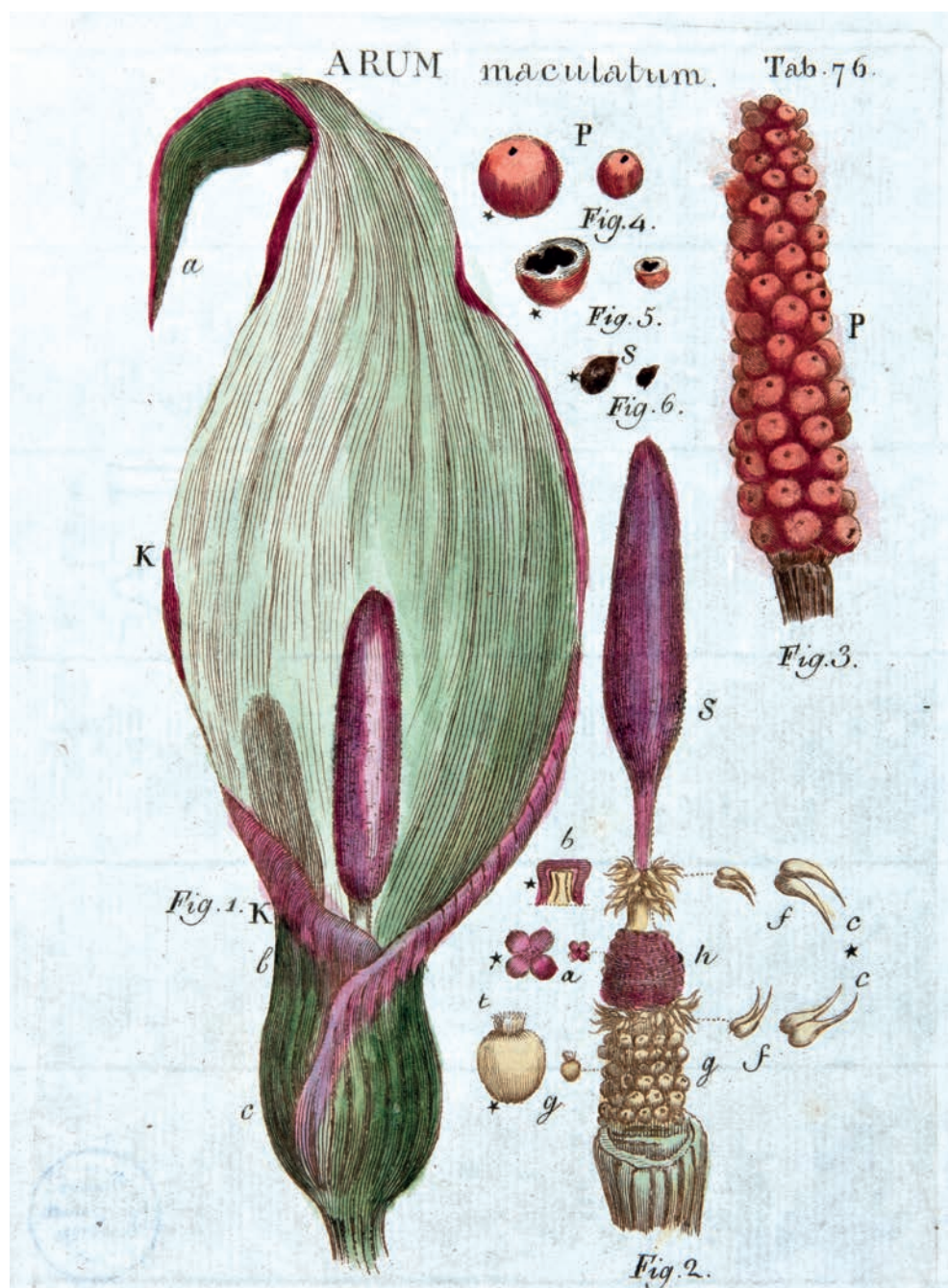
De anulis.	xxiiii
De cingulis.	xxv
De calciamentis.	xxvi
Incipiunt capitula libri viceſimifecundi.	
De menſis & eſcis.	i
De potu.	ii
De vaſis eſcariis.	iii
De vaſis potariis.	iiii
De vaſis vinariis ſive aquariis.	v
De vaſis oleariis.	vi
De vaſis coquinariis & piſtoris.	vii
De vaſis reſpoſitoriis.	viii
De caniſtro.	ix
De vaſis luminarioꝝ.	x
De lectis & ſellis.	xi
De vehiculis.	xii
De reliquis: que in vſu habentur.	xiii
De inſtrumētis ruſticis.	xv
De inſtrumētis hortioꝝ.	xvi
De inſtrumētis equoꝝ.	xvii

PRIMUM apud hebreos dei nomen hebrei dicunt: quod alii deum. alii ethimologia eiꝝ exponētes scyros id est fortem interpretati sunt. ideo quod nulla infirmitate operatur: sed fortis est & sufficiens ad omnia perpetranda. Secundum nomen eloim. Tercium eloe: quod utrunque latinum deus dicitur. Quod nomen in latini est ex greca appellatione translatum. Nam deus grece theos febor dicitur. id est timor. Unde tractum est nomen dei. Quod cum colentibus sit timor. Deus autem proprie nomen est trinitatis pertinens ad patrem. & filium. & spiritum sanctum. Ad quam trinitatem etiam reliqua que in deo infra sunt posita vocabula referuntur. Quartum non est sabaoth: quod vertitur in latinum exercituum sive virtutum. de quo in psalmo ab angelis dicitur. Quis est iste rex glorie dei virtutum. Sunt autem in huiusmodi ordinatione virtutes multe. ut angeli archangeli. principatus. & potestates. cunctique celestis militie ordines: quorum tamen ille dominus est. Omnes enim sub ipso sunt: eiusque dominatiui subiaceant. Quintum nomen est elion quod interpretatur in latinum excelsus: qui super celos est. sicut scriptum est de eo. Excelsus domus & super celos gloria eius. Excelsus autem dictus pro valde celsus. Ex enim pro valde ponitur. sicut eximius quasi valde eminent. Sextum iere id est qui est. Deus enim

GĖLĖS IR KITI AUGALAI

(XVIII–XIX AMŽIUS)

Vokiečių istoriko ir toksikologo Johano Samuelio Halės (Johann Samuel Halle, 1727–1810) kataloge „Die deutschen Giftpflanzen“ (Vokiečių nuodingieji augalai) ir kito vokiečių botaniko, dirbusio Anglijoje, Johano Sebastiano Miulero (Johann Sebastian Müller, John Miller, 1715–apie 1792) knygoje „Illustratio systematis sexualis Linnaei“ (Linėjaus lyčių sistemos aiškinimas) visos augalų iliustracijos labai kruopščiai nuspalvintos ranka.

35. *Brangiausia*
violetinė spalva
nuspelvinta pievinė
šilagėlė (viršuje)

64. Ajerinių šeimos
augalas šlakuotasis
aronas

64. Kartaginos
obuolys – granatas
(puslapyje priešais)

PUNICA Granatum.

Tab. 41.

Fig. 1.

K

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

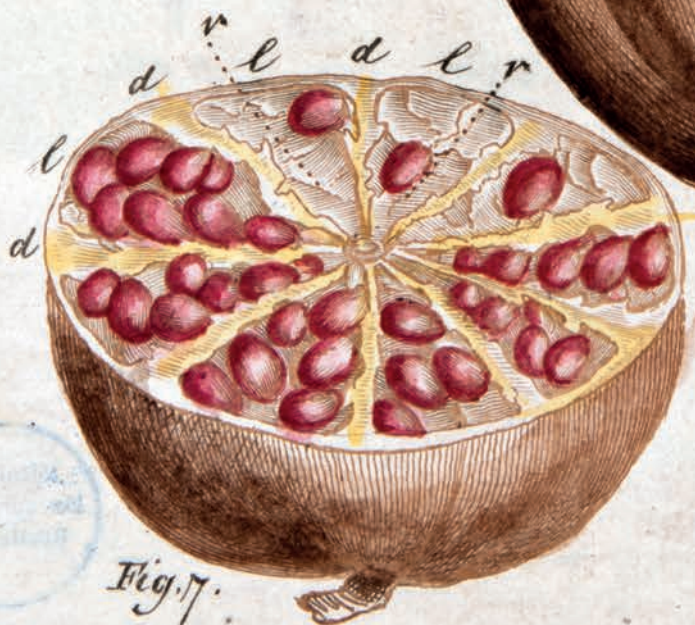

Fig. 7.

Fig. 8.

92. Vabzdžių katalogo
antraštinis lapas

VABZDŽIAI (XVIII AMŽIUS)

Ypač gražiai ir kruopščiai nuspalvintos įvairiausių vabzdžių iliustracijos keturių tomų veikale „Der monatlich herausgegebenen Insecten-Belustigung“ (Kas mėnesį išleidžiama vabzdžių pramoga), kurios autorius – vokiečių entomologas Augustas Johanas Rėzelis fon Rozenhofas (August Johann Rösel von Rosenhof, 1705–1759).

92. Skarabėjų šeimos vabalai

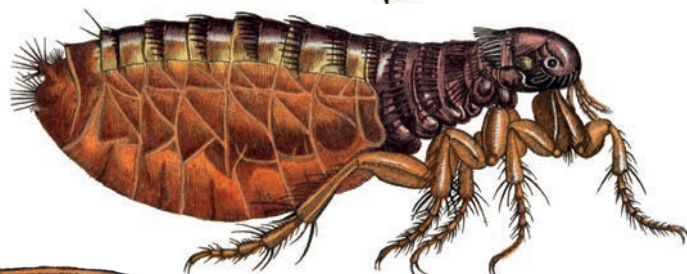

92. Kaukolėtasis sfinksas

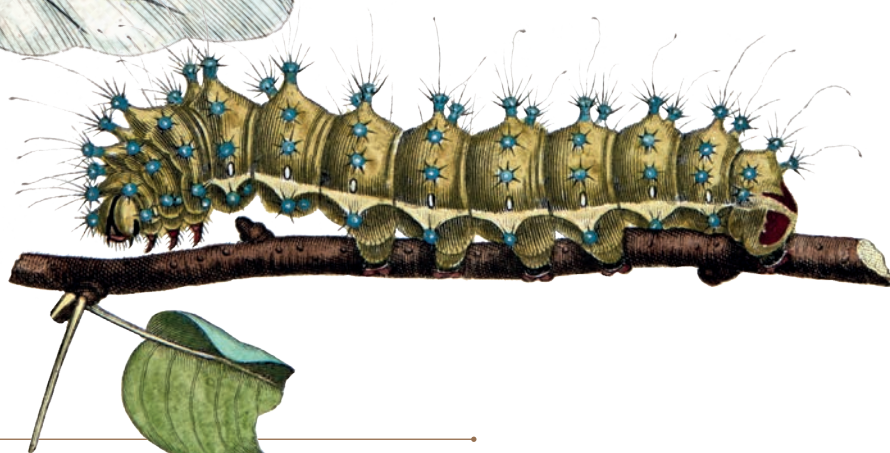
92. Tarantulas

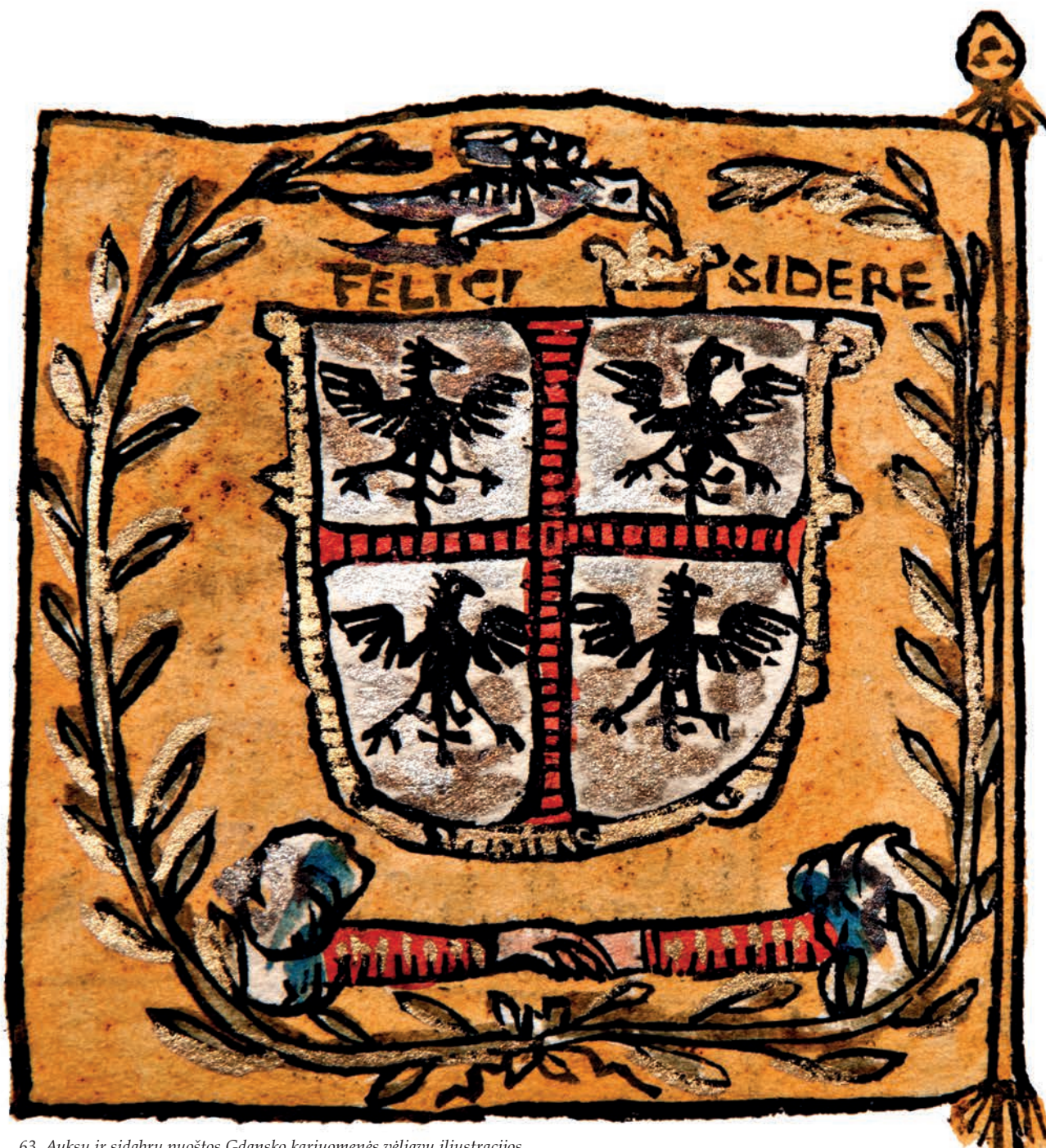
92. Surinamo skorpionblakė (kairėje)

92. Blusa

92. Vikšras (apačioje)

63. Auksu ir sidabru puoštos Gdanskio kariuomenės vėliavų iliustracijos

VĖLIAVOS (XVII AMŽIUS)

Gdanskio (Gdańsk, Lenkija) miesto raštininkas Adamas Jakobas Martinis (Adam Jacob Martini, 1614–1667) aprašė būsimos Lenkijos karalienės ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštienės (nuo 1646 m.), Vladislavo IV Vazos (1646–1648) ir Jono Kazimiero Vazos (nuo 1649) žmonos Liudvikos Marijos Gonzagos (Ludwika Maria Gonzaga, 1611–1667) kelionę į Varšuvą per Gdanską pas būsimą vyrą Vladislavą Vazą. Knygos pabaigoje pavaizduotos Gdanskio kariuomenės pulkų, lydėjusių būsimą karalienę, vėliavos, spalvintos ranka, auksintos ir sidabrintos.

63. Knygos, skirtos karalienės atvykimui, antraštinis lapas

Die Vierdte Fahne im Rohten Regiment des Roggen Quartiers
Commandiret:

Daniel Berckman
Hauptman.

Hans Wahl
Leutenant.

Hans Falcke
Jendrich.

Das Schildein
ist von rohten
Carmosin/ darin
eine güldene
Krone/ worauf
vier Lorbeer-
Zweige herfür
brechen. Oben
steht die Son-
ne / mit vollen
Stralen und in
der Krone/ ist ge-
schrieben:
MINE VIREO.

Zu mehrer Erklärung dienen folgende Vers.
Gleich wie die Sonne klar/ die Straalen leffet blicken/
Wol auff das öde Feld/ die Lorbeer zu erquickten/
Daß sie erheben sich/ und grünen schön daher/
Da freuet sich der Mensch/ und giebet Gott die Ehr:
Also du Edle Stadt/ O Dankigst auferstohren!
Gott lob du grünest wol/ und bist nicht so verlohren
Wie es den Nachbarn dein im Krieg ergeben thut:
Die Sonne scheint dir / die Krone ist dein Gut!

Die

Die Fünfte Fahne im Rohten Regiment des Roggen Quartiers/
commandiret

Daniel Schlett
Hauptman.

Hans Reiger/
Leutenant.

Casper Schaum
Jendrich.

Das Schildein
ist von rohten
Carmosin/ darin
ein klat Cas-
quet/ welches mit
Federbüsch wol
gezieret: Ist mit
einem Pfeil
durchschossen. D-
berst strecket sich
eine Hand auß
dem Gewülde/
mit dieser bey-
schrieff
PLUS ILLA.

Die folgende Verf dienen zu mehrer Erklärung:
Ob wol der Feind mit macht geharnische daher dringet/
In keiner stolzen Pracht/ darumb es nicht gelinget/
Wenn Gott auffwachen thut mit seinem Donnerpfeil/
Die Helm zerschmettert Er / in gar geschwinden eil.
Drumb wer nur trawet Gott/ und achet nicht das Meyden/
Der sey getrost vortan / das böse kan Gott scheiden/
Er ist der rechte Herr / der wol bestehen kan/
Wenn auch die ganze Welt/ wolt streiten für ein Mann!

B

Die

NETIKĖTUMAI KNYGŲ VIDUJE

Weeds are flowers too, once you get to know them

Piktžolės – tai taip pat gėlės, kai su jomis artimiau susipažįsti

Alan Alexander Milne (1882–1956)

Per ilgus šimtmečius mūsų laikus pasiekusios senosios knygos kartais turi savyje tai, ko išvysti paimdami į rankas knygą mes tikrai nesitikime. Iš išorės įprastai atrodančios knygos gali būti suėstos ar pergraužtos tiesiogine prasme tų gyvių, kurie nuo pat knygų atsiradimo buvo laikomi natūraliais jos priešais – tai įvairūs graužikai, vabalai, lervos ar miniatūriniai mikroorganizmai. Niekada negali nuspėti, kad atvertęs knygą surasi joje juodu tušu užteptas

„neleistinas“ ar „nepadorias“ vietas ar aptiksi nevalyvo skaitytojo vašku, riebalais ar neaiškos kilmės purvu aptašytus knygos lapus, paliktus trupinius, rasi per amžius susikaupusias šiukšles ar nežinomo redaktoriaus ištaisytą knygos tekstą. Bene aiškiausias išorėje matomas žymes knygoje palieka ugnis. Jos „pėdsakais“ kartais būtų galima grožėtis, jeigu ji nebūtų tokia pražūtinga pačiai knygai, o kartu ir pasaulio istorijai bei kultūrai.

BIBLIOTEKŲ GAISRAI

Didžiausia nelaimė, kokia gali ištikti biblioteką, – gaisras. Nuo seniausių laikų gaisrų ryškė sunaikino ne vieną garsią biblioteką, kurios turėtų rinkinių nebeįmanoma sugrąžinti. Baisiausia yra tai, kad dažniausiai bibliotekos būdavo sąmoningai padegamos siekiant sunaikinti jose sukauptas žinias. Garsiausia iš senųjų liepsnose žuvusių bibliotekų yra Aleksandrijos biblioteka, kurioje buvo sukaupta apie 700 000 vertingų mokslo ritinių. Didžioji Aleksandrijos bibliotekos turtų dalis žuvo per gaisrus įvairių neramumų laikais III amžiuje. Pasakojama legenda apie Aleksandrijos bibliotekos žūtį: arabams užgrobus Aleksandriją (642 m.), kariuomenės vadas Amras ibn al-Asas (Amr ibn al-As, apie 585–664) paklausęs kalifo Omaro (Umar ibn Al-Khattāb, apie 583–644), ką jie turintys daryti su biblioteka ir knygomis. Omaras atsakęs: „Jeigu knygoje užrašyta tai, kas jau seniai buvo pasakyta Korane, jos niekam nebereikalingos. O jeigu jose teigiama kitaip – jos pavojingos. Vadinasi, jas būtina sudeginti.“ Ir paklūstant kalifo įsakymui pergamento ritiniai buvo paskirstyti į Aleksandrijos pirtis, kurių tuomet čia buvo apie keturis tūkstančius. Beveik pusmetį garsioji Aleksandrijos biblioteka „šildė, švietė ir švarino“ buvusio Bizantijos miesto piliečius ir užkariautojus. Žinoma, tai tik legenda, o štai realybėje visais laikais laužas buvo laikomas vienu

efektyviausių politiniams bei religiniams priešininkams „išsakomų“ argumentų: romėnai su pasitenkinimu degino žydų ir krikščionių knygas, žydai – pagonių bei krikščionių, krikščionys nesidrovėjo mesti į ugnį žydų, pagonių bei eretikų veikalus⁸⁶. Bet knygos ir bibliotekos nukentėdavo ne vien dėl žodžio priešininkų sukeltos knygų naikino manijos. Karai ir viską naikinantys miestų gaisrai pridarė bibliotekoms ne ką mažiau nuostolių. Partiti gaisrų siaubą teko ir Vilniaus universiteto (buvusiai Vilniaus jėzuitų akademijos) bibliotekai. Per didžiuosius 1610 ir 1737 metų Vilniaus miesto gaisrus nukentėjo ir Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekos knygos. XX amžiaus viduryje Vilniaus universiteto bibliotekoje kilo du gaisrai – 1962 metais naktį iš gruodžio 10-os dienos į 11-ą (sudegė apie 25 tūkst. periodinių leidinių) ir 1968 metų balandžio 1 dieną (sudegė beveik 24 tūkst. knygų)⁸⁷. Net ir mūsų dienomis modernios bibliotekos nėra visiškai apsaugotos nuo ugnies. Naujausi gaisrai: 2004 metų rugsėjo 2 dieną Veimaro (Vokietija) hercogienės Anos Amalijos bibliotekoje kilęs gaisras suniokojo apie 50 tūkst. senųjų knygų bei rankraščių. 2015 metų sausio 30 dieną kilo gaisras Maskvos Visuomeninių mokslų mokslinės informacijos instituto bibliotekoje – sudegė apie 5,42 mln. leidinių, iš kurių apie 2,32 mln. įvardijami kaip „sunkiai atkuriami“.

99. Kibirkšties padaryta žala, matoma tik knygos viduje

APGRAUŽTOS KNYGOS

Ilgus amžius įvairiose vietose saugomos knygos kentėjo ne tik nuo gaisrų. Neįtikėtina, kokia daugybė organizmų kėsina sugadinti taip saugomas knygas, ir jiems nė motais knygos turinio unikalumas, viršelio grožis ar knygos savininkui sukelta širdgėla. Šiuo metu suskaičiuojamos 39 šių knyggraužių rūšys⁸⁸. Vieni iš didžiausių knygų priešų visais laikais buvo gyvieji organizmai: įvairių rūšių, paprastai labai gyvybingi ir sunkiai išnaikinami pelėsiniai grybeliai, bakterijos, knyginės utėlės (1–2 mm dydžio pilkšvi padarėliai,

kurie maitinasi popieriumi, natūraliais klijais ir mikrogrybeliais), cukriniai žvyninukai (7–12 mm dydžio balti ar rudi sidabrinio blizgesio gyviai, maitinasi popieriumi, mėgsta pergamentą, odą), kirmėlės ir lervos (skaptukų ir kailiavabalių šeimos vabalų, kurios minta medžiu, oda), vabalai – duoniniai ir naminiai skaptukai (labiausiai mėgsta gyvūninės kilmės klijus, bet mielai „užkandžiauja“ popieriumi, oda, pergamentu, įsiveisę gali „pergraužti“ visą rinkinį⁸⁹, taip pat ir didesni kenkėjai graužikai – pelės ir žiurkės.

88. Pelių apgraužta XVII a. knyga

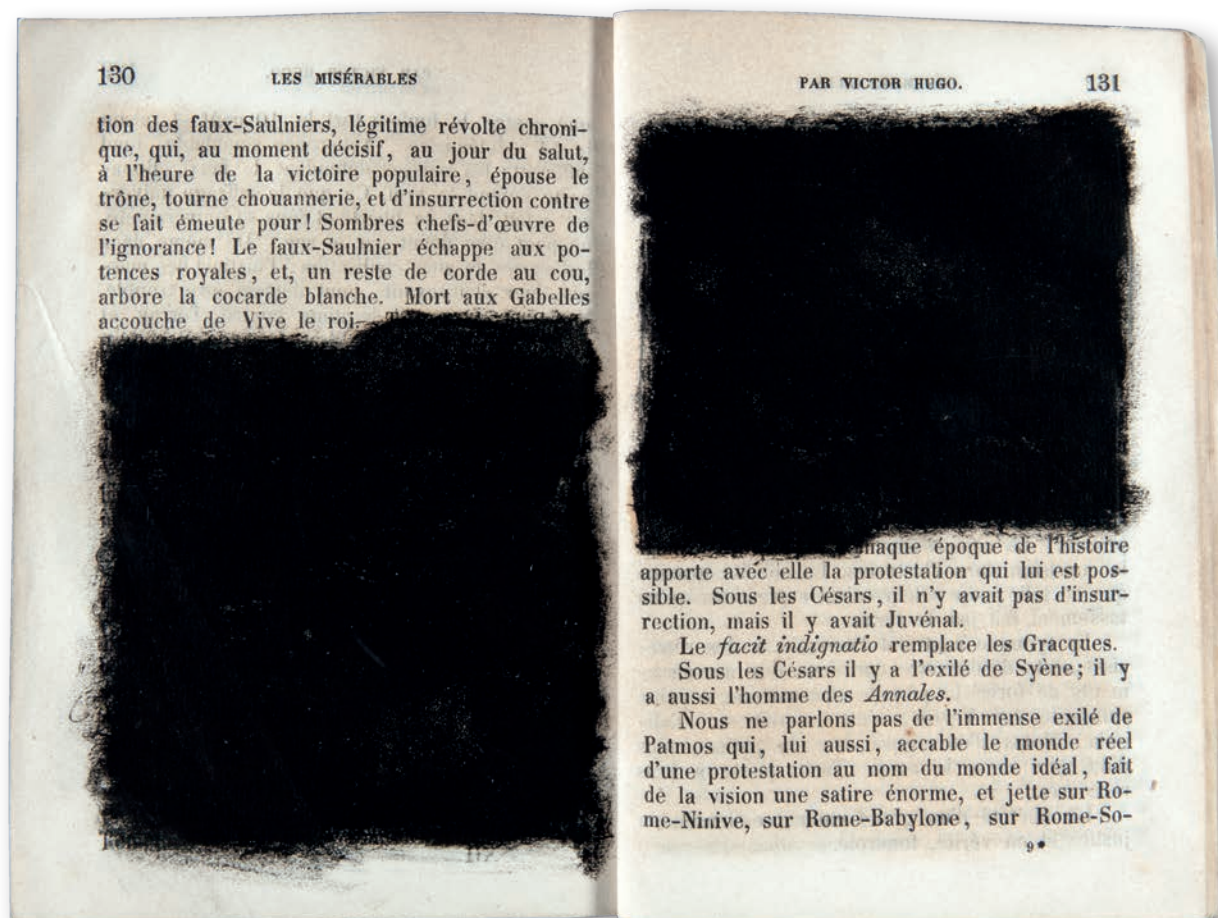
CENZŪRA

(XVI-XIX AMŽIUS)

Neleistino skaitytojams perskaityti knygos teksto užtepimas, antraštinio lapo išplėšimas, į juoduosius sąrašus įrašytų autorių ar knygoje paminėtų asmenų pavardžių užbraukymas, „nepadorių“ iliustracijų detalių užtušavimas ar netgi knygos nuslėpimas nuo skaitytojų bei visiškas jos sunaikinimas – visa tai kitados gyvavusios ir turėjusios didelę galią knygų leidybai bei skaitymui cenzūros (lot. „censura“ – griežtas įvertinimas) veiklos įrodymai. Iki mūsų dienų yra išlikę gausybė knygų su juodai užtušuotomis iliustracijomis, teksto eilutėmis ar netgi kiaurai išgramdytomis tam tikromis jų vietomis. Štai vienos iš pirmųjų Viktoro Hugo (Victor Hugo, 1802–1885) „Les Misérables“ (Vargdieniai) laidų (kūrinyje buvo leidžiamas dalimis) 12 tomo dešimtoje knygoje nemaža leidinio dalis yra kruopščiai užtušuota juodu rašalu taip, kad joks tekstas nepersišviečia. Šiais laikais jau galime perskaityti visą anuomet nežinia kurių – prancūzų ar mūsų, vietinių Vilniaus tikrintojų – cenzūruotą „Vargdienių“ dalį.

2. Andrėjo Alciato emblemų knygoje užtušuotos „nepadorios“ iliustracijų detalės

38. Cenzūros pėdsakai „Vargdienių“ tekste

„<...> Mort aux gabelles accouche de Vive le roi. [toliau – užtušuo tas tekstas] Tueurs de la Saint-Barthélemy, égorgés de Septembre, massacreurs d'Avignon, assassins de Coligny, assassins de madame de Lamballe, assassins de Brune, miquelets, verdets, cadettes, compagnons de Jéhu, chevaliers du brassard, voilà l'émeute. La Vendée est une grande émeute catholique. Le bruit du droit en mouvement se reconnaît, et il ne sort pas toujours du tremblement des masses bouleversées; il y a des rages folles, il y a des cloches fêlées; tous les tocsins ne sonnent pas le son du bronze. Le branle des passions et des ignorances est autre que la secousse du progrès. Levez-vous, soit, mais pour grandir. Montrez-moi de quel côté vous allez. Il n'y a d'insurrection qu'en avant. Toute autre levée est mauvaise; tout pas violent en arrière est émeute; reculer est une voie de fait contre le genre humain. L'insurrection est l'accès de fureur de la vérité; les pavés que l'insurrection remue jettent l'étincelle du droit. Ces pavés ne laissent à l'émeute que leur boue. Danton contre Louis XVI, c'est l'insurrection; Hébert contre Danton, c'est l'émeute. De là vient que si l'insurrection, dans des cas donnés, peut être, comme a dit Lafayette, le plus saint des devoirs, l'émeute peut être le plus fatal des attentats. Il y a aussi quelque différence dans l'intensité de calorique; l'insurrection est souvent volcan, l'émeute est souvent feu de paille.

La révolte, nous l'avons dit, est quelquefois dans le pouvoir. Polignac est un émeutier; Camille Desmoulins est un gouvernant. Parfois, insurrection, c'est résurrection. La solution de tout par le suffrage universel étant un fait absolument moderne, et toute l'histoire antérieure à ce fait étant, depuis quatre mille ans, remplie du droit violé et de la souffrance des peuples, [užtušuo teksto pabaiga] chaque époque de l'histoire apporte avec elle la protestation qui lui est possible. <...>“

2. Andrėjo Alciato emblemų knygoje juodu tušu užtepti nuogų žmonių atvaizdai

„<...> „Šalin druskos mokesčių“ veda prie „tegyvojo karalius“! [toliau užtušuo tas tekstas] Baltramiejaus nakties galvažudžiai, 1792 metų rugsėjiniškai, Avinjono žudikai, mikelėtai [Napoleono šalininkų gaujos Ispanijoje], žalieji girios broliai, termidorininkai, Žeji gaujos rankovės raiščio riteriai – štai maištas [turima galvoje 1792 m. rugsėjį vykdytos mirties bausmės]. Vandėja – tai didžiulis katalikų maištas.

Sujudusios teisės garsą nesunku pažinti, tačiau jis ne visuomet kyla iš sukrėstos, sunerimusios liaudies; esti beprasmiškas siautėjimas, esti įtrūkusių varpų; ne kiekvienas aliarmas skamba kaip bronzos garsas. Aistrų ir nemokšystės sukrėtimas – tai ne pažangos postūmis. Sukilkite, tai gerai, bet tik tam, kad išsaugotumėte! Parodykite, kur einate. Sukilimas – tai tik judėjimas pirmyn. Bet koks kitas protestas – kenksmingas. Kiekvienas smurto žingsnis atgal yra maištas; trauktis atgal – tai priedanga žmonių giminei. Sukilimas – tai įniršio priepuolis, apėmęs tiesą; gatvių grindiniai, sukilimo išrausyti, duoda teisės žiežirbų. Tie patys grindiniai maištui duoda tik purvą. Dantonas prieš Liudviką XVI – tai sukilimas; Eberas prieš Dantoną – maištas. Vadinas, jeigu sukilimas, panašus į minėtuosius, gali būti, kaip pasakė Lafajetas, visų švenčiausia pareiga, tai maištas gali būti nelemčiausias pasikėsinimas.

Taip pat jie skirtingi ir savo karščio atžvilgiu; sukilimas dažnai yra vulkanas, maištas – dažnai – degantys šiaudai.

Maištas, jau esame minėję, kartais kyla pačios valdžios viduje. Polinjakas – maištininkas; Kamilis Demulenas – valdytojas.

Kartais sukilimas – tai atgimimas.

Problemos sprendimas visuotinio balsavimo būdu – visiškai naujas reiškinys, o kadangi visa keturių tūkstantmečių istorija prisotinta neteisėtų veiksmų ir tautų kančių, tai kiekviena [užtušuo teksto pabaiga] tos istorijos epocha turi savo protesto formą. <...>“

Iš: Victor Hugo. Vargdieniai. Vilnius, 2010.

60
tum gymnici palmis, quantum dignitatis ornamentis polleat. Hic
ferunt Othino patre natus, ad ipsos immortalibus beneficium prestatat
neris loco obtinuit, non ab alio vinci quam qui certaminis tempore subie
dibus eius pulverem manu conuelleret potuisset. Quem Frotho tanta
mitate donatum comperiens, duelli postulatione sollicitat, deorum indul
fallacia tentaturus. Primum igitur imperitis simulatione dimicationis ab
cumentum efflagitat, cuius eum in experientiaq; callere sciat. Ille hostem
fessionis sui non solum cedere, sed etiam supplicare gaudius sapere cum
senil indultu iuuenilem animum subiciendo, quod ei facies cicatricum
cua, fronsq; nullis armorum vestigiis exarata, tenuem huius rei notitiam
tellectur. Ita educto bina quadrate forme spacia cubitalibus figurata latero
humidiora locorum in documentum insinuat editurus. Quibus descriptis
gnatam seque sibi partem complectitur. Tum Frogerum Frotho arma
ac locum permutare iubet. Nec difficilis admissio fuit. Frogerum siquidem
lium nitor cōcibat armorum quod Frotho pre dicitur auro capulum lorica
pari specie radiantem, sed & calidem in eundem modum eximio compa
regebat. Igitur Frotho loco quo Frogerus excelsit, puluere correpto
sibi victori datum existimauit. Nec augurio elusus, continuo Frogerum
tam paruo saframento maximam fortitudinis gloriam assecutus. Quippe
nullus ante viribus licuit astituta prestitit.

P. 171
P. 172
P. 173
P. 174
P. 175
P. 176
P. 177
P. 178
P. 179
P. 180
P. 181
P. 182
P. 183
P. 184
P. 185
P. 186
P. 187
P. 188
P. 189
P. 190
P. 191
P. 192
P. 193
P. 194
P. 195
P. 196
P. 197
P. 198
P. 199
P. 200
P. 201
P. 202
P. 203
P. 204
P. 205
P. 206
P. 207
P. 208
P. 209
P. 210
P. 211
P. 212
P. 213
P. 214
P. 215
P. 216
P. 217
P. 218
P. 219
P. 220
P. 221
P. 222
P. 223
P. 224
P. 225
P. 226
P. 227
P. 228
P. 229
P. 230
P. 231
P. 232
P. 233
P. 234
P. 235
P. 236
P. 237
P. 238
P. 239
P. 240
P. 241
P. 242
P. 243
P. 244
P. 245
P. 246
P. 247
P. 248
P. 249
P. 250
P. 251
P. 252
P. 253
P. 254
P. 255
P. 256
P. 257
P. 258
P. 259
P. 260
P. 261
P. 262
P. 263
P. 264
P. 265
P. 266
P. 267
P. 268
P. 269
P. 270
P. 271
P. 272
P. 273
P. 274
P. 275
P. 276
P. 277
P. 278
P. 279
P. 280
P. 281
P. 282
P. 283
P. 284
P. 285
P. 286
P. 287
P. 288
P. 289
P. 290
P. 291
P. 292
P. 293
P. 294
P. 295
P. 296
P. 297
P. 298
P. 299
P. 300
P. 301
P. 302
P. 303
P. 304
P. 305
P. 306
P. 307
P. 308
P. 309
P. 310
P. 311
P. 312
P. 313
P. 314
P. 315
P. 316
P. 317
P. 318
P. 319
P. 320
P. 321
P. 322
P. 323
P. 324
P. 325
P. 326
P. 327
P. 328
P. 329
P. 330
P. 331
P. 332
P. 333
P. 334
P. 335
P. 336
P. 337
P. 338
P. 339
P. 340
P. 341
P. 342
P. 343
P. 344
P. 345
P. 346
P. 347
P. 348
P. 349
P. 350
P. 351
P. 352
P. 353
P. 354
P. 355
P. 356
P. 357
P. 358
P. 359
P. 360
P. 361
P. 362
P. 363
P. 364
P. 365
P. 366
P. 367
P. 368
P. 369
P. 370
P. 371
P. 372
P. 373
P. 374
P. 375
P. 376
P. 377
P. 378
P. 379
P. 380
P. 381
P. 382
P. 383
P. 384
P. 385
P. 386
P. 387
P. 388
P. 389
P. 390
P. 391
P. 392
P. 393
P. 394
P. 395
P. 396
P. 397
P. 398
P. 399
P. 400
P. 401
P. 402
P. 403
P. 404
P. 405
P. 406
P. 407
P. 408
P. 409
P. 410
P. 411
P. 412
P. 413
P. 414
P. 415
P. 416
P. 417
P. 418
P. 419
P. 420
P. 421
P. 422
P. 423
P. 424
P. 425
P. 426
P. 427
P. 428
P. 429
P. 430
P. 431
P. 432
P. 433
P. 434
P. 435
P. 436
P. 437
P. 438
P. 439
P. 440
P. 441
P. 442
P. 443
P. 444
P. 445
P. 446
P. 447
P. 448
P. 449
P. 450
P. 451
P. 452
P. 453
P. 454
P. 455
P. 456
P. 457
P. 458
P. 459
P. 460
P. 461
P. 462
P. 463
P. 464
P. 465
P. 466
P. 467
P. 468
P. 469
P. 470
P. 471
P. 472
P. 473
P. 474
P. 475
P. 476
P. 477
P. 478
P. 479
P. 480
P. 481
P. 482
P. 483
P. 484
P. 485
P. 486
P. 487
P. 488
P. 489
P. 490
P. 491
P. 492
P. 493
P. 494
P. 495
P. 496
P. 497
P. 498
P. 499
P. 500
P. 501
P. 502
P. 503
P. 504
P. 505
P. 506
P. 507
P. 508
P. 509
P. 510
P. 511
P. 512
P. 513
P. 514
P. 515
P. 516
P. 517
P. 518
P. 519
P. 520
P. 521
P. 522
P. 523
P. 524
P. 525
P. 526
P. 527
P. 528
P. 529
P. 530
P. 531
P. 532
P. 533
P. 534
P. 535
P. 536
P. 537
P. 538
P. 539
P. 540
P. 541
P. 542
P. 543
P. 544
P. 545
P. 546
P. 547
P. 548
P. 549
P. 550
P. 551
P. 552
P. 553
P. 554
P. 555
P. 556
P. 557
P. 558
P. 559
P. 560
P. 561
P. 562
P. 563
P. 564
P. 565
P. 566
P. 567
P. 568
P. 569
P. 570
P. 571
P. 572
P. 573
P. 574
P. 575
P. 576
P. 577
P. 578
P. 579
P. 580
P. 581
P. 582
P. 583
P. 584
P. 585
P. 586
P. 587
P. 588
P. 589
P. 590
P. 591
P. 592
P. 593
P. 594
P. 595
P. 596
P. 597
P. 598
P. 599
P. 600
P. 601
P. 602
P. 603
P. 604
P. 605
P. 606
P. 607
P. 608
P. 609
P. 610
P. 611
P. 612
P. 613
P. 614
P. 615
P. 616
P. 617
P. 618
P. 619
P. 620
P. 621
P. 622
P. 623
P. 624
P. 625
P. 626
P. 627
P. 628
P. 629
P. 630
P. 631
P. 632
P. 633
P. 634
P. 635
P. 636
P. 637
P. 638
P. 639
P. 640
P. 641
P. 642
P. 643
P. 644
P. 645
P. 646
P. 647
P. 648
P. 649
P. 650
P. 651
P. 652
P. 653
P. 654
P. 655
P. 656
P. 657
P. 658
P. 659
P. 660
P. 661
P. 662
P. 663
P. 664
P. 665
P. 666
P. 667
P. 668
P. 669
P. 670
P. 671
P. 672
P. 673
P. 674
P. 675
P. 676
P. 677
P. 678
P. 679
P. 680
P. 681
P. 682
P. 683
P. 684
P. 685
P. 686
P. 687
P. 688
P. 689
P. 690
P. 691
P. 692
P. 693
P. 694
P. 695
P. 696
P. 697
P. 698
P. 699
P. 700
P. 701
P. 702
P. 703
P. 704
P. 705
P. 706
P. 707
P. 708
P. 709
P. 710
P. 711
P. 712
P. 713
P. 714
P. 715
P. 716
P. 717
P. 718
P. 719
P. 720
P. 721
P. 722
P. 723
P. 724
P. 725
P. 726
P. 727
P. 728
P. 729
P. 730
P. 731
P. 732
P. 733
P. 734
P. 735
P. 736
P. 737
P. 738
P. 739
P. 740
P. 741
P. 742
P. 743
P. 744
P. 745
P. 746
P. 747
P. 748
P. 749
P. 750
P. 751
P. 752
P. 753
P. 754
P. 755
P. 756
P. 757
P. 758
P. 759
P. 760
P. 761
P. 762
P. 763
P. 764
P. 765
P. 766
P. 767
P. 768
P. 769
P. 770
P. 771
P. 772
P. 773
P. 774
P. 775
P. 776
P. 777
P. 778
P. 779
P. 780
P. 781
P. 782
P. 783
P. 784
P. 785
P. 786
P. 787
P. 788
P. 789
P. 790
P. 791
P. 792
P. 793
P. 794
P. 795
P. 796
P. 797
P. 798
P. 799
P. 800
P. 801
P. 802
P. 803
P. 804
P. 805
P. 806
P. 807
P. 808
P. 809
P. 810
P. 811
P. 812
P. 813
P. 814
P. 815
P. 816
P. 817
P. 818
P. 819
P. 820
P. 821
P. 822
P. 823
P. 824
P. 825
P. 826
P. 827
P. 828
P. 829
P. 830
P. 831
P. 832
P. 833
P. 834
P. 835
P. 836
P. 837
P. 838
P. 839
P. 840
P. 841
P. 842
P. 843
P. 844
P. 845
P. 846
P. 847
P. 848
P. 849
P. 850
P. 851
P. 852
P. 853
P. 854
P. 855
P. 856
P. 857
P. 858
P. 859
P. 860
P. 861
P. 862
P. 863
P. 864
P. 865
P. 866
P. 867
P. 868
P. 869
P. 870
P. 871
P. 872
P. 873
P. 874
P. 875
P. 876
P. 877
P. 878
P. 879
P. 880
P. 881
P. 882
P. 883
P. 884
P. 885
P. 886
P. 887
P. 888
P. 889
P. 890
P. 891
P. 892
P. 893
P. 894
P. 895
P. 896
P. 897
P. 898
P. 899
P. 900
P. 901
P. 902
P. 903
P. 904
P. 905
P. 906
P. 907
P. 908
P. 909
P. 910
P. 911
P. 912
P. 913
P. 914
P. 915
P. 916
P. 917
P. 918
P. 919
P. 920
P. 921
P. 922
P. 923
P. 924
P. 925
P. 926
P. 927
P. 928
P. 929
P. 930
P. 931
P. 932
P. 933
P. 934
P. 935
P. 936
P. 937
P. 938
P. 939
P. 940
P. 941
P. 942
P. 943
P. 944
P. 945
P. 946
P. 947
P. 948
P. 949
P. 950
P. 951
P. 952
P. 953
P. 954
P. 955
P. 956
P. 957
P. 958
P. 959
P. 960
P. 961
P. 962
P. 963
P. 964
P. 965
P. 966
P. 967
P. 968
P. 969
P. 970
P. 971
P. 972
P. 973
P. 974
P. 975
P. 976
P. 977
P. 978
P. 979
P. 980
P. 981
P. 982
P. 983
P. 984
P. 985
P. 986
P. 987
P. 988
P. 989
P. 990
P. 991
P. 992
P. 993
P. 994
P. 995
P. 996
P. 997
P. 998
P. 999
P. 1000

61
num cupidius inferit, elisa neruorum officia reductos in palmam digitos perpe
tus curuitatis inculo perfrinxerunt. Idem cum Duffynum, Hybernie oppi
dum, obsideret, murorum firmitate expugnationis facultatem negari conspi
ceret, Hadigiani acuminis ingenium simulat, hirundinum alis in cluſum tun
gis ignem affigi precepit. Quibus propria nidificatione receptis, subitò flam
mifecta luxerunt. Quas oppidanis relinqueret concurrentibus, maiorem fopien
di ignis quam cauendi hostis curam prestantibus, Duffyno potuit. Post hoc
apud Britanniam amissis bello militibus, cum difficilem ad litus reditum habi
biturum videretur, interfectorum cadaueribus erectis, & in acie collocatis, ita pri
tium multitudine habitum representabat, ut nil ex eius specie tanto vulnere
detrahitum videretur. Quo facto hosti non solum conferenda manus fiduciam
abstulit, sed etiam carpente fugae cupidinem incussit.

SAXONIS GRAMMATICI

HISTORIAE DANORVM LIBER QUINTVS.

QUINTVS.

FRIDLEUO Fridleuo, filius Frotho septem annos natus conce
di Danorum arbitrio subrogatur. Idem, concione prehabita,
infantiam regis a tutoribus excipendam duxerunt, ne ob prin
cipis puerilitatem regem excideret summa. Tantum siquidem
ab infueris Fridleui memorie ac nomini tributum, ut tam te
nero eius sanguine regnum daretur. Habito ergo delectu, West
marus & Colo fratres in educationis regie ministerium arce
sunt. Illo quoque & Aggoni, octoq; alijs illustribus viris, non modo regis tutela
credita, verum etiam gerendi sub ipso regni potestas indulta, abunde eis iresani
miti suppetebant, crebra non corporis tantum, sed etiam ingenij dote polienti
bus. Ita Danorum Remp, expectato regis robore, vicaria tutabantur officia. Vxor
Colonis erat Gortwara, quae eximie procacitatis facundia, quantumlibet disertos
ac loquaces enervare solebat, altercando quippe efficax erat, & in omni discepta
tione genere copiosa. Pugnabat siquidem verbis, non modo questionibus fre
ta, verum etiam per uicacibus armata responsis. Imbellem nemo feminam de
bellare poterat, a lingua spicula mutuante. Quosdam per uicacitatis petulantia re
bellabat, alios veluti quibundam caullationum nexibus implicatos fallaciarum
laqueis strangulabat. Adeo uegetum mulier ingenium fuit. Ceterum dondere
pacta, aut rescindere prepotens erat, & triulq; horu efficaciam oris aculeo gestans.
quippe discedere seceda, ac sociare callebat, ita ad strumlibet anceps lingue com
mercium fuit. Duodecim Westmari filij erant, ex quorum numero tribus com
mune Grep nomen incescit, hos simul conceptos idem partus absoluit, ortus
qualitatem vocabuli societate testantes. His summa celsibus aut ferro dimican
di perij exstitit. Hoddoni quoq; Frotho maritimi tyrannidis detulerat potesta
tem, hic regem proximo necessitudinis ordine contingebat. Colo terna filiorum
forte gaudebat. Eo tempore quidam Frothonis fratre genitus, pro tuenda patria
gerebat rei nauticae summam. Soror regis Gunwara erat, cui ob eximiam forme
pulchritudinem Speciose cognomen extabat. Filij Westmari Colonisq; quum
& aetate impuberes, & animis acres essent, fiducia in temeritate uerba, ad ob
scenos ac degeneres ritus inquinata flagitijs indolem aliorum nuptis ac filiabus,
in insolentem indomitq; gesserunt, ut consuetudinis auctoritas, propter
scripsisse pudicitiam atq; in prostibulum relegasse viderentur. Corruptis quoq;
matronarum fulcris, ne toris quidem uirginalibus abstinebant. Suus nullum tha

TEKSTO KOREKTŪRA

(XVI AMŽIUS)

Ši 1576 metais išleista „Danica historia“ (Danijos istori
ja), parašyta XII amžiuje danų istoriko Sakso Gramati
ko (Saxo Grammaticus, apie 1160–po 1208), įdomi tuo,
kad visas knygos tekstas itin kruopščiai suredaguotas
ir ištaisytas, lyg būtų parengtas naujai laidai: Vidur
amžių ir seniausios lotyniškoms knygoms būdingi
trumpinimai išskleisti, visos „v“ raidės pakeistos į
„u“, netgi žodžiuose: „voce“, „viribus“ ir pan., kai ku
rie taisymai prieštarauja lotynų kalbos taisyklėms, pa
vyzdžiui: visos „æ“ pakeistos į „e“, „vltioni“ pakeistas
į „ulcioni“. Be to, susidaro įspūdis, lyg tekstas būtų

redaguotas du kartus – pirmasis „redaktorius“ naudo
josi paprastu pieštuku, antrasis pastabas ir taisymus
užrašė juodu rašalu, dažnai nubraukdamas arba pa
tvirtindamas „pieštukinio redaktoriaus“ korektūras.
Neaišku, kada tekstas buvo redaguotas. Tik žinoma,
kad paprastas grafitinis pieštukas buvo pradėtas nau
doti rašymui XVIII amžiaus pabaigoje, masiškai papli
to XIX amžiuje. Vėlesnės šio veikalo lotyniškos laidos
buvo išleistos 1645, 1771, 1839, 1886, 1931 ir 2005 me
tais. Jose aptariamose XVI amžiaus „Danijos istorijoje“
rastos „korektūros“ nepanaudotos.

RADINIAI KNYGOSE

Žmonių prigimtis vienoda, skiriasi tik jų įpročiai

Konfucijus (551–479 pr. Kr.)

Kadangi senosios knygos, kaip ypač vertingas turtas, būdavo labai saugomos, neretai jose buvo laikomi įvairiausi dalykai: skolos rašteliai, mylimųjų laiškai, ūkio sąskaitos, įvairios iškarpos, komunijos ir nuodėmių atleidimo liudijimai, džiovinti augalai, plaukų sruogos, kartais knygose užsilikdavo adatų, plunksnų, teptukų. Deja, pasitaiko ir sudžiūvusių vabzdžių, voragyvių ar kitų gyvųjų organizmų liekanų. Kartais visi šie daiktai atlikdavo ir knygos skirtuko (ypač dažnas skirtukas buvo šiaudas) vaidmenį. Tokie radiniai turėtų sudominti įvairiausių sričių tyrinėtojus, pavyzdžiui, džiovintos gėlės, medžių lapai ir kiti augalai, kurie galbūt į knygą buvo įdėti XVI ar XVIII amžiuje, galėtų sudominti botanikos specialistus, o sudžiūvę vorai, drugeliai ar

netgi paprasčiausios musės suteiktų mokslinių žinių entomologams. Knygose neretai randama ir įvairių įrankių – adatų, teptukų, rašomųjų plunksnų, savadarbių knygų skirtukų, taip pat atskirai spausdintų ar pieštų paveikslėlių, maldelių, iš kitų knygų iškirptų graviūrų, tekstų nuotrupų, portretų. Kartais netgi aptinkama sudžiūvusių maisto produktų likučių. Visi šie knygų „lobiai“ paprastai paliekami toje pat vietoje, kur buvo rasti, užregistravus radinį knygos apraše. Tai daroma siekiant jokių būdu nepakeisti istoriškai susiformavusios senosios knygos kaip savarankiškos antikvarinės vertybės su visais joje esančiais „priedais“ vientisumo, jos istorinio kelio ir reikšmės, šįkart visiškai neatsižvelgiant į pirminę knygų paskirtį – tekstinio turinio perteikimą.

DAILININKO TEPTUKAS (XVI AMŽIUS ?)

Vienas seniausių objektų, rastų Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų knygų viduje, – dailininko teptukas. Italų architekto Džakopo Barocio da Vinjolos (Jacopo Barozzi da Vignola, 1507–1573) knygos „Regola delli

115. Teptukas, rastas XVI a. architektūros knygoje

cinque ordini d'architettura“ (Penkių architektūros orderių taisyklės) viduje rastas teptukas galėjo priklausyti nežinomam architektui, besinaudojusiam šiuo katalogu ir kūrusiam kokį nors pastatą. Teptukas mediniu kotu, galai aptaisyti paukščio plunksnos detalėmis, šeriai švelnūs, vienoje teptuko pusėje – plonesni, kitoje – storesni.

DŽIOVINTI AUGALAI (XVIII AMŽIUS)

Įvairūs džiovinti augalai – vieni dažniausių radinių knygų viduje. Pavieniai tokie augalai galėjo atlikti ir skirtuko vaidmenį. Kartais vienoje knygoje randamas kone visas herbaras – ypač daug įvairių sudžiūvusių augalų. Kai kada popieriuje matyti rudos žymės, atsiradusios nuo šviežių augalų. Sausi augalai popieriui daugiau nebekenkia.

123. Džiovintų augalų rinkinys

ŠV. KAZIMIERO PORTRETAS (XVII AMŽIUS)

Kazimieras Jogailaitis (1458–1484) – Jogailos anūkas, pretendentas į Lenkijos karaliaus ir Lietuvos Didžiojo kunigaikščio sostą, dėl savo itin pamaldaus gyvenimo būdo 1602 metais paskelbtas šventuoju. Knygos pradžioje įklijuotas vienas iš šv. Kazimiero portretų Vilniaus miesto fone: šventasis pavaizduotas visu ūgiu, aprengtas karališkais drabužiais, su karūna ant galvos, dešinėje rankoje laiko skaistybės simbolį – lelijas, kairėje – kryžių, už jo išsiskiria Gedimino kalnas su dar tebestovinčia Aukštutine pilimi (pilies bokštai vaizduojami jau be stogų – pirmas toks liudijimas – 1648 metais), Trijų Kryžių kalnas, Valdovų rūmai, Vilniaus katedros Kazimiero koplyčios kupolas (pastatyta 1623–1636 metais) ir dalis Vilniaus senamiesčio. Spalvinta ranka.

118. Šv. Kazimieras

119 (viršuje), 14 (apačioje). Musių liekanos tarp lapų

MUSĖ

Mūsų dienomis sunku įsivaizduoti, kad ant knygos lapo nutūpusią musę kas nors „nubaustų“ staigiai užversdamas knygą ir palikdamas tenai jos liekanas. Senosiose knygose tokių „siurprizų“ tarp lapų pasitaiko gana dažnai. Idomu tai, kad leidiniuose ne taip jau mažai ir įvairių kitų sudžiūvusių vabzdžių – vorų, drugelių, kandžių – likučių.

PAUKŠČIO PLUNKSNA

Paukščių plunksnos taip pat nėra retas radinys tarp knygų puslapių. Kai kurios jų buvo naudojamos rašymui, kitos greičiausiai atliko skirtukų funkcijas ar būdavo saugomos dėl grožio. Iliustracijoje esanti paukščio plunksna nebuvo skirta rašymui – ji nenusmailinta.

75. Plunksna knygoje

OSTIJA (XVIII AMŽIUS)

Vienas iš retesnių objektų, rastų senosiose knygose, – ši buvusi sutrupėjusi ostija, papuošta kristograma „IHS“ su kryžiumi. Ji aptikta tarp Pjero Jozefo Trikalė (Pierre Joseph Tricalet, 1696–1761) knygos „Bibliotheca manualis ecclesiae patrum“ (Bažnyčios tėvų parankinė biblioteka)

108. Restauruota ostija

lapų. Šią ostiją 2015 metais „restauravo“ Vilniaus universiteto bibliotekos restauratorė Virgilija Guogienė. Gaila, bet dėl to, kad ostijos išliko labai mažai, nebuvo įmanoma nustatyti jos amžiaus. Šiuo metu suklijuota ostija atskiroje dėžutėje saugoma kartu su knyga, kurioje ji ir buvo rasta.

„KATINO“ PLAUKAI (XVII AMŽIUS ?)

Vienas kurioziškiausių knygų radinių – neaiškos kilmės ir paskirties kailiukas. Šioje austrų teologo Tobijo Lonerio (Tobias Lohner, 1619–1697) knygoje „Instructio practica septima: De Munere“ (Septintasis praktinis pamokymas: Apie pareigą) tarp lapų rasta nenustatyto gyvūno plaukų. Kailiukas labai švelnus – gal tai švelniems dailininko teptukams gaminti skirti ruošiniai?

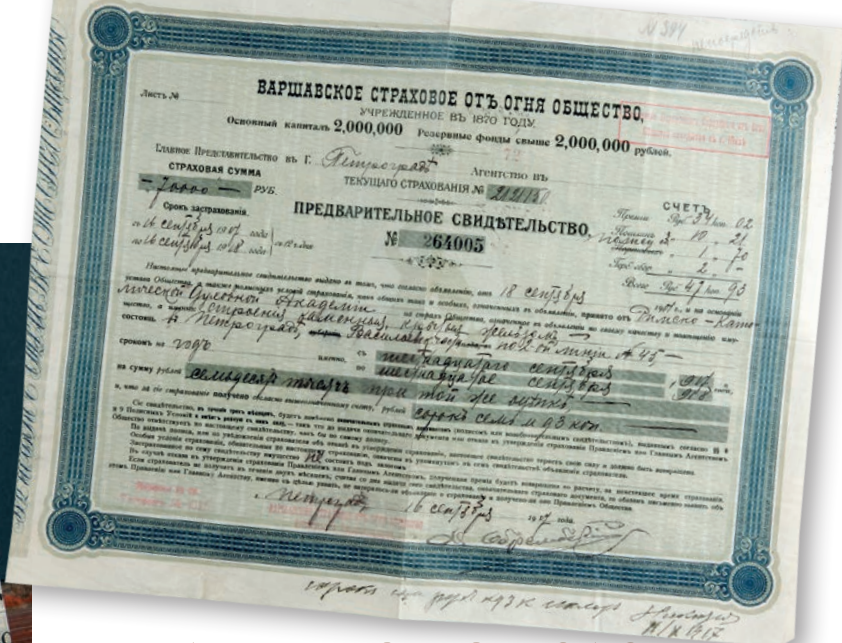
58. Gyvūno kailiukas knygoje

18. Itin preciziškai iškirptos paukščių ir gėlių iliustracijos

IŠKARPOS

Spalvotos preciziškai iškirptos paukščių ir augalų iliustracijos, rastos tarp įvairių knygos lapų, – tai tik viena iš randamų „karpinių“ variacijų. Įvairių iliustracijų, tekstų, portretų, straipsnių iškarpų senosiose knygose buvo laikoma daug.

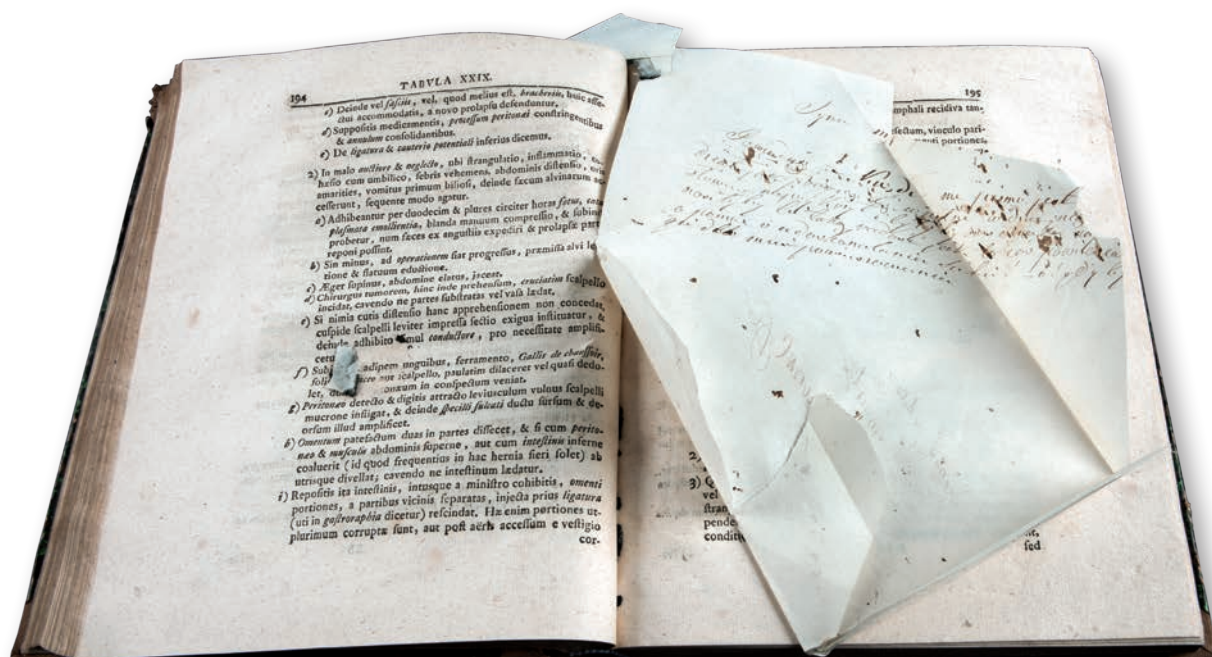
DRAUDIMO POLISAS (XX AMŽIUS)

Knygai patikėtas saugoti tikriausiai ypač vertingas dokumentas – 1917–1918 metų draudimo nuo gaisro polisas, pasirašytas 70-čiai tūkstančių rublių sumai. Juo apdraustas mūrinis skardiniu stogu pastatas, priklausęs Peterburgo Romos katalikų dvasinei akademijai. 1917 metais Peterburge jau buvo prasidėję įvairūs darbininkų neramumai, dažnai pasibaigdavę susirėmimais su policija, susišaudymais ir gaisrais.

RAŠTELIAI, LAIŠKAI (XVII AMŽIUS)

Įvairiausio turinio laiškai, laiškėliai, rašteliai, pranešimai, antspauduoti su parašais ar visiškai be jų, su-lankstyti ir ištiesinti – vieni dažniausiai pasitaikančių knygose daiktų. Kartais reikia gerokai paplušėti, norint

išsiaiškinti raštelio tekste aprašomas aplinkybes ar rašiusiojo ryšį su knyga, bet tokie iššifruoti radiniai suteikia naudingos informacijos apie anų laikų istorines, ekonomines, buitines ar žmonių santykių ypatybes.

KNYGŲ GRAFFITI

Verba docent, exempla trahunt

Žodžiai moko, pavyzdžiai traukia

Nežinomas autorius

Ne vienas anoniminio „dailininko“ nupieštas žmogeliukas ar gyvūnas, kūno dalis ar kokia scena „iš gyvenimo“ slepiasi tarp tūkstančių knygos lapų. Paprastai šie primityvūs, neaiškūs, nebaigti kontūriniai piešiniai, nesusiję su tekstu, džiugina skaitytojus. Knygų *graffiti* – tai marginalijos knygoje, proveniencijos bei kiti ženklai, dažniausiai neturintys jokių tiesioginių sąsajų su knygos turiniu⁹⁰. Visi tokie įrašai ir piešiniai yra puikus šaltinis studijuojant praėjusių epochų žmonių gyvenimo būdą, visuomenės nuotaikas, žmogaus pasąmonės proveržius, jo kasdienybės detales. Nors ir mėgėjiški, šie piešiniai, kilę stebint kasdienybę, atskleidžia to meto madas, drabužius, šukuosenas bei papročius. Knygoje nupieštas vaizdelius galima vertinti kaip plunksnos mėginimus – knygų savininkams išbandant naują plunksną, rašalą, popierių ir pan., ar kaip vaizduotės, kūrybinės raiškos liudijimą, dažniausiai anoniminių⁹¹. Kartais tokių piešinių atsiradimą lemdavo atsitiktinumai. Išsiliejus rašalui, iš dėmės galėdavo gimi simpatiški ar šaržo bruožų turintys kūrinių. Įvairius papaišymus knygoje galima skirti: į savarankiškus užbaigtus meno kūrinius, turinčius savo kompoziciją; paprastus,

primityvius, neaiškius, neužbaigtus kontūrinius piešinius, neturinčius ryšio su tekstu, tokių piešinių knygoje pasitaiko dažniausiai; papaišymus „užsisvajojus“, paterliojimus, neturinčius nieko bendro su meniniu suvokimu. Ypač vertingi piešiniai, teikiantys pirminę informaciją apie asmenį – knygos savininką ar iliustracijos autorių⁹². Deja, tokių piešinių nėra daug. *Graffiti* dažniausiai randami pagrindinio teksto paraštėje, knygos priešlapyje, antraštiniame lape, vidinėje viršelio pusėje, tuščiuose knygų puslapiuose. Spaudiniai, kuriuose aptinkama piešinių, daugeliu atveju buvo mokyklose naudojamos mokomosios priemonės (vadovėliai),ėjusios iš rankų į rankas, pamokslų rinkiniai, institucijų bibliotekoms priklausiusios knygos ir pan. Gana dažnai piešiniai komponuojami kartu su įrašais, tačiau retai tokie įrašai atskleidžia kūrinio autorystę. Knygų *graffiti* atspindi nekasdienišką, neoficialų, kritišką, kartais ironišką santykį su aplinka, o knygų dekoravimas originaliais piešiniais liudija meninį knygos savininko polinkį. Tokie „meniniai intarpai“ kiekvienos knygos istorijai suteikia spalvingumo ir patraukia tyrėjus atsiskleidusiu asmeniškumu.

PORTRETAI (XVII–XVIII AMŽIUS)

Senosiose knygoje ypač dažnai pasitaiko ranka pieštų žmonių portretų. Paprastai jie būna įvairiuose vadovėliuose, gramatikose, žodynuose ar, pavyzdžiui, Antikos autorių kūrinių chrestomatijose. Galbūt tai per pamokas, paskaitas nuobodžiaujančių mokinių ar studentų kūrybinės apraiškos?

105. Jaunuolio portretas

ŽIRGAI IR TRIUŠIS

(XVI-XVII AMŽIUS)

Gyvūnai – tai dar vieni iš mėgstamų „knygų dailininkų“ modelių. Kartais knygoje esantys piešiniai net nekelia abejonių dėl jos savininko pomėgio piešti, iliustracijos būna meniškos, dažnai gausiai paryškintos ornamentais.

42. Triušis

30. Žirgai

69. Karžygio piešinys

KARŽYGYS IR ŽVAIGŽDININKAS

(XVI-XVII AMŽIUS)

Kai kuriose knygose vyrauja „tekstinės“ rankraštinės iliustracijos, t. y. nors truputį su knygos tekstu susiję piešiniai. Štai knygoje apie žmogaus talentus ir sielos paslaptis ant lapų užklijuotuose lapeliuose nupiešti angelas ir karys su kalaviju ir durklu. Tikėtina, kad tai paties nežinomo „dailininko“ jį supusio gyvenimo atspindys. Astronomijos klausimus gvildenančioje knygoje – žvaigždininko piešinukas, kuriame taip pat galima įžiūrėti piešinio autoriaus gyvenamojo meto aprangos detalių.

82. Žvaigždininkas
astronomijos knygoje
(viršuje)

69. Knygos apie žmogaus
galimybes antraštinis
lapas

8. Kartografų portretai

JOACHIMO LELEVELIO [?] PIEŠINYS

Šis atlasas priklausė istorikui ir kartografui, kolekcininkui Joachimui Leleveliui (Joachim Lelewel, 1786–1861). Yra žinomas J. Lelevelio pomėgis kolekcionuoti dailės darbus, neretai pats persipiešdavo jam reikalin-

go žemėlapių kopijas su visais puošniais kartušais ir meniškais papuošimais. Taigi būtų galima spėti, kad šis rankraštinis spalvotas piešinys atlaso gale taip pat galėtų priklausyti žymiojo aistringo kartografo rankai.

81. Nežinomo miesto vaizdas

32. Vilniaus [?] vaizdas su gynybine siena ties Aušros vartais

MIESTŲ VAIZDAI (XVII–XVIII AMŽIUS)

Miestų vaizdavimas senosiose knygose – taip pat gana dažnai pasitaikantis reiškiny. Kartais tokiuose piešiniuose gali būti parodytas kelias į miestą arba miesto vaizdas iš už miesto vartų. Visada būtų įdomu nustatyti, – tai galėtų būti svarbu miestų istorijai, – koks miestas piešiniuose pavaizduotas. Vienos knygos vidinėje viršelio pusėje juodu rašalu nupieštas nežinomo miesto gynybinės sienos fragmentas, panašus į Vilniaus [?] ties Aušros vartais dabar išlikusius sienos likučius.

ŠVENTI PAVEIKSLĖLIAI IR KAIMAS

(XVII AMŽIUS)

Viename šių paveikslėlių knygos skaitytojas ar savininkas greičiausiai bandė kopijuoti frontispise pavaizduotas figūras. Kitame paveikslėlyje – daug rečiau aptinkamas, spalvotu pieštuku nupieštas paveikslėlis – idiliškas kaimo vaizdelis.

101. Knygos frontispisas

101. Nukopijuotos
šventųjų figūros (dešinėje
toliau)

91. Rudu pieštuku
pieštas kaimo vaizdelis
(apačioje)

44. Nežinomo asmens portretas

ILIUSTRUOTAS ĮRAŠAS (XIX AMŽIUS)

Šio piešinio atsiradimo priežastis galima sieti su knygoje esančiu įrašu lenkų kalba: „*Morawie! Kiedy chcesz zostać Magistrem i mieć [nupieštas ordinas], to powinieneś te próżne miejsca zapelnąć słówkami, tak według porządku, inaczej zostaniesz, delikatnie mówiąc Durniem i e.t.c. 1830 Jacek Burnymistra*“ [?] (Morave! Jei nori tapti magistru ir turėti [nupieštas ordinas], privalai šias tuščias vietas [puslapius?] užpildyti žodžiais, kitaip liksi, švelniai tariant, kvailiu ir t. t. 1830 Jacek Burnymistra). Matyt, kuris nors iš studentų, perskaitęs šį įrašą, sugalvojo nupiešti du portretus. Įdomu, jog abiejuose portretuose yra pavaizduotas ir tekste paminėtas [nupieštas] ordinas.

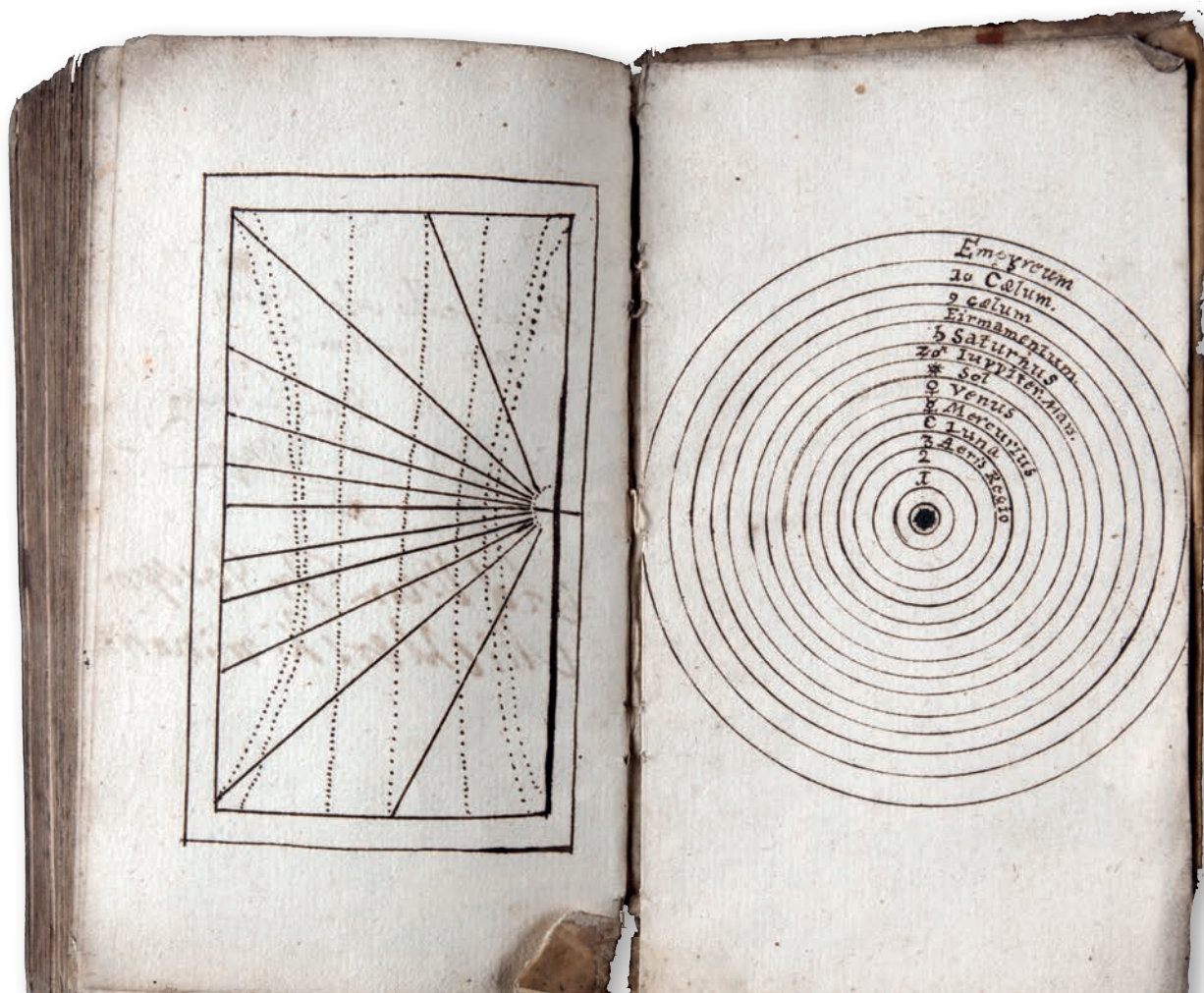
44. Portretas su pagiežingu užrašu „bestja“, skirtu nežinomam asmeniui

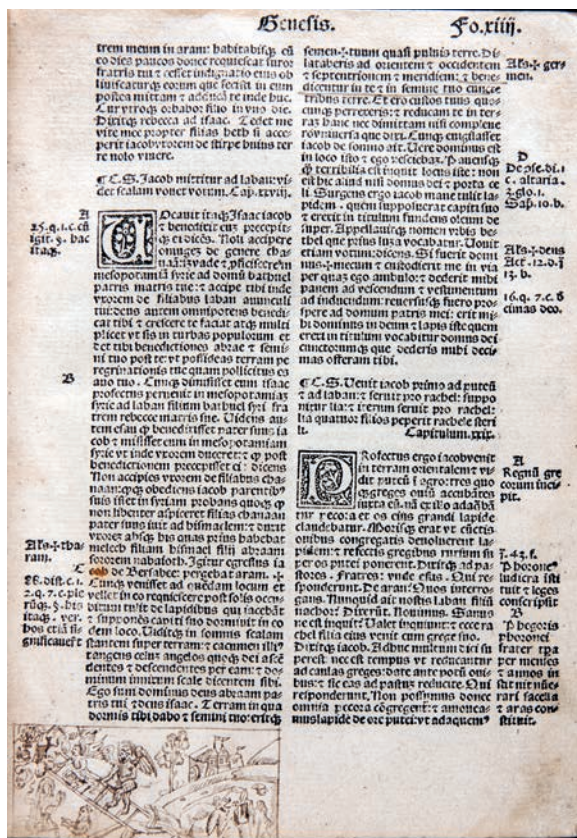
GEOCENTRINĖ PASAULIO SISTEMA (XVII AMŽIUS)

Knygos pabaigoje tuščiuose lapuose ranka kruopščiai nupiešta Klaudijo Ptolemajo (Klaudios Ptolemaios, apie 90–apie 168) geocentrinė Visatos sistema:

pasaulio centre yra Žemė, o aplink ją skrieja visi kiti dangaus kūnai – Saulė, Mėnulis ir planetos.

104. Atvarto dešinėje – geocentrinės pasaulio sistemos brėžinys

ILIUSTRUOTA BIBLIJA (XVI AMŽIUS)

Biblijoje surastas rankraštiniis piešinys – meno kompozicija – greičiausiai liudija labai religingo ir išsilavinusio piešėjo meninius gebėjimus. Piešinys vaizduoja mišlingą Jokūbo sapną, aprašytą „Pradžios knygos“ 28-ame skyriuje: „Jokūbas paliko Beer-Šebą ir leidosi Harano link. Pasiekęs žinomą vietą, jis apsistojo nakvoti, nes saulė jau buvo nusileidusi. Paėmęs iš tos vietos akmenį, pasidėjo jį po galva ir toje vietoje atsigulė miegoti. Jis sapnavo: žiūri, laiptai stovi žemėje, o jų viršus siekia dangų, ir Dievo angelai jais laipioja aukštyn ir žemyn“ (Pr 28, 10–12).

9. Rankraštinė Biblijos teksto iliustracija

9. Jokūbo sapnas

KNYGOS

RANKRAŠTINIAI ĮRAŠAI KNYGOSE – MARGINALIJOS

*Man liest viel zu viel geringe Sachen, womit man die Zeit verdirbt...
Man sollte eigentlich immer nur das lesen, was man bewundert*

Pernelyg daug skaitoma vidutinių knygų, prie jų gaišamas laikas... Iš tiesų reikėtų skaityti tik tai, kas stebina

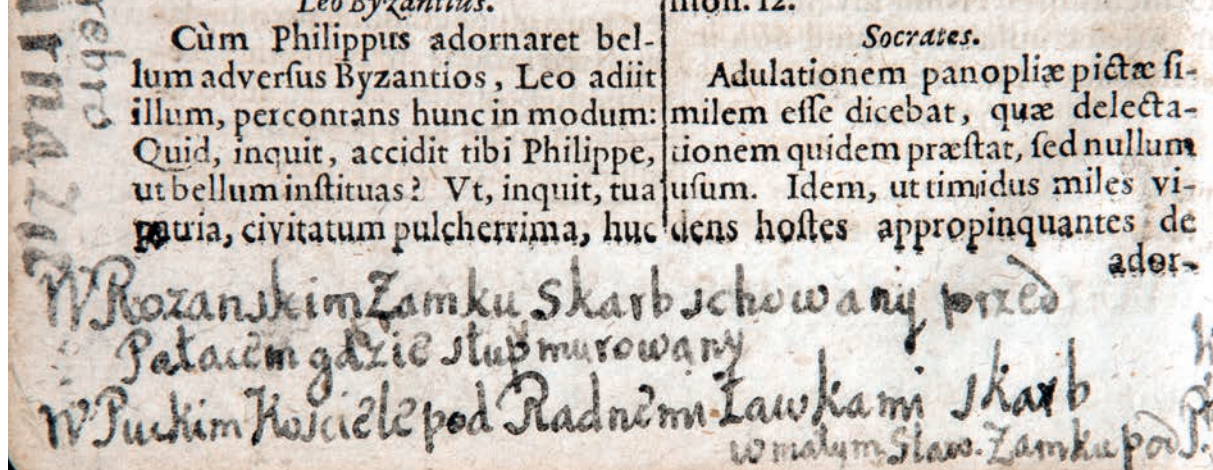
Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832)

XVI–XIX amžiaus knygose gausu įvairių rankraštinųjų įrašų – dažniausiai tai knygų savininko nuosavybės įrašai, siekiantys apsaugoti tuo metu buvusias labai brangias knygas nuo vagystės ar sugadinimo. Kita įrašų rūšis – įvairios tematikos su knygos turiniu susiję arba nesusiję įrašai, paprastai rašomi priešlapiuose, paraštėse arba specialiai užrašams įrištuose

tuščiuose popieriaus lapuose. Tokie įrašai suteikia mums informacijos apie to meto žmonių įpročius, gyvenimo būdą, tikėjimą, buitį ir pomėgius. Šie įrašai mažai tyrinėti, todėl juose galima aptikti niekam nežinomų užfiksuotų gamtos, istorijos įvykių, literatūros kūrinių, maisto gamybos ar vaistų, kosmetikos receptų.

60. Įrašai – visoje knygoje esančiose tuščiose vietose

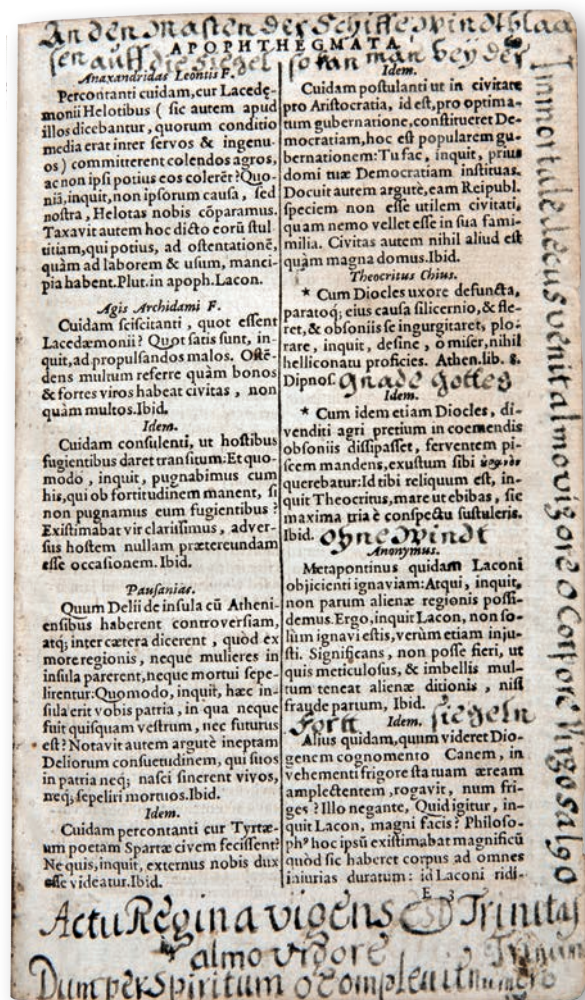

60. Įrašai apie lobius Ružanų pilyje ir Pucko bažnyčioje

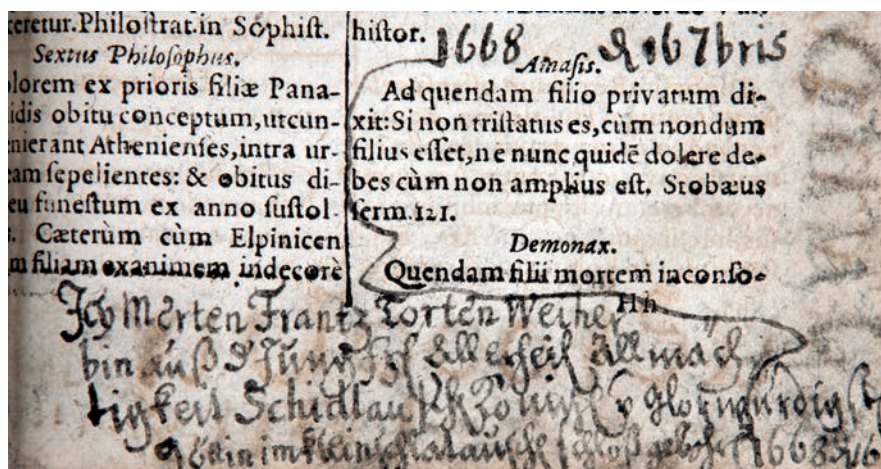
KNYGA-MISLĖ

(XVII AMŽIUS)

Visos laisvos nuo teksto vietos Konrado Lykosteno (Konrad Lykosthenes, 1518–1561) knygoje „Apophthegmata“ (Trumpi posakiai) yra aprašinėtos juodu rašalu vokiečių, lotynų ir lenkų kalbomis. Sprendžiant iš kai kurių tekstuose paminėtų datų, įrašai daryti XVII amžiaus pabaigoje–XVIII amžiaus pradžioje knygos savininko Martino Franco Torten Vaiherio Holcbekerio (Martin Franz Torten-Weiher Holzbecker, g. 1668 rugsėjo 16). Įrašų tematika įvairi – lobiai („W Rozanskim Zamku Skarb schowany przed Palacem gdzie stup muirowany“ – Ružanų [Ружаны, Baltarusija] pilyje prieš rūmus, kur mūrinis stulpas, paslėptas lobis; „W Puckim Koscielu [święte]g] o Piotra y Pawła skarb pod Radnem lawkami“ – Pucko [Puck, Lenkija] šv. Petro ir Povilo bažnyčioje lobis po magistrato suolais; „W malym Slawutowsk[im] Zamku pod Piekarsk[im] Piecem skarb“ – Mažojoje Slavutovo [Slawutowo, Lenkija] pilyje po duonkepe krosnim lobis); kelias link lobio vietas („Rozana w Slonim. Powiecie“ – Ružanai Slanimo apskrityje; „Zamki z iednego stalu tylko szruby srebrne“ – Spynos iš gyno plieno, tik varžtai sidabriniai); įvairios gudrybės („Ołowi rozpuść nad ogniem] szafranem pofarbuy złoto otr-

60. Patarimas, kaip sėkmingai buriuoti be vėjo

60. Įrašai, nurodantys rankraštinių tekstų autorių

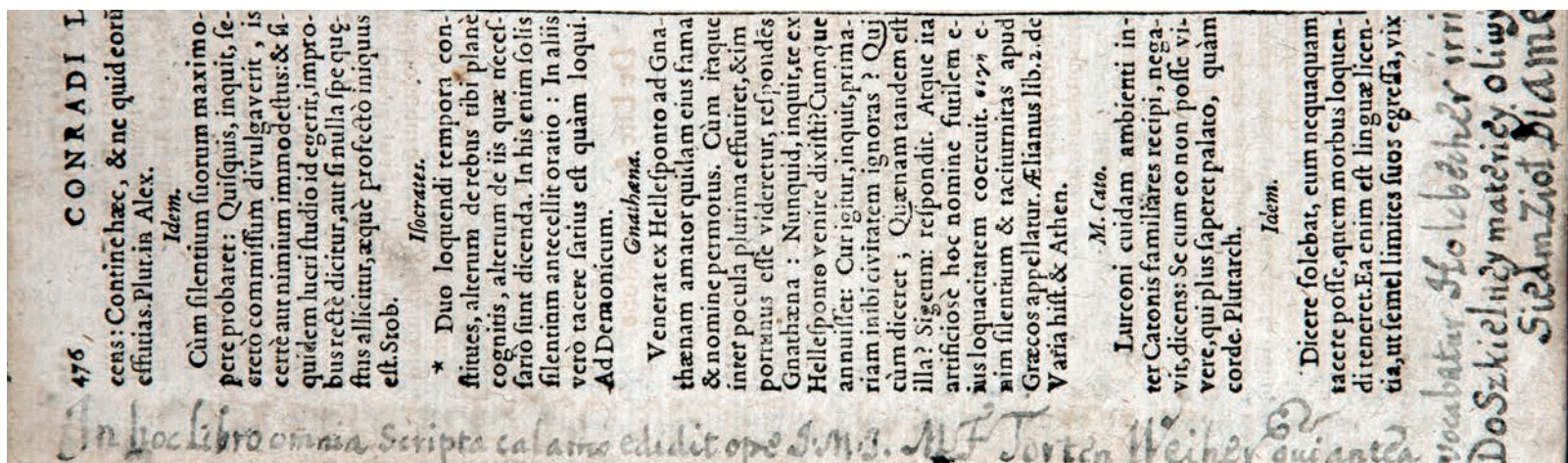

60. Patarimai, kaip geriau gaminti žuvį

zymasz na zbywanie Turkom" – Alavą ištirpink virš ugnies, nuspalvink šafranu, gausi auksą mainams su turkais; „An den Masten der Schiffe Windtblaasen auff die Siegel so kan man bey der gnade Gottes ohne Windt forttsiegeln" – Prie laivo stiebo [pritvirtink] Vėją pūtiką [kartografijoje ir mene vaizduojama galva, pučianti vėją] ant burės, taip galėsi iš Dievo malonės be vėjo plaukti); sveiko gyvenimo patarimai („Rybę kto gotuie

w wodzie, gotuie ią w Trucziznie; w Winie ią gotuy y mięso w winie radzę ci bo woda rodzi trucziznie" – Kas gamina žuvį vandenyje – tas gamina nuoduose; vyne ją gamink ir mėsą vyne, patariu tau, nes vanduo pagimdo nuodus) ir kiti, švelniai tariant, keistoki, bet įdomūs įrašai.

60. Įrašas su marginalijų autoriaus pavarde

„VEIDRODINIS“ UŽRAŠAS

(XVIII AMŽIUS)

Įrašas juodu rašalu knygos pabaigoje, kurį perskaityti galima tik su veidrodžiu: „Reim[primatur?] Antonius Grzegorzewski U. J D. [Utriusque Iuris Doctor] in Ecclesia Cathedrali Posnaniensi Diaconus Vicarius & Ostioli[i?] Goud [?]" (Leidžiama perspausdinti [?] Antonijus Gžegoževskis Abiejų teisių daktaras Poznanės katedros diakonas, vikaras ir [?]). Knygos leidėjas – Poznanės kanauninkas, Varšuvos arkidia-konas Antonis Gžegoževskis (Antoni Grzegorzewski, ?–1759/60). Tikriausiai tai viso labo tik nežinomo skaitytojo arba knygos savininko labai įdomiu būdu įrašyta knygos leidėjo nuoroda.

41. Veidrodinis užrašas

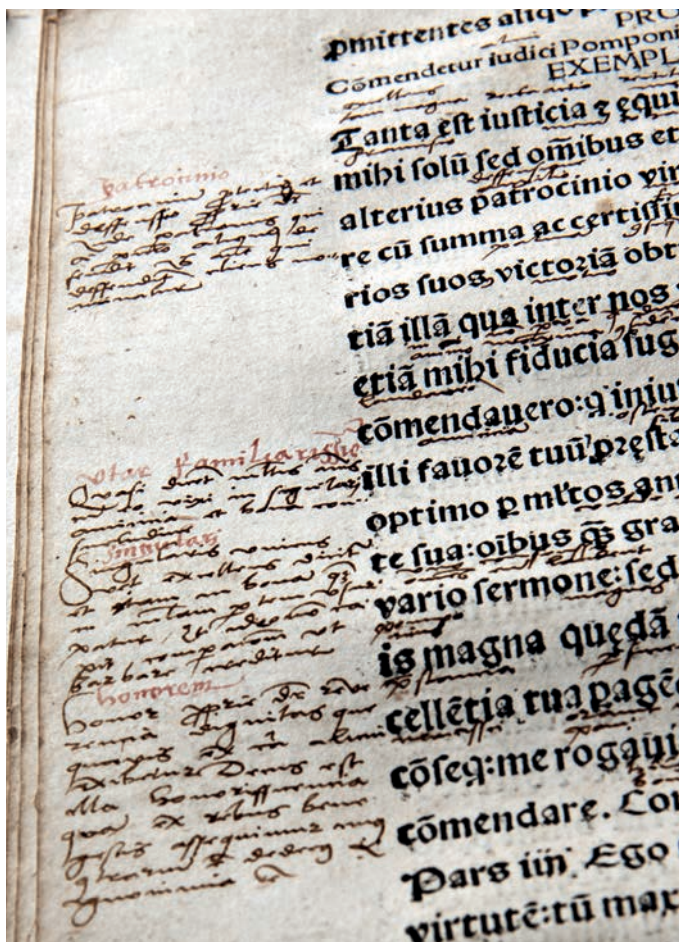

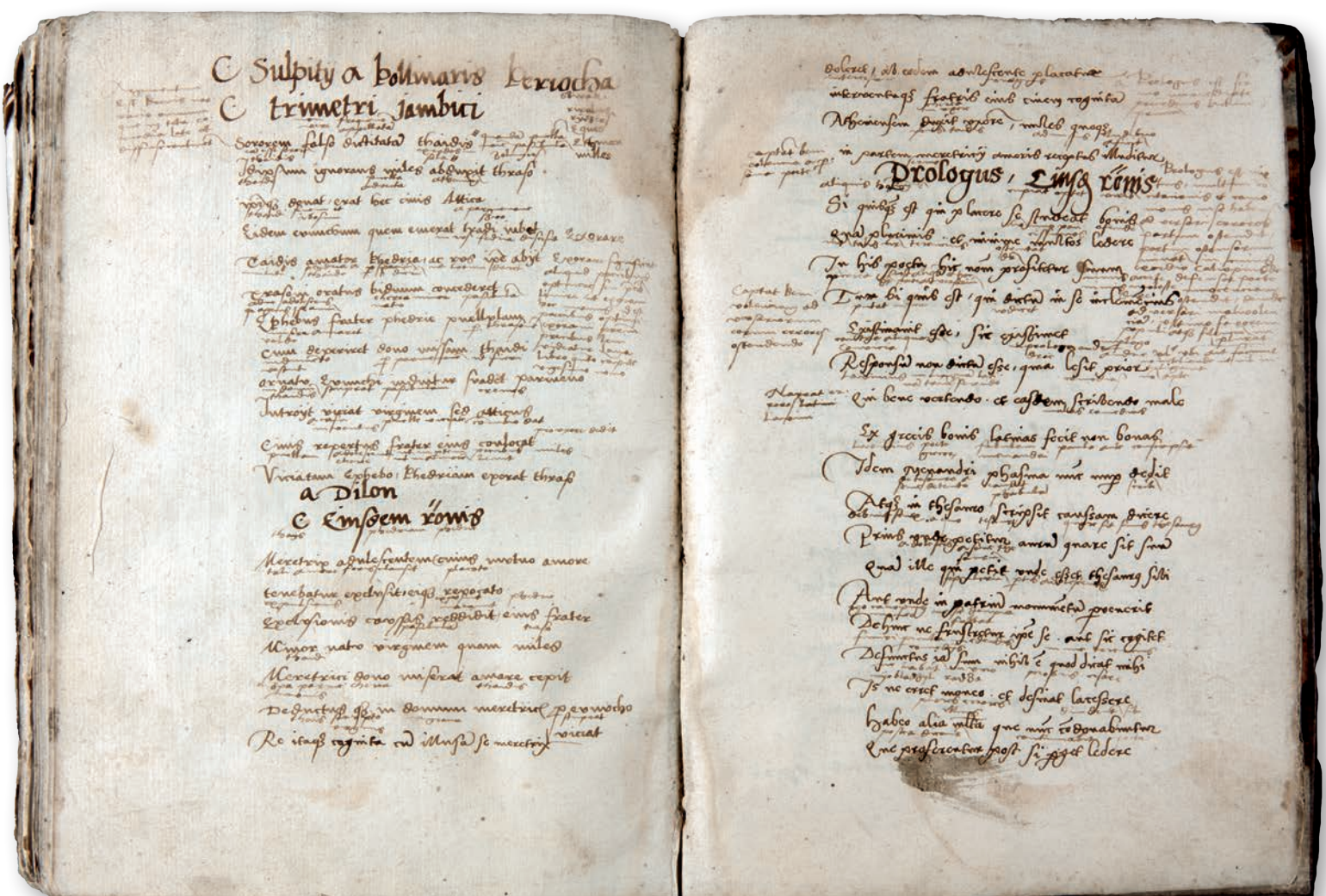
TEKSTO KOMENTARAI

(XVI AMŽIUS)

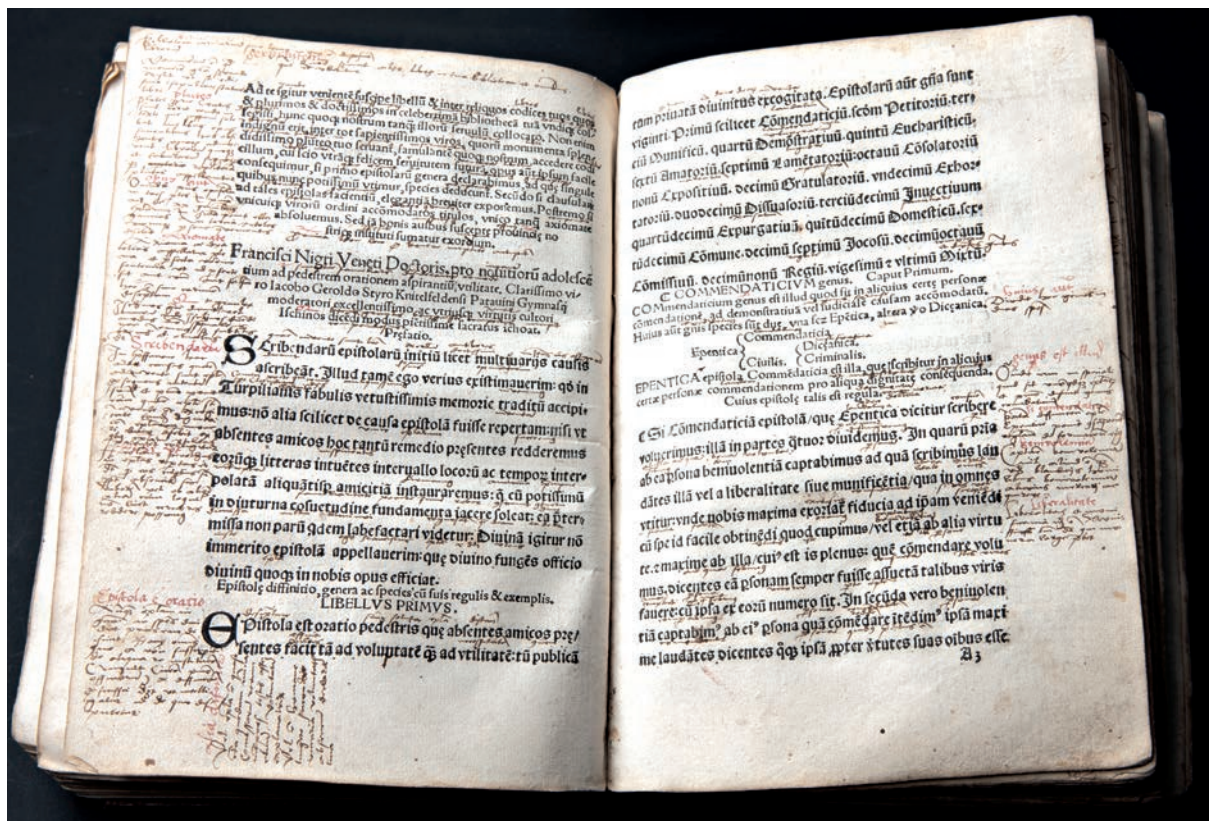
Rašyti įvairias pastabas, vertimus bei komentarus tekstų paraštėse ar tarp eilučių buvo skaitytojų mėgstamas užsiėmimas, matyt, visais laikais. Viena tokių „stropiai“ perskaitytų ir pakomentuotų knygų – XVI amžiaus pradžios 12-os knygų konvoliutas, kurio visos paraštės, priešlapiai, kai kur tarpai tarp eilučių ir papildomai įrišti lapai prirašyti juodu ir raudonu rašalu išskirtinai smulkiu šriftu. Tai daugiausia knygų teksto papildymai arba komentarai, rašyti veikiausiai XVI amžiuje, todėl juos perskaityti dėl braižo smulkumo ir senajai rašybai būdingų žodžių trumpinimų yra labai sunku. Konvoliuto gale įrištuose 12-oje tuščių lapų dar yra įrašyta Terencijaus (Publius Terentius Afer, apie 195/185–apie 159 m. pr. Kr.) komedijos „Eunuchas“ dalies (400 eilučių) XVI amžiaus nuorašas iš nenustatyto šaltinio. Beje, taip pat gausiai dar smulkesniu braižu pakomentuotas.

68. Ypač smulkiu braižu užrašyti teksto komentarai

68. Ranka užrašyta Terencijaus komedija „Eunuchas“

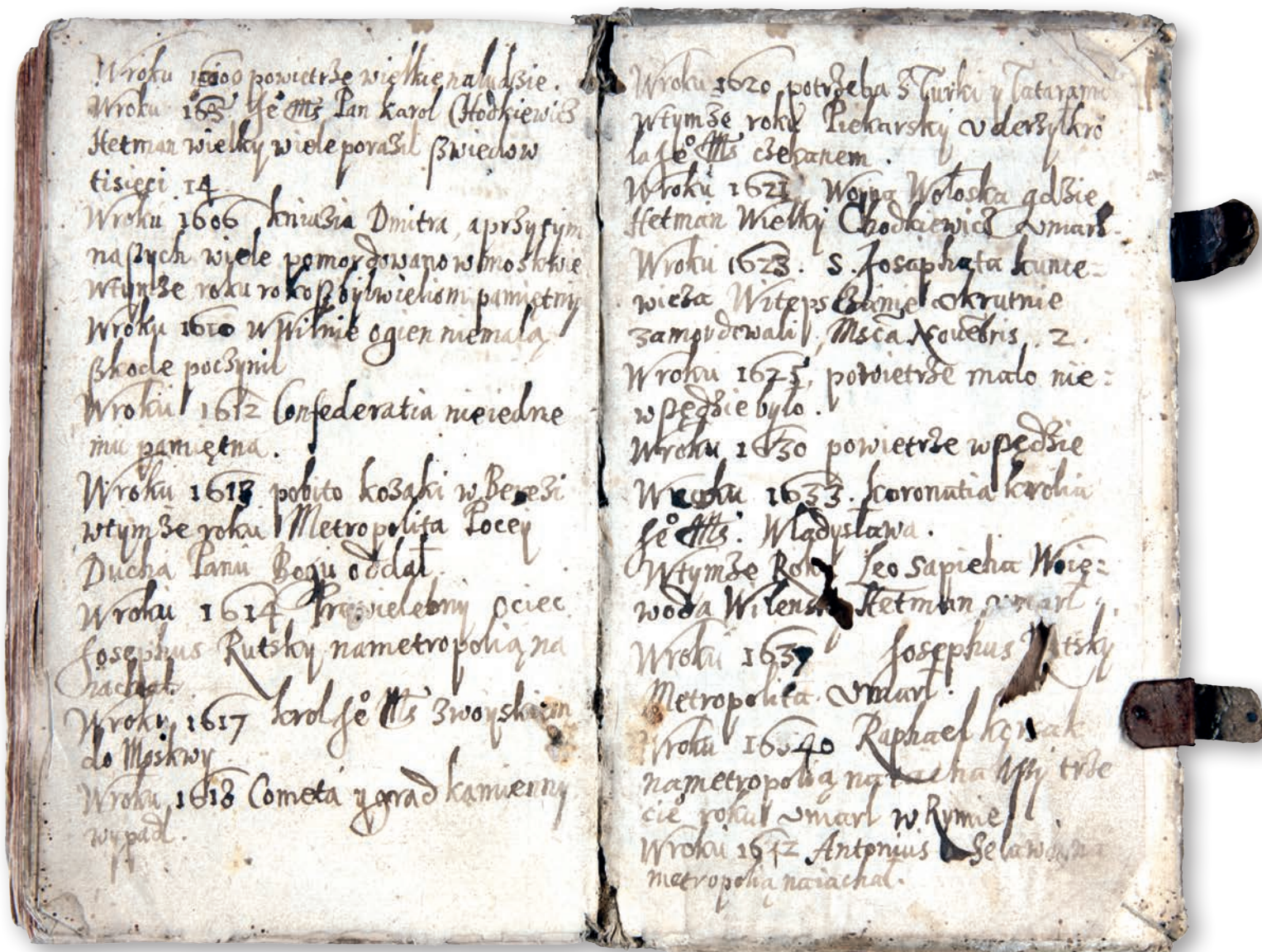
68. Rankraštiniemis pastabomis išmargintos knygos atvartas

ISTORINIAI ĮRAŠAI

(XVII AMŽIUS)

Nepaprastai įdomūs mokslininkams turėtų būti amžininkų XV–XVIII amžiaus knygų priešlapiuose ar parašėse užrašyti įvairūs istoriniai įvykiai. Jie įrašomi paprastai su datomis, kartais su komentarais ar trumpomis asmeniškėmis pastabomis ir tokiu būdu išreiškia raštininko jausmus ar savitą neoficialų požiūrį į tam tikrus įvykius. Štai teologo Rodolfo Klujto (Rodolphe Cluyt, veikė 1610–1616) knygos „Sermones dominicales“ (Sekmadieniniai pamokslai) pabaigoje tuščiuose lapuose užrašyti 1600–1649 metų įvykiai. Dalis jų yra istoriniai: „W roku 1600 powietrze wielkie naludzie“ – 1600 metais [buvo] didelis maras žmonėse; „W roku 1605 Je[go] M[o]l[ci] Pan Karol Chodkiewicz Hetman wielky wiele poraził szwedow tisięci 14“ – 1605 metais Jo Šviesybė ponas Karolis Chodkevičius, didysis etmonas, daug švedų nugalejo, 14 tūkstančių; „W roku 1606 kniazia Dmitra, a przytym naszych wiele pomordowano w Moskwie“ – 1606 metais kunigaikštis Dmitrijus, o su juo ir daug mūsiškių buvo nužudyta Maskvoje; „W roku 1610 w Wilnie ogien niemalą szkode poczynił“ – 1610 metais Vilniuje ugnis nemažai nuostolių padarė. Yra užfiksuotų ir meteorologinių, astronominių reiškinių: „W roku 1618 Cometa y grad kamienny wypał“ – 1618 metais kometa ir akmenų kruša iškrito⁹³. Neretai, radus senosios knygos įvairių įvykių aprašymų, vis kyla klausimas, ar tikrai visi šie užrašyti įvykiai yra užfiksuoti istorikų

szwedow tisięci 14“ – 1605 metais Jo Šviesybė ponas Karolis Chodkevičius, didysis etmonas, daug švedų nugalejo, 14 tūkstančių; „W roku 1606 kniazia Dmitra, a przytym naszych wiele pomordowano w Moskwie“ – 1606 metais kunigaikštis Dmitrijus, o su juo ir daug mūsiškių buvo nužudyta Maskvoje; „W roku 1610 w Wilnie ogien niemalą szkode poczynił“ – 1610 metais Vilniuje ugnis nemažai nuostolių padarė. Yra užfiksuotų ir meteorologinių, astronominių reiškinių: „W roku 1618 Cometa y grad kamienny wypał“ – 1618 metais kometa ir akmenų kruša iškrito⁹³. Neretai, radus senosios knygos įvairių įvykių aprašymų, vis kyla klausimas, ar tikrai visi šie užrašyti įvykiai yra užfiksuoti istorikų

19. Ranka užrašyti 1600–1649 metų istoriniai įvykiai

KNYGOS

NUOSAVYBĖS ĮRAŠAI IR UŽKEIKIMAI

*Quem si quis abstulerit, morte moriatur, in sartagine coquatur;
caducus morbus instet eum et febres; et roratur, et suspendatur. Amen*

*Tas, kuris tai pavogs, temiršta baisiausia mirtim, teverda pragaro katilė; tesuserga jis
krintamąja liga ir karštine; tebūna jis ketvirčiuotas ir pakartas. Amen*

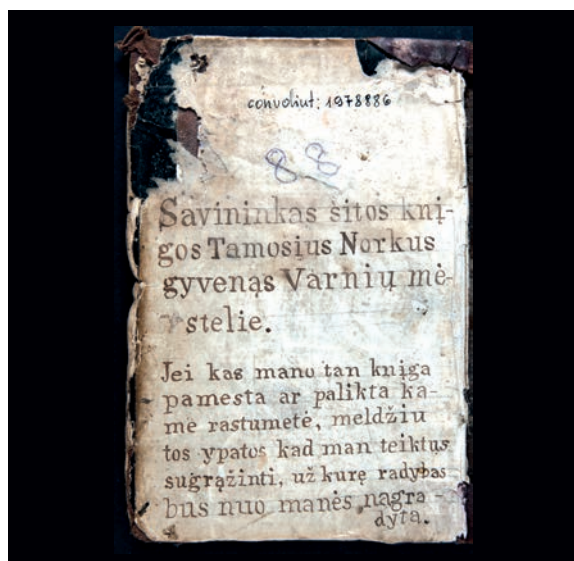
Tokiu prakeiksmu buvo bandoma nuo vagystės apsaugoti rankraštinių XII amžiaus kodeksą, kuris šiuo metu saugomas Britų muziejuje⁹⁴. Knygos senais laikais buvo ypač vertinamos ir branginamos, todėl jų savininkai įvairiais būdais stengėsi savo knygas apsaugoti, kad jų nepagrobėtų ar nesugadintų. Populiariausios apsaugos priemonės buvo knygų rakinimas grandinėmis prie stalo ar spintos bei nuosavybę patvirtinantys įrašai jose. Dažnai knygose randami kelių savininkų įrašai, padedantys atsekti knygos kelionę laiku ir erdve – koku metu, kurioje vietovėje knyga pabuvojo, o jeigu skaitytojas palikdavo ir savo pastabų – tuomet galima nuspėti ir to meto žmonių nuotakas, pažiūras ar sužinoti įdomių arba kasdienių žmonių gyvenimo įvykių (pvz., apie šeimos pagausėjimą, vedības, ekonominę padėtį, buitį pasikeitimą ar šeimos nario netektį). Neretai knygos savininkai, norėdami įbauginti ilgapirščius, į jas įrašydavo savotišką pra-

keiksmą arba knygą „pašventindavo“ palikdami ten sakralinių formulių ar maldų. Labai retai XVI–XVIII amžiaus knygose tokie tekstai būdavo įrašomi lietuvių kalba, dažniausiai tai buvo lenkų arba to meto pagrindinė mokslo ir religijos kalba – lotynų. XIX amžiaus lietuviškose knygose įrašų lietuvių kalba atsiranda vis daugiau. Šių knygų populiarumą rodo jų susidėvėjimo lygis – didžioji dalis lietuviškų maldaknygių, giesmynų, gramatikų, religinių ir istorinių veikalų yra labai „suskaitytos“. Nors knygos ir buvo tausojamos (tai rodo suklįjavimai, trūkstančių teksto vietų perrašymai, įvairūs viršelio tvarkymo pėdsakai ir pan.), vis dėlto jos ilgai neišlaikydavo skaitytojų gausos, todėl didžiuma šiuo metu Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų lietuviškų knygų yra labai susidėvėjusios. Bet būtent todėl, kad buvo dažnai skaitomos, keliavo iš rankų į rankas, jos ir yra įdomesnės, nes daugelyje jų prirašyta įvairių, unikalių rankraštinių tekstų.

NUOSAVYBĖS ĮRAŠAS (XIX AMŽIUS)

Labai gražia senovine lietuvių kalba parašytas įrašas knygos priešlapyje: „Savininkas šitos knygos Tamošius Norkus gyvenęs Varnių miestelie. Jei kas mano tan kniga pamesta ar palikta kame rastumetė, meldžiu tos ypotos kad man teiktus sugrąžinti, už kurę radybas bus nuo manės nagradyta.“

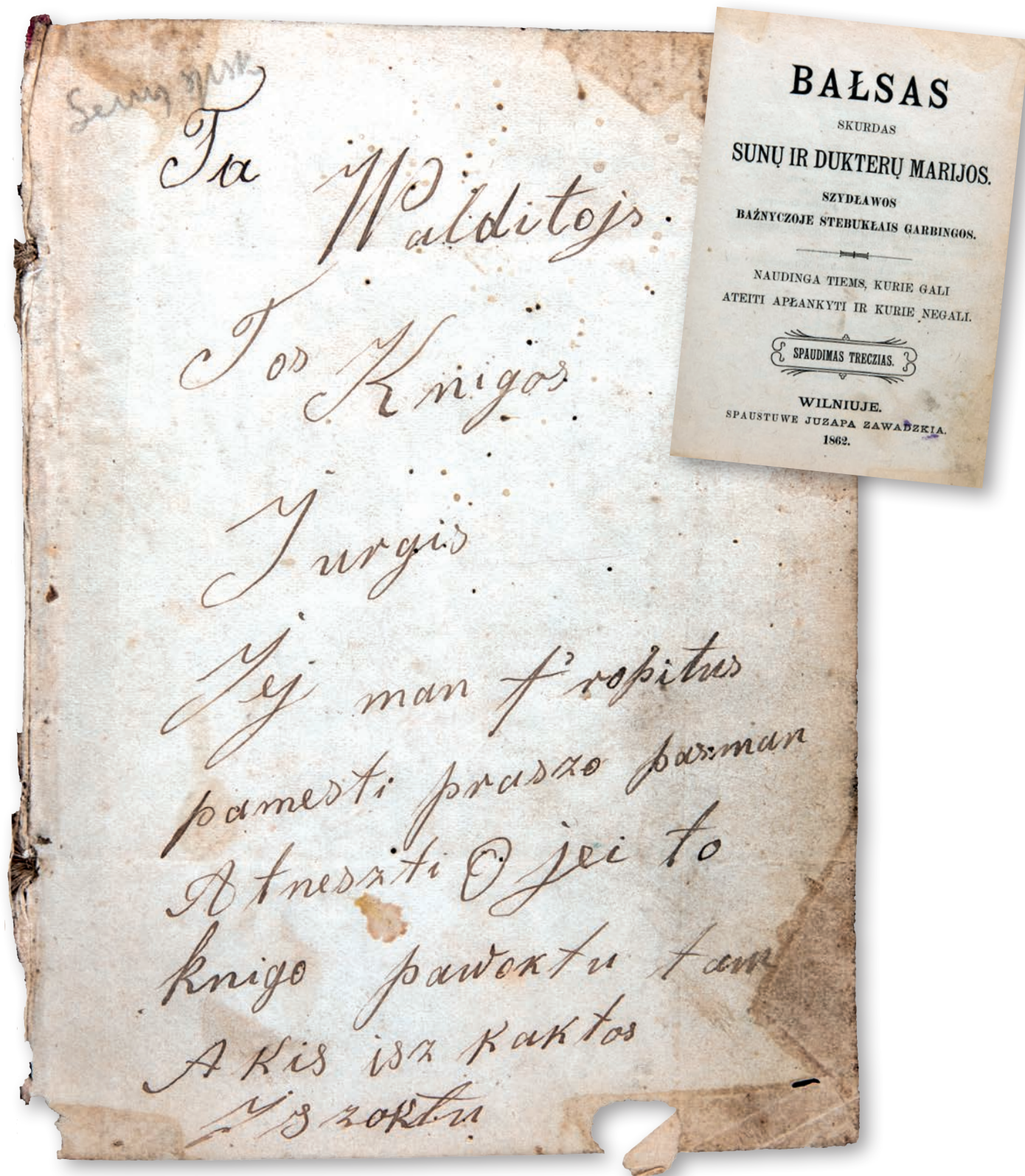
112. Nuosavybės įrašas

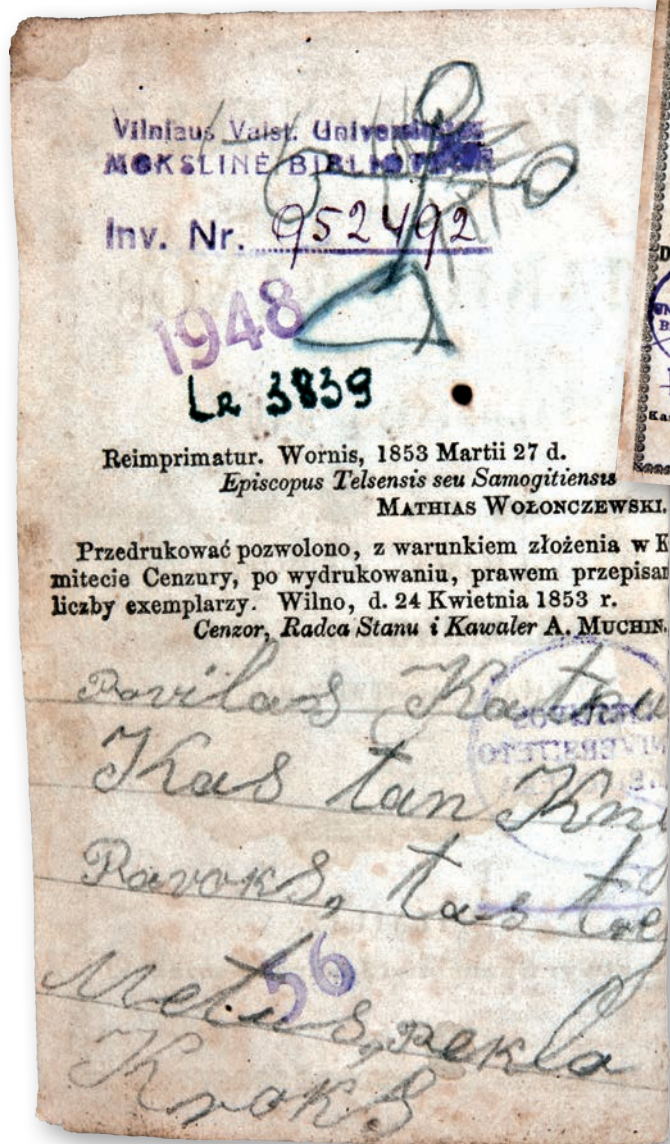
ĮRAŠAI SU GRASINIMAIS (XIX AMŽIUS)

...tam akys iš kaktos iššoktu

Visada įdomu skaityti įvairiausių įrašus su grasinimais – negali atsistebėti žmonių fantazija kuriant įvairius piktus palinkėjimus knygos vagims. Štai vienos knygos priešlapyje randame: „Walditojs Tos Knigos Jurgis. Jej man tropitus pamesti praszo pasman Atneszti. O jei to knigo pawoktu tam Akis isz kaktos Iszoktu.“

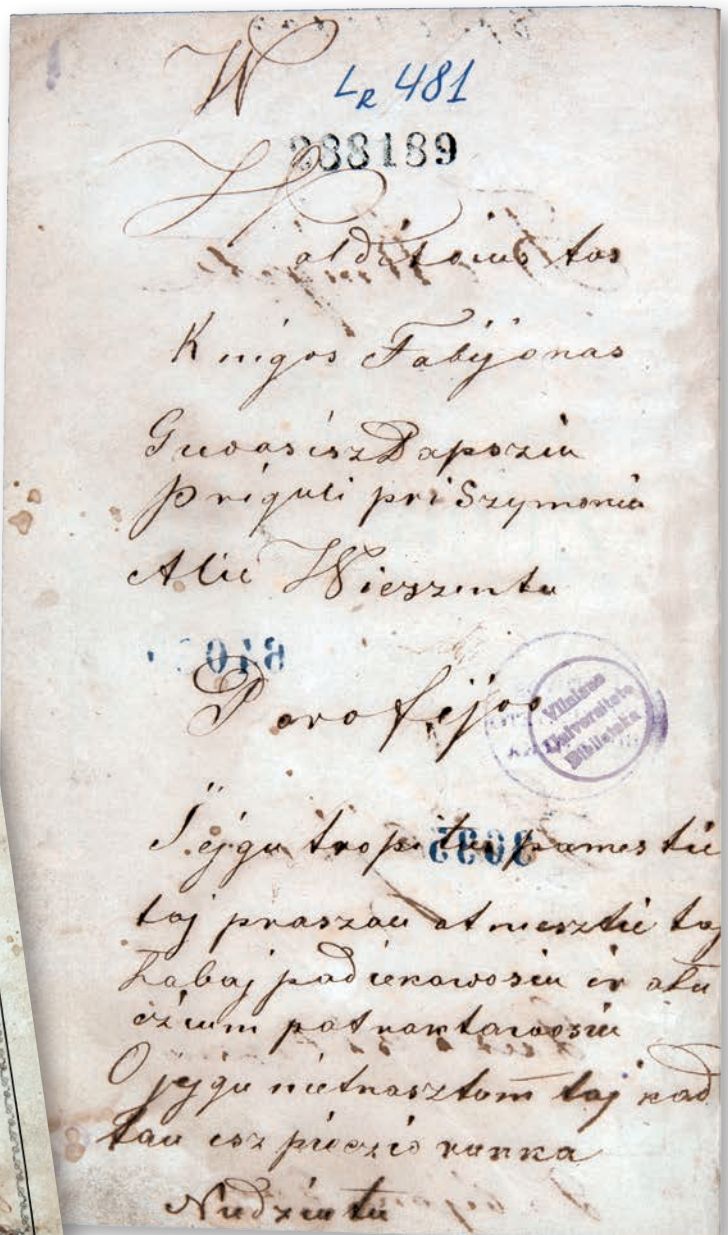
6. Knygos savininko Jurgio grasinimas vagims

45. Povilo Katkaus įrašų apsaugota knyga

...tas trejus metus pekloj krioks

Įrašas pieštuku antraštinio lapo kitoje pusėje: „Povilas Katkus. Kas tan Kniga Pavoks, tas trejus Metus peklo Kroks.“

...kad tau nuo peties ranka nudžiūtų

Įrašas juodu rašalu antraštinio lapo kitoje pusėje: „Walditoius tos Knigos Fabijonas Gudas isz Dapsziu priguli pri Szymonio Alie Wieszintu Parofijos. Jeigu tropitus pamestie, taj praszau Aniesztie taj Labaj padiekawosiu ir alucziun patraktawosiu. O jeigu nietnasztum taj kad tau isz pieczio runka Nudziutu.“

111. Knygos savininko Fabijono Gudo prakeiksmas vagims

- 1 <https://en.wikipedia.org/wiki/Polymath/>; <https://de.wikipedia.org/wiki/Universalgelehrter/> [žiūrėta 2016 03 17].
- 2 <http://news.stanford.edu/pr/01/advancekircher418.html/>; Beinlich, Horst; Daxelmüller, Christoph. *Magie des Wissens : Athanasius Kircher 1602–1680 : Universalgelehrter, Sammler, Visionär*. Dettelbach : J. H. Röhl Verl., 2003, 215 p.; Findlen, Paula. *Athanasius Kircher : The Last Man Who Knew Everything*. Routledge : Taylor & Francis Books, Inc., 2004, 361 p.
- 3 Fletcher, John Edward. *A Study of the Life and Works of Athanasius Kircher, 'Germanus Incredibilis'*. Leiden : Koninklijke Brill, 2011, 607 p., p. 142.
- 4 <http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/nov2002.html> [žiūrėta 2016 03 18].
- 5 <http://history-computer.com/Dreamers/Kircher.html> [žiūrėta 2016 03 18].
- 6 <http://publicdomainreview.org/2012/11/01/athanasius-underground/> [žiūrėta 2016 03 18].
- 7 Lippi, Donatella; Padeletti, Luigi. *Vesalius : the true face of anatomy* // Hektoen International : A Journal of Medical Humanities, 2016, Vol. 8. Šaltinis internete: http://www.hektoeninternational.org/index.php?option=com_content&view=article&id=752:vesalius-the-true-face-of-anatomy&catid=61&Itemid=435 [žiūrėta 2016 04 19].
- 8 Ten pat.
- 9 <http://www.deutsche-biographie.de/pnd118744364.html> [žiūrėta 2016 03 25].
- 10 Bennet, Max R. *History of the Synapse*. Amsterdam : Harwood academic publishers, 2005, 339 p., p. 2.
- 11 Пат-Бег, Иштван. *Комедия книги*. Москва : Книга, 1987, 542 p., p. 289–291.
- 12 Rudolph, Günther. *Kapitalverbrechen an Frauen im Namen der Kirchen*. Leipzig : Engelsdorfer Verl., 2011, 244 p.
- 13 Versta iš: Sprenger, Jakob. *Молот ведьм* / [перевод с латинского Н. Цветкова ; составление и примечания С. А. Ершова]. Санкт-Петербург : Амфора, 2001, 525 p., p. 168, 207–208, 213–214, 275, 289–291, 305, 317–319.
- 14 Siener, Joachim W. *Der Kaligraf Thomas Schweicker zu Schwäbisch Hall : eine Spurensuche* // Aus dem Antiquariat, IV (2009), p. 224, p. 221–237.
- 15 Ten pat, p. 226.
- 16 <http://www.springermedizin.at/artikel/8152-ein-dem-bruder-angewachsener-bruder-narrenturm-86> [žiūrėta 2016 03 29].
- 17 Hurwitz, Stephan ; Christiansen, Karl O. *Criminology*. London : Georg Allen and UNWIN, 1983, 468 p., p. 22.
- 18 Selin, Helaine. *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures*. Vol. 1 : A–K. Houten : Springer, 2008, LXXVI, 2416 p., p. 1103.
- 19 Hagelin, Ove. *Rare and Important Medical Books in the Library of the Swedish Society of Medicine*. Stockholm : Svenska Läkaresällskapet, 1989, 176 p., p. 94–95.
- 20 Ten pat, p. 94.
- 21 <http://www.deathreference.com/A-Bi/Ars-Moriendi.html> [žiūrėta 2016 03 31].
- 22 <http://www.encyclopedia.com/article-1G2-3407700824/ars-moriendi.html> [žiūrėta 2016 03 31].

* Šaltinių aprašų pabaigoje pirmiausia pateikiamas bendras puslapių skaičius, po to puslapiai, kuriais buvo remtasi.

- 23 Paknys, Mindaugas. *Pompa funebris : laidotuvių išskilmės XVII–XVIII a.* Šaltinis internete: http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#pompa-funebris-laidotuviu-iskilmes-xvixviii-a_fact_258 [žiūrėta 2016 04 01].
- 24 Tomaszewska, Agnieszka ir kt. *Mumia na receptę* // Wiedzia y życie, 2012, luty, 58–61 p.
- 25 Oryńska, Anna. *Dzieje wrocławskich mumii egipskich* // Słowo parafialne, 2013, VI/86, p. 38. Šaltinis internete: <http://www.luteranie.org/wp-content/uploads/2013/06/05.-Historia-Dzieje-wroc%C5%82awskich-mumii-egipskich.pdf> [žiūrėta 2016 04 01].
- 26 Williams, Rose. *From Rome to Reformation : Early European History for the new Millenium.* Mundelein : Bolchazy-Carducci Publishers, 2009, 102 p., p. 39.
- 27 <http://www.astronautika.lt/datos/xvii-a/> [žiūrėta 2016 04 04].
- 28 Balaišytė, Lina. *Visuotiniam džiaugsmui, valdančiųjų garbei : fejerverkai XVIII amžiuje* // XVIII amžiaus studijos : Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė : tarp tradicijų ir naujovių / sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius : Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 312–338, p. 318–321.
- 29 Stahl, Thomas. *Historische Streitflichter : Untersuchungen zu ausgewählten außen-, wirtschafsts- und gesellschaftspolitischen Themen deutscher Geschichte im 19. und 20. Jahrhundert.* Münster : Lit Verl., 2004, 214 p., p. 192.
- 30 Denzel, Markus A. ir kt. *Kaufmannsbücher und Handelspraktiken vom Spätmittelalter bis zum beginnenden 20. Jahrhundert = Merchant's Books and Mercantile Pratiche from the Late Middle Ages to the Beginning of the 20th Century.* Stuttgart : Steiner, 2002, 226 p., p. 203.
- 31 Heinecke, Berthold. *Naturphilosophie bei Georg Philipp Harsdörffer* // Keppler-Tasaki, Stefan; Kocher, Ursula. *Georg Philipp Harsdörffers Universalität : Beiträge zu einem Uomo Universale des Barock.* Göttingen : Walter de Gruyter GmbH & Co, 2011, p. 247–278, p. 247–249.
- 32 Daugiau apie Voiničiaus rankraštį: <http://www.voynich.nu/index.html> [žiūrėta 2016 04 12].
- 33 Voiničiaus rankraščio skaitmeninė kopija: http://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3519597?image_id=1006074 [žiūrėta 2016 04 12].
- 34 Kipper, Gregory. *Investigator's Guide to Steganography.* Boca Raton ; London : Auerbach Publications, 2003, 220 p., p. 20.
- 35 Koder, Sergius. *Giambattista della Porta* // Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2015. Šaltinis internete: <http://plato.stanford.edu/entries/della-porta/> [žiūrėta 2016 04 12].
- 36 Kuehni, Rolf G.; Schwarz, Andreas. *Color ordered : A Survey of Color Order Systems from Antiquity to the Present.* New York : Oxford University Press, 2008, 392 p., p. 59.
- 37 Ten pat.
- 38 http://www.colorsystm.com/?page_id=758 ; http://www.gutenberg-e.org/lowengard/C_Chap57.html [žiūrėta 2016 04 04].
- 39 Knell, David. *RomQ Reference Collection of Ancient Lamps.* Šaltinis internete: <http://www.romulus2.com/lamps/lampcat/lampcatintro.shtml> [žiūrėta 2016 04 06].
- 40 <http://www.lychnology.org/> [žiūrėta 2016 04 06].
- 41 Vaitkevičiūtė, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas.* Vilnius : Žodynas, 2001, 1039 p., p. 783.
- 42 Grieb, Manfred H. *Nürnberger Künstlerlexikon : Bildende Künstler, Kunsthandwerker, Gelehrte, Sammler, Kulturschaffende und Mäzene vom 12. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts.* T. 1 : A–G. München : Saur, 2007, 2048 p., p. 1379.
- 43 Lieber, Francis. *Encyclopaedia Americana.* Vol. 7, Philadelphia : Thomas, Cowperthwait, 1840, 590 p., p. 174.
- 44 Iš: Mainck, Willi. *Nuostabios Marko Polo kelionės.* Vilnius, 1968.

- 45 <http://ipsb.nina.gov.pl/index.php/a/stanislaw-solski#> [žiūrėta 2016 04 08].
- 46 *Visuotinė lietuviškoji enciklopedija*. T. 1. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, 799 p., p. 461.
- 47 <http://www.hp-gramatke.de/perpetuum/german/page0120.htm> [žiūrėta 2016 04 08].
- 48 Millesima, Iulia. *Basilius Valentinus, Salt, Azoth or Philosophers Gold?* Šaltinis internete: <https://www.labyrinthdesigners.org/alchemic-pictures/basilius-valentinus-salt-azoth-or-philosophers-gold/> [žiūrėta 2016 04 08].
- 49 Hofmeier, Thomas. *Leonhard Thurneysers Quinta Essentia 1574 : Ein alchemistisches Lehrbuch in Versen*. Berlin ; Basel : Leonhard-Thurneysser-Verlag, 2007, LII, 186 p., p. XXXII–XXXIII.
- 50 <https://www.wdl.org/en/item/15131/> [žiūrėta 2016 04 11].
- 51 <http://www.igw-resch-verlag.at/lexikon/index.html?c/co/cocles.html> [žiūrėta 2016 04 12].
- 52 Elkins, James. *The Domain of Images*. Ithaca ; London : Cornell University Press, 1999, 283 p., p. 103.
- 53 Vaitkevičiūtė, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius : Žodynas, 2001, 1039 p., p. 717.
- 54 Parengta pagal: Drukteinis, Giedrius. *Kodėl spaudžiam dešinę : apie etiketą ir manieras*. Vilnius : Tyto alba, 2014, 216 p., p. 92–93.
- 55 Ten pat, p. 151.
- 56 Ten pat, p. 47–49.
- 57 Ten pat, p. 51–53.
- 58 Ten pat, p. 75.
- 59 Ten pat, p. 155–156.
- 60 *Außen-Ansichten : Bucheinbände aus 1000 Jahren aus den Beständen der Bayerischen Staatsbibliothek München*. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2006, 200 p., p. 62.
- 61 Mekas, Tauras Antanas. *Farmacijos raida ir profesinė etika : paskaitos vaistininko kvalifikacijos siekiantiems studentams*. Kaunas : Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, 2010, 74 p., p. 5, 10. Šaltinis internete: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:B.03~2010~ISBN_978-9955-15-192-0/DS.001.0.01.BOOK [žiūrėta 2016 04 15].
- 62 Apie gintaro aliejaus savybes: <http://naturela.lt/gintaro-aliejus> [žiūrėta 2016 05 18].
- 63 Antanavičius, Darius. *Kaip lietuviai auksą ir sidabrą gamino*. Šaltinis internete: <http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/kaip-lietuviai-auksa-ir-sidabra-gamino/337> [žiūrėta 2016 04 15].
- 64 Januškevičius, Laimutis. *Trumpa parkų kūrimo meno vystymosi istorija*. Šaltinis internete: http://samogitia.mch.mii.lt/mpkelias/parku_kurimas.htm [žiūrėta 2016 04 19].
- 65 Ten pat.
- 66 <http://www.ancientegyptonline.co.uk/westcar-papyrus.html> [žiūrėta 2016 04 19].
- 67 http://www.fokusai.com/new/index.php?option=com_content&task=view&id=3&Itemid=31 [žiūrėta 2016 04 19].
- 68 Sajauskas, Stanislovas. *Pinigų kilmė ir raida* // *Pinigų studijos*, 2010, 1, p. 55–72, p. 56–57.
- 69 Ten pat, p. 59.
- 70 <http://www.lkz.lt/> [žiūrėta 2016 04 19].
- 71 *A Brief History of Diving: Free Divers, Bells and Helmets* // *Dive Training: The Magazine for New Divers & Their Instructors*. Šaltinis internete: <https://dtmag.com/thelibrary/a-brief-history-of-diving-free-divers-bells-and-helmets/> [žiūrėta 2016 04 19].

- 72 <http://museum.wa.gov.au/research/research-areas/maritime-archaeology/batavia-cape-inscription/batavia> [žiūrėta 2016 04 19].
- 73 <https://anmm.wordpress.com/tag/ariaen-jacobsz/> [žiūrėta 2016 04 19].
- 74 <http://www.britannica.com/biography/Sunzi>; <http://www.chinaknowledge.de/Literature/Diverse/sunbinbingfa.html> [žiūrėta 2016 04 19].
- 75 Sun Zi. *Karo menas : Seniausios pasaulyje vadovo strategijos paslaptys* / iš anglų kalbos vertė Linas Ruzgys. Vilnius : Obuolys, 2015, 126 p., p. 33–35.
- 76 Citatos iš: Sun Zi. *Karo menas : Seniausios pasaulyje vadovo strategijos paslaptys* / iš anglų kalbos vertė Linas Ruzgys. Vilnius : Obuolys, 2015, 126 p.
- 77 *Knygotyra : enciklopedinis žodynas*. Vilnius : Alma littera, 1997, 413 p., p. 181.
- 78 Laucevičius, Edmundas. *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*. Vilnius : Mokslas, 1976, 128, [268] p., p. 21.
- 79 Ten pat, p. 26–27.
- 80 Adler, Georg. *Handbuch Buchverschluss und Buchbeschlagn : Terminologie und Geschichte im deutschsprachigen Raum, in den Niederlanden und Italien vom frühen Mittelalter bis in die Gegenwart*. Wiesbaden : Reichert Verlag, 2010, 242 p., p. 50.
- 81 Grave, Tobias; Graf, Jörg. *Die Kunst des Bücherheilens : Restaurierung und Konservierung an der Universitätsbibliothek Leipzig : Katalog zur Ausstellung vom 1. März – 30. Mai 2007*. Leipzig : Universitätsbibliothek Leipzig, 2007, 62 p., p. 28–29.
- 82 Adler, Georg. *Handbuch Buchverschluss und Buchbeschlagn : Terminologie und Geschichte im deutschsprachigen Raum, in den Niederlanden und Italien vom frühen Mittelalter bis in die Gegenwart*. Wiesbaden : Reichert Verlag, 2010, 242 p., p. 5.
- 83 Zender, Joachim Elias. *Geliebte alte Bücher : sammeln, pflegen, schätzen. Ostfildern* : Thorbecke Verlag, 2010, 136 p., p. 72.
- 84 Bagdzevičienė, Jurga; Kruopaitė, Laima. *Pigmentai ir dažikliai restauruojant kultūros vertybes*. Vilnius : Savastis, 2005, 272 p., p. 15–23.
- 85 Walther, Karl Klaus. *Lexikon der Buchkunst und Bibliophilie*. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1987, 386 p., p. 222–224.
- 86 Рат-Бег, Иштван. *Комедия книги*. Москва : Книга, 1987, 542 p., p. 148–149.
- 87 <http://naujienos.vu.lt/laisvalaikis/gaisrai-bibliotekoje-pamokos-ir-ivados/> [žiūrėta 2016 04 26].
- 88 Рат-Бег, Иштван. *Комедия книги*. Москва : Книга, 1987, 542 p., p. 132.
- 89 Zender, Joachim Elias. *Geliebte alte Bücher : sammeln, pflegen, schätzen. Ostfildern* : Thorbecke Verlag, 2010, 136 p., p. 122–126.
- 90 Burba, Domininkas; Pacevičius, Arvydas. *Portretinės graffiti senųjų Lietuvos knygų paraštėse : kūrybinės išskrovos, mėginant plunksną* // *Knygotyra*, 2006, 46, p. 153–176, p. 153.
- 91 Ten pat, p. 154.
- 92 Liškevičienė, Jolita. *Knygos ženklų marginalijos* // *Knygotyra*, 2004, 42, p. 93–104, p. 95–96.
- 93 Rankelienė, Sonda. *Senųjų knygų aprašo ypatumai : Bibliografinis vienetas ar muziejinė vertybė?* // *Knygotyra*, 2011, 56, p. 308–326, p. 311.
- 94 Arnowick, Leslie K. *Written Reliquaries : The Resonance of Orality in Medieval English Texts*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Co., 2006, XII, 292 p., p. 198.

RODYKLĖS

ŠALTINIŲ RODYKLĖ

1. **Accidalius**, Valens. Disputatio nova contra mulieres, qua probatur eas homines non esse. S. l., [apie 1660], **III 19977** 33
2. **Alciatus**, Andreas. Emblemata... Antwerpen, 1581, **III P 229** 138–139
3. **Allerneuste** Geheimnisse der Freymäurer... Leipzig, 1780, **Med. 10708_A** 106–107
4. **Ars moriendi**... Landshut, 1514, **Ink. 118c** 46–47
5. **Aurelius Augustinus**. Sermones. Basel, 1494, **Ink. 218** 126
6. **Balsas** skurdas sunų ir dukterų Marijos... Vilnius, 1862 [kontrafakcija, tikrieji leidimo duomenys: Tilžė, 1895], **Lr 12501** 160
7. **Basilius Valentinus**. Occulta philosophia... Frankfurt am Main, 1613, **III 16837** 76–77
8. **Bertius**, Petrus. Tabularum geographicarum contractarum libri quinque. Amsterdam, 1606, **M 22** ... 148
9. **Biblia** cum summariorum apparatu pleno quadruplicisque repertorio insignita... Lyon, 1522, **II 63** 152
10. **Biblia** sacra hebraice, graece et latine. Heidelberg, 1587, **II 1555** 122
11. **Blaeu**, Joannes. Geographia quae est Cosmographia Blaviana pars prima. Amsterdam, 1665, **M 1535_A** 17
12. **Bocken**, Michael. Krafft und Wirkung des kostbaren Oleum Succini oder Agtstein-Oehls... S. l., 17??, **Med. 14020** 96–97
13. **Bonnefons**, Nicolas de. Der französische Becker. S. l., 1665, **BAV 45.9.32b_{A-3}** 108–109
14. **Bredenbach**, Tilmann. Collationum sacrarum libri VIII. Köln, 1592, **II 218** 142
15. **Büchner**, Johann Sigismund. Theoria et praxis artilleriae. Nürnberg, 1683–1685, **III 7140** 57
16. **Bussy-Rabutin**, Roger de. Amours des dames illustres de nostre siecle. Köln, 1680, **BAV 66.9.1** 91–92
17. **Calisthénie** ou Gymnastique des jeunes filles... Paris, 1828, **BAV 51.3.24** 44–45
18. **Castellion**, Sébastien. Dialogi IV... Gouda, 1613, **III 11447** 144
19. **Clutius**, Rodolphus. Sermones dominicales... Köln, 1625, **III 17409** 158
20. **De re rustica**... Köln, 1536, **Lelev. 3650** 121
21. **Descremps**, Henri. La Magie blanche dévoilée... Paris, 1792, **IV 40111_{A,2}** 102–103
22. **Dodsley**, Robert. Filozof Indyiski... Warszawa, 1769, **IV 33915** 120
23. **Dufour**, Philippe Sylvestre. Traitez nouveaux et curieux du café, du thé et du chocolate... A La Haye, 1685, **III 7844** 109
24. **Ehren** Gedechtnus dess... Herrn Ludwigen Landgrawen zu Hessen... Marburg, 1626, **III 18166** ... 48–51
25. **Elluchasem Elimithar**. Tacuini sanitatis... Strasbourg, 1531, **II 4585** 42
26. **Elsholtz**, Johann Sigismund. Vom Garten-Baw... Cölln an der Spree, 1666, **III 3817** 100–101
27. **Falk**, Christoph. Preüsch Rechenbuch gantz Nützlich von Kauffmanschafft, der Gewicht und Zal... Königsberg, 1552, **BAV 59.6.3** 60–61
28. **Gabrys**, Juozas. Geografijos vadovėlis. Paris, 1910, **Lr 9431** 84–85
29. **Garbie** Diewa. Vilnius, 1864 [kontrafakcija, tikrieji leidimo duomenys: Tilžė, 1876?], **Lr 4116** 120
30. **Gnaphaeus**, Guilielmus. Acolastus: De filio prodigo comoedia... Leipzig, 1538, **II 764** 147
31. **Goldonowski**, Andrzej. Diva Claromontana seu Imaginis eius origo, translatio, miracula. Kraków, po 1642, **BAV 17.5.23₃** 120
32. **Goudin**, Antoine. Philosophia iuxta inconcussa, tutissimaque divi Thomae dogmata... T. 1. Köln, 1732, **BAV 57.7.1_A** 148
33. **Gryphius**, Andreas. Mumiae Wratislavienses. Wrocław, 1662, **III 18752** 52–53
34. **Guignes**, Joseph de. Art militaire des Chinois... Paris, 1772, **IV 15066_Q** 114–115
35. **Halle**, Johann Samuel. Die deutschen Giftpflanzen... Berlin, 1801, **Med. 2133** 128
36. **Happel**, Eberhard Werner. Grösseste Denkwürdigkeiten der Welt oder ... Relationes Curiosae... T. 4. Hamburg, 1689, **III 17911₄** 111–112
37. **Harsdörffer**, Georg Philipp. Delitiae mathematicae et physicae... D. 2. Nürnberg, 1651, **BAV 46.4.9₂** 62–63

38. **Hugo**, Victor. *Les misérables*. T. XII.
Bruxelles, 1862, **RC 120**138–139
39. **Hugo** de Prato Florido. *Sermones dominicales super Evangelia et Epistolas*. Nürnberg, 1483,
Ink. 246123, 126
40. **Hulsen**, Levin van. *Imperatorum romanorum numismatum series a C. Iulio Cæsare ad Rudolphum II Frankfurt*, 1603, **III 3301**104–105
41. [L'Instruction de Charles V a Philippe II son fils].
[S. l., 1787], **BAV 40.7.16** 156
42. **Joannes a Sancto Thoma**. *Cursus philosophici Thomistici*... Köln, 1638, **III 19024** 147
43. **Junckerus**, Joannes. *Conspectus chirurgiae tam medicae methodo Stahliana conscriptae*...
Halle, 1731, **IV 20404** 145
44. **Kamieński**, Kajetan. *Grammatyka języka niemieckiego*. Vilnius, 1807, **BAV C 1172₍₅₎** 150–151
45. **Kasakauskis**, Jurgis. *Rožanzcius szwęcizausios Marios Panos Jezusa*... Vilnius, 1853, **Lr 3839** 161
46. **Kircher**, Athanasius. *Ars magna lucis et umbrae*...
Roma, 1646, **III 962** 18, 23
47. **Kircher**, Athanasius. *Ars magna sciendi sive Combinatoria*... Amsterdam, 1669, **III 9687**19, 28–29
48. **Kircher**, Athanasius. *Iter exstaticum coeleste*...
Würzburg, 1660, **III 2658** 26–27
49. **Kircher**, Athanasius. *Magnes sive De arte magnetica*... Köln, 1643, **III 15405** 18, 22
50. **Kircher**, Athanasius. *Mundus subterraneus*...
Amsterdam, 1678, **III 6807**18, 25, 27
51. **Kircher**, Athanasius. *Musurgia universalis sive Ars magna consoni et dissoni*. Roma, 1650, **III 15368₄**... 18, 24
52. **Kircher**, Athanasius. *Prodromus coptus sive Aegyptiacus*... Roma, 1636, **III 18113** 18, 20
53. **Kircher**, Athanasius. *Sphinx mystagoga sive Diatribe Hieroglyphica*. Amsterdam, 1676, **BAV 55.1.7_{1,3}** 19, 21
54. **Kramer**, Heinrich; Sprenger, Jacob. *Malleus maleficarum*... Lyon, 1595, **II 5294**;
Frankfurt am Main, 1588, **II 998** 34–36
55. **Lexicon** Graecum iam secundum...
Basel, 1522, **II 689** 121
56. **Liceti**, Fortunio. *De lucernis antiquorum reconditis*...
Eutin, 1653, **III 6400** 70–71
57. **Liceti**, Fortunio. *De monstrorum natura causis et differentiis libri duo*. Padova, 1634, **III 15722** 38–39
58. **Lohner**, Tobias. *Instructio practica septima: De munere*. Dillingen, 1682, **III 17976** 143
59. **Lonitzer**, Adam. *Naturalis historiae opus novum*...
Frankfurt, 1551, **Med. 6151** 98
60. **Lykosthenes**, Konrad. *Apophthegmata ex probatis graecae latinaeque linguae scriptoribus*.
Köln, 1611, **III 13209**153–155
61. **Maçonnerie** symbolique. S. l., [1809], **BAV 65.8.7** 106
62. **Manlijn**, Daniel. *Pyrotechnia of konstige vuur werken*...
Amsterdam, 1673, **III 3713** 58
63. **Martini**, Adam Jacob. *Kurtze Beschreibung und Entwurff alles dessen was bey der... Frewlein Ludovicae Mariae Gonzagae... Königlicher Majestät zu Polen und Schweden etc ... geschehenen Einzüge in die königliche Stadt Dantzich sich Denckwürdiges begeben und zugetragen*... Gdańsk, [1646], **III 9953**132–133
64. **Miller**, Johann. *Illustratio systematis sexualis Linnaei*.
T. 2. Frankfurt am Main, 1789, **IV 7806**128–129
65. **Missale** Cartusiani... Faurat en Savoie, 1679, **III 9773**.. 121
66. **Moure**, Antonio Fernandez de. *Examen theologiae moralis*... Douai, 1611, **III 11419** 109
67. **Müntz**, Jean-Henri. *Encaustic, or Count Cayluss Method of Painting in the Manner of the Ancients*...
London, 1760, **BAV 39.4.10b** 99
68. **Negro**, Francesco. *De conficiendis epistolis et elegantiarum regulis opus*. Kraków, 1521, **II 2340**.....156–157
69. **Neuhusius**, Edo. *Theatrum ingenii humani*...
Amsterdam, 1633, **III 17468** 147
70. **Olšauskas**, Antanas. *Rankwedis gromatų raszymui*.
Chicago, 1896, **Lr 237** 93
71. **Otto**, Andreas. *Anthroposcopia seu Judicium hominis de homine*... Königsberg, 1647, **Med. 922** 80
72. **Pelsaert**, Francisco. *Ongeluckige voyage van't schip Batavia*. Utrecht, 1649, **III 20101** 113
73. **Pétau**, Denis. *Opus de theologicis dogmatibus*...
T. 3. Venezia, 1745, **IV 16481₃** 124
74. **Phillips**, Edward. *The Mysteries of Love and Eloquence, or The Arts of Wooing and Complementing*.
London, 1685, **III 8508** 90–91
75. **Plinius** Caecilius Secundus, Gaius. *Panegyricus cum notis integris*... Amsterdam, 1738, **IV 20779** 142
76. **Porta**, Giambattista della. *De furtivis literarum notis, vulgo De ziferis libri IIII*. Napoli, 1563, **II 568** 66–67
77. **Porta**, Giambattista della. *De humana physiognomonia*...
libri IV. Rouen, 1650, **III 2059** 40
78. **Porta**, Giambattista della. *Della fisionomia dell'huomo*.
Venezia, 1644, **III 19513** 41
79. **Pott**, Johann Heinrich. *Continuation de la lithogéognosie pyrotechnique*... Paris, 1753, **IV 43017** 59

80. **Prediger**, Christoph Ernst. Der... Arbeit wohl anweisende accurate Buchbinder und Futteralmacher...
Leipzig, 1741, **IV 40441** 94–95
81. Les **principes** de la philosophie... T. 2.
Paris, 1684, **III 12505₂** 148
82. **Proclus**. De sphaera... Basel, 1561, **Lelev. 3635** 147
83. **Rabanus Maurus**. De laudibus Sanctae Crucis.
Pforzheim, 1503, **II 4568** 82–83
84. **Rabanus Maurus**. De sermonum proprietate,
sive Opus de universo. Strasbourg, 1467, **Ink. 273** 127
85. **Reisch**, Gregor. Margarita philosophica...
Basel, 1508, **II 4621** 33
86. **Remmelinus**, Johannes. Catoptrum microcosmicum...
Frankfurt am Main, 1660, **PJ 742** 30–31
87. **Rhijne**, Willem ten. Dissertatio de arthritide :
Mantissa schematica : De acupunctura...
London, 1683, **III 2250** 43
88. **Richer**, Edmund. Historia conciliorum generalium.
Köln, 1681, **III 12721** 136
89. **Rocca Cocles**, Bartolomeo della. Physiognomiae
et chiromantiae compendium.
Strasbourg, 1536, **II 4824** 74, 81
90. **Roero**, Tommaso Francesco. Apparatus universae
theologiae moralis... Venezia, 1719, **IV 21053** 122
91. **Rohault**, Jacques. Traite de physique.
Paris, 1680, **III 12270** 149
92. **Rösel von Rosenhof**, August Johann.
Der monatlich-herausgegebenen Insekten-Belustigung.
Nürnberg. T. 1–4, 1746–1761, **IV 14841_{n-4}** 125, 130–131
93. **Saxo Grammaticus**. Danica historia libris XVI.
Frankfurt am Main, 1576, **II 1045** 140
94. **Schefferus**, Johannes. De re vehiculari veterum
libri duo... Frankfurt, 1671, **BAV 53.6.58** 72
95. **Schenck von Grafenberg**, Johann. Monstrorum
historia... Frankfurt am Main, 1609, **III 9318** 37
96. **Schiffermüller**, Ignaz. Versuch eines Farbensystems.
Wien, 1772, **IV 17872** 68–69
97. **Schramm**, Carl Christian. Abhandlung der
Porte-Chaises, oder Trage-Sänfften... in allen
Vier Theilen der Welt... Nürnberg, 1737, **BAV 46.1.19** 73
98. **Semenavičius**, Kazimieras. Artis magnae artilleriae
libri duo. Amsterdam, 1650, **III 7012** 55–56
99. **Silveira**, Joao da. Commentariorum in textum
Evangelicum tomus secundus. Leiden, 1681, **III 9021₂** 135
100. **Sleidanus**, Joannus. De quatuor summis
Imperii libri tres. Strasbourg, 1573, **II 3187** 124
101. **Smetius**, Henricus. Prosodia.
Amsterdam, 1658, **III 10650** 149
102. **Solski**, Stanisław. Machina exhibendo motivi
perpetuo artificiali idomea. Kraków, 1663, **III 12677** 75
103. **Spiczyński**, Hieronym. O ziołach tuteicznych y
zamorskich y o moczy ich... Kraków, 1542, **II 2415** 32
104. **Tacitus**, Cornelius. Quae exstant...
Amsterdam, 1664, **III 9063** 151
105. **Teatr Polski**... T. 5. Warszawa, 1779, **BAV 38.8.4₅** 146
106. **Textus** sequentiarum, cum optimo commento.
Köln, 1499, **Ink. 139** 118, 126
107. **Thurneysser**, Leonhard. Archidoxa, dorin der
recht war Motus, Lauff und Gang...
Münster, 1569, **BAV 58.10.34₁** 78–79
108. **Tricalet**, Pierre Joseph. Bibliotheca manualis
ecclesiae patrum. T. 5. Venezia, 1783, **Pb 203** 143
109. [Tur hoshen ha-mishpat]. Славыта, 1817, **BAV 71.1.5**... 145
110. **Schauer**, Philipp Jacob. Universal-Balsam...
S. l. : s. n., 17??, **Med. 14033** 96
111. **Valančius**, Motiejus. Patarlės Zemajcziu.
Tilžė, 1867, **Lr 481** 161
112. **Valančius**, Motiejus. Žemajtiu wiskupiste.
Vilnius, 1848, **Lr 10995** 159
113. **Vergilius Maro**, Publius. Georgicorum... liber...
Leipzig, 1521, **II 2296–2304** 119
114. **Vigenere**, Blaise de. Traicte des chiffres ou
Secretes manieres d’ecrire. Paris, 1586, **II 5232** 64–65
115. **Vignola**, Jacopo Barozzi da. Regola delli cinque ordini
d’architettura... Roma, apie 1600, **II 5405** 141
116. **Vodnik**, Valentin. Kuharske bukve. Ljubljana, 1799,
BAV 45.10.32 108
117. **Völliger** Prospect der praechtigen Französischen
Residenz und Lust Schlosses Versailles.
[Berlin : s. n., apie 1682], **1K-501** 88
118. **Zrzelski**, Jan. Bolesław albo krol Bolesci...
Vilnius, 1740, **IV 12491** 142
119. **Zwinger**, Theodor. Theatrum humanae vitae.
T. 5. Basel, 1587, **II 288₅** 142
120. **Василий Великий**. Книга иже въ с[в]я[т]ыхъ
вѣща нашего Васіліа великаго... Острог, 1594, **Rk 147** 122
121. **Зрелище** природы и художествъ. Ч. 1.
Санкт-Петербург, 1784, **Rg 777₁** 110
122. **Коронаціонный** сборникъ. Т. 2.
Санкт-Петербург, 1899, **RF 17₂** 110
123. **Севергин**, Василий. Первые основанія
минералогіи. Санкт-Петербург, 1798, **Rg 744** 141

ANTRAŠČIŲ RODYKLĖ

Abhandlung der Porte-Chaises, oder Trage-Sänfften...	73
in allen Vier Theilen der Welt	73
Acolastus	147
Aegyptiacus	20
Allerneuste Geheimnisse der Freymäurer	106–107
Amours des dames illustres de nostre siecle	91–92
Anthroposcopia seu Judicium hominis de homine	80
Apophthegmata ex probatis graecae latinaeque linguae scriptoribus	153–155
Apparatus universae theologiae moralis	122
Der... Arbeit wohl anweisende accurate Buchbinder und Futteralmacher	94–95
Archidoxa , dorin der recht war Motus, Lauff und Gang	78–79
Ars magna artilleriae	55–56
Ars magna consoni et dissoni	18, 24
Ars magna lucis et umbrae	18, 23
Ars magna sciendi	19, 28–29
Ars moriendi	46–47
Art militaire des Chinois	114–115
Artis magnae artilleriae libri duo	55–56
The Arts of Wooing and Complementing	90–91
Balsas skurdas sunų ir dukterų Marijos	160
Biblia cum summariorum apparatu pleno quaduplicisque repertorio insignita	152
Biblia sacra hebraice, graece et latine	122
Bibliotheca manualis ecclesiae patrum	143
Boleslaw albo krol Bolesci	142
Calisthénie ou Gymnastique des jeunes filles	44–45
Catoptrum microcosmicum	30–31
Collationum sacrarum libri VIII	142
Combinatoria	19, 28–29
Commentariorum in textum Evangelicum tomus secundus	135
Conspectus chirurgiae tam medicae methodo Stahlina conscriptae	145
Continuation de la lithogéognosie pyrotechnique	59
Cosmographia Blaviana	17
Count Cayluss Method of Painting in the Manner of the Ancients	99
Cursus philosophici Thomistici	147
Danica historia libris XVI	140
De acupunctura	43
De arte magnetica	18, 22
De arthritide	43
De conficiendis epistolis et elegantiarum regulis opus	156–157
De filio prodigo comoedia	147
De furtivis literarum notis libri III	66–67
De humana physiognomonia libri IV	40
De laudibus Sanctae Crucis	82–83
De lucernis antiquorum reconditis	70–71
De monstrorum natura causis et differentiis libri duo	38–39
De munere	143
De quatuor summis Imperii libri tres	124
De re rustica	121
De re vehiculari veterum libri duo	72
De sermonum proprietate, sive Opus de universo	127
De sphaera	147
De ziferis libri III	66–67
Delitiae mathematicae et physicae	62–63
Della fisionomia dell'huomo	41
Die deutschen Giftpflanzen	128
Dialogi IV	144
Diatribē Hieroglyphica	19, 21
Disputatio nova contra mulieres, qua probatur eas homines non esse	33
Dissertatio de arthritide	43
Diva Claromontana seu Imaginis eius origo, translatio, miracula	120
Ehren Gedechtnus dess... Herrn Ludwigen Landgrawen zu Hessen	48–51
Emblemata	138–139
Encaustic , or Count Cayluss Method of Painting in the Manner of the Ancients	99
Examen theologiae moralis	109
Filozof Indyiski	120
Der französische Becker	108–109
Garbie Diewa	120
Georgicorum ... liber	119

Geografijos vadovėlis	84–85
Geographia quae est Cosmographiae Blavianae pars prima	17
Grammatyka języka niemieckiego	150–151
Grösseste Denkwürdigkeiten der Welt	111–112
Gymnastique des jeunes filles	44–45
Historia conciliorum generalium	136
Illustratio systematis sexualis Linnaei	128–129
Imperatorum romanorum numismatum series a C. Iulio Cæsare ad Rudolphum II	104–105
Instructio practica septima De Munere	143
L' Instruction de Charles V a Philippe II son fils	156
Iter exstaticum coeleste	26–27
Judicium hominis de homine	80
Krafft und Wirkung des kostbaren Oleum Succini oder Agtstein-Oehls	96–97
Krol Bolesci	142
Kuharske bukve	108
Kurtze Beschreibung und Entwurff alles dessen was bey der ... Frewlein Ludovicæ Mariae Gonzagæ... Königlicher Majestät zu Polen und Schweden etc ... geschehenen Einzüge in die königliche Stadt Dantzig sich Denkwürdiges begeben und zugetragen	132–133
Lexicon Graecum iam secundum	121
Machina exhibendo motivi perpetuo artificiali idomea	75
Maçonnerie symbolique	106
La Magie blanche dévoilée	102–103
Magnes sive De arte magnetica	18, 22
Malleus maleficarum	34–36
Mantissa schematica	43
Margarita philosophica	33
Missale Cartusiani	121
Les misérables	138–139
Der monatlich -herausgegebenen Insekten-Belustigung	125, 130–131
Monstrorum historia	37
Mumiae Wratislavienses	52–53
Mundus subterraneus	18, 25, 27
Murgia universalis	18, 24
The Mysteries of Love and Eloquence	90–91
Naturalis historiae opus novum	98
O ziolach tuteicznych y zamorskich y o mocy ich	32
Occulta philosophia	76–77
Ongeluckige voyage van't schip Batavia	113
Opus de theologicis dogmatibus	124
Opus de universo	127
Panegyricus cum notis integris	142
Patarlės Zemajciu	161
Philosophia iuxta inconcussa, tutissimaque divi Thomae dogmata	148
Physiognomiae et chiromantiae compendium	74, 81
Preüsch Rechenbuch gantz Nützlich von Kauffmanschaft, der Gewicht und Zal	60–61
Les principes de la philosophie	148
Prodromus coptus sive Aegyptiacus	18, 20
Prosodia	149
Pyrotechnia of konstige vuur werken	58
Quae exstant	151
Rankwedis gramatų raszymui	93
Regola delli cinque ordini d'architettura	141
Relationes Curiosae	111–112
Rożanczius szwęcziusios Marios Panos Jezusa	161
Secretes manieres d'crire	64–65
Sermones	126
Sermones dominicales	158
Sermones dominicales super Evangelia et Epistolas	123, 126
Sphinx mystagoga sive Diatribē Hieroglyphica	19, 21
Tabularum geographicarum contractarum libri quinque	148
Tacuinī sanitatis	42
Teatr Polski	146
Textus sequentiarum, cum optimo commento	118, 126
Theatrum humanae vitae	142
Theatrum ingenii humani	147
Theoria et praxis artilleriae	57
Traicte des chiffres	64–65
Traite de physique	149
Traitez nouveaux et curieux du café, du thé et du chocolate	109
Tur hoshen ha-mishpat	145

Universal-Balsam	96
Versuch eines Farbensystems	68–69
Völliger Prospect der praechtigen	
Französischen Residenz und Lust Schlosses Versailles	88
Vom Garten-Baw	100–101
Žemajtiu wiskupiste	159
Зрелище природы и художествъ	110
Книга иже въ святыхъ вѣща нашего Васіліа велікаго	122
Коронаціонный сборникъ	110
Первыя основанія минералогіи	141

DALYKINĖ RODYKLĖ

Afektų teorija	24
Akrostichas	78–79
Akupunktūra	43
Akustika	16, 24
Alchemija	76–78, 98
Alcheminė transmutacija	76
Alternatyvioji medicina	43
Amžinasis variklis	16, 74–75
Anatomija	30–31
Antropologija	52–53
Apkaustai	118, 122–123
Apsigimimai	30, 37–39
Arbata	104, 109–110
Architektūra	141
Aritmetika	28, 111
Artilerija	55–57
Astroliabija	78
Astrologija	78
Astronomija	16–18, 26–27, 78, 98, 102, 147, 158
Audinio viršelis	120
Augalų katalogai	128–129
Azoth	76
Batavija	113
Biblija	19, 33, 65, 152
Bakteriologija	16
Barokiniai sodai	100–101
Camera obscura	23
Cenzūra	138–139
Cezario šifras	65
Charakteris	40–41, 80
Chemija	16, 59, 76–79, 98, 102
Chirologija	80
Chiromantija	74, 80–81
Cukrinis žvyninukas	136
Dairi	73
Dešifravimas	20, 22, 28, 64–65
Distiliacija	98
Drakonai (fejerverkai)	58
Draudimo polisas	145
Draudžiama knyga	34, 124
Dūriai adatomis	43
Džiovininti augalai	141
Egipto kunigaikštystė	52–53
Egiptologija	16, 18–21, 52–53, 99, 100, 102
Eilėraščiai	78–79, 82–83
Ekonomika	60–61, 145, 159
Enciklopedija	19, 33, 111
Enkaustika	99
Erazmo Roterdamiečio etiketas	89–90
Etiketas	89–93
Etiketo vadovėliai	89–90, 93
Eunuchas	156–157
Farmacija	96–97
Farmakopėja	96
Fejerverkai	54, 56–59
Figūriniai eilėraščiai	82–83
Figūriniai žibintai	70–71
Filosofija	33, 74, 76–78, 98,
Filosofinis akmuo	74, 76–78
Fizika	23, 56, 62, 78, 98, 102
Fizionomika	40–41, 81
Fokusai	102–103
Fontanai (fejerverkai)	58
Fotografija	23
Gaisrai bibliotekose	134–135
Gamtos mokslai	18–19, 22–23, 25–27, 68–69, 98, 102

Garso teorija	18–19, 24
Genijus	16
Geocentrinė pasaulio sistema	151
Geologija	16, 18, 25
Geografija	84–85
Geometrija	18, 28–29
Gėlių dovanojimas	90
Gimdymas	30, 32, 96
Gimnastika	44–45
Gintaro aliejus	96–97
Graffiti	146–161
Gramatika	18, 20, 146, 159
Grasinimai	160–161
Graužikai	134–135
Gumburai	118, 122–123
Hidraulika	19, 22, 75
Hieroglifai	18–22
Higiiena	42
Horoskopas	18, 78
Iliustruota Biblija	152
Iliuzijos menas	102–103
Inicialai	119, 125–127
Inkvizicija	34–35, 67
Istorija	19, 37, 41, 43, 54, 70–73, 88–89, 92, 96, 98,
100, 104–105, 140–141, 145–146, 148, 153, 158–159	
Istoriniai įrašai	158
Iškarpos	141, 144
Išminčių azotas	76
Išradėjas	16, 19
Išradimai	16, 19, 54, 72, 98, 100
Įrašai	77, 119, 146, 151, 153–161
Japonija	43, 73
Japonų medicina	43
Jokūbo sapnas	152
Juodasis magas	78
Juodasis parakas	54
Kabalistinis veidrodis	18
Kailis	70, 104, 143
Kaligrafas	37
Kalbanti statula	16, 24
Kaligramas	82–83
Kalistenika	44–45
Karo menas	114–115
Karžygys	147
Kava	109–110
Kazimieras, šv.	142
Kinija	19, 43, 54, 96, 110
Kinų medicina	43
Knyggaužiai	134, 136–137
Knyginės utėlės	136
Knygos nuosavybės ženklai	118, 153–155, 159–161
Knygrišystė	94–95, 118–123
Knygų spalvinimas	95, 98, 114–115, 118–121, 125–133, 142
Kodavimas	64–67
Kodeksas (garbės) 89, (knyga)	118, 159
Kolekcionavimas	19, 104–105, 148
Kombinatorika	19, 28–29, 111
Komentarai	156–158
Konditerija	108–109
Konvoliutas	119, 156
Koptų kalba	18–20
Korektūra	140
Kriminalistika	34, 40
Kriptologija	18, 64–67, 78
Kulinarija	108–109
Laidojimo išskilmės	30, 48–51
Laisvieji mūrininkai	106–107
Laiškai	93, 102, 141, 145
Laiškų rašymo vadovas	93
Lapis philosophorum	76–77
Lazerinis ginklas	23
Legenda	74, 98, 105–106, 113, 134
Lelevelis, Joachimas	148
Lempos	70–71
Liber catenatus	118
Liber prohibitus	124
Lichnologija	71
Lietuvių	61, 84–85, 106, 159–161
Lingvistika	19–20
Lobiai	141, 153–155

Logistika	19
Lombardai	126
Magas	78, 102–103
Magija	102–103
Magiškas ratas	75
Magnetinis laikrodis	16, 22
Magnetizmas	18–19, 22
Manieros	88–90
Marginalijos	146–161
Maro epidemija	18, 46, 96
Masonai	106–107
Matai	60–61
Matavimo sistemos	60–61
Matematika	16, 19, 28–29, 56, 62–63, 75, 102
Mechanika	16, 19, 75, 102
Medicina	16, 18, 22, 30–32, 42–43, 78, 96–97, 98
Mėnulis	26, 78, 151
Miestų vaizdai	148
Mikroorganizmai	134, 136
Mimika	40–41
Mineralai	77–78, 125
Mirimo menas	46–47
Mistika	24, 74–85, 111
Moksibustija	43
Monetos	104–105
Monstrai	38–39
Moteris	30–36, 44–45, 53, 73, 88–91, 113
Motelių klausimas	33
Moxa	43
Mumija	52–53
Mumijų milteliai	52–53
Musė	141–142
Muziejus	16, 19, 159
Muzikos teorija	16, 18, 24
Nardai	124
Nardymo varpas	111
Narelio doktrina	33
Nestorjonai	19
Neštuvai	73
Norimon	73
Numerologija	19, 78
Numizmatika	104–105
Nuosavybės įrašai	153–155, 159–161
Nusilenkimo menas	92
Optika	16, 18, 23
Ostija	143
Palankiniai	73
Palindromas	82–83
Parakas	54, 56, 58
Parazitiniai dvyniai	38
Parmazonas	106
Pelėsis	136
Penktasis elementas	78
Pergamentas	65, 95–96, 108, 118–119, 121, 124, 134, 136
Perpetuum mobile	75
Petardos	54, 58
Pigmentai	67, 125
Pirochemija	59
Pirotechnika	54–59
Pirštinių kalba	91
Plunksna	37, 141–142, 146
Pojūčiai	24, 33
Polimatas	16–29, 40, 67
Polistoras	16–29, 40, 67
Pompa funebris	48–51
Populiari knyga	31, 34–36, 42, 46–47, 58, 93, 96, 111
Portretai	16, 31, 53, 104–105, 141–142, 144, 146, 148, 150–151
Portšežai	73
Pramoginė matematika	62–63
Pranašystės	74, 78, 80–81
Prekyba	60–61, 118
Projektorius	23
Pseudomokslas	80
Querelle des femmes	33
Radiniai knygoje	141–145
Raganos	30, 34–36
Raganų kūjis	34–36
Raganų medžioklė	34–36
Raketos	56, 58
Rankraštiniai įrašai	46, 77, 80, 109, 119, 124, 153–161

Rasės	84–85
Raštelis	141, 145
Receptai	96–97, 108–109, 153,
Restauravimas	143
Riteriai	89, 139
Romėniški skaičiai	62–63
Rubrikatorius	126
Saulė	26–27, 78, 98, 151
Saulės dėmės	26–27
Saulės laikrodis	18
Saulės sistema	26, 151
Savininkas	153–156, 159–161
Segtuvai	118, 122
Sekvencija	119
Septyni pasaulio stebuklai	19
Siamo dvyniai	38
Siela	30, 33, 42, 46, 53, 113, 147
Simbolika	71, 88–89, 104, 106–107, 142
Sinologija	16, 19
Skaičiavimas	18–19, 28–29, 56, 60–63
Skaičiavimo mašina	19
Skaptukai	136
Skirtukai	27, 121, 141–142
Skrajojantis olandas	113
Slaptraštis	65, 106
Sodininkystė	100–101
Sodrinimas	98
Spalvų ratas	68–69
Spalvų sistema	68–69
Spalvų teorija	16, 69
Sukaustyta knyga	118
Sukliai	66–67, 78
Sveika gyveniena	42
Sveikata	30, 40, 42–43, 78, 80, 96–97
Šachmatai	111, 124
Šiaudų viršelis	120
Šifras	64–67, 74, 78–79, 106
Šifravimo sistema	64–65
Šokoladas	109–110
Šviesa	16, 18–19, 23, 58, 69–71, 77, 107
Šviesos apskritimai (fejerverkai)	58
Šviesos reiškiniai	18, 23
Šviestuvai	70–71
Taškinis gydymas	43
Tekstinė kamera	111
Teptukas	141, 143
Topografija	19
Transporto istorija	72–73
Transpozicija	67
Triušis	147
Ugnies strėlė	54
Universalas	16, 54, 62, 65
Uždrausta knyga	124
Užkeikimai	159–161
Vabzdžiai	69, 125, 130–131, 141–142
Vagystės	153, 159–161
Vaistinė	53, 96–97
Vaistiniai augalai	96, 100
Vaistininkystė	96–97
Vargdieniai	138–139
Vaško tapyba	99
Veidotyra	40–41
Veidrodinis įrašas	156
Versalio etiketas	88–89, 92
Vežimai	72
Vėduoklių kalba	91
Viduramžių etiketas	89
Vilniaus miesto gaisrai	134
Vilniaus universiteto bibliotekos gaisrai	134
Vilniaus vaizdas	148
Viršelis	95, 118–124, 148, 159
Visata	22, 24, 26, 151
Viženerio šifras	64–65
Voiničiaus rankraštis	65
Vulkanologija	18, 25
Žemės žiurkė	54
Žirgai	147
Žmogus	24, 30–53
Žvaigždininkas	147

Rankelienė, Sonda

- Ra-195 Bibliotheca curiosa / Sonda Rankelienė, Indrė Saudargienė ; Vilniaus universitetas, Vilniaus universiteto biblioteka, Mokslinių tyrimų ir paveldo rinkinių centras ; [rodyklę sudarė Sonda Rankelienė]. – Vilnius : Vilniaus universitetas : Vilniaus universiteto leidykla, 2016. – 172 p. : ilustr., faks. Bibliogr., p. 162–168 , ir išnašose. – R-klės: p. 169–171.

ISBN 978-609-459-769-5

Knygoje pristatomi 123 Vilniaus universiteto bibliotekoje Retų spaudinių skyriuje saugomi XV–XX a. leidiniai, kuriuose atsiskleidžia intriguojantis senųjų spausdintinių knygų pasaulis: XVI a. knygose aprašyti galvos smegenų veiklos tyrinėjimai ar akušerijos pasiekimai, raganų persekiojimo vadovėlis, apsigimimų katalogai ar pompastiškų XVII a. laidotuvių, laivų katastrofų aprašymai, etiketo patarimai, XVIII a. senovės kinų karinių traktatų vertimai ir kitos kadaise vykusios ir aprašytos įdomybės. Atskirą „curiosa“ knygų grupę sudaro leidiniai, virtę įvairių jose rastų daiktų: raštelių, skirtukų, paveikslėlių, plunksnų ir kt., saugyklomis. Puošniose metalu kaustytais viršeliais įrištose senosiose knygose įrašyti istoriniai ar grasinantys įrašai, skaitytojo ar savininko piešti portretai ir kiti vaizdai suteikia joms didelę istorinę vertę. Daugiau nei 200 spalvotų netikėčiausių VU bibliotekos knygų iliustracijų ir populiariu stiliumi jas pristatantys tekstai supažindins skaitytojus su kerinčiu ir kiek netikėtu senųjų knygų pasauliu.

UDK 094(474.5)(091)

Viršelio dailininkas Giedrius Kuzmickas
Lietuvių kalbos redaktorė Jolanta Storpirstienė

Vilniaus universiteto leidykla
Spaustuvė UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25C, Vilnius
Tiražas 300 egz.

Ar moteris yra žmogus? 1595 metais vokiečių kritiko ir poeto Valenso Akcidalijaus išleista įvairius Biblijos iškraipymus parodijuoianti knygelė „Naujas svarstymas prieš moteris, kuris įrodo, kad moterys nėra žmonės“ netikėtai tapo postūmiu visiškai rimtoms diskusijoms, sprendžiančioms moterų žmogiškumo klausimą ir užtrukusioms net ilgiau nei du šimtmečius.

Džambatista dela Porta (1535–1616) įsigudrino inkvizicijos kalėjime buvusiam savo draugui perduoti slaptas žinutes, užrašytas kiaušinio viduje. Specialiu augalinių pigmentų, tulžies ir alūno rašalu ant kiaušinio lukšto parašytas tekstas prasiskverbavo vidun ir likdavo ant baltymo. Rašalas nuo lukšto būdavo nuplaunamas pamerkus dar drėgną kiaušinį į karštą vandenį. Žinutė pasimatydavo tik kiaušinį nulupus.

Arabų gydytojo Ibn Butlano (?–1064/66) knyga „Sveikatos almanachas“ pasakoja apie šešis dalykus, kurie būtini žmogui kiekvieną dieną sveikatai palaikyti. Pirmasis yra oras, reikalingas širdžiai. Antrasis – taisyklinga mityba ir gėrimas. Trečiasis – tinkamas judėjimas ir poilsis. Ketvirtasis – besaikio miego ir būdravimo draudimas. Penktasis – tinkamas skysčių reguliavimas. Šeštasis – džiaugsmo, pykčio, baimės ir kančios saikingumas.

„Jei Kinija atsiųstų visus savo nuodus, negalėtų mums tiek pakenkti, kiek savo arbata. Gali būti, kad tam tikru atveju ji naudinga, bet, dažnai geriant šį šiltą vandenį, silpnėja nervai ir virškinimo organai. Vaikams ir jaunimui ji visada kenksminga.“

...unikalus leidinys, puota gurmanams, masalas bibliofilams, intriguojantis skaitinys visiems skaitytojams. <...> Knygoje pateiktieji tekstai bei iliustracijos ne tik praturtins mūsų žinojimą, kartais nustebins, kartais prajuokins, o neretai griaus dar gajas stereotipinio mąstymo liekanas apie „tamsiuosius viduramžius“...

Prof. habil. dr. Eugenija Ulčinaitė